

การศึกษาเชิงวิเคราะห์บทบาทของพระวินัยธรในพระวินัยปิฎก
: ศึกษาเฉพาะกรณี พระอุบาลีเถระ และพระปฎาจารย์เถรี



แม่สีกฤษณา รักษาโฉม

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธจักราช ๒๕๔๕

ISBN 974-575-783-7

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

AN ANALYTICAL STUDY OF THE ROLES OF PHRAVINAYADHARA
IN VINAYAPITAKA : A CASE STUDY OF
PHRA UPĀLĪ THERA AND PHRA PAṬĀCĀRĀ THERĪ

KRITSANA RAKSACHOM

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement For The Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา พระพุทธศาสนา



(พระมหาสมจินต์ สมมาบุญโญ)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์  ประธานกรรมการ

(พระเมธีวสันตติภก)

 กรรมการ

(พระมหาเกียรติ สิริธนาโณ)

 กรรมการ

(นายสนิท ศรีสำแดง)

 กรรมการ

(ผศ. ดร. รท. บรรจบ บรรณรุจิ)

 กรรมการ

(ดร. สมทิธิพล เนตรนิมิตร)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระมหาเกียรติ สิริธนาโณ ประธานกรรมการ

นายสนิท ศรีสำแดง กรรมการ

ดร. สมทิธิพล เนตรนิมิตร กรรมการ

พระวินัยธรฝ่ายภิกษุ : พระอุบาลีเถระ เป็นผู้ใคร่ในการศึกษาพระวินัย โดยตั้งความปรารถนามาแต่อดีตชาติ ครั้นมาถึงปัจจุบันท่านเป็นผู้ทรงจำและชำนาญพระวินัย รับภาระสั่งสอนพระวินัยแก่ภิกษุบริษัท ทั้งยังหมั่นศึกษาหาความรู้วินัยในด้านต่าง ๆ โดยเข้ากราบทูลถามพระพุทธเจ้าเรื่องราวเกี่ยวกับพระวินัย เช่นการ**ตัดลีนอธิกรณ์** วิธีการลงโทษแก่ภิกษุผู้กระทำความผิด

ท่านได้รับความไว้วางพระทัยจากพระพุทธองค์ พระพุทธองค์ทรงมอบหมายให้ท่านตัดลีนอธิกรณ์หลายเรื่อง เช่น กรณีภิกษุณีมารดาพระกุมารกัสสปะตั้งครรภ์แล้วมาบวชโดยไม่รู้ เรื่องนี้ท่านได้วินิจฉัยห้ามกลางบริษัท ๔ ต่อหน้าพระที่นั่งพระเจ้าปเสนทิโกศล

พระวินัยธรฝ่ายภิกษุณี : พระปฏาจาราเถรี เป็นผู้ใคร่ในการศึกษาพระวินัย โดยตั้งความปรารถนามาแต่อดีตชาติ เป็นผู้ทรงจำและชำนาญพระวินัย รับภาระสั่งสอนพระวินัยแก่ภิกษุณีบริษัท เป็นปวัตตินี คือ อุปัชฌาย์ในฝ่ายภิกษุณี ช่วยสงเคราะห์บริษัท ด้วยการสั่งสอน ภาษิตของท่านมีปรากฏอยู่ในคัมภีร์เถรีคาถา

บทบาทปฏิบัติเฉพาะตัวของท่านทั้ง ๒ เกี่ยวกับการรักษาพระวินัย ได้เป็นแนวทางที่พระสาวกและสาวิกาในภายหลังได้ยึดถือปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบัน

Thesis Title : AN ANALYTICAL STUDY OF THE ROLES PLAYED BY
PHRA VINAYADHARA IN VINAYAPIṬAKA : A CASE STUDY OF
PHRA UPĀLĪ THERA AND PHRA PAṬĀCĀRĀ THERĪ.

Researcher : Kritsana Raksachorn

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Phramaha Thiab Siriñāṇo, Pali IX., M.A., Ph.D.

: MR. Sanit Srisamdaeng, Pali IX., B.A., LL.B., M.ED.

: DR. Smitthipol Netnimit, Pali IX., B.A., M. A., Ph.D.

Date of Graduation : 1 MARCH 2002

ABSTRACT

This research work aims at the study of the biographies and the main duties of the two experts in monastic disciplinary codes from the evidences in the three Buddhist Canons (The Tipiṭaka) : a study of Bhikkhu Upālī Thera's Case, and Bhikkhunī Paṭācārā Therī's by emphasizing their eminent roles, especially in the light of learning and teaching the disciplines, supporting the monastic assembly as well as their duties in the propagation of the Buddha's teaching as striking prototypes setting the law suit which the new generation should imitate.

The main topics for study are divided into five chapters as follows ;

Chapter I : The importance of problems and objectives of study.

Chapter II : The roles played by the experts in Vinaya codes and the importance of the Buddhist monastic disciplines.

Chapter III : The biographies of both bhikkhu and bhikkhunī, expert in the Buddhist Monastic Codes, and Their relationships with many people.

Chapter IV : The roles played by monks expert in Vinaya Codes in further studies and the judgment of law suits, and the roles in teaching played by the Bhikkhunīs expert in Vinaya codes.

Chapter V : Conclusion and suggestion.

From the study of the roles played by the monks expert in Vinaya Codes (Vinayadharas) in the Buddhist Disciplinary Canon (Vinaya-Piṭaka) both in Bhikkhu Upālī Thera's case and Bhikkhunī Pajācārā Therī's, their particularly eminent roles can be mentioned as follows :

Among The Buddhist monks expert in the Vinaya Codes, Upālī Thera was surely the greatest one who had higher aspiration in the study of the Buddhist monastic codes having been heaping up the will or attention to be an expert in disciplinary codes from the previous life. Depending upon the experience and skill continuously accumulated step by step, he became an eminent expert in the Buddhist disciplinary codes and took responsibility in teaching Vinaya or disciplines to the monks' assemblies. Besides, he contemplatively and profoundly tried to find out the knowledge of the Buddhist monastic codes in all respects. Whenever there had been a serious problem with reference to the Buddhist monastic codes, he approached the Buddha and asked Him about the problems in Vinaya, such as the judgment of law suits and the punishment to the wrong doing monks.

The Buddha had Confidence in him and always assigned him to consider and judge the important cases many times. Take for example the Bhikkhunī, the Kumārakassapa's mother's case. The pregnant Bhikkhunī came to be ordained in Buddhism without knowing that she Was already pregnant. Bhikkhu Upālī was given authority by the Enlightened One to judge this case in the midst of the four Buddhist assemblies and in front of king Pasenadikosala.

Paṭācārā, Therī an expert in the Buddhist Vinaya Codes who had been desirous of studying Vinaya from the past life, set up her will or attention to be specialized in Vinaya. She seriously took responsibility in teaching Vinaya to the assembly of the Bhikkhunīs. She was Pavattinī (female preceptor) in the assembly of the Bhikkhunīs. She did good treatment to the assembly of the Bhikkhunīs by instructing them in Buddhism. Her aphorism can be found in the scripture of Therīgāthā.

The eminently special roles and the ways of life found in both Bhikkhu Upālī Thera, and Bhikkhunī Paṭācārā Therī, regarding the upholding of the Buddhist monastic codes have been the means which the male and female disciples have followed up to the present time.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลงได้ด้วยความช่วยเหลือจากหลาย ๆ ท่าน ผู้วิจัยขอขอบพระคุณพระมหาเทียบ สิริธาดา โป.ธ. ๙, Ph.D. รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ซึ่งเป็นประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ อาจารย์สนธิ ศรีสำแดง ดร. สมทิพย์ เตนรัตน์มิตร ซึ่งเป็นอาจารย์ที่ปรึกษา ที่กรุณาให้คำแนะนำ ตรวจสอบ แก้ไขวิทยานิพนธ์ด้วยดีตลอดมา

ขอกราบขอบพระคุณคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ ที่ให้โอกาสทางการศึกษา และขอบพระคุณพระครูใบฎีกา สนั่น ทวยภูโธ บรรณาธิการห้องสมุด บัณฑิตวิทยาลัย ม.มจร. อาจารย์รังษิ สุทนต์ อาจารย์มนัส จอดพิมาย อาจารย์ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร ที่ให้ความสะดวกเกี่ยวกับหนังสือเพื่อการวิจัย

ขอกราบขอบพระคุณพระวราชกิตติรังษิ พระครูสุตสุนทรวัดระ พระมหาไพเราะ จิตสีโล พระมหาสมพงษ์ กิตติคุณ คุณแม่วัฒนา วิชาโณม คุณพอสรม วิชาโณม แม่ชีอุบล สุภาจารี แม่ชีนิพพุดา อินทวนิช คุณยุวรี เอื้อภาณุจนวิไล คุณฐานิสรา ประธานราชภัฏวรินทร์ คุณประหยัด คุณสุธัญญา บุญสูง คุณทรงแสงเพ็ญ รสชุ่ม คุณจริยา วีรพันธ์เทพา คุณปวิณ วงศ์สามิ คุณศรีวิสาองค์ อินทาสิตตกุล คุณสุวรรณ ต้นตะเอยีร์ คุณอารีย์ ลาบทองสุข คุณสุมาลัย พาณิชกุล คุณกาญจนา พาณิชเจริญ คุณสุภา มาลากุล ณ อยุธยา คณะธรรมวิทย์ และอุบาสิกอุบาสิกา วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ผู้สนับสนุนทุนในการศึกษา

ความดีและประโยชน์ของวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ ผู้วิจัยขออุทิศส่วนกุศลแต่มารดา บิดา อุปัชฌาย์ อาจารย์ ตลอดถึงผู้มีอุปการคุณของผู้วิจัยทุกท่าน

แม่ชีอุบล วิชาโณม

๙ มีนาคม ๒๕๔๕

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(๑)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(๓)
กิตติกรรมประกาศ	(๔)
คำอธิบายอักษรย่อ	(๔)
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๒
๑.๓ ปัญหาที่ต้องกรทราบ	๒
๑.๔ คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย	๒
๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๗
๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๐
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๐
บทที่ ๒ บทบาทของพระวินัยธรมในพระพุทธศาสนา	๑๑
๒.๑ ความหมายและความสำคัญของวินัย	๑๑
๒.๑.๑ คำจำกัดความคำว่าวินัย	๑๒
๒.๑.๒ กำเนิดวินัย	๑๔
๒.๑.๓ วิธีการบัญญัติวินัย	๒๓
๒.๑.๔ วัตถุประสงค์ในการบัญญัติวินัย	๒๕
๒.๑.๕ ประเภทแห่งวินัย	๒๔
๒.๑.๖ อานิสงส์แห่งการปฏิบัติตามวินัย	๔๑

๒.๒	หน้าที่และบทบาทของพระวินัยธร	๔๓
๒.๒.๑	คุณสมบัติของพระวินัยธร	๔๕
๒.๒.๒	บทบาทและหน้าที่ของพระวินัยธร	๕๑
๒.๒.๓	อธิกรณ์(คดีความ)ในพระพุทธศาสนา	๕๔

บทที่ ๓ ชีวิตประวัติของพระวินัยธร

๓.๑	พระวินัยธรมายิกิกษุ (พระอุบาลีเถระ)	๖๘
๑	ภูมิหลังที่เป็นอดีตชาติ	๖๙
๑.๑	การตั้งความปรารถนาเพื่อเป็นผู้ทรงพระวินัย	๖๙
๑.๒	การทำบุญต่าง ๆ	๗๐
๒	ภูมิหลังที่เป็นปัจจุบันชาติ	๗๒
๒.๑	ชาติภูมิ	๗๒
๒.๒	การออกบวช	๗๓
๒.๓	การบรรลุนิพพานพระอรหันต์	๗๕
๒.๔	คุณสมบัติของพระอุบาลีเถระ	๗๖
๒.๕	ชีวิตในบั้นปลาย	๗๘
๓.๒	พระวินัยธรมายิกิกษุณี (พระปฏาจาราเถรี)	๗๘
๑	ภูมิหลังที่เป็นอดีตชาติ	๗๘
๑.๑	การตั้งความปรารถนาเพื่อเป็นผู้ทรงพระวินัย	๗๘
๑.๒	การทำบุญต่าง ๆ	๗๙
๒	ภูมิหลังที่เป็นปัจจุบันชาติ	๗๙
๒.๑	ชาติภูมิ	๘๐
๒.๒	การออกบวช	๘๑
๒.๓	การบรรลุธรรม	๘๑

๒.๔	คุณสมบัติของพระปฎาจารย์เถรี	๘๓
๒.๕	ชีวิตในบั้นปลาย	๘๓
บทที่ ๔	บทบาทของพระอุบาสิเถระ และพระปฎาจารย์เถรี	๘๔
๔.๑	บทบาทของพระอุบาสิเถระ	๘๔
๔.๑.๑	ทูลถามปัญหาวินัยกับพระพุทธเจ้า	๘๔
๔.๑.๒	บทบาทในด้านศีลสิกขาธิกรณ์	๑๐๒
๔.๑.๓	บทบาทที่เกี่ยวกับการทำสังคายนา	๑๐๕
๔.๑.๔	กวีนิพนธ์ของพระอุบาสิในพระวินัยปิฎก	๑๐๗
๔.๒	บทบาทของพระปฎาจารย์เถรี	๑๑๒
๔.๒.๑	บทบาทด้านทรงจำพระวินัย	๑๑๒
๔.๒.๒	บทบาทด้านการสอนและเป็นปวัตตินี	๑๑๒
๔.๒.๓	บทบาทด้านสังคัมภีร์	๑๑๕
๔.๒.๔	ภานิตของพระปฎาจารย์เถรี	๑๑๕
บทที่ ๕	สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ	๑๑๗
๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๑๑๗
๕.๒	ข้อเสนอแนะ	๑๒๐
บรรณานุกรม		๑๒๑
ภาคผนวก		๑๒๖
อภิธานศัพท์		๑๖๓
ประวัติผู้วิจัย		๑๗๔

คำชี้แจงการใช้อักษรย่อและหมายเลขย่อคัมภีร์

การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎก-อรรถกถา-ฎีกา ภาษาบาลี และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ธรรมปาฎิฎกถา และอรรถกถาภาษาไทย ใช้ฉบับมหาวิทยาลัย เวียงตามคัมภีร์ ดังนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา.	(บาลี)	=	วินัยปิฎก มหาวิภังคปาฬิ (ภาษาบาลี)
วิ.มหา.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก มหาวิภังค์ (ภาษาไทย)
วิ.ภิกขุณี.	(บาลี)	=	วินัยปิฎก ภิกขุณีวิภังคปาฬิ (ภาษาบาลี)
วิ.ภิกขุณี.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก ภิกขุณีวิภังค์ (ภาษาไทย)
วิ.ม.	(บาลี)	=	วินัยปิฎก มหาวิคคปาฬิ (ภาษาบาลี)
วิ.ม.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก มหาวิคค (ภาษาไทย)
วิ.จู.	(บาลี)	=	วินัยปิฎก จูฬวิคคปาฬิ (ภาษาบาลี)
วิ.จู.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก จูฬวิคค (ภาษาไทย)
วิ.ป.	(บาลี)	=	วินัยปิฎก ปิรวิคคปาฬิ (ภาษาบาลี)
วิ.ป.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก ปิรวิคค (ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ม.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวิคคปาฬิ (ภาษาบาลี)
ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวิคค (ภาษาไทย)
ที.ปา.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวิคคปาฬิ (ภาษาบาลี)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวิคค (ภาษาไทย)
ม.มู.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มุลปปัญณาสกปาฬิ (ภาษาบาลี)
ม.มู.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มุลปปัญณาสก (ภาษาไทย)

ส.ส.	(บาลี)	=	สุตตมนตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวคฺคปาฬิ (ภาษาบาลี)
ส.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค (ภาษาไทย)
ส.ม.	(บาลี)	=	สุตตมนตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวคฺคปาฬิ (ภาษาบาลี)
ส.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวรรค (ภาษาไทย)
อง.เอกก.	(บาลี)	=	สุตตมนตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกกนิปาตปาฬิ (ภาษาบาลี)
อง.เอกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.สคฺคก.	(บาลี)	=	สุตตมนตปิฎก อังคุตตรนิกาย สคฺคกนิปาตปาฬิ (ภาษาบาลี)
อง.สคฺคก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ทสก.	(บาลี)	=	สุตตมนตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนิปาตปาฬิ (ภาษาบาลี)
อง.ทสก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต (ภาษาไทย)
ช.ธ.	(บาลี)	=	สุตตมนตปิฎก จุททกนิกาย ธมฺมปทปาฬิ (ภาษาบาลี)
ช.ธ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก จุททกนิกาย ธรรมบท (ภาษาไทย)
ช.เถร.	(บาลี)	=	สุตตมนตปิฎก จุททกนิกาย เถรคาถาปาฬิ (ภาษาบาลี)
ช.เถร.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก จุททกนิกาย เถรคาถา (ภาษาไทย)
ช.เถรวิ.	(บาลี)	=	สุตตมนตปิฎก จุททกนิกาย เถรวิคาถาปาฬิ (ภาษาบาลี)
ช.เถรวิ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก จุททกนิกาย เถรวิคาถา (ภาษาไทย)
ช.ม.	(บาลี)	=	สุตตมนตปิฎก จุททกนิกาย มหานิทฺเทสปาฬิ (ภาษาบาลี)
ช.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก จุททกนิกาย มหานิทเทส (ภาษาไทย)
ช.อป.	(บาลี)	=	สุตตมนตปิฎก จุททกนิกาย อปาทานปาฬิ (ภาษาบาลี)
ช.อป.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก จุททกนิกาย อปาทาน (ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง.	(บาลี)	=	อภิธมฺมปิฎก ธมฺมสังคณีปาฬิ (ภาษาบาลี)
อภิ.สง.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก ธัมมสังคณี (ภาษาไทย)

ปกรณ์วิเสส

วิสุทธิ.	(บาลี)	=	วิสุทธิมคฺคปกรณ์ (ภาษาบาลี)
วิสุทธิ.	(ไทย)	=	วิสุทธิมรรคปกรณ์ (ภาษาไทย)
มัจฉล.	(บาลี)	=	มัจฉลคฺคทีปนี (ภาษาบาลี)
มัจฉล.	(ไทย)	=	มัจฉลคตทีปนี (ภาษาไทย)

วรรณคดีพระวินัยปิฎก

วิ.อ.		=	วินัยปิฎก สมณุตปาสาทิกา ปารวชิกกณฺฑ-สังฆาทิเสสชาติ- มหาวคฺคาคืออรรถกถา (ภาษาบาลี)
วิ.อ.		=	วินัยปิฎก สมณุตปาสาทิกา ปารวชิกกณฺฑ-สังฆาทิเสสชาติ- มหาวรรคาคืออรรถกถา (ภาษาไทย)
กฐา.อ.	(บาลี)	=	กฐาวิคฺรณฺเฑอฎฺฐกถา (ภาษาบาลี)

วรรณคดีพระสุตตันตปิฎก

ม.ม.อ.	(บาลี)	=	มชฺฌิมนิกาย ปปญฺจสุทฺถนํ มุสปลปณฺณาอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
ม.ม.อ.	(ไทย)	=	มัชฌิมนิกาย ปปญฺจสุทฺถนํ มุสปลปณฺณาอรรถกถา (ภาษาไทย)
ม.ม.อ.	(บาลี)	=	มชฺฌิมนิกาย ปปญฺจสุทฺถนํ มชฺฌิมนปณฺณาอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
ม.ม.อ.	(ไทย)	=	มัชฌิมนิกาย ปปญฺจสุทฺถนํ มชฺฌิมนปณฺณาอรรถกถา (ภาษาไทย)
อญฺ.เอกก.อ.	(บาลี)	=	อญฺคฺคตฺตฺรนิกาย มโนรตฺปฺรณฺเฑอิกกนิบาตอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
อญฺ.เอกก.อ.	(ไทย)	=	อัญฺคตฺตฺรนิกาย มโนรตฺปฺรณฺเฑอิกกนิบาตอรรถกถา (ภาษาไทย)
ชฺช.ธ.อ.	(บาลี)	=	ชฺชทฺทกนิกาย ธมฺมปทอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
ชฺช.ธ.อ.	(ไทย)	=	ชฺชทฺทกนิกาย ธรรมบทอรรถกถา (ภาษาไทย)
ชฺช.เถร.อ.	(บาลี)	=	ชฺชทฺทกนิกาย ปรมัตฺตทีปนี เถรคาถาอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
ชฺช.เถร.อ.	(ไทย)	=	ชฺชทฺทกนิกาย ปรมัตฺตทีปนี เถรคาถาอรรถกถา (ภาษาไทย)
ชฺช.เถรี.อ.	(บาลี)	=	ชฺชทฺทกนิกาย ปรมคฺคทีปนี เถรีคาถาอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)

ชู.เดวี.อ.	(ไทย)	=	ชูททกนิกาย ปรมัตถทีปนี เถรศาถาอรรถกถา (ภาษาไทย)
ชู.ชา.อ.	(บาลี)	=	ชูททกนิกาย ชาตกอฎฐกถา (ภาษาบาลี)
ชู.ชา.อ.	(ไทย)	=	ชูททกนิกาย ชาตกอรรถกถา (ภาษาไทย)
ชู.อป.อ.	(บาลี)	=	ชูททกนิกาย วิสุทธชนวิลาสินี อปทานอฎฐกถา (ภาษาบาลี)
ชู.อป.อ.	(ไทย)	=	ชูททกนิกาย วิสุทธชนวิลาสินี อปทานอรรถกถา (ภาษาไทย)

ฎีกาพระวินยปิฎก

วชิร.ฎีกา	=	วชิรพุทธี วินยฎีกา (ภาษาบาลี)
สารตฺต.ฎีกา	=	สารตฺตทีปนี วินยฎีกา (ภาษาบาลี)
วิมตฺติ.ฎีกา	=	วิมตฺติโนทนี วินยฎีกา (ภาษาบาลี)

ฎีกาพระสุตตันตปิฎก

ที.สี.อภิวนฎีกา	=	ทีชนิกาย สาธุวิลาสินี สีลขุขุชวคฺคฎีกา (ภาษาบาลี)
-----------------	---	---

การใช้หมายเลขย่อ

การใช้หมายเลขอ้างอิงพระไตรปิฎกภาษาบาลี จะแจ้งเล่ม ข้อ หน้า ตามลำดับ เช่น
วิม.หา. (บาลี) ๑/๒๑/๑๑ หมายถึง วินยปิฎก มหาวิภังคปาติ เล่ม ๑ ข้อ ๒๑ หน้า ๑๑ ฉบับ
มหาจุฬาลงกรณ ๒๕๐๐

การใช้หมายเลขอ้างอิงอรรถกถา-ฎีกา ภาษาบาลี จะแจ้งเล่ม ข้อ หน้า หรือเล่ม
หน้า ที่ไม่จัดเป็นลำดับเล่ม จะแจ้ง ข้อ หน้า หรือหน้า เช่น ชู.เดวี.อ. (บาลี) ๑/๒๔๘/๕๗๐
หมายถึง ชูททกนิกาย ปรมัตถทีปนี เถรศาถาอฎฐกถา เล่ม ๑ ข้อ ๒๔๘ หน้า ๕๗๐
ฉบับมหาจุฬาลงกรณ

สารตฺต.ฎีกา (บาลี) ๑/๒๕๔ หมายถึง สารตฺตทีปนี วินยปิฎกฎีกา เล่ม ๑ หน้า
๒๕๔ ฉบับมหาจุฬาลงกรณ

การใช้หมายเลขอ้างอิงพระไตรปิฎกภาษาไทย จะแจ้งเล่ม ข้อ หน้า ตามลำดับ เช่น
อ.จ.ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/๔๐/๓๒๒ หมายถึง สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จักกนิบาต
เล่ม ๒๒ ข้อ ๔๐ หน้า ๔๔๑-๔๔๒ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๔

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สิ่งที่เรียกว่าคำสอนของพระพุทธเจ้านั้นมี ๒ ประการ คือ พระธรรม และ พระวินัย พระธรรม คือ คำสอนที่รวมทั้งพระสูตร และพระอภิธรรม ส่วนพระวินัยนั้น คือ คำสั่ง ได้แก่ บทบัญญัติให้ปฏิบัติตาม พระธรรมวินัย เป็นตัวพระพุทธศาสนา เพราะพระพุทธศาสนาคือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า^๑ พระธรรมวินัย ดำรงอยู่ในฐานะเป็นศาสดาแทนพระองค์ เมื่อพระพุทธองค์จวนจะปรินิพพาน ไม่ได้ทรงแต่งตั้งพระภิกษุสาวกองค์ใดให้เป็นศาสดาแทน พระองค์ตรัสว่า โย โว อานนฺท มया ธมฺโม จ วินโย จ เทสิโต ปญฺญตฺโต โส โว มมจฺเจน สฺสตา (ดูกรอานนท์ ธรรมและวินัยใด ที่เราได้แสดงแล้ว และบัญญัติแล้ว แก่เธอทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้นจักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย ในเมื่อเราล่วงลับไป)^๒

พระธรรมเป็นสาระของการดำเนินชีวิต เป็นความจริง เป็นสังขธรรมที่ทนต่อการพิสูจน์ เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งแสดงธรรมให้เปิดเผยปรากฏขึ้น^๓ ส่วนพระวินัย หมายถึง ระเบียบสำหรับกำกับความประพฤติให้เป็นแบบแผนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ประมวลสิกขาบทของพระสงฆ์ ทั้งส่วนอาทิพรหมจรรย์ และอภิสมจาร ถ้าพูดว่า “วินัย” มักจะหมายถึง พระวินัยปิฎก^๔

อีกนัยหนึ่ง พระวินัย คือ กฎ หรือ ขนบธรรมเนียมและระเบียบแบบแผน ที่บุคคลผู้อยู่เป็นหมู่จะพึงมี เพื่อให้ความประพฤติของหมู่คณะเป็นไปตามระเบียบแบบแผน

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **รู้จักพระไตรปิฎกเพื่อเป็นชาวพุทธที่แท้**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ เติตสัน เพรส โปรดักส์, ๒๕๖๓), หน้า ๓๒.

^๒ ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๗๖/๑๓๕, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๗๖/๑๓๕.

^๓ พระราชธรรมนิ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), **นอบน้อมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๕), หน้า ๑๐๕.

^๔ เกื้อมดียากิน, หน้า ๒๑๙.

นั้น ๆ ตามธรรมดาคนหมู่มากจะอยู่ตามลำพังโดยไม่มีการอะไรเลยไม่ได้ เพราะต่างคนก็ย่อมมีอัธยาศัยและความประพฤติแตกต่างกัน มีกำลัง ไม่เท่ากัน^๕

พระวินัย หรือ พระพุทธบัญญัติแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ

๑. อาทิพรหมจริยกาสิกขา
๒. อภิสิกขาจาริกาสิกขา

๑. **อาทิพรหมจริยกาสิกขา** หมายถึง หลักการศึกษาอบรมในฝ่ายบัพัญญุตินี้ หรือข้อปฏิบัติอันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ เป็นพุทธอาณา เพื่อป้องกันความประพฤติเสียหาย และวางโทษแก่ภิกษุและภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดโดยปรับอาบัติหนักบ้าง เบาบ้าง ภิกษุและภิกษุณีสวดทุกทั้งเดือน เรียกว่า พระปาติโมกข์

๒. **อภิสิกขาจาริกาสิกขา** หมายถึง หลักการศึกษาอบรมในฝ่ายชนบธรรมเนียม เกี่ยวกับมารยาท และความเป็นอยู่ที่ดีงาม สำหรับชักนำความประพฤติ ความเป็นอยู่ของพระสงฆ์ให้ดีงาม มีคุณค่า นำเลื่อมใสศรัทธายิ่งขึ้นไป^๖

ลักษณะแห่งการบัญญัติพระวินัยของพระพุทธเจ้านั้น พระองค์ไม่ได้บัญญัติไว้ล่วงหน้า แต่ได้บัญญัติเมื่อมีเหตุการณ์ที่เกี่ยวกับความเสียหายเกิดขึ้น อนึ่ง พระสงฆ์ที่บวชเข้ามาในพระธรรมวินัยในสมัยแรก ล้วนเป็นผู้เฒ่าแก่ชราแก่คนแก่ จึงมุ่งหน้าประพฤติธรรมอย่างเคร่งครัด พึงธรรมอย่างตั้งใจ และได้สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลเป็นจำนวนมาก ภิกษุสงฆ์ล้วนมีวัตรปฏิบัติดีงาม ศีลของภิกษุสงฆ์ เรียกว่า ปาติโมกขสังวรศีล ซึ่งเป็นวาริสดศีล เป็นระเบียบปฏิบัติของพระพุทธเจ้าที่พระองค์ประพฤติปฏิบัติมา

ในช่วงต้นพุทธกาล คือ ตั้งแต่พรรษาที่ ๑ ถึงพรรษาที่ ๑๕ พระพุทธองค์ยังไม่ทรงบัญญัติอาบัติหนัก คือปาราชิก ในพรรษาที่ ๑๒ พระสารีบุตร ได้กราบทูลอาราธนาให้ทรงบัญญัติสิกขาบทว่า ถึงเวลาแล้วพระพุทธเจ้าข้า ที่พระผู้มีพระภาคจะทรงบัญญัติสิกขาบท ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่พระสาวกอันจะเป็นเหตุให้พรหมจรรย์ดำรงอยู่ได้นาน พระพุทธเจ้าตรัสว่า จงรอก่อนเถิด สารีบุตร ตถาคตรู้เวลาในเรื่องที่จะ

^๕ อริยธรรมา ป., **แบบเรียนวิชานักบวช** ๑, (กรุงเทพฯ: มจร, ๒๕๒๕), หน้า ๑๑.

^๖ วิมลพร, (กิตติ) ๑ หน้า ๑๔ (บทนำ)

บัญญัติสิกขาบทนั้น ตถาคคจะยังไม่บัญญัติสิกขาบทแก่สาวก ไม่ยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงตลอดเวลาที่ยังไม่เกิดอาสวัฏฐานิยธรรม” บางอย่างในสงฆ์ เมื่อเกิดอาสวัฏฐานิยธรรม บางอย่างในสงฆ์ ตถาคคจึงจะบัญญัติสิกขาบท จะยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่สาวกเพื่อจัดธรรมเหล่านั้น”

ต่อมาหลังพรรษาที่ ๒๐ ได้มีเหตุการณ์มัวหมองเกิดขึ้นในคณะสงฆ์ พระสุทินได้เสพเมณูกับอดีตรยาที่ปามหาวัน กรุงเวสาลี ความทราบถึงพระพุทธเจ้า พระองค์ตรัสสั่งให้ภิกษุประชุมกัน และได้ตรัสถามพระสุทินซึ่งเป็นผู้ก่อเหตุ เมื่อพระสุทินยอมรับความจริง พระพุทธองค์ทรงชี้โทษแห่งความประพฤติเช่นนั้น แล้วทรงบัญญัติปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ ห้ามภิกษุเสพเมณู และเมื่อมีเหตุการณ์ไม่ดี ไม่งามเกิดขึ้น พระพุทธองค์ก็ทรงบัญญัติสิกขาบทตามความผิดนั้น ๆ ทรงกำหนดโทษสำหรับผู้ล่วงละเมิด เรียกว่า อาบัติ

วินัยหรือสิกขาบทบัญญัติมีเป็นจำนวนมาก สมัยแรก ๆ ยังไม่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร พระสาวกได้ท่องจำกันมา ผู้ที่เชี่ยวชาญพระวินัยก็ทรงจำพระวินัย ภิกษุผู้เชี่ยวชาญพระสูตรก็ทรงจำพระสูตร ภิกษุผู้เชี่ยวชาญพระอภิธรรม ก็ทรงจำพระอภิธรรม ภิกษุและภิกษุณีผู้ทรงจำพระวินัย หรือเป็นผู้เชี่ยวชาญทางด้านพระวินัย เรียกว่า พระวินัยธร หมายถึงผู้ที่รู้ และเชี่ยวชาญทางพระวินัยโดยท่องจำไว้ได้ และเป็นผู้เชี่ยวชาญอย่างยิ่งในวินัยสูตร” อนึ่ง พระวินัยธร หมายถึง ผู้ทรงวินัย ภิกษุผู้ชำนาญวินัย”^{๘๘}

บรรดาพระอริยสาวกผู้ได้รับยกย่องให้เป็นเลิศ เรียกว่า เสด็จคณะ พระอุบาลีเถระ คือพระเถระรูปหนึ่งที่ได้ทรงจำพระวินัย มีปฏิปทาให้เป็นแบบอย่างต่ออนุชนผู้ไม่ศึกษาเรื่องพระวินัย ท่านได้รับพระพุทธาณุญาติให้เป็นผู้มีปัจจัยอภีรณ์ ๓ เรื่อง คือ ๑. เรื่องภิกษุชาวเมืองภารุกีจะ ๒. เรื่องของอชชุกะภิกษุ ๓. เรื่องพระเถระผู้เป็นมารดาของพระกุมารกัสสปเถระ”^{๘๙}

^{๘๗} ธรรมเป็นสิ่งที่วิเศษกว่า ความชั่วต่าง ๆ เช่น การกล่าวให้ร้ายคนอื่น ความเคียดแค้นและการจองจำ (วิ.อ. (บาลี) ๑/๒๗๑-๒๗๓).

^{๘๘} วิ.มท. (บาลี) ๑/๒๗๑-๑. วิ.มท. (ไทย) ๑/๒๗๑-๑.

^{๘๙} T.W. Rhys Davids And William Stede, *Pali - English Dictionary*, (Dacca : Mosial Banarsidass, 1977), p. 23.

^{๙๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พระวินัยปิฎกฉบับภาษาไทย**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๒๑๖.

^{๙๑} ชู.เถร.อ. (บาลี) ๑/๒๗๑-๑/๒๗๑.

พระอุบาลีเถระเคยวินิจฉัยคดีสำคัญหลายเรื่อง ได้รับยกย่องว่าเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้ทรงพระวินัย ท่านได้รับมอบหมายจากพระพุทธเจ้าให้ตัดสินอธิกรณ์ที่เกิดขึ้นในสมัยพุทธกาลหลายเรื่อง พระอุบาลีเถระได้รับยกย่องจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่าเป็นผู้ยอดเยี่ยมในด้านทรงจำพระวินัย ดังมีหลักฐานว่า เอตทคฺคํ ภิกฺขเว มม สวากาณํ วินยธรรณํ ยทิทํ อุปาสี (ดูกรภิกษุทั้งหลาย อุบาลีเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้เป็นสาวกของตถาคตฝ่ายวินัยธร)^{๙๐}

อนึ่ง พระอุบาลีเถระเป็นผู้มีความรู้ความสามารถยอดเยี่ยมทางด้านพระวินัย ได้ออกบวชพร้อมกับเจ้าศากยทัต ๕ คือ ๑. เจ้าชายภัททิยะ ๒. เจ้าชายอนุรุทธะ ๓. เจ้าชายอานนท์ ๔. เจ้าชายภคุ ๕. เจ้าชายกิมพิละ และเจ้าชายโกสิยะอีก ๑ คือ เจ้าชายเทวทัต ในขณะที่ท่านเป็นอเสขบุคคลได้บรรลุปฏิสัมภิทา ^{๙๑} คือ ๑. อັตถปฏิสัมภิทา ปัญญาแตกฉานในอรรถ ๒. ธัมมปฏิสัมภิทา ปัญญาแตกฉานในธรรม ๓. นิรุติปฏิสัมภิทา ปัญญาแตกฉานในนิรุติ ๔. ปฏิภาณปฏิสัมภิทา ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ การวินิจฉัยตัดสินอธิกรณ์ของท่านไม่ยืดยาว มีความเป็นธรรมกับคนดี บำราบคนชั่ว ท่านจึงมีบทบาทสำคัญยิ่งในการตัดสินคดีความที่เกิดขึ้นในครั้งพุทธกาล ท่านได้เผยแผ่พระวินัยพร้อมกับได้รักษาพระสังฆธรรมให้คงอยู่คู่กับพระพุทธศาสนามาจนตราบเท่าทุกวันนี้

ด้านภิกษุณี พระปฏาจาราเถรี เป็นพระเถรีที่เชี่ยวชาญในพระวินัย พระบรมศาสดาทรงแต่งตั้งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะด้านทรงพระวินัย มีหลักฐานว่า เอตทคฺคํ ภิกฺขเว มม สวากาณํ ภิกฺขุณีณํ วินยธรรณํ ยทิทํ ปฏาจารา (ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ปฏาจาราเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายผู้เป็นสาวิกาของตถาคตฝ่ายวินัยธร)^{๙๒} และยังรับการสำคัญคือเป็นพระอุปัชฌาย์บวช^{๙๓} และสอนพระภิกษุณีหลายรูป อาทิ พระอุตตมา และพระอุตตรา ซึ่งเป็นชาวแคว้นโกศลด้วยกันและพระภิกษุณีชาวแคว้นอื่น ๆ จนกระทั่งได้บรรลุอรหัตตผล^{๙๔} พระปฏาจาราเถรีท่านได้เป็นแบบอย่างในการปฏิบัติพระวินัยอย่างเคร่งครัด และถึงสอนพระวินัยแก่ภิกษุณีอื่น ๆ สอนธรรมแก่ภิกษุณีและประชาชนทั่วไป

^{๙๐} อัง.มก. (บาลี) ๒๐/๒๑๘/๒๕ อัง.มก. (ไทย) ๒๐/๒๑๘/๒๕.

^{๙๑} G.P. Malalasekera, Dictionary of Pali Proper Names VOL.II, (London : Pali Text Society, 1974), p. 411.

^{๙๒} อัง.มก. (บาลี) ๒๐/๒๑๘/๒๖ อัง.มก. (ไทย) ๒๐/๒๑๘/๒๖.

^{๙๓} ฬัณฑิณี พจนานัง อุปัชฌายีในฝ่ายภิกษุณี

^{๙๔} บารจบ ชรรณูจิ, **ติกขุณีพุทธสาวิกาทรงพุทธกาล**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๒๙.

พระปฎาจารย์ลาวีได้เป็นอาจารย์ของสตรีและภิกษุณีที่ประสบความสำเร็จใน
ที่ต้องการผู้ขึ้นนำและปลอบใจ พระพุทธเจ้าทรงยกย่องไว้ในตำแหน่งผู้ทรงจำพระวินัยได้มาก
กว่าพระเถรีอื่น ๆ^{๓๖๖}

ปัจจุบันนี้ เมื่อมีอิทธิพลเกิดขึ้นในพระพุทธศาสนา คณะสงฆ์ไทยไม่สามารถ
จะตัดสินใจเด็ดขาดชัดเจน การตัดสินใจยังไม่ใช่ที่พอใจของประชาชน บางคนต้องใช้เวลานาน
การตัดสินใจยาวนาน ซึ่งไม่ก่อให้เกิดผลดีในพระพุทธศาสนา เมื่อมีปัญหาอิทธิพลเกิดขึ้น
หาภิกษุที่ชำนาญทางด้านพระวินัยได้ยาก หน่วยงานเกี่ยวกับพระวินัยยังไม่ปรากฏเป็น
รูปธรรมชัดเจน การตัดสินใจมีความจึงมีความสำคัญยิ่งเปรียบเทียบกับในสมัยพุทธกาล
แล้วจะเห็นว่า การตัดสินใจในสมัยพุทธกาลรวดเร็ว ถูกต้อง แม่นยำ เป็นที่พอใจของประชาชน
สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ เพราะในสมัยพุทธกาลมีภิกษุผู้เชี่ยวชาญพระวินัยและได้รับการแต่งตั้ง
ไว้ในตำแหน่งพระวินัยธร และเป็นผู้ที่ประชาชนยอมรับ จึงน่าจะได้มีการศึกษาถึงบทบาท
และหน้าที่ของพระวินัยธรในสมัยพุทธกาล เพื่อจะได้นำมาเป็นข้อพิจารณาในการวินิจฉัย
อิทธิพล และดำเนินการกิจการคณะสงฆ์ให้เรียบร้อยด้วยดี แต่ปรากฏว่า ประวัติและผลงานของ
พระวินัยธรในด้านการตัดสินใจมีความต่าง ๆ มีการจัดกระจายอยู่ทั่วไป ในคัมภีร์พระไตรปิฎก
อรรถกถา และฎีกา จึงเป็นการยากที่จะหาตำราเกี่ยวกับพระวินัยธรที่มีเนื้อหาครบถ้วน
สมบูรณ์มาศึกษาได้

ผู้วิจัยจึงพยายามที่จะศึกษาค้นคว้าเรื่องราวของท่าน พร้อมผลงานในการตัดสินใจ
คดีความโดยละเอียด เพื่อประโยชน์แก่นักศึกษา และประชาชนผู้สนใจ

การที่ผู้วิจัยเลือกทำวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ เพราะมีความเห็นว่า ชีวิตผลงาน และ
บทบาทของพระวินัยธรที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก และคัมภีร์อื่นรอง ๆ เช่น อรรถกถา
ฎีกา ในประเด็นการวินิจฉัยอิทธิพล และการตัดสินใจเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้พระพุทธศาสนา
มีความมั่นคงสืบมาจนถึงปัจจุบันนี้ และสืบต่อไปในอนาคต

ดังนั้น จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจว่า พระวินัยธรทั้งที่เป็นภิกษุและภิกษุณีในสมัย
พุทธกาลมีประวัติเป็นมาอย่างไร มีคุณสมบัติอย่างไร มีคุณธรรมเฉพาะตัวอย่างไร มีบทบาท
ในการตัดสินใจอิทธิพลอย่างไร

^{๓๖๖} G.P. Malalasekera, Dictionary of Pali Proper Names Vol.II, (London : The Pali Text
Society, 1974), p. 113.

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้

๑. เพื่อศึกษาความสำคัญและความเป็นมาของพระวินัย ในพระพุทธศาสนา
๒. เพื่อศึกษาชีวประวัติของพระวินัยธร (พระอุบาลีและพระปฎาจารย์เถรี)
๓. เพื่อศึกษาบทบาทของพระวินัยธร (พระอุบาลีและพระปฎาจารย์เถรี)

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑. วินัยมีความสำคัญและความเป็นมาอย่างไร
๒. ชีวประวัติของพระวินัยธรในครั้งพุทธกาลเป็นอย่างไร
๓. พระวินัยธรในครั้งพุทธกาลโดยเฉพาะพระอุบาลีเถระและปฎาจารย์เถรี มีบทบาทและความสำคัญอย่างไร

๑.๔ คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

วินัยธร หมายถึง ผู้ทรงวินัย, ภิกษุผู้ชำนาญวินัย, พระอุบาลีเถระได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่า เป็นเอกทัศคະในบรรดาพระวินัยธร^{๑๙}

อธิกรณ์^{๒๐} หมายถึง เรื่องที่เกิดขึ้นแล้วจะต้องจัดตั้งทำ เรื่องที่สงฆ์ต้องดำเนินการมี ๔ อย่าง คือ

๑. วิวาทาธิกรณ์ การเถียงกันเกี่ยวกับพระธรรมวินัย
๒. อนุวาทาธิกรณ์ การโจทก์หรือกล่าวหากันด้วยอาบัติ
๓. อาบัติดาธิกรณ์ การต้องอาบัติ การปรับอาบัติ และการแก้ไขตัวให้พ้นจากอาบัติ
๔. กิจจาธิกรณ์ กิจธุระต่าง ๆ ที่สงฆ์จะต้องทำ เช่น อุปสมบท ผ่ากฐิน ในภาษาไทย อธิกรณ์มีความหมายเลือนลางลง และแคบเข้า กลายเป็นคติความ โทษเป็นต้น

^{๑๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๗๙.

^{๒๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๖๒-๒๖๓.

ปวัตตินี คำเรียกผู้ทำหน้าที่อุปัชฌาย์ในฝ่ายภิกษุณี^{๒๐}

อาบัติ การต้อง, การล่วงละเมิด, โทษที่เกิดแต่การล่วงละเมิดสิกขาบท^{๒๑}

๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๕.๑ ร.ท. บรรจบ บรรณรุจิ ได้กล่าวถึงพระอุบาลีในหนังสือ “อสังคีตมหาสาวก”^{๒๒} ว่า พระอุบาลีเป็นช่างกลบ ทำหน้าที่แต่งพระเกศาถวายเจ้าชายภัททียะ เจ้าชายอนุรุธะ เจ้าชายภค เจ้าชายกิมพิละ เจ้าชายอานนท์ มีความจงรักภักดีต่อเจ้าชายทุกองค์ ในคราวที่เจ้าชายศากยะเหล่านั้นออกบวช ก็ออกบวชด้วย ตามหลักฐานระบุว่าแรกที่เสียนั้น เจ้าชายศากยะทรงคิดไม่ถึงว่าท่านจะออกบวชด้วย ทุกพระองค์ล้วนเสียดูแลเชตแดนแคว้นสักกะแล้ว ก็ทรงเปลี่ยนเครื่องประดับออกแล้วมอบให้ท่านอุบาลี พร้อมทั้งบอกให้กลับไป และนำทรัพย์นี้ไปเลี้ยงชีพ ท่านอุบาลีไม่ยอมรับของที่มอบให้ แต่ถูกเจ้าชายศากยะทั้งหลายขอร้องให้กลับ ท่านอุบาลีก็จำยอมถือห่อเครื่องประดับกลับ แต่ไปได้ครึ่งทางท่านคิดว่า “พวกเจ้าศากยะดูร้าย ถ้าเห็นเราถือเครื่องประดับกลับแล้วจะมีใครเชื่อว่า เจ้าชายทั้งหลายออกบวช เจ้าศากยะคงจะฆ่าเราตายเป็นแน่” เมื่อท่านคิดได้เช่นนั้น จึงกลับมาหาเจ้าศากยะเหมือนเดิม แล้วท่านอุบาลีพร้อมเจ้าศากยะก็พากันไปบวช เจ้าศากยะให้อุบาลีบวชก่อน เพื่อจะได้กราบท่าน เจ้าศากยะบวชทีหลัง เพื่อถนอมมานะในตัวเอง ท่านอุบาลีบวชแล้วได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ และพระพุทธเจ้าได้ทรงแต่งตั้งไว้ในตำแหน่งผู้ทรงพระวินัย

๑.๕.๒ ร.ท.บรรจบ ได้กล่าวถึงพระปฎาจาราเถรีในหนังสือ “ภิกษุณีพุทธสาวิกาครั้งพุทธกาล” ว่า ปฎาจาราเป็นธิดาเศรษฐีในพระนครสาวิตตี ลักลอบได้เสียกับทาสชายในบ้าน ได้หนีไปอยู่ด้วยกันจนกระทั่งมีลูก ๒ คน ต่อมา สามิได้ถูกฆาตกรฆ่าลูกคนโตถูกน้ำพัดพาไปเสียชีวิต ลูกคนเล็กถูกเหยี่ยวเหี่ยวไปกิน พ่อ แม่ พี่ชาย ถูกบ้านพักรับเลี้ยงชีวิตกันหมดทุกคน นางเสียใจจนกระทั่งเป็นบ้า เสียสติ นางกระเซอะกระเซิงไปจนกระทั่งพบพระพุทธเจ้า และพระองค์ได้เตือนสตินาง เมื่อนางหายจากเป็นบ้า และได้

^{๒๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์.

^{๒๑} สือน้อยกับ.

^{๒๒} ร.ท.บรรจบ บรรณรุจิ, อสังคีตมหาสาวก, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๖).

พึงธรรมจนสำเร็จเป็นพระอริยบุคคลชั้นพระโสดาบัน ต่อมาได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ และ
พระพุทธเจ้าได้ทรงแต่งตั้งไว้ในตำแหน่งพระเถระผู้ทรงไว้ซึ่งพระวินัย^{๒๙}

๑.๕.๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงพระวินัยได้ในหนังสือ
พุทธธรรมว่า พระวินัย คือ ประมวลแห่งสิกขาบททั้งหลาย เป็นแบบแผนข้อบังคับที่
บัญญัติหรือวางหรือกำหนดขึ้นสำหรับกำกับความประพฤติของสมาชิกในหมู่ชน หรือ
ชุมชนหนึ่ง โดยสอดคล้องกับความมุ่งหมายของหมู่คณะ หรือชุมชนนั้น โดยเฉพาะ
ผู้ละเมิดบทบัญญัติแห่งสิกขาบทนี้มีความผิดตามอาญาของหมู่ และภิกษุผู้ได้รับมอบหมาย
ให้วินิจฉัยยุติกรณีดังกล่าวถือหลักปฏิบัติว่า พึงเป็นผู้เคารพสงฆ์ มิใช่เคารพบุคคล พึงเคารพ
สังฆกรรม มิใช่เคารพอาวาส^{๓๐}

๑.๕.๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงความสำคัญของวินัยไว้
ในหนังสือเรื่อง “วินัย ยิ่งใหญ่กว่าที่คิด” ว่า “วินัยนี้มักจะเข้าใจกันในความหมายเชิงลบ
คือไปเข้าใจเป็นเครื่องบังคับควบคุมซึ่งยังไม่ถูกต้อง เรียกว่าเป็นความหมายสำหรับคนที่ยัง
ไม่ได้พัฒนา ความหมายที่ต้องการของวินัยเป็นความหมายเชิงบวก กล่าวคือ วินัยเป็น
การจัดสรรโอกาส ทำให้ชีวิตและสังคมมีระเบียบและมีโอกาสเกิดขึ้น ทำให้ทำอะไร ๆ
ได้คล่องดำเนินชีวิตได้สะดวก ดำเนินกิจการได้สะดวก ถ้าชีวิตและสังคมไม่มีระเบียบ ไม่เป็น
ระบบก็จะสูญเสียโอกาสในการที่จะดำเนินชีวิตและทำกิจการของสังคมให้เป็นไปด้วยดี
ตลอดจนทำให้การพัฒนาได้ผลดี

..... เมื่อมนุษย์พัฒนาดีแล้ว วินัยจะเปลี่ยนความหมายเป็นเรื่องของสิ่ง
หมายร่วมกันสำหรับที่จะได้ปฏิบัติถูกต้องว่าจะดำเนินชีวิตกันอย่างไร จะอยู่ร่วมกันอย่างไร
และจะดำเนินกิจการร่วมกันอย่างไร ซึ่งจะต้องลงตัวเป็นอย่างดีอย่างหนึ่งจึงจะเป็นไป
ด้วยดี และนี่คือความหมายที่แท้จริงของกฎเกณฑ์กติกา เหมือนอย่างพระอรหันต์ทั้งหลาย
แม้จะมีกฎเกณฑ์กติกามากมาย แต่ท่านไม่รู้สึกเป็นเรื่องบังคับ ไม่ต้องฝืนใจ เพราะเข้าใจ
เหตุผลและความมุ่งหมายว่ามีกติกาขึ้นมาก็เพื่อประโยชน์ในการอยู่ร่วมกัน จะได้สะดวก
คล่องตัว เพราะไม่อย่างนั้นแล้วก็ไม่รู้ว่าเขาอย่างไร แล้วก็จะขัดข้อง จะวุ่นวาย

^{๒๙} ว.ท.บรรจบ บวรณูจิ, ภิกษุณีพุทธสาวิกาทรงพุทธกาล, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗).

^{๓๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑).

วินัยนั้นเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติด้วย เรื่องนี้เป็นไปตามหลักการที่แยกธรรมชาติฝ่ายหนึ่งกับวินัยฝ่ายหนึ่ง^{๒๔}

๑.๕.๕ พระมหาสังเวย ธมฺมเนคคิโก (เนตรนิมิตฺร) ได้กล่าวไว้ในงานวิทยานิพนธ์เรื่อง “ชีวิตภิกษุณีกับการบรรลุลหิตผล”^{๒๕} ว่า พระปฎาจารย์เถรี ก่อนบวชได้เผชิญปัญหาชีวิตอย่างรุนแรง ต้องกลายเป็นคนวิกลจริต ต่อมาได้ฟังธรรมจึงคลายความโศกเศร้า และได้ขออุปสมบทเป็นภิกษุณี ความล้มเหลวในชีวิตกลายเป็นส่วนหนึ่งของกรณียวัตร เมื่อบวชแล้วได้พึ่งสายน้ำที่คนล้างเท้าเปรียบเทียบกับความตาย การนึกถึงความตายไม่ทำให้เกิดความท้อแท้ แต่กลับเร่งให้ทำความดี และพระศาสดาตั้งไว้ในตำแหน่งผู้เลิศจาญวินัย

๑.๕.๖ อรรถกถาธรรมบท ได้กล่าวถึงชีวประวัติของพระอุบลีพอสรูปใจความว่า พระอุบลีเถระ เป็นบุตรของนายช่างกลบกล เมื่อเจริญวัยได้รับตำแหน่งเป็นนายภาษามาลาของเจ้าศากยวงศ์ทั้ง ๕ คือ ๑. ภักทียะ ๒. อนูรุธะ ๓. อานนท์ ๔. ภักศุ ๕. กิมพิละ ต่อมาได้ออกบวชพร้อมกับเจ้าศากยวงศ์ทั้ง ๕ พร้อมด้วยเจ้าชายเทวทัต ซึ่งเป็นเจ้าชายฝ่ายโกถิยวงศ์ เจ้าชายทั้ง ๖ เปลื้องเครื่องประดับ แล้วห้อยอย่างดีส่งให้อุบลีช่างกลบกล พร้อมทั้งส่งให้อุบลีนี้้นำเครื่องประดับไปขายเลี้ยงชีวิต อุบลีถือห่อเครื่องประดับเดินไปหน่อยหนึ่ง ถูกคิดได้ว่า “พวกเจ้าศากยะเป็นคนดูร้าย ถ้าเห็นเรามาคนเดียวพร้อมด้วยเครื่องประดับ คงจะพากันคิดว่าเราเลวทรามเจ้าชายเหล่านั้น” จึงตัดสินใจทิ้งเครื่องประดับกลับมามาหาเจ้าชายทั้ง ๖ แจ้งความประสงค์จะไปบวชด้วย เจ้าชายทั้ง ๖ จึงกราบทูลให้พระพุทธเจ้าบวชให้อุบลีก่อน เพื่อที่พวกตนจะได้กราบไหว้อุบลีเพื่อถนอมกิริยามารยาทของตน อุบลีจึงได้บวชก่อนเจ้าศากยะและเจ้าชายโกถิยวงศ์เหล่านั้น^{๒๖}

^{๒๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), วิถีเรื่องใหญ่กว่าชีวิต, มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๘, หน้า ๑๕,๓๔ และ ๔๖.

^{๒๕} พระมหาสังเวย ธมฺมเนคคิโก (เนตรนิมิตฺร), ชีวิตภิกษุณีกับการบรรลุลหิตผล, งานวิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์.

^{๒๖} ชู.ธ.ธ. (ปภี) ๑/๑๒๗-๑๒๘.

๑.๖ วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ซึ่งมีวิธีการวิจัยดังนี้

๑. รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ โดยรวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎก ที่เป็นส่วนพระวินัยปิฎก ๔ เล่ม
๒. รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ โดยรวบรวมข้อมูลที่เป็นงานนิพนธ์ต่างๆ ไป นับตั้งแต่คำภีร์อรรถกถา ฎีกา และตำราอื่น ๆ
๓. ศึกษา และ แลวิเคราะห์ข้อมูล
๔. เรียบเรียง นำเสนอผลการวิจัย

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ทำให้ทราบความสำคัญของพระวินัยและบทบาทของพระวินัยธรในพระพุทธศาสนา
๒. ทำให้ทราบชีวประวัติ ความเป็นมาของพระวินัยธร (พระอุบาลีและพระปฎาจาราเถรี)
๓. ทำให้ทราบบทบาทของพระวินัยธร (พระอุบาลีเถระ และพระปฎาจาราเถรี)

บทที่ ๒

บทบาทของพระวินัยธรในพระพุทธศาสนา

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะได้ศึกษาความหมายและความสำคัญของพระวินัย พร้อมทั้งบทบาทของพระวินัยธรในพระพุทธศาสนา

คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า คือพระธรรมวินัย สองคำนี้มีความสัมพันธ์กัน พระพุทธศาสนาทือว่าความจริงของสิ่งทั้งหลายเป็นเรื่องธรรมดา เมื่ออยู่แล้วตามธรรมชาติ ไม่ว่าพระพุทธเจ้าจะเกิดหรือไม่ มันก็เป็นอยู่อย่างนั้นเป็นธรรมดา ธรรมดาและธรรมดานี้แหละ คือธรรม การที่จะให้ความจริงของธรรมชาติ มีผลในทางปฏิบัติเป็นประโยชน์แก่หมู่มนุษย์ในสังคม ก็ต้องนำหลักความจริง คือธรรมนั้นมาจัดตั้ง วางเป็นระบบระเบียบ โดยนำเอาหลักความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ซึ่งเป็นเรื่องของกฎแห่งเหตุปัจจัย หรือความเป็นไปตามเหตุปัจจัยของสิ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้น โดยเป็นเหตุเป็นผลแก่กันนั้น พุทธสัน ๆ ว่าเอาหลักเกณฑ์ในกฎธรรมชาตินั้น มาวางรูปเป็นกฎในหมู่มนุษย์ จากกฎในธรรมชาติก็มาเป็นกฎในหมู่มนุษย์ การจัดตั้งวางระบบระเบียบในหมู่มนุษย์ นี้แหละเรียกว่า วินัย กฎของธรรมชาติเรียกว่า ธรรม กฎของมนุษย์เรียกว่า วินัย^๑

๒.๑ ความหมายและความสำคัญของคำว่าวินัย

คำว่า วินัยมีความหมายกว้าง สังคมทุกสังคมจะสงบสุขได้ ก็เพราะสังคมนั้นมีกฎระเบียบควบคุมบุคคลให้เป็นระเบียบ เมื่อความเป็นระเบียบเกิดขึ้น ความสามัคคีพร้อมเพรียงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันก็เกิดตามลำดับ วินัยเป็นสัญลักษณ์ของชนชาติที่เจริญแล้ว มีความหมายที่สามารถอธิบายได้หลายความหมาย

คัมภีร์สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัยปิฎก อธิบายความหมายของวินัยไว้ดังนี้

วิริยเสณยตฺตา วินยฺนโต เจว กายวาจาป

วินยตฺตวิฑฺฐิ อญฺ วิโนโย วินโยติ อุกฺขาโต

^๑ ดูพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **วินัยเรื่องในกฎว่าที่จัด**. (กรุงเทพมหานคร : ไผ่ทองคำ บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๘). หน้า ๒-๓.

(วินัยอันบังคับผู้รื้อรดแห่งวินัยทั้งหลาย กล่าวว่ วินัย เพราะมีนัยต่าง ๆ เพราะมีนัยพิเศษ และเพราะมีกกายและวาจา)

พระพุทโธษาจารย์ได้อธิบายความหมายของคำว่า วินัย (วิ + นัย) ไว้ ๓ นัย คือ

๑. วินัย หมายถึง นัยต่าง ๆ (วิวิธ+นัย) เพราะมีปาติโมกข์ ๒ คือ ภิกขุ-ปาติโมกข์ และภิกขุณีปาติโมกข์ มีวิภังค์ ๒ คือ ภิกขุวิภังค์ และ ภิกขุณีวิภังค์ มี อาปัติ ๗ กอง

๒. วินัย หมายถึง นัยพิเศษ (วิเสส+นัย) เพราะมีอนุบัญญัติเพิ่มเติม เพื่อทำให้สิกขาบทหรือศีลยิ่งขึ้น หรือผ่อนผันให้เพลาความเข้มงวดลง

๓. วินัย หมายถึง กฎสำหรับฝึกอบรม กาย วาจา (วินยฺชนโต เจว กายาวาจานํ) เพราะเป็นเครื่องป้องกันความประพฤติดีที่ไม่เหมาะสมทางกายและทางวาจา^๒

คัมภีร์วิสุทธิธรรมคให้ความหมายของศีล ซึ่งก็คือ วินัยนั่นเองว่า เจตนาที่จะเว้น ความชั่วอย่างนั้น ๆ จนถึงความประพฤติดีงามที่ตรงข้ามกับความชั่วนั้น ๆ โดยความสำรวมระวัง ควบคุม บังคับกิริยา อากาทรทางกายเป็นต้น ให้เป็นปกติธรรมด้า^๓

คัมภีร์มีมงคลดอ์ปนี ได้ให้ความหมายของวินัยว่า หมายถึง กฎหรือระเบียบ สำหรับฝึก กาย วาจา ใจ ป้องกันกิดชวามให้สว่างละเมิดศีล หรือ สว่างละเมิดกุศลธรรม^๔

วินัย คือการขับไล่ กำจัด เลิกละ ทำลาย ดอนออก คือ การดอนออกซึ่ง อัสสัมมานะ ดังพระดำรัสว่า อกุสลานํ ธมฺมานํ วินยฺยาธ ธมฺมํ เทเสมิ เราแสดงธรรม เพื่อกำจัดสิ่งที่เป็นอกุศล รากวินโย โทสวินโย โมหวินโย การเลิก ละรากะ โทสะ โมหะ ให้สิ้นไป นอกจากนี้ ยังมีคำว่า โกธวินโย (กำจัดความโกรธ) อุปฺปาหวินโย (กำจัด ความผูกโกรธ) ปิปาสวินโย (กำจัดความกระหาย) อิจฺฉาวินโย (กำจัดความอยาก) ในความหมายเดียวกัน^๕

^๒ วิ.อ. (บาลี) ๑/๑๘๗๑๘๘.

^๓ วิสุทฺธิ. (บาลี) ๑/๒.

^๔ มงคล. (บาลี) ๑/๒๓๘.

^๕ ฉลาล บุญฉอย, **ประวัติวรรณคดี ตอนที่ ๒**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระญาณสังวรญาณ (โสม) ญาณมหาเถร ณ เมรุวัดเทพศิรินทร์ กรุงเทพมหานคร วันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๐๖) หน้า ๔๕.

พุทธศาสนิกชน ให้ความหมายว่า วินัย คือ นำไปหมดไม่มีเหลือ นำไปอย่างวิเศษ นำไปให้พิสดาร หมายถึงความชั่วทางกาย วาจา ออกเสีย รวมถึงกิเลสออกเสียให้มากจนสิ้นเชิง^๖

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ให้ความหมายของคำว่า วินัย คือระเบียบสำหรับกำกับความประพฤติให้เป็นแบบแผนอันหนึ่งอันเดียวกัน ประมวลสิกขาบทของพระสงฆ์ทั้งส่วน อาทิพรหมจรรย์ และ อภิสมาจาร^๗

หลวงเทพรัตนานุกิจ^๘ ให้ความหมายว่า วินัย หมายถึง ศีล ระเบียบฝึกกายวาจา ชักนำกายวาจา กำจัดโทษทางกายวาจา^๙

แสวง อุดมศรี อธิบายความหมายของคำว่า วินัย หรือ สิกขาบท หมายถึง ธรรมบัญญัติการปกครองที่พระพุทธเจ้าทรงประชุมสงฆ์พิจารณาร่วมกันบัญญัติขึ้น เพื่อใช้เป็นมาตรการ ควบคุมความประพฤติทางกายและวาจาของภิกษุให้เป็นไปในแนวทางเดียวกัน ถ้าภิกษุใดประพฤติล่วงละเมิด ก็จะได้รับโทษทั้งที่เป็นสถานหนักและเบาตลอดกันตามลักษณะ ของความผิดที่ได้กระทำลงไป^{๑๐}

พันธุรี ป. ทองสมบุญ ได้ให้ความหมายของคำว่า วินัย หมายถึง เครื่องแนะนำเป็นเครื่องแนะนำของบัณฑิต วิเคราะห์ว่า วินิตี เสนาติ วินโย เครื่องนำ(ความชั่ว)ไปให้พิสดาร เครื่องกำจัด(ความชั่ว) วิ. ปุพเพ (วิเป็นบทหน้า) นิ นี วา (นิ หรือ นิ ธาตุ) เนย (ในความหมายว่า นำไป) แปลง อิ หรือ อี เป็น อย^{๑๑}

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายคำว่า วินัย หมายถึง ระเบียบสำหรับกำกับความประพฤติให้เป็นแบบแผนอันหนึ่งอันเดียวกัน บรรจุเป็นส่วนหนึ่งในพระไตรปิฎก^{๑๒}

^๖ พุทธศาสนิกชน. สามรถพระอรหันต์ พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สุภาพกิจ, ๒๕๑๔), หน้า ๑๗๖.

^๗ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พิมพ์, ๒๕๓๐) หน้า ๒๗๔.

^๘ หลวงเทพรัตนานุกิจ (ทวี ธนวัชร). ธาตุพิพิธา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๑๘), หน้า ๒๒๓.

^๙ แสวง อุดมศรี, “เอกสารประกอบการบรรยายพระวินัยปิฎก”, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๓ (ยังไม่ตีพิมพ์).

^{๑๐} พันธุรี ป. ทองสมบุญ. พจนานุกรมมอญ-ไทย, (กรุงเทพมหานคร : อักษรการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๒๕๓.

^{๑๑} ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, พ.ศ. ๒๕๒๔) หน้า ๗๖๘.

โรเบิร์ต ซีซาร์ ชิลเดอร์ ให้ความหมายคำว่า วินัย หมายถึง จัดให้เป็นระเบียบ การหลีกเลี่ยงได้ การระงับ การเปลี่ยนแปลง การอบรม การฝึกฝน ชื่อของส่วนของคัมภีร์ในทางพระพุทธศาสนา^{๑๒}

สารานุกรมศาสนา (The Encyclopedia of Religion) วิเคราะห์ ศัพท์ วินัย (Vinaya : Discipline) ประกอบด้วย วิ (Vi-) ความว่า วิเศษ แจ่มชัด แดกต่าง จากรากศัพท์นี้ ธาตุ (ni) ความว่า นำไป พระวินัยหมายถึง นำไปให้พิเศษ วินัยจึงเป็นแบบแผน ครอบคลุมความประพฤติของภิกษุ และภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ผู้ครองเรือน^{๑๓}

วิส เดวิดส์ และ วิลเลียม สเตเด ให้ความหมายของวินัย ๔ ความหมาย คือ ๑. กำจัด ขจัด ๒. กฎ ระเบียบ แบบแผน ๓. บรรทัดฐาน เกี่ยวกับการกระทำ จริยธรรม และพฤติกรรม ๔. หลักทางจริยธรรม มารยาท ธรรมเนียมปฏิบัติสำหรับนักบวช คือ ภิกษุ ภิกษุณี และพราหมณ์ คือ อุบาสก อุบาสิกา^{๑๔}

สรุปว่า วินัย คือ กระบวนการขัดเกลา ภาย วาจา ให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ป้องกันความประพฤติไม่ดีไม่งามในหมู่ ความหมายทางพระพุทธศาสนา มุ่งเอาระเบียบชีวิตของภิกษุ ภิกษุณี และเป็นพื้นฐานเบื้องต้นให้บุคคลที่ประพฤติปฏิบัติตามได้บรรลุพระนิพพาน ซึ่งเป็นจุดหมายสูงสุดในชีวิต จึงกล่าวได้ว่า วินัย เป็นรากฐานของศาสนา

ตามความหมายของวินัยที่ได้กล่าวมานี้ ทำให้ทราบว่า วินัยมีความสำคัญมากต่อวิถีชีวิตของพุทธบริษัท วินัยเป็นบันไดที่ทำให้พุทธบริษัท ผู้ปฏิบัติธรรม ได้รับรลุดคุณธรรมอันสูงสุด ภิกษุที่ปฏิบัติดีในวินัย มีศีลบริบูรณ์ ย่อมบรรลุวิเศษ ๓^{๑๕} วินัย คือ อายุของพระพุทธศาสนา เมื่อคราวรวบรวมคำสอนของพระพุทธเจ้าครั้งแรกหรือปฐมสังคายนา พระมหากัสสปะได้ปรึกษากับพระเถระผู้เข้าร่วมประชุมว่า ควรจะทำสังคายนาอะไรก่อนในที่ประชุมต่างเห็นพ้องต้องกันว่า ควรสังคายนาวินัยก่อน เพราะวินัยเป็นอายุของพระพุทธศาสนา^{๑๖}

^{๑๒} Robert Caesar Childer, *Dictionary of the Pali Language*, (London : TRAUBNER & Co, 59 Ludgate HILL, 1875), p. 575.

^{๑๓} Eliade M. *The Encyclopedia of Religion* (Vol. 15), (New York : Macmillan publishing Company, 1989), p. 265.

^{๑๔} พจนานุกรม บาอี-ไทย-อังกฤษ, ๖-๗ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิปัญญา, ๒๕๓๖), หน้า ๓๓๖, Rys D. & William S, *Pali-English dictionary*, (Delhi : Motilal Banarsidass, 1993), p. 623.

^{๑๕} วิ.ธ. (บาฬี) ๔/๓๐/๓๔.

^{๑๖} วิโมกข์ นาม พุทธสาสน์สกล อายุ วินัย จิต ภาณัม ใต้ ใต้ สดมา ปณั วินั สดคาณ (วิ.ธ. ๔/๓๓).

ภิกษุที่ปฏิบัติตามวินัยย่อมเป็นเหตุทำให้พระพุทธศาสนามั่นคง ภิกษุที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาจากต่างตระกูล ต่างชนชั้น ต่างอัยยาศัย ต่างจิตต่างใจ ถ้าหากไม่มีวินัยปกครอง ควบคุมความประพฤติให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ก็จะเป็นหมู่ภิกษุที่ประพฤติไม่งาม ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสศรัทธา ถ้าภิกษุทุกรูปประพฤติปฏิบัติตามวินัย ก็จะเป็นหมู่ที่ดี นำมาซึ่งความเลื่อมใสและศรัทธา เพราะวินัยร้อยเรียงลักษณะนิสัย และพฤติกรรมของผู้ปฏิบัติให้อยู่ในกรอบเดียวกัน

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวถึงความสำคัญแห่งวินัยไว้ดังนี้

วินัยมีความสำคัญในการจัดระบบ จัดสรรสังคมทั้งหมดให้มีระเบียบและเป็นไปตามกฎกติกา เป็นการจัดสรรโอกาสทำให้ชีวิต และสังคมมีระบบระเบียบและมีโอกาสเกิดขึ้นให้ทำอะไร ๆ ได้คล่อง ดำเนินชีวิตได้สะดวก ดำเนินกิจการได้สะดวก ถ้าชีวิตและสังคมไม่มีระเบียบ ไม่เป็นระบบ ก็จะสูญเสียโอกาสในการที่จะดำเนินชีวิต และทำกิจการของสังคมให้เป็นไปด้วยดี ตลอดจนทำให้การพัฒนาได้ผลดี^{๑๑๑}

ในสังคมวงกว้าง ถ้าชีวิตคนไม่ปลอดภัย สังคมไม่มีความเป็นระเบียบ มีโจรมิจฉาชีพ มีการทำร้ายกัน เราจะไปไหน เวลาไหน ก็ไม่สะดวก เพราะกลัวว่า ถ้าไปเวลานี้หรือผ่านสถานที่จุดนั้นแล้ว อาจจะถูกทำร้ายได้ เมื่อคนไม่กล้าเดินทาง มีความหวาดระแวง กิจการงานของสังคม และการดำเนินชีวิตของบุคคลนั้นก็หมดความคล่องตัวทำให้ขัดข้องไปหมด ในการพัฒนามนุษย์ระยะยาว ถ้าไม่มีวินัยเป็นฐาน ก็จะเกิดความสับสนวุ่นวายด้วยเหตุวินัยจึงเป็นเรื่องสำคัญ^{๑๑๒}

ในสังคมทุกสังคมวินัยเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมาก สังคมที่ไม่มีระเบียบวินัยก็เหมือนแสดงตัวให้เห็นว่า ปกครองตัวเองไม่ได้ หรือปกครองตัวเองไม่เป็น เมื่อไม่รักษากฎเกณฑ์กติการะเบียบวินัยของสังคมแล้ว ความยุ่งเหยิงสับสนวุ่นวายเดือดร้อนก็จะเกิดขึ้น สังคมที่หย่อนินสีล และขาดระเบียบวินัย ก็เท่ากับสร้างอุปสรรคขึ้นมาปิดกั้นขัดขวางความเจริญก้าวหน้าของคน ตั้รอนโอกาสของตนในการพัฒนา สังคมที่ดีต้องมิกติการคือวินัย และคนในสังคมนั้น ต้องรักษากติการ่วมกัน^{๑๑๓}

^{๑๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด*, หน้า ๑๕.

^{๑๑๒} คู่มือเมธีวาท, หน้า ๑๖-๑๗.

^{๑๑๓} สุพรเมทเท (ประยูรย์ ปยุตฺโต), *การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๐๗-๑๐๘.

ในหมู่มนุษย์ที่พัฒนาแล้ว การปฏิบัติตามพระวินัยก็คือ การเอาประโยชน์จากธรรมมาใช้มันเอง เมื่อปฏิบัติตามวินัยได้อย่างดีบนพื้นฐานแห่งธรรมแล้ว ก็จะทำให้สังคมมนุษย์เป็นไปด้วยดี หลักการนี้จึงแสดงถึงความหมายหลายอย่างในความสัมพันธ์ระหว่างธรรมกับวินัย เช่น

๑. วินัยที่ถูกต้อง จะต้องตั้งอยู่บนฐานของความจริงในธรรมชาติ มิฉะนั้น วินัยก็จะไม่จริงจึงไม่ได้ผลไม่มั่นคง

๒. วินัยต้องมีความมุ่งหมายเพื่อธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ความชอบธรรม ความเป็นธรรม ความดีงามของสังคม^{๒๐}

ธรรมกับวินัยจึงเป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ได้ เป็นสิ่งที่เกื้อกูลซึ่งกันและกัน ที่บรรพชิตในพระพุทธศาสนาเมื่อบวชมาแล้ว ต้องศึกษาพระธรรมวินัยให้เข้าใจ โดยเฉพาะวินัยต้องศึกษาจดจำให้แม่นยำ เพื่อประโยชน์แก่การฝึกฝนอบรมตนให้ตั้งอยู่ในกรอบที่ดีที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ เมื่อสงฆ์ปฏิบัติตามพระวินัยอย่างเคร่งครัดแล้วได้ชื่อว่า เป็นผู้ทรงพระวินัย เมื่อมีอิทธิพลเกิดขึ้นในหมู่สงฆ์ ก็สามารถจะชี้แจงผัดถูก และชำระอธิกรณ์ได้อย่างถูกต้องตรงกับพระวินัย ที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติ ผู้ที่ทำหน้าที่ชำระอธิกรณ์เรียกว่า พระวินัยธร ซึ่งเป็นผู้มีความรู้ดีในเรื่องอาบัติ และอนาบัติ เป็นต้น

ดังนั้น วินัยจึงมีความสำคัญ ในฐานะเป็นกรอบที่ทำให้พระสงฆ์ประพฤติปฏิบัติชอบ เป็นรากแก้วของพระศาสนา หลังจากที่พระศาสนาเสด็จดับขันธปรินิพพาน วินัยได้เป็นศาสนาของชาวพุทธ นอกจากนี้ยังเป็นฐานปฏิบัติให้ผู้ปฏิบัติตามได้บรรลุคุณธรรมชั้นสูง คำว่า วินัยมีคำที่ใช้เรียกแทนหลายคำ ซึ่งมีอยู่ในคัมภีร์ ดังจะได้ศึกษาต่อไป

๒.๑.๑ คำจำกัดความคำว่าวินัย

คำว่า วินัย มีคำที่เขียนต่างกันแต่มีความหมายเหมือนกัน หรือใกล้เคียง คือ ศีล อิกขาบท และพระบัญญัติ

๑. ศีล คือความประพฤติดีทางกาย และวาจา

การรักษากายและวาจาให้เรียบร้อย ข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม การรักษาปกติตามระเบียบวินัย ปกติมารยาทที่สะอาด

^{๒๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). วินัยเรื่องใหญ่กว่าศีล, หน้า ๔๐-๔๑.

ปราศจากโทษข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว ข้อปฏิบัติในการฝึกหัดกาย วาจา ให้ดียิ่งขึ้น ความสุจริตทางกาย วาจา^{๑๑} วินัยมีคำที่ใช้คู่กันคำหนึ่ง คือ ศีล ซึ่งปัจจุบันนำไปใช้ในความหมายแคบ ๆ และบางทีก็แตกต่างกันอย่างยิ่ง วินัยเป็นบัญญัติของมนุษย์เป็นการจัดตั้งตามสมมุติ ได้แก่ การจัดระเบียบความเป็นอยู่ และการจัดระบบสังคม ซึ่งแยกเป็นความหมาย ๓ อย่าง คือ

๑. การจัดระเบียบระบบ เรียกว่า วินัย
๒. ศัวระเบียนระบบหรือศัวกฎนั้นก็เรียกว่า วินัย
๓. การฝึกคนให้ตั้งอยู่ในระบบระเบียบก็เรียกว่า วินัย

เมื่อคนปฏิบัติตามวินัย จนเกิดเป็นคุณสมบัติประจำตัว คุณสมบัติที่เกิดขึ้นในตัวบุคคลนั้น เรียกว่า ศีล ผู้มีศีลคือผู้ที่ตั้งอยู่ในวินัย เวลานี้ ศีล ใช้ในความหมายแคบมาก จึงต้องให้ใช้คำว่ามีวินัย ที่จริงควรมีวินัยนั้นแหละ คือความหมายของคำว่า ศีล^{๑๒}

๒. ลิกขาบท

คำว่า ลิกขาบท หมายถึง ข้อที่ต้องศึกษา ข้อศีล ข้อวินัย บทบัญญัติข้อหนึ่ง ๆ ในวินัยที่ภิกษุพึงศึกษาปฏิบัติ ศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีล ๒๒๗ ศีล ๓๑๑ แต่ละข้อ เรียกว่า ลิกขาบท เพราะเป็นข้อที่จะต้องศึกษา หรือเป็นบทฝึกฝนอบรมตนของสาธุชน อุบาสก อุบาสิกา สามเณร สามเณรี ภิกษุ และ ภิกษุณี ตามลำดับ^{๑๓}

คัมภีร์สมันตปาสาทิกา ได้ให้ความหมายของคำว่าลิกขาบท ดังนี้

“ลิกขาปนฺติ เอสฺสุ ลิกฺขิตฺตพฺพาติ ลิกฺขา. ปชฺเชเต อิมินาติ ปทํ. ลิกฺขาย ปทํ ลิกฺขาปทํ. ลิกฺขาย อธิคฺมุปาโยติ อตุโธ (ที่ชื่อว่าลิกขา เพราะอรธว่า เป็นคุณชาติ อันบุคคลพึงศึกษา ฯ ที่ชื่อว่าบท เพราะอรธว่าเป็นทางเป็นเครื่องอันบุคคลพึงถึง ฯ ทางเป็นเครื่องอันบุคคลพึงถึงแห่งลิกขาชื่อว่า ลิกขาบท ฯ ความว่า อุบายที่จะให้ถึงลิกขา (ชื่อว่า ลิกขาบท) ”^{๑๔}

^{๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๔๖๒.

^{๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). วินัยเรื่องใหญ่กว่าศีล, หน้า ๑๓-๑๔.

^{๑๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๓๓.

^{๑๔} วิ. (บาลี) ๑/๒๖๑.

สิกขาบทยังเป็นเหตุให้บรรลุคุณธรรมขั้นสูง เพราะเป็นทางเครื่องถึงแห่งธรรม คือ ศีล วิปัสสนา ญาณและมรรค^{๒๔}

สารัตถที่ปณิฎกาทพระวินัย ได้ให้ความหมายว่า การศึกษาชื่อว่า สิกขาบท บททั้งหลายแห่งสิกขาชื่อว่า สิกขาบท อธิบายว่า อุบายเป็นเครื่องบรรลุ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และ อธิปัญญาสิกขา^{๒๕}

โดยนัยตามที่ย่างมานี้ สิกขาบท หมายถึง แบบฝึกหัดทางกาย วาจา เพื่อเป็นหนทางให้บรรลุจุดหมายอันสูงสุดในชีวิต

๓. พระบัญญัติ

พระบัญญัติ คือ สิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติเป็นข้อห้ามมิให้ภิกษุล่วงละเมิด มีบทกำหนดโทษหรือปรับอาบัติผู้ล่วงละเมิด ถ้าเป็นการบัญญัติสิกขาบทในครั้งแรกเรียกว่า มุลบัญญัติ เช่น มุลบัญญัติของปาราชิกสิกขาบทที่ ๓ ว่า ภิกษุใดจงล่วงนุญย์ หรือแสวงหาศีลตราให้ล่วงนุญย์ แม้ภิกษุนั้นเป็นปาราชิกหาสังวาสมิได้ ถ้ามีการบัญญัติเพิ่มเติมข้อความขยายสิกขาบทนั้น เพื่อความรอบคอบรัดกุม สิกขาบทที่ทรงบัญญัติเพิ่มเติมนี้ เรียกว่า อนุบัญญัติ เช่น อนุบัญญัติของปาราชิกสิกขาบทที่ ๓ ว่า อนึ่ง ภิกษุใดจงล่วงนุญย์หรือแสวงหาศีลตราให้ล่วงนุญย์นี้ หรือพูดพรรณนาคุณความตายหรือชักชวน เพื่อให้ตายว่าท่านผู้เจริญจะมีชีวิตอย่างลำบากยากเข็ญนี้ไปทำไม ท่านตายเสียดีกว่าดังนี้ เธอมีจิตใจอย่างนี้ มีคำวิโนัยอย่างนี้ พูดพรรณนาคุณความตายหรือชักชวนเพื่อความตายโดยประการต่าง ๆ แม้ภิกษุนั้นก็เป็นปาราชิกหาสังวาสมิได้^{๒๖}

คำจำกัดความของวินัย โดยสรุปหมายถึงข้อบัญญัติต่าง ๆ และกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่พระสงฆ์จะต้องประพฤติปฏิบัติตามเพื่อความสงบสุขในสังคมสงฆ์ และเพื่อเป็นทิวฐานุคติ (แบบอย่าง) แก่อนุชน ผู้ใดไม่ปฏิบัติตามมีโทษ (อาบัติ)

^{๒๔} วิ.ย. (ปาโม) ๑/๒๖๑.

^{๒๕} พระสารวัฑฒนทานเถระ ชาวศรีลังกา สารัตถที่ปณิฎกาทพระวินัย ภาค ๔, พิมพ์ครั้งที่ ๑, แปลโดยอาจารย์ศิริ เพ็ชรวิธ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ หจก. กิตติวิทย์, ๒๕๔๒ ๒๕), หน้า ๑๖๗.

^{๒๖} วิ.มท. เล่ม ๑ หน้า ๑๘ (ปาโม)

๒.๑.๒ กำเนิดวินัย

ในสมัยแรกเริ่มก่อตั้งพระพุทธศาสนา ในสมัยนั้นภิกษุมีจำนวนน้อย ยังเป็นสังคมเล็ก ๆ จึงยังไม่มีกฎระเบียบที่ร้ายแรงเกิดขึ้น เพราะภิกษุต่างดำเนินตามพระพุทธเจ้าอย่างเคร่งครัด การประพฤติปฏิบัติของภิกษุในสมัยนั้น เป็นการประพฤติแบบอริยสงฆ์ ปรากฏว่า เมื่อพระพุทธองค์ตรัสรู้ผ่านไปถึง ๒๐ พรรษาแล้ว ภิกษุที่แวดล้อมพระองค์แม้มีจำนวนมาก แต่ภิกษุทุกรูปเป็นพระอริยบุคคล บรรลุคุณธรรม อย่างน้อยก็เป็นพระโสดาบัน ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า^{๒๔} ต่างก็มีจุดประสงค์อย่างเดียวกัน คือพระนิพพาน

สังคมของสงฆ์ในสมัยแรกจึงดำรงอยู่โดยไม่มีกฎหรือข้อบังคับ วินัยมีอยู่ โดยหลักการอย่างเป็นไปเอง วินัยมีอยู่แล้วทั้ง ๆ ที่ไม่มีสิกขาบท มีแต่เพียงหลักการ และ ข้อนัดหมายหรือข้อหมายรู้ร่วมกันตามหลักการนั้น ภิกษุก็อยู่ร่วมกันด้วยดี โดยถือหลักการ และปฏิบัติไปตามหลักการ มีหลักการเป็นเครื่องรักษาควบคุม ดังปรากฏในวันอุโบสถ เมื่อ ภิกษุทั้งหลายประชุมกัน พระพุทธเจ้าก็แสดงหลักการของพระพุทธศาสนา เป็นการทบทวน ว่าพระพุทธศาสนามีอุดมการณ์อย่างไร มีหลักการอย่างไร คือมีแต่โอวาทปาติโมกข์ ไม่มี อาณาปาติโมกข์^{๒๕} หลักการใหญ่ที่ภิกษุนำมาสาธต คือ

สพฺพปาปสฺส อภณฺณํ	กุสลสฺสูปสมุปฺปา
สจฺจิตฺตปริโยทปนํ	เอตํ พุทฺธานสาสนํ
ชฺนุตี ปรมํ ตโป ตีติกฺขา	
นิพฺพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา	
น หิ ปพฺพชฺชิตฺโต ปวฺวปมาตี	
สมณเณ โหตี ปวํ วิหะยนฺโต	
อนุปาวโท อนุปมาโต	ปาฏิมกุสฺส จ สํวโร
มคฺคตณฺณดา จ ภคฺตสฺสมี	ปนฺตณฺณจ สยนาสนํ
อธิจฺจิตฺเต จ อาโยโค	เอตํ พุทฺธานสาสนํ.

^{๒๔} วิมพา. (โกทก) ๑/๒๑/๑๔๔. วิมพา. (บาติ) ๑/๒๑/๑๒๓

^{๒๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **นิคคาสกธรรมาวุธ**, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๑), หน้า ๖๔.

การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม การทำจิตของตนให้
ผ่องแผ้ว นี่คือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

ความอดทนคือ ความอดกลั้นเป็นตบะอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าทั้งหลาย
ตรัสว่า นิพพานเป็นบรมธรรม ผู้ทำร้ายผู้อื่น ไม่ชื่อว่า เป็นบรรพชิต ผู้เบียดเบียน
ผู้อื่น ไม่ชื่อว่า เป็นสมณะ

การไม่กล่าวร้ายผู้อื่น การไม่เบียดเบียนผู้อื่น ความสำรวมในปาติโมกข์
ความเป็นผู้รู้จักประมาณในอาหาร การอยู่ในเสนาสนะที่สงัด การประกอบความ
เพียรในอธิจิต นี่คือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย^{๙๐}

ครั้งหนึ่ง พระสารีบุตรซึ่งเป็นพระธรรมเสนาบดี ผู้เป็นอัครสาวกของพระพุทธเจ้า
ได้คิดเกี่ยวกับศาสนาว่า ศาสนาของพระพุทธเจ้าองค์ไหนที่มั่นคงดำรงอยู่ได้นาน ศาสนา
ของพระพุทธเจ้าองค์ไหนดำรงอยู่ไม่นาน จึงได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าเกี่ยวกับศาสนา
ของพระพุทธเจ้าในอดีต พระพุทธเจ้าตรัสว่า สารีบุตร พรหมจรรย์ของพระพุทธเจ้าวิปัสสี
พระพุทธเจ้าสิขี และพระพุทธเจ้าเวสสภ ดำรงอยู่ไม่นาน ไม่มั่นคง แต่พรหมจรรย์ของ
พระกกุสันธะ และพระโกนาคมนะ ตั้งอยู่นั่นคงดำรงอยู่ยาวนาน พระสารีบุตรทูลถามว่า
เพราะอะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้พรหมจรรย์ของพระพุทธเจ้าทั้ง ๓ พระองค์ ดำรงตั้งมั่น
อยู่ไม่นาน

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า เพราะพระพุทธเจ้าทั้ง ๓ พระองค์ไม่ทรงสั่งสอน
มีคำสอนที่เป็นหลักการต่าง ๆ น้อย อีกทั้งไม่ได้ทรงบัญญัติสิกขาบทไว้ และไม่ได้มีการ
ประชุมทบทวนประมวลบทบัญญัติที่เรียกว่า ปาติโมกข์ไว้ พระสารีบุตรทูลถามต่อไปว่า
เพราะอะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้พรหมจรรย์ของพระพุทธเจ้าทั้ง ๒ พระองค์ ดำรงตั้งมั่น
อยู่ยาวนาน พระพุทธเจ้าตรัสว่า เพราะพระพุทธเจ้าทั้ง ๒ พระองค์ ทรงสั่งสอนอยู่บ่อย ๆ มี
คำสอนมาก มีการบัญญัติสิกขาบท พระพุทธเจ้าทรงเปรียบว่าภิกษุที่มานาในพุทธศาสนา
มาจากชาติตระกูลที่ไม่เหมือนกัน มีความประพฤติไม่เหมือนกัน การปฏิบัติตามพระวินัย
ก็เป็นมาตรการควบคุมความประพฤติ เหมือนดอกไม้มีนานาพรรณงอกอยู่บนแผ่นกระดาน
ถ้าเอาค้ำยร้อยไว้ ย่อมไม่ถูกลมพัดกระจัดกระจาย^{๙๑}

^{๙๐} จ.อ. (ไทย) ๒๕/๑๔๑-๑๔๕/๑๔๕/๒๐-๓๑. (บาลี) ๒๕/๑๔๑/๒๕-๓๐.

^{๙๑} วิมา (ไทย) ๑/๑๔-๒๐/๑๐-๑๒. (บาลี) ๑/๑๔-๒๐/๒-๑๑.

พระสารีบุตรมีความเห็นว่า คำสอนของพระพุทธเจ้าพระนามว่า สมณโคตม มีเป็นจำนวนมาก แต่ยังไม่ได้รับบัญญัติสิกขาบท จึงกราบทูลว่า ถึงเวลาแล้วที่พระผู้มีพระภาคเจ้าจะทรงบัญญัติสิกขาบท แสดงปาติโมกข์แก่พระสาวก อันจะเป็นเหตุให้พวหมจรรย์ดำรงอยู่ได้ยืนนาน”^{๕๑๐}

พระองค์ตรัสว่า จงรอก่อนเถิด สารีบุตร ตถาคตรู้เวลาในเรื่องที่จะบัญญัติสิกขาบทนั้น ศาสตราจะยังไม่บัญญัติสิกขาบทแก่สาวก ไม่ยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง ตลอดเวลาที่ยังไม่เกิดอาสวัฏฐานियธรรม (ความเสื่อมเสีย) บางอย่างในสงฆ์ เมื่อเกิดอาสวัฏฐานियธรรม บางอย่างในสงฆ์ ตถาคตจึงจะบัญญัติสิกขาบท จะยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่สาวก เพื่อจัดธรรมเหล่านั้น

อาสวัฏฐานियธรรมบางอย่างยังไม่เกิดในสงฆ์ครบเท่าที่สงฆ์ยังไม่เป็นหมู่ใหญ่ เพราะมีภิกษุชวชนาน เมื่อสงฆ์เป็นหมู่ใหญ่ เพราะมีภิกษุชวชนาน และมีอาสวัฏฐานियธรรมบางอย่างเกิดในสงฆ์ ตถาคตจะบัญญัติสิกขาบท จะยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่สาวก เพื่อจัดธรรมเหล่านั้น

อาสวัฏฐานियธรรมบางอย่างยังไม่เกิดในสงฆ์ ครบเท่าที่สงฆ์ยังไม่เป็นหมู่ใหญ่ เพราะมีจำนวนมาก เมื่อสงฆ์เป็นหมู่ใหญ่เพราะมีจำนวนมาก มีอาสวัฏฐานियธรรมบางอย่างเกิดในสงฆ์ ตถาคตจะบัญญัติสิกขาบท จะยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่สาวก เพื่อจัดธรรมเหล่านั้น

อาสวัฏฐานियธรรมบางอย่างยังไม่เกิดในสงฆ์ ครบเท่าที่สงฆ์ ยังไม่ใหญ่ เพราะมีลาภสักการะมาก (บวชมาก เพราะต้องการลาภสักการะ) เมื่อสงฆ์เป็นหมู่ใหญ่ เพราะมีลาภสักการะมาก และมีอาสวัฏฐานियธรรมบางอย่างเกิดในสงฆ์ ตถาคตจะบัญญัติสิกขาบท จะยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่สาวก เพื่อจัดธรรมเหล่านั้น

อาสวัฏฐานियธรรมบางอย่างยังไม่เกิดในสงฆ์ ครบเท่าที่สงฆ์ยังไม่เป็นหมู่ใหญ่ เพราะความเป็นพหูสูต เมื่อสงฆ์เป็นหมู่ใหญ่เพราะความเป็นพหูสูต และมีอาสวัฏฐานियธรรมบางอย่างเกิดในสงฆ์ ตถาคตจะบัญญัติสิกขาบท จะยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่สาวก เพื่อจัดธรรมเหล่านั้น

^{๕๑๐} วิ.มท. (1ก6) ๘/๒๑๑/๑๓. (ป.ม.) ๘/๒๑๑/๑๓-๑๓.

ภิกษุสงฆ์ ยังไม่มีเสนียด ไม่มีโทษ ไม่มีสิ่งมัวหมอง บริสุทธี ผุดผ่อง ดำรง
อยู่ในสารคุณ แท้จริงในภิกษุ ๕๐๐ รูปนี้ ผู้มีคุณธรรมอย่างต่ำ ก็ขึ้นโสดาบัน ไม่มีทาง
ตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า^{๙๓}

อรอดกขา อธิบายคำว่า อาสวัญฐานิยธรรมว่า เคา อาสวัญฐานิยา วิติกกมมธมา
ยว น สงฺฆ ปาตุภวตฺติ น ตาว สตุคา สวากานํ ลิกฺขาทฺ ปญฺญาเปติ วิติกกมมธรรม
(การประพุดิละเมิด) ทั้งหลาย ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะ (ความเสื่อม) เหล่านั้น ยังไม่มี
ปรากฏในสงฆ์เพียงใด พระศาสดาจะไม่ทรงบัญญัติสิกขาบทแก่สาวกทั้งหลายเพียงนั้น^{๙๔}

ต่อมาสังคมสงฆ์ขยายใหญ่ขึ้น ภิกษุมีจำนวนมาก และแต่ละรูปก็มีภูมิหลัง
ต่าง ๆ กัน ความคิดต่าง ๆ กัน เมื่อมาอยู่รวมกัน เป็นการยากมากที่จะคุมให้เป็น
ระเบียบได้ ภิกษุที่มากวชขึ้น บางรูปก็สำเร็จเป็นพระอรหันต์ภายในวันเดียว คือวันที่บวช
บางรูปใช้เวลา ๒-๓ วัน บางรูปใช้เวลาเป็นเดือนเป็นปีและหลาย ๆ ปี เนื่องจากภิกษุ
เหล่านั้นยังเป็นปุถุชนอยู่ การประพุดิผิดทั้งที่มีเจตนาและไม่เจตนา จึงได้เกิดขึ้น ความ
วุ่นวายสับสนก็ตามมา

ระหว่างพรรษาที่ ๑ ถึง พรรษาที่ ๑๔ พระพุทธเจ้ายังไม่ทรงบัญญัติสิกขาบท
ที่มีโทษหนัก ในพรรษาที่ ๒๐ ได้ทรงบัญญัติปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ ห้ามภิกษุเสพเมถุน
โดยปาราภเหตุการณ์มัวหมองที่เกิดขึ้นขณะสงฆ์ อันเนื่องมาจากการที่พระสุทินเสพเมถุน
กับอดีตภรรยาที่ปามหาวัน กรุงเวสาลี คัมภีร์สมันตปาสาทิกาวะระบุว่า พระพุทธเจ้า
ทรงบัญญัติปฐมปาราชิกในพรรษาที่ ๒๐ เพราะพระสุทิน ผู้เป็นต้นบัญญัติปฐมปาราชิก
บวชในพรรษาที่ ๑๒ ของพระพุทธเจ้า และในขณะที่พระสุทินมีพรรษา ๘ ได้เสพเมถุนกับ
ภรรยาที่ภูฏาการศาสา ปามหาวัน เขตกรุงเวสาลี ซึ่งพรรษาที่ ๘ ของพระสุทิน ตรงกับ
พรรษาที่ ๒๐ ของพระพุทธเจ้า^{๙๕} เมื่อพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทแล้ว จึงได้มี
อาณัติปาติโมกข์เกิดขึ้น

จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่า ในระยะแรกของพระพุทธศาสนา วินัยไม่มีสิกขาบท
ภิกษุทั้งหลายประพุดิปฏิบัติตามหลักการ มีหลักการเป็นเครื่องควบคุม ที่เรียกว่า
โอวาทปาติโมกข์ ขณะนั้นยังไม่มีอาณัติปาติโมกข์ เมื่อพระสุทินเสพเมถุนกับอดีตภรรยา

^{๙๓} วิ.ม. (โทส) ๑/๒๗/๑๓-๑๔, วิ.ม. (บาลี) ๑/๒๗/๒๒.

^{๙๔} วิ.ม. (บาลี) ๑/๒๗/๑๓๑.

^{๙๕} วิ.ม. (บาลี) ๑/๓๑๒/๑๒.

จึงมีการบัญญัติสิกขาบท ซึ่งเรียกว่า อาณาปาติโมกข์ และในพระวินัยปิฎกมหาวิภังค์ ไม่ได้ระบุว่า พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทไว้ในพรรษาที่เท่าไร ในคัมภีร์สมันต-ปาสาทิกาการรรถกถาพระวินัยระบุว่า พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติปฐมปาราชิกในพรรษาที่ ๒๐ เพราะพระสุทินบวชในพรรษาที่ ๑๒ ของพระพุทธเจ้า พระสุทินบวชได้ ๘ พรรษา จึงเสพเมณูกับอดีตภรรยา พรรษาที่ ๘ ของพระสุทินตรงกับพรรษาที่ ๒๐ ของพระพุทธเจ้า ในระหว่างพรรษาที่ ๑-๒๐ มีการบัญญัติสิกขาบทเล็กน้อยมาก่อนปฐมปาราชิก^{๓๖}

๒.๑.๓ วิธีการบัญญัติวินัย

สมัยพุทธกาลในการปกครองคณะสงฆ์ พระพุทธองค์ยังไม่ทรงบัญญัติวินัย เพื่อปกครองคณะสงฆ์ แต่เมื่อสังคมสงฆ์ขยายใหญ่ขึ้น มีคนมาบวชมากขึ้น จึงต้องมีกฎกติกา เพื่อคุมความประพฤติปฏิบัติไปในแนวเดียวกัน พระพุทธองค์ทรงวางระบบไว้ชัดเจน คือ ทรงวางระบบวินัย หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า กฎหมายสงฆ์ พระพุทธองค์ย่อมทรงทราบดีว่า เมื่อใดควรจะบัญญัติ ทรงคำนึงถึงหลัก ๕ ประการนี้

๑. สังคมสงฆ์ตั้งได้เป็นเวลายาวนานพอสมควร
๒. สังคมสงฆ์ขยายใหญ่ขึ้น
๓. มีผลประโยชน์มากขึ้น
๔. มีผู้ทรงความรู้มากขึ้น และ
๕. ที่สำคัญต้องมีผู้ประพฤติให้เป็นที่ยอมรับ

การบัญญัติวินัย พระองค์ไม่ได้ทรงบัญญัติล่วงหน้า เมื่อภิกษุมีประพฤติดีเสื่อมเสีย ภูมิภิกษุและประชาชนกำหนดิเดียน พระพุทธองค์ไว้บสั่งให้ประชุมสงฆ์ พิจารณาความผิด ทรงชี้แจงให้ที่ประชุมรู้จักผิดและสิ่งที่เกิดความเสื่อมเสียแล้วจึงทรงบัญญัติวินัย วิธีการบัญญัติวินัยของพระพุทธองค์ มีขั้นตอนดังนี้

๑. เมื่อมีเรื่องไม่ดีไม่งามเกิดขึ้น ทรงรับสั่งให้ประชุมสงฆ์
๒. ตรัสถามภิกษุผู้ก่อเหตุเกี่ยวกับเรื่องที่เกิดขึ้น
๓. ทรงตำหนิภิกษุที่ก่อเรื่องขึ้น
๔. ชี้โทษแห่งการล่วงละเมิด
๕. แสดงอาณัติสงฆ์แห่งการสำรวมระมัด
๖. บัญญัติสิกขาบทให้ภิกษุถือปฏิบัติตาม^{๓๗}

^{๓๖} ๑๑ กถา อชฎาจารย์ อยุทธยโคต ปาริชาติ สัมภักเสถี ภา น ปญญาปณิ ตสฺมี ตสฺมี ปน วตฺตอมี อวสเส ปญฺญ ชุตทาปาติติกฺกนฺธ เสว ปญญาปณิ (วิ.อ. ๑/๒๖/๒๒๕).

^{๓๗} วิมพา (ไทย) ๑/๒๗/๒๒๗. วิมพา (บาลี) ๑/๒๗/๒๕-๒๖.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้กล่าวถึงกระบวนการบัญญัติสิกขาบทไว้ดังนี้

๑. เมื่อใดความเสียหายเกิดขึ้น เมื่อนั้นพระองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามความประพฤติเช่นนั้นเป็นอย่าง ๆ ไป

๒. ตั้งแล้วไม่เลิกถอน แต่จะเพิ่มหรือแก้ไขให้เหมาะแก่ที่จะประพฤติได้ ถ้ายังหลวมอยู่ ไม่พอจะห้ามความเสียหายนั้นได้เด็ดขาด ทรงบัญญัติวัดซ้ำเข้าไปอีก ถ้าถึงนักก็แก้ไขให้หย่อนลงมา

๓. ตั้งแล้วไม่เลิกถอน แต่เพิ่มอนุบัญญัติ พระบัญญัติที่ตั้งไว้ครั้งแรก เรียกว่า อนุบัญญัติ ข้อที่ทรงบัญญัติเพิ่มเติมทีหลัง เรียกว่า อนุบัญญัติ^{๔๔}

ในมิลินทปัญหา พระเจ้ามิลินทได้ตรัสถามพระนาคเสนเกี่ยวกับการบัญญัติพระวินัยของพระพุทธเจ้า ซึ่งมีข้อความสนทนา ดังนี้

พระราชาตรัสถามว่า “พระผู้เป็นเจ้า พระพุทธเจ้าทรงรู้อะไรหมด ทรงเห็นอะไรหมด มีอะไร ?”

พระเถระเจ้าถวายวิสัชนาว่า “ขอถวายพระพร ”

ร. “เมื่อเป็นอย่างนั้น เหตุใดพระองค์จึงทรงบัญญัติสิกขาบทแก่สาวกทั้งหลายโดยลำดับ”

ถ. “หมอยูได้ผู้หนึ่ง ซึ่งเป็นผู้รู้จักยาในแผ่นดินนี้หมด มีอยู่บ้างหรือ ?”

ร. “มีซิ พระผู้เป็นเจ้า”

ถ. “หมอนั้น ต่อเมื่อถึงกาลจึงให้คนใช้ดื่มยา หรือยังไม่ทันถึงกาลก็ให้ดื่ม”

ร. “ต่อถึงกาล จึงให้ดื่ม ยังไม่ถึงกาล ก็ยังไม่ให้ดื่ม”

ถ. “ข้อนั้นฉันใด, พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรู้อะไรหมด ทรงเห็นอะไรหมด ยังไม่ถึงกาล ก็ยังไม่ทรงบัญญัติสิกขาบทแก่สาวกทั้งหลาย, ต่อถึงกาลแล้ว จึงทรงบัญญัติสิกขาบทให้เป็นพระบัญญัติที่ไม่ควรจะล่วงละเมิดชีพไว้แก่สาวกทั้งหลาย ข้อนี้ก็ฉันนั้น”

^{๔๔} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยนุช เล่ม ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๑๓), หน้า ๔-๑๐.

ร. “พระผู้เป็นเจ้าช่างฉลาดจริง ๆ”^{๙๙}

สรุปความว่า พระองค์มิได้ทรงบัญญัติพระวินัยไว้ล่วงหน้า แต่ทรงบัญญัติเมื่อมีเหตุเกิดขึ้น เปรียบเหมือนแพทย์จะให้ยาคนไข้ก่อนโรคเกิด เป็นการไม่ถูกต้อง เพราะแพทย์ยังไม่ทราบว่าเป็นโรคอะไร คนไข้จะเกิดโรคอะไร เมื่อพระองค์บัญญัติแล้วจะไม่ทรงยกเลิก แต่จะบัญญัติเพิ่มเติมเข้าไปให้รัดกุม และชัดเจนมากขึ้น ข้อที่ทรงบัญญัติไว้ครั้งแรกเรียกว่า มุลบัญญัติ ที่บัญญัติเพิ่มเติมทีหลังเรียกว่า อนุบัญญัติ รวมมุลบัญญัติ และ อนุบัญญัติ เข้าด้วยกันแล้วเรียกว่า ลิกขาบท

๒.๑.๔ วัตถุประสงค์ในการบัญญัติวินัย

ในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติวินัยแต่ละข้อทรงกระทำด้วยความระมัดระวัง เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมสงฆ์อย่างแท้จริง และเพื่อจัดความไม่เป็นธรรมต่อคณะสงฆ์ เรื่องนี้สอดคล้องกับนิติปรัชญาสมัยใหม่ ที่นักปรัชญาด้านกฎหมายเห็นตรงกันว่า การบัญญัติกฎหมายควรกระทำโดยความรอบคอบและระมัดระวัง มิฉะนั้นจะเป็นอันตรายยิ่งกว่าการค้นพบดินปืนหรือดินระเบิด^{๑๐๐} พระพุทธองค์ทรงบัญญัติวินัยโดยอาศัยอำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการ คือ

๑. สงฆ์สุขุขตาย (เพื่อความรื่นเริงแห่งสงฆ์)
๒. สงฆ์ผาสุตาย (เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์)
๓. ทุมมจุกฺกัณฺโณ นิคฺคหยา (เพื่อข่มบุคคลผู้เก้อหยาก)
๔. เปสฺสานั นิกฺกฺกัณฺโณ ผาสฺวหาราย (เพื่อความอยู่ผาสุก แห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลดีงาม)
๕. ทิฏฺฐธมฺมิกานั อาสวานั สํวราย (เพื่อปัดกันอาสวะอันจะบังเกิดในปัจจุบัน)
๖. สมฺปราชิกานั อาสวานั ปฏิสฺสตาย (เพื่อกำจัดอาสวะอันจะบังเกิดในอนาคต)

^{๙๙} มัชฌิมก. (บาลี) ๒/๑๒๐-๑๒๑. **ฉัตตนิปาต** งามกับแปลใน**มหานิทฺตนาถราชวาท**, (นครปฐม : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๕๑.

^{๑๐๐} Bernhard Rehfeld, Die Wurzeln des Rechts (Berlin 1951) p. 67 อ้างถึง Hayak, law legislation and liberty, vol. 1 (London 1943) p. 16.

๗. อุปปยุตตานิ ปสาทาย (เพื่อความเลื่อมใสของคนที่ยังไม่เลื่อมใส)
๘. ปยุตตานิ ภิโยกาวาย (เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นของผู้ที่เลื่อมใสแล้ว)
๙. สกฺขมฺมญฺจิตฺติยา (เพื่อความตั้งมั่นแห่งสัทธรรม)
๑๐. วินยานุคฺคทาย (เพื่อเอื้อเฟื้อวินัย)^{๔๑}

ถ้าถือตามแนวคำอธิบายในอรรถกถา สรุปรำงานประโยชน์ ๑๐ ประการ ลงเป็น ๕ ส่วน คือ

- ข้อ ๑-๒ ทรงบัญญัติเพื่อประโยชน์แก่ส่วนรวม คือสงฆ์
- ข้อ ๓-๔ ทรงบัญญัติเพื่อประโยชน์แก่บุคคล
- ข้อ ๕-๖ ทรงบัญญัติเพื่อประโยชน์แก่ความบริสุทธิ์หรือแก่ชีวิต
- ข้อ ๗-๘ ทรงบัญญัติเพื่อประโยชน์แก่ประชาชน
- ข้อ ๙-๑๐ ทรงบัญญัติเพื่อประโยชน์แก่พระศาสนา^{๔๒}

พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต) ได้สรุปประโยชน์ทั้ง ๑๐ ประการ โดยแยกออกเป็นประโยชน์หลัก ๕ ประการตามแนวคำอธิบายของอรรถกถาเช่นกัน แต่ท่านได้ขยายความเพิ่มเติมให้ชัดเจนยิ่งขึ้น คือ

๑. มุ่งประโยชน์แก่สงฆ์ หรือ ส่วนรวม ได้แก่
 - (๑) เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์ คือเพื่อความเรียบร้อยดีงามแห่งสงฆ์ ซึ่งได้ทรงชี้แจงให้มองเห็นคุณโทษแห่งความประพฤตินั้น ๆ ชัดเจน แล้วจึงทรงบัญญัติสิกขาบทไว้ โดยความเห็นชอบร่วมกัน
 - (๒) เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์

^{๔๑} วิ.มท. (ไทย) ๑/๓๗/๒๑๘-๒๑๙, วิ.มท. (บาลี) ๑/๓๗/๒๑๖.

^{๔๒} วิ.อ. (บาลี) ๑/๓๗/๒๑๔-๒๑๕.

๒. มุ่งประโยชน์แก่บุคคล ได้แก่
 - (๓) เพื่อชมนุคคลผู้เกียติยศ คือเพื่อทำรบกวนคนผู้ดีนั้น ประพฤติทวาม
 - (๔) เพื่อความอยู่ผาสุกแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลดีงาม
๓. มุ่งประโยชน์แก่ความบริสุทธิ์หรือแก่ชีวิต ทั้งกายและใจ ได้แก่
 - (๕) เพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในปัจจุบัน คือเพื่อระวัง
 - (๖) เพื่อบำบัด อาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในอนาคต คือเพื่อแก้ไขมิให้เกิดความเสื่อมเสีย ความทุกข์ ความเดือดร้อนที่จะมีมาในภายหน้า หรือ ภายหลัง
๔. มุ่งประโยชน์แก่ประชาชน
 - (๗) เพื่อความเสื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เสื่อมใส
 - (๘) เพื่อความเสื่อมใสยิ่งขึ้นไปของชุมชนที่เสื่อมใสแล้ว
๕. มุ่งประโยชน์แก่พระศาสนา ได้แก่
 - (๙) เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม
 - (๑๐) เพื่ออนุเคราะห์พระวินัย คือทำให้มีบัญญัติสำหรับใช้เป็นหลักเกณฑ์จัดระเบียบของหมู่สนับสนุนความมีวินัยให้หนักแน่นมั่นคงยิ่งขึ้น^{๔๖}

พระพุทธเจ้าบัญญัติพระวินัยเพื่อป้องกันยับยั้ง ความประพฤติที่ไม่เหมาะสมของคณะสงฆ์

๑. เพื่อป้องกันไม่ให้เป็นคนโหดเหี้ยม จนถึงต้องโทษเป็นอาชญาแผ่นดินอย่างอุกฤษฏ์ เช่น ห้ามทำโจรกรรม และ ห้ามบุษย์เป็นต้น
๒. เพื่อป้องกันการหลอกลวงโลกเลี้ยงชีพ เช่น อาตมุตตริมนุสสธรรม
๓. เพื่อป้องกันไม่ให้เป็นคนชั่วร้าย เช่น โมโหโต้เถียง ตีกัน เป็นต้น

^{๔๖} พระธรรมปิฎก (ป.ป. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธสาส์น ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๘๗-๒๘๘.

๔. เพื่อป้องกันไม่ให้เป็นคนประพฤดิเลวทราม เช่น ห้ามทุบตี ทุกล้อเลียน เป็นต้น
๕. เพื่อป้องกันความประพฤติเสียหายที่ไม่เหมาะสม
๖. เพื่อป้องกันการเล่นชุกช่น เช่น ห้ามศึกคนอง ห้ามเล่นจี้กัน ห้ามเล่นซ่อนับริหารของกัน
๗. เพื่ออนุโลมตามความมโนกาลนั้น เช่น ห้ามไม่ให้จุดดิน ไม่ให้ฟันต้นไม้ที่ถือว่ามีชีวิต
๘. เพื่อรักษารธรรมนิยมประเพณีของภิกษุตามความสะดวกบ้าง ตามนิยมบ้าง เช่น ห้ามไม่ให้ฉันอาหารในเวลาวิกาล จะฉันของอื่นจากน้ำต้องรับประทานก่อน^{๔๔}

พระพุทธองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทแต่ละครั้ง ต้องนำเรื่องเข้าสู่ที่ประชุมสงฆ์ คริสถาณ และขอความเห็นให้สงฆ์ลงมติเสียก่อน สงฆ์เห็นชอบจึงทรงบัญญัติ สิกขาบทแต่ละข้อมิใช่บัญญัติขึ้นเพื่อประโยชน์ของคนบางคนบางคณะ แต่เพื่อความอยู่อย่างผาสุกของคณะสงฆ์ เพื่อการบำเพ็ญที่ไม่มี ความสละหาย ผู้ทำให้ศาสนาวัธมอ้งให้หมดไป ทำให้ภิกษุเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศีล นำเคารพบูชา ถ้ามีบุคคลผู้มุ่งหมัสิ่งเลื่องมากทำ ความชั่วในพระศาสนา ภิกษุผู้สมบูรณ์ด้วยศีลจะถูกวิพากษ์วิจารณ์จากประชาชน ทำให้ผู้ปฏิบัติสืปฏิบัติชอบต้องพลอยเดือดร้อน การบัญญัติพระวินัยขึ้นก็เพื่อป้องกันคนชั่ว ส่งเสริมคนดีให้อยู่อย่างผาสุก พระพุทธศาสนาจะเสื่อมหรือไม่เสื่อมส่วนมากขึ้นอยู่กับความประพฤติของพระสงฆ์ หากพระสงฆ์ประพฤติตามวินัย ศาสนาพุทธก็จะไม่เสื่อม ถึงแม้ว่าเป้าหมายของวินัยจะมุ่งขจัดความไม่ดีไม่งามในปัจจุบัน แต่เมื่อสามารถสังเกตเห็นล่วงหน้าว่า อนาคตจะมีปัญหา ก็อาจมีข้อห้ามไว้ล่วงหน้า จึงนับว่าพระพุทธองค์ทรงประเมินเหตุการณ์ล่วงหน้าได้เป็นเลิศ

มีคนเป็นจำนวนมาก แรกเริ่มเดิมทีไม่ได้เลื่อมใสพระพุทธศาสนา แต่พอได้พบเห็นพระภิกษุประพฤติปฏิบัติเรียบร้อย มีความสำรวมในอินทริย์ ก็เกิดความเลื่อมใส ผู้ที่เพียบพร้อมด้วยวินัยทำให้ศาสนาได้พึ่ง ผู้ที่เลื่อมใสอยู่แล้วยิ่งเพิ่มความเลื่อมใสมากยิ่งขึ้น เป็นเหตุให้พระศาสนามั่นคง การบัญญัติพระวินัยเป็นการสร้างกฎเกณฑ์ สร้างความเป็นระเบียบของหมู่คณะให้มีความพร้อมส่างาม

^{๔๔} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วัณนุช เล่ม ๑, หน้า ๑๗.

หลักเกณฑ์ที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้ ๑๐ ประการนี้ เมื่อมองตามลักษณะตามความเป็นจริงแล้ว เป็นหลักเกณฑ์สากล ซึ่งบุคคลผู้ทำหน้าที่ออกกฎหมายบ้านเมืองสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จะเป็นประโยชน์แก่ประชาชนเป็นอย่างมาก

๒.๑.๕' ประเภทแห่งวินัย

วินัยในพระพุทธศาสนา มี ๒ ประการ คือ อนาคาริยวินัย และ อาศาปริยวินัย^{๕๕}

๑. อนาคาริยวินัย

อนาคาริยวินัย หมายถึง วินัยของผู้ไม่ครองเรือน คือ วินัยของภิกษุ ได้แก่ คีล ๒๒๗ ของสามเณร ได้แก่ คีล ๑๐ และวินัยของภิกษุณี ได้แก่ คีล ๓๑๑

๒. อาศาปริยวินัย

อาศาปริยวินัย หมายถึง วินัยของผู้ครองเรือน ได้แก่ กุศลกรรมบถ ๑๐ คีล ๕ คีล ๘

อนาคาริยวินัย คือ วินัยของผู้ไม่ครองเรือน มีรายละเอียด ดังนี้

วินัยของสามเณร

คีล ๑๐ ซึ่งเรียกว่า สิกขาบท ๑๐ ประการ จัดเป็นวินัยของสามเณร พระผู้มีพระภาค ทรงอนุญาตสิกขาบท ๑๐ และให้สามเณรศึกษา คือ คีล ๘ ของคฤหัสถ์ โดยแยกข้อ ๗ ออกเป็น ๒ ข้อ และเพิ่มข้อ ๑๐ ว่าด้วยการงดเว้นจากการรับทองและเงินเข้ามา

ในสิกขาบท ๑๐ ประการนี้ ท่านแบ่งออกเป็น ๒ ตามความผิด คือ สิกขาบทข้างต้น ๕ เป็นนาสนังคะ^{๕๖} กับเพิ่มข้อห้ามที่มีโทษถึงนาสนังคะอีก ๕ รวมเป็นนาสนังคะ ๑๐ และ สิกขาบทข้างปลาย ๕ เป็นทัณฑกรรม^{๕๗} กับเพิ่มข้อห้ามที่มีโทษถึงทัณฑกรรมอีก ๕ รวมเป็น ทัณฑกรรม ๑๐

^{๕๕} มุทฺธ. (ปาสิ) ๑/๑๔๗-๑๖๔.

^{๕๖} นาสนะ มี ๓ อย่าง คือ (๑) ถึงวาสนาสนะ ไม่ออกจากกรรมร่วมกันกรรม (๒) ถึงคาสนะ ไม่เลิก (๓) ทัณฑกรรม อกโทษไม่ให้พ้นจากวิภวัก (วิ.ธ. ๒/๔๖๘/๔๖๙, วิ.ธ. ๗/๑๐๘/๑๐๙).

^{๕๗} ทัณฑกรรม คือ การลงโทษ ในที่นี้หมายถึง การลงโทษสามเณรคล้ายกับการปรับอาบัติภิกษุ ได้แก่ กักบริเวณ ห้ามมิให้เข้า ห้ามมิให้ออกจากกรรม หรือการใช้น้ำขมิ้น ขนทราย เป็นต้น (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๕๒๑).

นาสนังคะ ๑๐ คือ

- | | |
|---------------------------------|-------------------------------------|
| ๑. ข่าสัตว์ | ๒. ถือเอาของที่เจ้าของมิได้ให้ |
| ๓. ประพฤติกรรมอันมิใช่พรหมจรรย์ | ๔. พุดเท็จ |
| ๕. ตัมน้ำเมา | ๖. กล่าวติเตียนพระพุทธรูป |
| ๗. กล่าวติเตียนพระธรรม | ๘. กล่าวติเตียนพระสงฆ์ |
| ๙. มีความเห็นผิด | ๑๐. ประทุษร้ายภิกษุณี ^{๔๘} |

ทัณฑกรรม ๑๐ คือ

๑. จันอาหารในยามวิกาล
๒. พ้อนรำซัปร้อง ประโคมดนตรีและการเล่น
๓. ทัดทรงประดับตกแต่งร่างกาย ด้วยดอกไม้ของหอมเครื่องย้อมและทา
๔. นอนบนที่นอนสูงและที่นอนใหญ่
๕. รับทองและเงิน
๖. พยายามให้ภิกษุเสื่อมลาภ
๗. พยายามเพื่อทำความหายนะแก่ภิกษุ
๘. พยายามเพื่อให้ภิกษุอยู่ไม่ได้
๙. ดำทอตัดต่อภิกษุ
๑๐. ยุยงให้ภิกษุแตกวิวาทกัน

โทษที่สามเณรละเมิดข้อใดข้อหนึ่ง ถึงแก่नाสนะ คือ จิบหายจากเพศ ซึ่งต้องให้สึกเสียนั้นเรียกว่า นาสนังคะ ส่วนโทษที่สามเณรละเมิดข้อใดข้อหนึ่งแล้ว ไม่ถึงแก่नाสนะ เป็นเพียงแต่ท่านให้ปรับโทษ มีให้ปัดกวาด หรือเพกระโถนเป็นต้น เรียกว่า ทัณฑกรรม รวมวินัยบัญญัติ ข้อห้ามสำหรับสามเณรมี ๒๐ ประการ โดยแบ่งเป็นนาสนังคะ ๑๐ ทัณฑกรรม ๑๐^{๔๙}

สามเณรไม่ต้องถือสิกขาบทอย่างเดียวกับพระภิกษุ แต่ถึงกระนั้นยังคงถือสิกขาบทของภิกษุเฉพาะที่เกี่ยวกับมรรยาทอันดีงาม เช่น เสขีวัตร และเมื่อล่วงก็ไม่เรียกว่าต้องอาบัติอย่างภิกษุ แต่สำหรับอาชีวนั้น สามเณรจะถือได้เท่าที่ภิกษุถือ คือถือในฐานชำระอาชีวะให้หมดจด มิใช่ถือให้เป็นปาสิโมกขสังวร ซึ่งเป็นศีลของภิกษุโดยตรง เพราะ

^{๔๘} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๐๘/๑๒๖, วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๐๘/๑๒๖.

^{๔๙} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ๒๕๒๖), **มโนลลิตีริส**, (กรุงเทพฯ: มจร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๙), หน้า ๔๗๒-๔๗๓.

เหตุว่า อาชีวะที่เสียดนั้น แม้หลุดสัททั่วไปก็ยังถือโดยธรรมเนียม สามเณร คือ เหล่ากองของสมณะ จะเจริญเติบโตขึ้นเป็นภิกษุจึงควรถือเท่าที่เพศของตนจะอำนวยให้ถือได้ดีที่สุดเพียงไร เมื่อสังเกตดูภาพพระบาฬีสวนมากจะเห็นว่าในยุคพุทธกาล สามเณรก็มีอาชีวะทำนองเดียวกับภิกษุ คือเที่ยวรักษาจารณอย่างเดียวกัน เวรอันไปด้วยกัน

แต่ตกมาถึงปุณรรรถา จะเห็นว่า สามเณรค่อย ๆ กลายเป็นผู้คอยให้ความสะดวกแก่ภิกษุในการขบฉัน ยิ่งปูนหลัง ๆ มานี้ดูเหมือนจะกลายเป็นแม่ครัวเสียทีเดียว ถ้าจะหมุนกลับไปให้สามเณรมีฐานะดีขึ้นในส่วนนี้ เสมอในครั้งก่อนโน้นแล้ว จักเป็นความเจริญรุ่งเรืองของพระศาสนาในส่วนปฏิบัติธรรม^{๕๐}

วินัยของภิกษุ คือ กฎสำหรับภิกษุที่ต้องประพฤติตามเรียกว่า วินัย มี ๒๒๗ ลิกขาบท ได้แก่ ปาวาริก ๔ สังฆาทิเสส ๑๓ อนิยต ๒ นิสสัคคียปาจิตติย ๓๐ ปาจิตติย ๘๒ ปาฏิเทสนียะ ๔ เสขยวัตร ๗๕ อภิรณสมณะ ๗

ปาวาริก เป็นข้ออาบัติหนักที่ภิกษุต้องเข้าแล้วขาดจากความเป็นภิกษุ เป็นข้อบุคคลผู้ที่พักแรม จะต้องอาบัติปาวาริก เป็นข้อลิกขาบทที่ปรับอาบัติหนักขึ้นขาดจากความเป็นภิกษุมิ ๔ ลิกขาบท คือ เสพเมถุน ถักของเขา ขำมุนษย์ อวดอุตริมนุสธรรมที่ไม่เป็นตน^{๕๑}

อาบัติปาวาริกที่ภิกษุต้องเข้าแล้วขาดจากความเป็นภิกษุทันที ไม่สามารถเข้ารับการอุปสมบทเป็นภิกษุได้อีกตลอดชีวิต เพราะถือว่าเป็นผู้พ่ายแพ้ที่จะประพฤติพรหมจรรย์อีกต่อไป หากแม้จะหลบไปขอรับการอุปสมบทใหม่ ในสถานที่ที่ใครไม่รู้จัก แต่ก็ไม่ได้เพียงแค่นั้นสักเหตุเท่านั้น หาใช่เป็นภิกษุไม่^{๕๒}

สังฆาทิเสส เป็นอาบัติหนักรองจากปาวาริก ต้องอยู่กรรมจึงพ้นได้ ตามศัพท์หมายถึงอาบัติ อันจำปาราณาสงฆ์ในกรรมเบื้องต้นและกรรมที่เหลือ การที่จะออกจากอาบัติ ต้องอาศัยยสสรณ์ ตั้งแต่ต้นไปจนตลอด ตั้งแต่เริ่มอยู่บวชไว้ส ก็ต้องขอปวารณาจากสงฆ์จะประพฤติมนานต์ก็ขอให้สงฆ์เป็นผู้ให้^{๕๓} มี ๑๓ ข้อ^{๕๔}

^{๕๐} อุทฺธพทาสภิกขุ. สามเณรพระอรหันต์, หน้า ๒๕๒-๒๕๓.

^{๕๑} พระธรรมปิฎก (ประยูรย์ ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๖๕. ดูรายละเอียดใน วิภา. (ไทย) ๑/๔๔-๑๔๗/๒๒-๑๕๓, (บาลี) ๑/๔๔-๑๔๗/๒๓-๑๒๗.

^{๕๒} แสง อุคคหิ, “เอกสารประกอบการบรรยายพระวินัยปิฎก” หน้า ๑๒.

^{๕๓} พระธรรมปิฎก (ประยูรย์ ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๑๔-๓๑๕.

^{๕๔} ดูรายละเอียดใน วิภา. (ไทย) ๑/๒๓๔-๔๔๖/๒๓๔-๔๖๗, (บาลี) ๑/๒๓๔-๔๔๖/๒๖๒-๓๒๗.

วิธีการจะออกจากอาบัตินี้ต้องอาศัยสงฆ์ตั้งแต่ต้นไปจนตลอด กล่าวคือเมื่อภิกษุต้องอาบัติสังฆาทิเสสแล้วต้องอยู่ปริวาสเท่าจำนวนวันที่ปกปิดอาบัติไว้แล้วมาอยู่มาโนติ (นับราตรี) อีก ๖ ราตรีทั้ง ๒ ขั้นตอนนี้ต้องอาศัยสงฆ์เป็นผู้ให้ ต่อจากนั้นจึงประชุมสงฆ์ ไม่น้อยกว่า ๒๐ รูป ทำพิธีสวดให้พ้นจากอาบัติสังฆาทิเสสขั้นตอนสุดท้ายนี้ชื่อว่า อัฏฐาน มีการสวดญัตติ ๓ ครั้ง สวดอนุสาวนา ๑ ครั้ง รวมเป็น ๔ ครั้ง เรียกว่า ญัตติจตุตถกรรมวาจา เมื่อจบขั้นตอนนี้แล้ว พระภิกษุที่ล่วงละเมิดสังฆาทิเสสสิกขาบท จึงเป็นผู้วิสุทธิจากอาบัติ สังฆาทิเสส ๑๓ สิกขาบท แบ่งไว้เป็น ๒ หมวด คือ

๑. ตั้งแต่สิกขาบทที่ ๑ ถึงสิกขาบทที่ ๔ เรียกว่า ปฐมบัณฑิตกา คือ ภิกษุผู้ล่วงละเมิดต้องอาบัติหนักที่ทำความผิดล่วงละเมิดสิกขาบทเหล่านี้

๒. ตั้งแต่สิกขาบทที่ ๕ ถึงสิกขาบทที่ ๑๓ เรียกว่า ยาวคตียกา คือ ภิกษุผู้ล่วงละเมิดยังไม่ต้องอาบัติ ต่อเมื่อสงฆ์สวดสมณูภาสน์ประกาศตักเตือนห้ามประพฤติเช่นนั้น จบครั้งที่ ๓ ภิกษุผู้ทำความผิดนั้นจึงต้องอาบัติสังฆาทิเสส^{๔๔}

อนิยต แปลว่า ไม่แน่นอน เป็นชื่ออาบัติที่ยังไม่แน่ ระหว่างปาราชิก สังฆาทิเสส หรือปาจิตติย ซึ่งพระวินัยทรงต้องวินิจัย^{๔๖} มี ๒ ชื่อ^{๔๗}

นิสัคคียปาจิตติย เป็นอาบัติปาจิตติยอื่นทำให้ต้องสงฆ์ของ ภิกษุต้องอาบัติประเภทนี้ต้องสงฆ์ของที่ทำให้ต้องอาบัติจึงจะปลดอาบัติได้^{๔๘} มี ๓๐ ชื่อ^{๔๙}

ปาจิตติย เป็นอาบัติที่ทำให้ภิกษุผู้ต้องให้เสื่อมเสียคุณความดี เป็นอาบัติพ้นได้ด้วย การแสดง ภิกษุผู้ล่วงละเมิดต้องอาบัติปาจิตติย เช่น ภิกษุพูดปด ม้าสัตว์วิจิตรจนวายน่าเล่น^{๕๐} มี ๔๒ ชื่อ^{๕๑}

^{๔๔} วิ.มท. (ไทย) บทนำ หน้า ๑๙-๑๕.

^{๔๖} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๓๖๙.

^{๔๗} สุวณฺณเจียรณ วิ.มท. (ไทย) ๑/๔๔๓-๔๕๓/๔๗๓-๔๘๐, (บาลี) ๑/๔๔๓-๔๕๓/๓๒๒-๓๓๘.

^{๔๘} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๑๒๙.

^{๔๙} สุวณฺณเจียรณ วิ.มท. (ไทย) ๒/๔๖๒-๒๔๗/๒-๑๘๐, (บาลี) ๒/๔๖๒-๒๔๗/๒-๑๐๐.

^{๕๐} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๑๖๖.

^{๕๑} สุวณฺณเจียรณ วิ.มท. (ไทย) ๒/๒-๕๔๗/๑๖๖-๒๒๙, (บาลี) ๒/๒-๕๔๗/๑๐๓-๓๖๓.

ปาฏิเทสนียะ เป็นอาบัติที่พึงแสดงคืน เป็นอาบัติเภาออกจากปาจิตตีย์ เช่นภิกษุ
รับของเคี้ยวของจืดจากมือของภิกษุณีที่ไม่มีญาณด้วยมือของตนมาจัน^{๖๒} มี ๔ ข้อ^{๖๓}

เสขิยวัตร ขั้ววัตรหรือธรรมเนียมเกี่ยวกับมารยาทที่ภิกษุจะต้องศึกษาสำเหนียก
หรือฝึกฝนปฏิบัติ^{๖๔} มี ๑๕ ข้อ^{๖๕}

อธิกรณสมณะ เป็นวิธีดำเนินการเพื่อระงับอธิกรณ์มี ๗ อย่าง คือ (๑) สัมมุขาวินัย
วิธีระงับในที่พร้อมหน้า (๒) สติวินัย วิธีระงับโดยถือสติเป็นหลัก (๓) อมฺพหวินัย วิธีระงับ
สำหรับผู้หายจากเป็นบ้า (๔) ปฏิญญาคตรณะ การทำตามที่ได้รับ (๕) ตัสสปาปิยสิกา การ
ตัดสินใจโทษแก่ผู้ผิด (๖) เภยฺยยสิกา การตัดสินตามคำของคนข้างมาก (๗) คินวัตถการวินัย
วิธีระงับตุ๊กตบิวัด้วยหญ้า (ประณีประนอม)^{๖๖}

ทั้งหมดนี้ เรียกว่า ลิกขาบทที่มาในพระปาติโมกข์ (ภิกขุปาติโมกข์) พุทธ-
บัญญัติในวินัยสามารถกำหนดเป็นสิกขาบทในลักษณะ ๒ อย่าง ตามการกำหนดบทลงโทษ
ดังนี้

๑. พระบัญญัติที่กล่าวถึงการกระทำความผิด คือ พุทธบัญญัติที่พระผู้มี
พระภาคเจ้าทรงวางไว้เป็นพุทธอาณัติ เพื่อป้องกันความประพฤติเสียหาย และวางโทษแก่
ผู้ล่วงละเมิดด้วยการปรับอาบัติหนัก และปานกลาง เรียกอีกอย่างว่า อาทิพรหมจริย
สิกขาบท คือ สิกขาบทอันเป็นหลักเบื้องต้นแห่งการประพฤติพรหมจรรย์ได้แก่ ปาราชิก
และ สังฆาติเสส เป็นต้น^{๖๗}

การบัญญัติปาราชิกสิกขาบทห้ามเสพเมถุนข้อแรก สอดคล้องกับค่านิยม
ทางสังคม และหลักการของพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลที่กำหนดให้นักบวชต้องเว้น
ขาดจากการมีเพศสัมพันธ์ ปาราชิกสิกขาบทห้ามถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้อีกที่ ๒ และ
ห้ามฆ่ามนุษย์ข้อที่ ๓ อนุโลมตามหลักปฏิบัติของสังคมที่เจริญแล้วทั้งหลาย เพราะแม้แต่

^{๖๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๑๖๗.

^{๖๓} ดูรายละเอียดใน วิมกขา, (ไทย) ๒/๕๕๓-๕๖๒/๖๒๙-๖๔๔, (บาลี) ๒/๕๕๓-๕๖๒/๖๒๙-๖๔๖.

^{๖๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๓๗๙.

^{๖๕} ดูรายละเอียดใน วิมกขา, (ไทย) ๒/๕๖๖-๖๕๔/๖๕๐-๖๗๙, (บาลี) ๒/๕๖๖-๖๕๔/๖๕๐-๖๗๙.

^{๖๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๓๖๓, ดูรายละเอียด
ใน วิมกขา, (ไทย) ๒/๕๕๖/๓๖๓, (บาลี) ๒/๕๕๖/๓๖๓.

^{๖๗} ดูสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **วิชัยนุช เล่ม ๑**, หน้า ๔-๕

คฤหัสถ์ก็มีการห้ามลักทรัพย์และห้ามฆ่ามนุษย์ ส่วนปาวชสิกสิกขาบทอาวตุดตวิมุตตธรรมข้อที่ ๔ มุ่งป้องกันสังคมจากการถูกหลอกลวงโดยผู้อวดคุณวิเศษที่ไม่มีในตน พระพุทธองค์ทรงเรียกภิกษุผู้อวดคุณวิเศษที่ไม่มีในตนว่าเป็นยอดมหาโจรในโลก เพราะบริโภคก่อนข้าวของประชาชนด้วยอาการแห่งขโมย

๒. พระบัญญัติที่กล่าวถึงเรื่องมารยาทและความประพฤติ คือ อภิสมาจาร ที่วางไว้เพื่อชักนำให้ภิกษุรู้จักปรับตัวให้เหมาะสมกับจารีตประเพณี รวมทั้งให้มารยาทดีงาม ไม่ทำตนให้ลำบากหรือเป็นที่ดูหมิ่นของผู้อื่น ทั้งข้อห้ามและข้ออนุญาตให้ปฏิบัติ ส่วนใหญ่เป็นสิกขาบทเกี่ยวกับความประพฤติที่ไม่เหมาะสมของสมณะ เรียกว่า อัชมาจาร อนาจาร และปาปสมาจาร ฉะนั้น อภิสมาจาร จึงเกี่ยวกับเรื่องของมารยาท และความประพฤติ ที่อิงอยู่กับขนบธรรมเนียม เพื่อความประพฤติดีงามยิ่งขึ้นไปของพระภิกษุ อาจมีความแตกต่างกันในแต่ละสังคม^{๒๔}

๒.๑ อภิสมาจาร ในวัตรชั้นธกะ (หมวดว่าด้วยวัตรหรือข้อปฏิบัติ) ได้แก่ ข้อวัตรปฏิบัติของภิกษุผู้จรมา ข้อปฏิบัติของภิกษุเจ้าถิ่น ข้อปฏิบัติของภิกษุผู้เดินทาง ข้อปฏิบัติในโรงฉัน ข้อปฏิบัติของภิกษุผู้เที่ยววิณชาบต ข้อปฏิบัติของภิกษุผู้อยู่ป่า ข้อปฏิบัติเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย ข้อปฏิบัติในเรือนไฟ ข้อปฏิบัติการใช้ห้องสุขา ข้อปฏิบัติต่ออุปัชฌายะ ข้อปฏิบัติต่ออัคริทธิวิกา ข้อปฏิบัติต่ออาจารย์ ข้อปฏิบัติต่ออันตเวาลิก เป็นต้น^{๒๕}

๒.๒ อัชมาจาร คือ การประพฤติตนไม่เหมาะสม เช่นการเล่นหมากรุก เป็นต้น

๒.๓ อนาจาร คือการประพฤติไม่เหมาะสมไม่ควร เช่น การเล่นหกคะเมน ดึงกา เป็นต้น

๒.๔ ปาปสมาจาร คือ การประพฤติดลามก เช่น การเป็นพ่อค้า แลกเปลี่ยนเงินทอง เป็นต้น

อนึ่ง วินัยของพระภิกษุก็คือ ศีลนั่นเอง ซึ่งเป็นมูลเหตุแห่งการชำระกายวาจา ให้บริสุทธิ์ผุดผ่อง ซึ่งเรียกว่า ปาวิสุทธิศีล มี ๔ ประการ คือ

^{๒๔} พระธรรมปิฎก (ป.ล. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๓๗๘.

^{๒๕} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๕๖-๓๗๗/๒๒๒-๒๖๑. วิ.จ. (บาลี) ๗/๓๕๖-๓๗๗/๓๕๓-๓๗๗.

๑. ปาติโมกขสังวรศีล หมายถึง ศีล คือความสำรวมในพระปาติโมกข์ ต้องระมัดระวังไม่ให้เกิดโทษที่จะพึงละเมิดอาบัติ ๗ กอง ทางกาย ทางวาจา คือ ปาราชิก ซึ่งมีโทษอย่างหนัก สังฆาทิเสส มีโทษอย่างกลาง दुलัจฉัย ปาจิตติยะ ปาฏิเทสนียะ ทุกกฏ และ ทุพภาสิต มีโทษอย่างเบา

ภิกษุในพระพุทธศาสนา เมื่อต้องอาบัติที่พระพุทธองค์ทรงห้าม ถ้าเป็นอาบัติหนัก ต้องขาดจากความเป็นภิกษุ ต้องสละเพศ ถ้าต้องอาบัติอย่างกลาง ผู้ต้องแล้วพึงอยู่กรรม ถ้าอย่างเบาผู้ต้องแล้วก็พึงประจານตนต่อหน้าภิกษุด้วยกัน เมื่อทำดังนี้จึงจะพ้นโทษ

๒. อินทริยสังวรศีล ศีลเป็นเหตุให้สำรวมอินทริย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ระมัดระวังไม่ให้นาปอกุศลธรรมครอบงำ เมื่อรับรู้อารมณ์ด้วยอินทริย์ทั้ง ๖

๓. อาชีวปาริสุทธิศีล ศีลเป็นเครื่องบริสุทธิ์แห่งการเลี้ยงชีพ งดเว้นการเลี้ยงชีพที่ผิดเพี้ยนของนักบวช

๔. บังญัติสันนิสิตศีล ศีลที่เกี่ยวกับการพิจารณาบังญัติ ๔ คือ บิณฑบาต จีวร เสนาสนะ ศิลานเภสัช โดยพิจารณาทั้งในขณะรับ ขณะบริโภค และภายหลังบริโภคแล้ว ให้เป็นประโยชน์ของการบริโภคเท่าที่จำเป็น^{๑๐}

วินัยของภิกษุณีมี ๓๑๑ ข้อ มีดังนี้ คือ

ปาราชิกมี	๔	สิกขาบท
สังฆาทิเสสมี	๑๗	สิกขาบท
นิสสัคคียปาจิตติยมี	๓๐	สิกขาบท
ปาจิตติยมี	๑๖๖	สิกขาบท
ปาฏิเทสนียะมี	๔	สิกขาบท
เสขิยวัตรมี	๗๕	สิกขาบท
อธิการณสมณมี	๗	สิกขาบท

^{๑๐} วิสุทธิ. (บาลี) ๑/๑๙.

บทบัญญัติของภิกษุณี มี ๒ กลุ่มคือ

๑. อสาธารณบัญญัติ หรือ เอกโคตบัญญัติ บทบัญญัติที่พระผู้มีพระภาคทรงปรารภภิกษุณีสงฆ์บัญญัติไว้เฉพาะสำหรับภิกษุณีสงฆ์ฝ่ายเดียว ๑๓๐ ลิกขาบท ภิกษุสงฆ์ไม่ต้องรักษา

๒. สาธารณบัญญัติ หรือ อุภโคตบัญญัติ บทบัญญัติที่พระผู้มีพระภาคทรงปรารภภิกษุสงฆ์บัญญัติไว้ซึ่งภิกษุสงฆ์พึงรักษา และภิกษุณีสงฆ์พึงรักษาด้วย ๑๘๑ ลิกขาบท

ในงานวิจัยนี้จะอธิบายเฉพาะปาราชิก ๔ ลิกขาบท และ สังฆาติเสส ๑๗ ลิกขาบทเท่านั้น

ปาราชิกของภิกษุณี แบ่งเป็น ๒ ส่วนคือ

๑. สาธารณปาราชิก เป็นลิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคทรงปรารภภิกษุสงฆ์บัญญัติไว้ ซึ่งภิกษุณีสงฆ์พึงรักษาด้วย

สาธารณปาราชิก ๔ ลิกขาบท คือ เสพเมถุน ลักของเขา ม่านนุชย์ อวดอุตตริมนุสสธรรมที่ไม่มีในตน เหมือนของภิกษุ^{๓๖}

๒. อสาธารณปาราชิก เป็นลิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคทรงปรารภภิกษุณีสงฆ์ บัญญัติไว้เฉพาะสำหรับภิกษุณีสงฆ์ มี ๔ ลิกขาบท คือ (๑) ยินดีการจับต้องของชายที่บริเวณเหนือเข้าขึ้นไป (๒) ปกปิดโทษของภิกษุณีผู้ต้องอาบัติปาราชิก (๓) ประพฤติตามภิกษุที่ถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรม (๔) ยินดีการจับต้องมือของชาย ยินดีการที่ชายจับนมสังฆาฏี ยินดียิ่งคู่กันกับชาย สนทนากัน ไปที่นัดหมาย ยินดีการที่ชายมาหา เดินตามเข้าไปหรือคลุกคลีกันด้วยกาย^{๓๗}

สังฆาติเสสของภิกษุณีสงฆ์มี ๑๗ ลิกขาบท แบ่งเป็น ๒ ส่วนคือ

๑. สาธารณสังฆาติเสส เป็นลิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคทรงปรารภภิกษุสงฆ์บัญญัติไว้ซึ่งภิกษุณีสงฆ์พึงรักษาด้วย มี ๗ ลิกขาบท ได้แก่ (๑) สัญจรคดลิกขาบท (๒) ปฐมทุฏฐโทสลิกขาบท (๓) ทุติยทุฏฐโทสลิกขาบท (๔) สังฆเภทลิกขาบท (๕) สังฆเภทานุวัดตกลิกขาบท (๖) ทุพพลลิกขาบท (๗) กุลทุกลลิกขาบท^{๓๘}

^{๓๖} ดูรายละเอียดใน วิมาทรา, (ไทย) ๑/๓๔๔-๑/๓๔๖/๓๖-๑/๓๕๐, (บาป) ๑/๓๔๔-๑/๓๔๖/๓๖-๑/๓๕๐.

^{๓๗} วิ.ภิกษุณี, (ไทย) ๑/๖๕๓๗-๑/๖๕๓๗/๕-๑๖๑, (บาป) ๑/๖๕๓๗-๑/๖๕๓๗/๕-๑๖๑.

^{๓๘} ดูรายละเอียดใน วิมาทรา, (ไทย) ๑/๓๖๑๑-๑/๓๖๑๑/๑๔๔-๑/๓๖๑๑, (บาป) ๑/๓๖๑๑-๑/๓๖๑๑/๑๔๔-๑/๓๖๑๑.

อบรมบ่มนิสัยให้ละอายดีกว่าเดิม เรียกว่า อุโบสถศีล หรือเรียกว่า กาลยุดศพรหมจรรย์ ประพฤติอย่างพรหมประกอบด้วยกาลกำหนด คือ วันพระเดือนละ ๔ ครั้ง ซึ่งมีองค์ ๘ ประการ^{๑๙}

นอกจากกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ศีล ๕ ศีล ๘ จะได้ชื่อว่า อาคาริยวินัยแล้ว หลักความประพฤติที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้ในสังคาลสูตรก็ได้ชื่อว่า คีหิวินัย ซึ่งตรงกับคำว่า อาคาริยวินัย คีหิวินัย หรือคิปปิปฏิบัติ จึงได้เป็นธรรมะสำหรับสังคมาชาวพุทธที่ยึดถือปฏิบัติสืบ ๆ มาจนทุกวันนี้ คีหิวินัยมีดังนี้

๑. เว้นจากกรรมกิเลส^{๒๐} ๒. เว้นจากอคติ (ความลำเอียง) ๔ ประการ^{๒๑}
๓. เว้นจากอบายมุข (ทางแห่งความเสื่อม) ๖ ประการ^{๒๒} ๔. ปฏิบัติต่อทิศหก^{๒๓}

จากการศึกษาพระวินัยแล้วจะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงวางไว้นั้นหนารัตนกุม เพราะวาทิกษุสงฆ์เป็นชุมชนที่พระพุทธเจ้าทรงตั้งขึ้นเอง ทรงวางหลักการต่าง ๆ ไว้เป็นระเบียบวิธีปฏิบัติ ทั้งนี้เมื่อภิกษุสงฆ์ปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนหรือที่เรียกว่า วินัยนั้น จะทำให้บรรลุดุคตหมายถึงสูงสุดของพระพุทธศาสนา เป็นเหตุพระภิกษุถูกจับผิดจากสังคมได้ง่าย และพระภิกษุเองเป็นบุคคลไม่มีความตั้งใจจริงในการที่จะเป็นนักบวชในศาสนา นี้ เพราะการกระทำบางอย่าง และจำนวนมาก คฤหัสถ์หรือนักบวชศาสนาอื่นทำไม่ผิด แต่พระภิกษุกระทำมีความผิด เช่นฉันอาหารในเวลาวิกาล การจับต้องกายหญิง เป็นต้น พระภิกษุในพระศาสนาที่ดำรงเพศสมณะได้ จึงเป็นเนืองนิตย์ของโลก ควรแก่การยกย่อง

พระวินัยพระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้เพื่อประโยชน์ ๑๐ ประการ ดังที่ได้กล่าวแล้ว วินัยเป็นองค์คู่ในการประพฤติพรหมจรรย์ เป็นหลักปฏิบัติของภิกษุในพระพุทธศาสนา หากภิกษุใดละเว้นไม่ประพฤติปฏิบัติตาม พรหมจรรย์ของภิกษุนั้นก็ไม่ได้ชื่อว่าเป็นพรหมจรรย์อันสมบูรณ์ เป็นความบกพร่องในหลักปฏิบัติของศีล ถ้าภิกษุขาดความเป็นผู้มีสติ พรหมจรรย์นั้นก็สลายตัว เป็นการประพฤติเพียงแค่เพศสมณะที่อหุ้มว่าไว้เท่านั้น

^{๑๙} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (ล้นเกล้า รัชกาลที่ ๖), **มโนลลขีวิธ**, หน้า ๑๖๙-๑๗๐.

^{๒๐} ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๙๕/๖๐๐, (บาลี) ๑๑/๒๙๕/๖๕๗.

^{๒๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๙๖/๓๐๑, (บาลี) ๑๑/๒๙๖/๓๕๗.

^{๒๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๙๗/๓๐๒, (บาลี) ๑๑/๒๙๗/๓๕๘.

^{๒๓} ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๙๗-๒๙๘/๓๐๒-๓๐๖, (บาลี) ๑๑/๒๙๗-๒๙๘/๓๕๘-๓๖๒.

นอกจากนี้จากการศึกษาวิเคราะห์ ยังได้พบว่า พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัย เพื่อมิให้เป็นเหตุแห่งการเป็นอยู่อย่างคฤหัสถ์ เช่น ห้ามเสพเมถุน^{๕๔} ทรงบัญญัติพระวินัย ปรับโทษแก่พระภิกษุผู้กระทำความผิด คล้อยตามทางบ้านเมือง เช่น ทรงปรับโทษแก่ภิกษุผู้ถือ ลักสิ่งของของผู้อื่นมีค่า ๕ มาสก^{๕๕} ทรงบัญญัติเพื่อให้อยู่กับด้วยเมตตา เช่น ทรงห้ามฆ่ามนุษย์ ทรงห้ามฆ่าสัตว์วิเศษ^{๕๖} ทรงบัญญัติเพื่อมิให้เป็นคนลวงโลก เช่น ทรงห้าม อวดอุตตริมนุสสธรรมที่ไม่มีในตน ทรงห้ามพูดปด^{๕๗} ทรงบัญญัติคล้อยตามความนิยมของ ประชาชน เช่นทรงห้ามพูดดิน เพราะประชาชนถือว่าดินมีชีวิต^{๕๘} ทรงบัญญัติเฉพาะประเทศ เช่น ทรงบัญญัติให้พระภิกษุในมัลลยประเทศ ๑๕ วันสงวนน้ำได้ครึ่งหนึ่ง แต่ปัจจุบันประเทศ สงวนน้ำได้ตามอัธยาศัย^{๕๙} ทรงบัญญัติเฉพาะกาล เช่นสิกขาบทที่เกี่ยวกับภิกษุณี^{๖๐}

ส่วนการปรับโทษนั้น มีการปรับทั้งขึ้นอยู่กับเจตนา ซึ่งเรียกว่า สจิตตะ และ ไม่ขึ้นกับเจตนา ซึ่งเรียกว่า อจิตตะ ในการปรับโทษนี้แตกต่างจากทางบ้านเมือง เช่น ปาราชิกทั้ง ๔ สิกขาบท พระภิกษุที่มีเจตนาเท่านั้น จึงต้องอาบัติได้รับโทษ ถ้าไม่มีเจตนา ก็ไม่ต้องอาบัติ ไม่ถูกปรับโทษ เช่น ภิกษุเจตนาฆ่ามนุษย์จนถึงแก่ความตาย ต้องอาบัติ ปาราชิกขาดจากความเป็นพระภิกษุ เท่ากับถูกประหารชีวิตให้ตายดกไปตามกัน แต่ถ้า ไม่เจตนา เช่น พระภิกษุทำการก่อสร้างอยู่บนที่สูงทำไม่หล่นกับพระภิกษุที่อยู่ข้างล่าง ถึงแก่มรณภาพ อย่างนี้ไม่ต้องอาบัติแต่ทางบ้านเมือง มีความผิด ถือว่าฆ่าคนตายโดยไม่เจตนาต้องได้รับการลงโทษตามกฎหมาย

ปลื้ม โชติขจรยางกูร ได้เปรียบเทียบความผิดทางพระวินัยในพระพุทธศาสนา กับ ความผิดทางกฎหมายบ้านเมืองไว้ว่า

^{๕๔} สุวาระณียคัมภีร์ วิมพา. (ไทย) ๒/๑๙๗/๑๒๒.(บาลี) ๒/๔๔๗/๓๐.

^{๕๕} สุวาระณียคัมภีร์ วิมพา. (ไทย) ๒/๑๙๗/๑๘๐.(บาลี) ๒/๔๔๗/๖๐.

^{๕๖} สุวาระณียคัมภีร์ วิมพา. (ไทย) ๒/๑๙๗/๑๔๐.(บาลี) ๒/๔๔๗/๑๙๗.วิมพา. (ไทย) ๒/๓๗๓/๕๖๒, (บาลี) ๒/๓๗๓/๕๖๓.

^{๕๗} สุวาระณียคัมภีร์ วิมพา. (ไทย) ๒/๑๙๗/๑๘๓.(บาลี) ๒/๔๔๗/๑๒๒.วิมพา. (ไทย) ๒/๓๗/๑๘๖, (บาลี) ๒/๓๗/๑๐๓.

^{๕๘} สุวาระณียคัมภีร์ วิมพา. (ไทย) ๒/๑๙๗/๑๙๗.(บาลี) ๒/๔๔๗/๑๘๔.

^{๕๙} สุวาระณียคัมภีร์ วิมพา. (ไทย) ๒/๓๗๓/๑๘๗.(บาลี) ๒/๓๗๓/๑๘๘.

^{๖๐} สุวาระณียคัมภีร์ วิมพา. (ไทย) ๒/๑๙๖-๑๙๗/๑๑๘-๑๖๑.(บาลี) ๒/๑๙๖-๑๙๗/๑๘๕-๒๑๑.

องค์ประกอบภายในคือจิตใจนั้น ได้แก่เจตนาคิดจะทำ อาจเป็นเจตนาโดยตรงหรือเจตนาโดยอ้อมถึงเห็นผล เหตุที่มีเจตนาคิดทำผิดเพราะเหตุจริงใจ เช่นอยากได้ของของเขา จึงลักโกรธจึงคิดฆ่าเขา สิ่งที่จริงใจ คือความโลภ ความโกรธ ความหลง ความผิดที่อาศัยเจตนาเป็นองค์ประกอบ ทางพระวินัยเรียกสจิตตะ ทางกฎหมายเรียกว่าความผิดที่ผู้ทำมีเจตนาทุจริตหรือเจตนาชั่ว ความผิดใดต้องมีเจตนาเป็นองค์ประกอบจะมีชื่อความบงไว้ในตัวลักษณะ เช่น คำว่า ฆ่า อยู่ เจตนาหรือคำอื่นที่บอกเจตนาของผู้ทำ เช่น ฆิกษุเจตนาฆ่า มนุษย์ให้ตายเป็นปาวชิก ฆิกษุสพเมณต้องปาวชิก แม้ไม่มีคำว่าเจตนาสพ ก็เป็นที่เห็นได้ว่า ผู้สพมีเจตนา จึงจะสพได้ การกระทำที่ต้องมีเจตนาเป็นองค์ประกอบ จึงเป็นความผิดนั้น ถ้าผู้ทำไม่มีเจตนา ย่อมไม่เป็นความผิดตามลักษณะหรือมาตรานั้น แต่อาจเป็นความผิดฐานทำโดยประมาทหรือโดยไม่เจตนาตามบทมาตราอื่น เช่น ฆิกษุเจตนาฆ่ามนุษย์ให้ตายเป็นปาวชิก ถ้าไม่เจตนาฆ่า แต่ได้ทำการอย่างหนึ่งทำให้คนตาย เช่น รัจฉานคนป่วยทางไสยศาสตร์เป็นเหตุให้คนป่วยถึงแก่ความตายก็ไม่เป็นปาวชิกตามพระวินัย เพราะไม่มีเจตนาฆ่าคนป่วย แต่ตามกฎหมายอาจมีความผิดฐานทำให้คนตายโดยประมาทได้

การกระทำบางอย่าง ไม่ต้องมีเจตนาเป็นองค์ประกอบก็เป็นความผิดทางวินัยเรียกสจิตตะ เช่น ฆิกษุทรงอดิเรกจีวรได้เพียง ๑๐ วัน เป็นอย่างยิ่ง ถ้าล่วง ๑๐ วันไปเป็นนิสัคคิยปาจิตตีย์ ตามลักษณะที่ ๑ จีวรวรรค แม้ฆิกษุผู้ทรงอดิเรกจีวรจะไม่มีเจตนา แต่ได้ครอบครองไว้เกิน ๑๐ วันก็เป็นอาบัติ

ทางกฎหมายแยกความผิดที่อาศัยองค์ประกอบภายในออกเป็น ๓ อย่าง คือ เจตนา ไม่เจตนา ประมาท ดังที่บัญญัติไว้ในมาตรา ๕๔ ประมวลกฎหมายอาญาว่า “บุคคลจะต้องรับผิดชอบในทางอาญาก็ต่อเมื่อได้กระทำโดยเจตนา เว้นแต่จะได้กระทำโดยประมาท ในกรณีที่ถูกกฎหมายบัญญัติให้ต้องรับผิดชอบ เมื่อได้กระทำโดยประมาท หรือเว้นแต่ในการที่กฎหมายบัญญัติไว้โดยแจ้งชัดให้ต้องรับผิดชอบ แม้ได้กระทำโดยไม่มีเจตนา”^{๔๐}

พระภิกษุปฏิบัติตามพระวินัยอย่างถูกต้องแล้ว ย่อมเป็นผู้มีระเบียบวินัยอันดีงาม ประพฤติสงบเรียบร้อย ชวนให้บุคคลผู้พบเห็นเลื่อมใส และได้ชื่อว่า จรรโลงพระพุทธศาสนาให้ยืนยาวนาน เพราะพระวินัยคือกฎระเบียบที่ทำให้สังคมงดงาม ระเบียบดังอายุแห่งพระศาสนา

^{๔๐} ปรีดี ไชยวิบูลย์, ตำบรวินัยอาญาของคณะสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ประชุมสงฆ์, ๒๕๓๐), หน้า ๕๔-๕๕.

๒.๑.๖ อานิสงส์แห่งการปฏิบัติตามวินัย

พระวินัยที่พระภิกษุปฏิบัติตัวอย่างเคร่งครัด ย่อมนำความสงบ
กาย วาจา ใจ ให้เกิดขึ้นแก่บุคคลผู้รักษานั้น ย่อมได้รับอานิสงส์ ๕ ประการ คือ

๑. กองศีลของตนเป็นอันคุ้มครองรักษาไว้ดีแล้ว (อตุตฺตโน สิลกฺขนฺโธ
สุคฺคโต โหติ สุรกฺขิโต)

๒. เป็นที่พึ่งของเหล่ากุลบุตรที่ถูกความสงสัยครอบงำได้ (กุกฺกุจฺ-
ปกคานํ ปฏิสรณํ โหติ)

๓. กล่าวพูดในที่ท่ามกลางสงฆ์หรือหมู่คณะ (วิสารโท สหฺมมฺเชน โวรหติ)

๔. ช่มชู้พวกตรงกันข้าม คือข้าศึกได้ด้วยดีโดยสหธรรม^{๔๖} (ปจฺจุตฺติเก
สหตฺตมฺเนน สุนิคุตฺทิตํ นิคุตฺตนาหติ)

๕. เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม (สทฺธมฺมฏฺฐิจฺฉิยา
ปฏิปันโน โหติ)^{๔๗}

บุคคลที่มีวินัยจะมีความระงับอยู่ตลอดเวลา ไม่มีความเดือดร้อนในปัจจุบันชาตินี้
แม้สิ้นชีพไปแล้ว ก็จะไปอยู่ในภพภูมิที่ดี และขณะเดียวกันยังเป็นเครื่องสนับสนุนให้ออกจาก
ภพภูมิอีกด้วย ดังที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสว่า

วินัย เพื่อประโยชน์แก่สังวร

สังวร เพื่อประโยชน์แก่อวิปฏิสาร (ความไม่เดือดร้อนใจ)

อวิปฏิสาร เพื่อประโยชน์แก่ปราโมทย์ (ปิติอ่อน ๆ)

ปราโมทย์ เพื่อประโยชน์แก่ปีติ

ปีติ เพื่อประโยชน์แก่ปีสัททิ (ความสงบ)

ปีสัททิ เพื่อประโยชน์แก่สุข

สุข เพื่อประโยชน์แก่สมาธิ

^{๔๖} สหธรรม หมายถึงการอยู่อาศัยร่วมกับเหตุการณ์ที่ฝ่ายตรงข้ามก่อขึ้นขึ้น (สหตฺตมฺเนน สการณณ
วชฺเชน อิฏฺฐาปํ ทสฺเสตฺวา). วินยปิฎก ๑/๔๔.

^{๔๗} วิ.ป. (ป.๒) ๑/๒๒๑-๒๒๒. วิ.ป. (ปา.๒) ๑/๒๒๑-๒๒๔. วิ.ธ. ๑/๒๔-๒๕.

สมาธิ เพื่อประโยชน์แก่อยากุศลญาณทัสสณะ (ความรู้เห็นตามเป็นจริง)

ยถากุศลญาณทัสสณะ เพื่อประโยชน์แก่อนิพพิทา (ความเบื่อหน่าย)

นิพพิทา เพื่อประโยชน์แก่วิราคะ (ความคลายกำหนัด)

วิราคะ เพื่อประโยชน์แก่วิมุตติ (ความหลุดพ้น)

วิมุตติ เพื่อประโยชน์แก่วิมุตติญาณทัสสณะ

วิมุตติญาณทัสสณะ เพื่อประโยชน์แก่อนูปาทาปานิพพาน

การกล่าวมื่อนูปาทาปานิพพานนั้นเป็นประโยชน์ การปรึกษา

มื่อนูปาทาปานิพพานนั้นเป็นประโยชน์ ความเป็นปัจจัยกัน

มื่อนูปาทาปานิพพานนั้นเป็นประโยชน์ ความเลี้ยไสลดดับ

มื่อนูปาทาปานิพพานนั้นเป็นประโยชน์ คือความพ้นพิเศษ

แห่งจิตเพราะไม่มีอื่น^{๙๔}

ผู้ปฏิบัติตามพระวินัย ย่อมได้รับอานิสงส์ต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วนั้น ยังทำให้
ความเป็นอยู่ดีขึ้น ไม่มีผู้ปองร้าย ภิรียมารยาทเรียบร้อยทำให้ผู้พบเห็นเกิดความเลื่อมใส
เป็นผู้ชื่อว่าปฏิบัติตามพระบัญญัติของพระพุทธองค์อย่างมั่นคง อานิสงส์ของผู้มีระเบียบวินัย
๑๓ ประการ ได้แก่

๑. ป้องกันเวรภัยต่าง ๆ
๒. ป้องกันบาป ทาง กาย วาจา ใจ
๓. ชำระกาย วาจา ใจบริสุทธิ์
๔. ได้ประกอบมหากุศล
๕. เป็นปัจจัยให้สมาธิ ปัญญา มีผลมาก
๖. เป็นผลให้เดินทางตามทำนองคลองธรรม
๗. ทำให้เป็นผู้ได้ชื่อว่าไม่ประมาท
๘. ตั้งอยู่ในประโยชน์ปัจจุบันและประโยชน์ในอนาคต

^{๙๔} วิ.ป. (โตห) ๘/๓๖๗-๔๕๒. วิ.ป. (ปาหิ) ๘/๓๖๗-๓๖๘-๓๘๕.

๙. ทำให้เดินทางไปสู่มรดกเมืองดี ๘
๑๐. ย่อมเข้าถึง แก่นคน แก่นธรรมอย่างแท้จริง
๑๑. ได้ชื่อว่า บุษาพระพุทธองค์ด้วยการบูชาอย่างสูงสุด
๑๒. ทำตนให้บรรลุความพ้นจากวิฏฐสงสาร
๑๓. ย่อมขจัดเสียซึ่งมารทั้งปวง^{๙๕}

อานิสงส์พระวินัยตามที่กล่าวมานั้น พอสรุปได้ความว่า พระวินัยเป็นเครื่องรักษาตนเอง เมื่อกุลบุตรผู้มาบวชใหม่ในพระธรรมวินัยเกิดความสงสัยในเรื่องพระวินัยก็สามารถชี้แจงได้ถูกต้อง ทำให้เป็นผู้แก่สลักล้าในทุกสถานในกาลทุกเมื่อ สามารถที่จะได้วาทะกับพวกอธรรมวาทีและนักบวชนอกศาสนาได้อย่างองอาจ เมื่อเพียงพร้อมด้วยวินัยธรรมต่าง ๆ ก็จงออกมาขึ้น

บุคคลทั้งหลายที่ปฏิบัติตามกฎข้อห้ามต่าง ๆ ที่เรียกว่า วินัยอย่างดีแล้ว จะเป็นผู้ปราศจากบาปทาง กาย วาจา ใจ เพราะวินัยจะเป็นตัวทำให้มีสติ และสติเป็นพื้นฐานแห่งสมาธิ สมาธิเป็นพื้นฐานแห่งปัญญา ปัญญาที่มีสมาธิเป็นพื้นฐานจะเป็นปัญญาที่มีพลังมาก มีอานิสงส์มาก เป็นผู้ได้ชื่อว่า บุษาพระพุทธเจ้าด้วยการบูชาอย่างสูงสุด และทำให้บรรลุคุณธรรมที่เป็นเหตุให้พ้นจากวิฏฐสงสาร

๒.๒ หน้าทีและบทบาทของพระวินัยธร

คำว่า วินัยธร คือผู้ทรงวินัย ภิกษุผู้ชำนาญวินัย^{๙๖} หมายถึงภิกษุที่รักษาพระวินัยอย่างเคร่งครัดและศึกษาเล่าเรียนอย่างชำนาญ คล่องแคล่ว เป็นผู้ฉลาด สามารถเป็นตัวอย่างที่ดีของภิกษุที่มาบวชใหม่ และเป็นที่เกรงขามของภิกษุผู้บวชเก่าทั้งหลาย เมื่อเกิดเรื่องหรืออภีการณิในหมู่สงฆ์ พระวินัยธรสามารถตัดสินอภีการณิได้อย่างแจ่มแจ้งไม่เป็นที่เคลือบแคลงสงสัยของภิกษุทั้งหลาย คุณสมบัติของพระวินัยธรรมมีหลายอย่าง คือ มีศีล อาจาระ มีคุณธรรม มีความยุติธรรม ไม่มีอคติ การจะจับอภีการณิจะยุติลงด้วยดี ก็ต้องมีคามบริสุทธิ์ ยุติธรรมเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่าย ถ้าพระวินัยธรไม่มีความรู้ความสามารถถึงแม้จะตัดสินอภีการณิไปแล้ว แต่ก็ยังเกิดการดิ้นรนตามมา จนถึงเป็นชนวนเหตุให้คณะสงฆ์แตกความสามัคคีกันได้ ภิกษุที่ทรงพระวินัยจึงมีความสำคัญมาก

^{๙๕} ขนบพรหมจารีเกิด ธนฐาต, คู่มืออลังการบิณฑิธรรม เล่ม ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมาสังกั, ๒๕๔๐), หน้า ๓๑๑-๓๑๓.

^{๙๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๑๙.

ภิกษุผู้ทรงพระวินัยสืบ ๆ กัน มีรายนามดังนี้ คือ พระอุบาลี พระทาสกะ พระโสณกะ พระสิคควะ และพระโมคคัลลีบุตร

พระเถระผู้ประเสริฐมีปัญญามากเหล่านี้ คือ พระมหินทะ พระอญฺญิยะ พระอุตติยะ พระสัมพละ และพระภักทบัณฑิต เดินทางจากชมพูทวีปมาที่เกาะสิงหล ทำนุเหล่านั้นสอนพระวินัยปิฎกที่เกาะตามพินฺดณีสอนนิกาย ๕ และปรกณ ๗

พระอริฏฐะ ผู้มีปัญญา พระติสสทัตตบัณฑิต พระกาฬสมณะ ผู้เชี่ยวชาญ พระทิมเถระ และพระทิมสุมนบัณฑิต

พระกาฬสมณะ พระนาคเถระ พระพุทธรักขิตะ พระติสสเถระ ผู้มีปัญญา และ พระเทวเถระผู้เป็นบัณฑิต

พระสุมนะผู้มีปัญญา และเชี่ยวชาญในพระวินัย พระจุฬนาคะเป็นพหูสูตร ดูจ ข้างซ้ายมัน พระธัมมปาสิตเป็นผู้อันสาธุชนในโรหชนบทพากันบูชาเป็นอย่างดี ศิษย์ ของพระธัมมปาสิตนั้น มีปัญญามาก ชื่อว่า เชมะ ทรงจำพระไตรปิฎกได้รุ่งเรืองอยู่ในเกาะ ด้วยปัญญาเหมือนดวงจันทร์รุ่งเรืองอยู่ พระอุปติสสะผู้มีปัญญา พระปุลสเทวะผู้เป็น มหาธรรมกถึก

พระสุมนะผู้มีปัญญา พระมหาปทุมะเป็นพหูสูตร พระมหาสิวะผู้เป็นมหา ธรรมกถึก จลาตในพระไตรปิฎกทั้งหมด

พระอุบาลีผู้มีปัญญา เชี่ยวชาญในพระวินัย พระมหานาคะผู้มีปัญญา มาก จลาตในวงศ์พระสัทธรรม

พระภกยะผู้มีปัญญา จลาตในพระปิฎกทั้งหมด พระติสสเถระผู้มีปัญญาเชี่ยวชาญ ในพระวินัย พระสุมนะมีปัญญามาก ผู้เป็นศิษย์ของพระติสสเถระนั้น เป็นพหูสูตรรักษา พระศาสนาต่อกันมาอยู่ในชมพูทวีป

พระจุฬภกยะผู้มีปัญญาและเชี่ยวชาญในพระวินัย พระติสสเถระผู้มีปัญญา จลาต ในวงศ์พระสัทธรรม พระจุฬเทวะผู้มีปัญญาและเชี่ยวชาญในพระวินัย และพระสิวะเถระผู้มี ปัญญา จลาตในพระวินัยทั้งหมด

พระเถระผู้ประเสริฐมีปัญญามากเหล่านี้ รัฐพระวินัยจลาตในมรรค ได้ประกาศ พระวินัยปิฎกไว้ในเกาะตามพินฺดณีสอน^{๔๗} (ลังกา)

^{๔๗} วิ.ป. (ไทย) ฉบับ ๒๕๒๕-๒๖. (บาลี) ฉบับ ๒๕๒๕-๒๖.

๗. ทำให้แจ้งด้วยเจตริมุคตติ ปัญญาวิมุคตติ อันไม่มีอาสวะ เพราะอาสวะสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่ง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน

๘. เป็นพหูสูตรทรงสวด มีการสั่งสมสวด เธอได้สดับมาก ทรงจำ ได้แม่นยำ คล่องปาก ชื่นใจ รู้ชัดด้วยปัญญาซึ่งธรรมงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน

๙. จำปาติโมกข์ทั้ง ๒ โดยพิสดารได้ดี จำแนกได้ดี คล่องแคล่วดี วินิจฉัยโดยสุตะ โดยอนุพยัญชนะได้ดี

๑๐. ระลึกชาติก่อนได้หลายชาติ คือ ๑ ชาติบ้าง ๒ ชาติบ้าง ๓ ชาติบ้าง ๔ ชาติบ้าง ๕ ชาติบ้าง ๑๐ ชาติบ้าง ๒๐ ชาติบ้าง ๓๐ ชาติบ้าง ๔๐ ชาติบ้าง ๕๐ ชาติบ้าง ๑๐๐ ชาติบ้าง ๑๐,๐๐๐ ชาติบ้าง ๑๐๐,๐๐๐ ชาติบ้าง ตลอดสังวัฏฏกัปบ้าง ตลอดวิวัฏฏกัปบ้าง ตลอดสังวัฏฏกัปวิวัฏฏกัปบ้าง หลายกัปบ้าง ว่าในภพโน้นเรามีชื่ออย่างนั้น มีตระกูลอย่างนี้ มีวรรณะอย่างนั้น ๆ มีอาหารเสวยสุขทุกข์ มีกำหนดอายุอย่างนั้น ๆ จูติจากภพนั้นไปเกิดในภพโน้น มีชื่อ มีโคตร มีผิว มีอาหาร เสวยสุขทุกข์ มีกำหนดอายุอย่างนั้น ๆ จูติจากภพนั้นมากเกิดในภพนี้ ย่อมระลึกถึงชาติก่อนได้หลายชาติ พร้อมทั้งลักษณะและชีวิตประวัติ ด้วยประการฉะนี้

๑๑. เห็นหมู่สัตว์ผู้กำลังจุติ กำลังอุปบัติ ทั้งชั้นต่ำ ทั้งชั้นสูง งามและไม่งาม เกิดดีและไม่ดี ด้วยคาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า สัตว์ที่ประกอบด้วยกายทุจริต วาจทุจริต มโนทุจริต กล่าวร้ายพระอริยะ มีความเห็นผิดและชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นผิด สัตว์เหล่านั้นหลังจากตายไปแล้วไปบังเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก แต่หมู่สัตว์ที่ประกอบด้วยกายสุจริต วาจสุจริต มโนสุจริต ไม่กล่าวร้ายพระอริยะ มีความเห็นชอบ ชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นชอบ สัตว์เหล่านั้นหลังจากตายแล้วไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ย่อมเห็นหมู่สัตว์ผู้กำลังจุติ กำลังอุปบัติ ทั้งชั้นต่ำ ทั้งชั้นสูง งามและไม่งาม เกิดดีและไม่ดี ด้วยคาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม^{๑๐๐}

^{๑๐๐} วิ.ป. (ไทย) ๔๗:๒๗/๔๗๖-๔๗๖. (บาลี) ๔๗:๒๗/๔๗๘-๒๗๙. อ.วิ.สก.ก. (ไทย) ๒๗:๒๗๕-๒๗๖/๔๗๘-๔๗๘. (บาลี) ๒๗:๒๗๕-๒๗๖/๔๗๕-๔๗๖.

ในสมัยพุทธกาลพระวินัยรที่เป็นพระอรหันต์ก็มี พระวินัยรที่ไม่ใช่พระอรหันต์ก็มี พระวินัยรที่เป็นปุถุชนมีการวินิจฉัยไม่รอบคอบ เพราะไม่แตกฉานในพระวินัย จึงมีความผิดพลาดในการตัดสิน ดังนั้น จึงมีพระวินัยรทั้งฉลาดและไม่ฉลาด

องค์ประกอบของพระวินัยรผู้ฉลาด

พระวินัยรผู้ประกอบด้วยองค์ดังต่อไปนี้ นับว่าเป็นผู้ฉลาด คือ

๑. กำหนดที่สุดถ้อยคำของตน (อธิบายพอเข้าใจ)
๒. กำหนดที่สุดถ้อยคำของผู้อื่น (อธิบายพอเข้าใจ)
๓. กำหนดที่สุดถ้อยคำของตนทั้งกำหนดที่สุดถ้อยคำของผู้อื่น แล้วปรับอาบัติ
๔. ปรับอาบัติตามธรรม (ตามความผิด)
๕. ปรับอาบัติตามปัญญา ๖. รู้อาบัติ
๗. รู้มูลของอาบัติ ๘. รู้เหตุเกิดอาบัติ
๙. รู้การระงับอาบัติ ๑๐. รู้ข้อปฏิบัติ อันให้ถึงการระงับอาบัติ
๑๑. รู้อิกรณ ๑๒. รู้มูลของอิกรณ
๑๓. รู้เหตุเกิดอิกรณ ๑๔. รู้การระงับอิกรณ
๑๕. รู้ข้อปฏิบัติ อันให้ถึงการระงับอิกรณ ๑๖. รู้วัตถุ
๑๗. รู้เหตุคำมูล ๑๘. รู้บัญญัติ
๑๙. รู้อนุบัญญัติ ๒๐. รู้ถ้อยคำแห่งอนุสนธิ^{๑๐๑}
๒๑. รู้บัญญัติ ๒๒. รู้ (วิธี) ตั้งบัญญัติ
๒๓. ฉลาดในเบื้องต้น ๒๔. ฉลาดในเบื้องปลาย
๒๕. รู้กาล ๒๖. รู้อาบัติและอนาบัติ
๒๗. รู้อาบัติเบาและอาบัติหนัก ๒๘. รู้อาบัติมีส่วนเหลือและอาบัติไม่มีส่วนเหลือ

^{๑๐๑} อนุสนธิ คือเรื่องที่สืบต่อสืบเนื่องกันมา, พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๗๗.

๒๙. รู้อาบัติชั่วหยาบและอาบัติไม่ชั่วหยาบ

๓๐. ยึดถือ ใส่ใจ ใครควรญัตตด้วยคำที่สืบต่อจากอาจารย์ด้วยดี

๓๑. จำปาติโมกข์ทั้ง ๒ โดยพิศดารได้ดี จำแนกได้ดี คล่องแคล่วดี วินิจฉัย
โดยสุตตะ โดยอนุพณฺณชนะได้ดี

๓๒. ฉลาดในการวินิจฉัยอธิกรณ์^{๓๐๒}

องค์ประกอบของพระวินัยธรผู้ไร้เวลา

พระวินัยธรผู้ประกอบด้วยองค์คุณดังต่อไปนี้ นับว่าเป็นผู้ไร้เวลาคือ

๑. ไม่กำหนดที่สุดด้วยคำของตน ๒. ไม่กำหนดที่สุดด้วยคำของผู้อื่น

๓. ไม่กำหนดที่สุดด้วยคำของตนทั้งไม่กำหนดที่สุดด้วยคำของผู้อื่น แล้ว

ปรับอาบัติ

๔. ปรับอาบัติโดยไม่ชอบธรรม ๕. ปรับอาบัติไม่ตามบัญญัติ

๖. ไม่รู้อาบัติ ๗. ไม่รู้มูลของอาบัติ

๘. ไม่รู้เหตุเกิดอาบัติ ๙. ไม่รู้การระงับอาบัติ

๑๐. ไม่รู้ข้อปฏิบัติอันให้ถึงการระงับอาบัติ ๑๑. ไม่รู้อธิกรณ์

๑๒. ไม่รู้มูลของอธิกรณ์ ๑๓. ไม่รู้เหตุเกิดอธิกรณ์

๑๔. ไม่รู้การระงับอธิกรณ์ ๑๕. ไม่รู้ข้อปฏิบัติอันให้ถึงการระงับอธิกรณ์

๑๖. ไม่รู้วิัตถุ ๑๗. ไม่รู้เหตุห้ามถุ

๑๘. ไม่รู้บัญญัติ ๑๙. ไม่รู้อนุบัญญัติ

๒๐. ไม่รู้ถ้อยคำแห่งอนุสนธิ ๒๑. ไม่รู้ญัตติ

๒๒. ไม่รู้ (วิธี) ตั้งญัตติ ๒๓. ไม่ฉลาดในเบื้องต้น

๒๔. ไม่ฉลาดในเบื้องปลาย ๒๕. ไม่รู้กาล

๒๖. ไม่รู้อาบัติและอนาบัติ ๒๗. ไม่รู้อาบัติเบาและอาบัติหนัก

๒๘. ไม่รู้อาบัติมีส่วนเหลือและอาบัติไม่มีส่วนเหลือ

^{๓๐๒} วิ.ป. (ทิพย์) ฉบับ๓๐/๒๕๓๙-๔๒/๒๖. (ปาติ) ฉบับ๓๐/๒๕๔๕-๒๕๔๗.

๒๙. ไม่รู้เอาดีชั่วหยาบและเอาดีไม่ว่ายาบ

๓๐. ไม่ยึดถือไม่ใส่ใจ ไม่ใคร่ตรวจดูด้วยคำที่สืบต่อจากอาจารย์ให้

๓๑. จำปาติโมกข์ทั้ง ๒ โดยพิสดารไม่ตี จำแนกไม่ตี ไม่คงต้องแล้ว วินิจฉัยโดยสุตะ โดยอรรถโดยฐานะไม่ดี

๓๒. ไม่ฉลาดในการวินิจฉัยอิริณ^{๓๐๑}

อนึ่ง ภิกษุผู้วินิจฉัยอิริณที่สงฆ์อนุมัติแล้ว มีประสงค์จะวินิจฉัยอิริณ ไม่ฟังถามถึงอุปัชฌาย์ ไม่ฟังถามถึงอาจารย์ ไม่ฟังถามถึงสถิธิวิหาริก ไม่ฟังถามถึงอันตเวทลิก ไม่ฟังถามถึงภิกษุอนุปัชฌาย์ ไม่ฟังถามถึงภิกษุอนุอาจารย์ ไม่ฟังถามถึงชาติ ไม่ฟังถามถึงชื่อ ไม่ฟังถามถึงโคตร ไม่ฟังถามถึงอาคม ไม่ฟังถามถึงชั้นแห่งตระกูล ไม่ฟังถามถึงชาติภูมิ เพราะเหตุไร เพราะความรักหรือความชังจะมีในบุคคลนั้นได้ เมื่อมีความรักหรือความชัง ก็พึงลำเอียงเพราะความชอบบ้าง พึงลำเอียงเพราะความชังบ้าง พึงลำเอียงเพราะความหลงบ้าง

ภิกษุผู้วินิจฉัยอิริณที่สงฆ์อนุมัติแล้ว มีประสงค์จะวินิจฉัยอิริณ พึงเป็นผู้หนักในสงฆ์ ไม่พึงเป็นผู้หนักในบุคคล พึงเป็นผู้หนักในพระสัทธรรม ไม่พึงเป็นผู้หนักในอาภิส พึงเป็นผู้ไปตามอำนาจแห่งคติ ไม่พึงเป็นผู้เห็นแก่บริษัท พึงวินิจฉัยโดยกาลอันควร ไม่พึงวินิจฉัยโดยกาลไม่ควร พึงวินิจฉัยด้วยคำจริง ไม่พึงวินิจฉัยด้วยคำไม่จริง พึงวินิจฉัยด้วยคำสุภาพ ไม่พึงวินิจฉัยด้วยคำหยาบ พึงวินิจฉัยด้วยคำประกอบด้วยประโยชน์ ไม่พึงวินิจฉัยด้วยคำไม่ประกอบด้วยประโยชน์ พึงเป็นผู้มีเมตตาจิตวินิจฉัย ไม่พึงเป็นผู้มุ่งร้ายวินิจฉัย ไม่พึงเป็นผู้กระชับทู่ ไม่พึงคอยจับผิด ไม่พึงขยิบตา ไม่พึงเลิกคิ้ว ไม่พึงขะเรื่อศีรษะ ไม่พึงทำวิธีการแห่งมือ ไม่พึงใช้มือแสดงท่าทาง พึงเป็นผู้รู้จักที่นั่ง* พึงเป็นผู้รู้จักการนั่ง พึงนั่งบนอาสนะของตน ทอดตาชั่วแอกเพ่งเนื้อความและไม่ลุกจากอาสนะไปจ้งไหน ไม่พึงยังการวินิจฉัยเห็นแก่พระองค์ ไม่พึงเสททางผิด ไม่พึงพูดสัดสาย

พึงเป็นผู้ไม่ริบส่วน ไม่ผลุนผล้น ไม่ดูดน เป็นผู้อุตทานได้ด้อยคำ พึงเป็นผู้มีเมตตาจิต คิดเอ็นดูเพื่อประโยชน์ พึงเป็นผู้มีกรุณาชวนชวายเพื่อประโยชน์ พึงเป็นผู้ไม่พูดพล่อย เป็นผู้พูดมีที่สุด พึงเป็นผู้ไม่ผูกเวร ไม่ขัดเคือง พึงรู้จักตน พึงรู้จักผู้อื่น พึงสังเกตใจทัก พึงสังเกตจำเลย พึงกำหนดรู้ผู้ใจทักไม่เป็นธรรม พึงกำหนดรู้ผู้ถูกใจทักไม่

^{๓๐๑} ที.ป. (ไทย) ฉบับ๓๐๑/๒๗๕-๔๗๖. (บาลี) ฉบับ๓๐๑/๒๗๕-๒๗๖.

เป็นธรรม พึงกำหนดครูผู้โจทก์เป็นธรรม พึงกำหนดครูผู้ถูกโจทก์เป็นธรรม พึงกำหนดข้อความ พึงเปิดเผยผู้ไม่สะอาด ที่ ๒ ฝ่ายกล่าวมิให้ตกหล่น ไม่แซมข้อความอันหาไม่ได้กล่าว พึงจำบทพยานขึ้นอ่านเข้าประเด็นไว้เป็นอย่างดี สอบสวนจำเลย แล้วพึงปรับตามคำรับสารภาพ โจทก์หรือจำเลยประหม่าพิงพูดเอาใจ เป็นผู้ฉลาด พึงพูดปลอบ พึงเป็นผู้คู่ห้ามเสีย พึงเป็นผู้ตรงกับผู้ประพฤติดอนโยน ไม่พึงลำเอียงเพราะชอบ ไม่พึงลำเอียงเพราะชัง ไม่พึงลำเอียงเพราะหลง ไม่พึงลำเอียงเพราะกลัว พึงวางตนเป็นกลางทั้งในธรรม ทั้งในบุคคล

ภิกษุผู้มีวินัยจ้อยอิกรณ เมื่อวินัยจ้อยอิกรณด้วยอาการอย่างนี้ ชื่อว่าเป็นผู้ทำตามคำสอนของพระศาสดา เป็นที่รักที่ขอบใจที่เคารพ ที่สรรเสริญแห่งสรรพมหาวิทูรทั้งหลาย ผู้เป็นวิญญูชน^{๑๐๔}

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตตนาโณ) ได้สรุปคุณสมบัติของพระวินัยธรวินิจฉัยนี้

๑. การพูด อย่าด่วนพูด อย่าดุดัน อย่าขู่โทสะเขา อย่ามลิกลามพูด อย่าพูดชวนวิวาท

๒. ในขณะที่สอบสวน ต้องถามเฉพาะประเด็นที่มีการโจทก์กัน จะถามนอกเรื่องไม่ได้ เพราะจะทำให้เกิดอคติขึ้น และต้องยึดหลักพระธรรมวินัย อย่าซักถามโดยเจตนามุ่งทำลายใคร

๓. ความคิดในขณะนั้น ให้มีพระธรรมวินัยเป็นหลักใจ มุ่งเกื้อกูลแก่บุคคลและศาสนา

๔. การตัดสินวินัยจ้อย ถ้าจำเลยรับตามโจทก์ ก็ตัดสินไปตามนั้น ถ้าโจทก์กับจำเลย มีความขัดแย้งกัน ให้ถือเอาคำรับสารภาพคำให้การ ประจักษ์พยาน ถ้อยคำสำนวนมาประกอบกันและตัดสินไปตามสมควรแก่สำนวนในคดี

๕. พระวินัยธรมุ่งทำการวินัยจ้อยอิกรณ เมื่อจะซักถามโจทก์ ต้องซักถามให้ชัดเจนลงไปว่า ต้องการโจทก์เรื่องเกี่ยวกับศีลวินัย อาจารวินัย ทิฏฐิวินัย หรือ อาชีวิวินัย ทั้งสอบถามความเข้าใจในวินัยเหล่านั้นว่า โจทก์มีความเข้าใจอย่างไร การทำผิดอะไรจัดเป็นวินัยอะไร เรื่องที่นำมาโจทก์นั้น โจทก์ได้ยื่นได้เห็น หรือสงสัยให้อย่างสถานที่พยานบุคคล ลักษณะการกระทำของจำเลย สภาพแวดล้อมเป็นต้น

^{๑๐๔} วิ.ป. (ไทย) ๘/๒๖๒๕๖๑-๕๖๓. (บาลี) ๘/๒๖๒๕๖๑๓-๒๕๖๔.

๖. พระผู้ทำหน้าที่วินิจฉัยตัดสินอธิกรณ์ ต้องให้อธิกรณ์นั้นรับโดยชอบ ด้วยพระธรรม พระวินัย^{๑๐๕}

คุณสมบัติของพระวินัยธรรตามที่ได้กล่าวมานี้ พอสรุปได้ว่า พระวินัยธรร ผู้นิฉัยอธิกรณ์ ต้องเป็นผู้ที่รอบรู้เกี่ยวกับอาบัติทุกอย่าง มีศีลเพียบพร้อมด้วยอาจารย์ ได้ฌาน ๔ ทำให้แจ้งเจตริมุตติ ปัญญาวิมุตติ เป็นพหูสูต ระลึกชาติได้ เห็นหมู่สัตว์ กำลังเกิด กำลังตาย คุณสมบัติเหล่านี้เป็นของพระวินัยธรรที่เป็นพระอรหันต์

ส่วนพระวินัยธรรที่เป็นปุถุชน ก็ต้องรอบรู้อาบัติทุกอย่าง ตั้งอยู่ในศีลและอาจารย์ ไม่มีอคติในขณะตัดสินคดีความ ไม่ดูคำ ไม่พูดชวนวิวาท เป็นผู้ที่เคารพธรรม เคารพวินัย เคารพบุคคล เคารพสถานที่

๒.๒.๒ บทบาทและหน้าที่ของพระวินัยธรร

คำว่า บทบาท หมายถึง การแสดงออกถึงฐานะและตำแหน่งของบุคคล หน้าที่ หมายถึง ข้อผูกพันทางศีลธรรมและทางกฎหมาย หรือสิ่งผูกพันที่บุคคลจะต้องชดใช้ หรือกระทำให้โดยศีลธรรม หรือกฎหมาย อาทิ ตำรวจมีหน้าที่ในการป้องกัน และช่วยเหลือ ประชาชนทั่วไป ครูอาจารย์มีหน้าที่อบรมสั่งสอนศิษย์ เป็นต้น^{๑๐๖} บทบาทและหน้าที่โดยนัย คือ อันเดียวกัน

พระวินัยธรรจะมีลักษณะเด่น คือ เป็นคลังพระวินัยได้ไว้ความไว้วางใจ จากคณะสงฆ์ให้ระงับอธิกรณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมสงฆ์ ไม่รับสินบนจากฝ่ายไหน ตัดสิน ด้วยความบริสุทธิ์ ยุติธรรม เป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม ไม่ตกอยู่ในอำนาจของอคติ ไม่ตัดสิน ด้วยความผลุนผลัน ได้สวนความผิดของทั้งสองฝ่ายแล้วค่อยตัดสินอย่างละเอียดละออ คนที่ผิดก็ตัดสินว่าผิด คนที่ถูกก็ตัดสินว่าถูก พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสว่า

ผู้ที่ตัดสินคดีโดยผลผลาม

ไม่ชื่อว่า ผู้ตั้งอยู่ในธรรม

ส่วนผู้ใดเป็นบัณฑิต วินิจฉัยคดี

เหตุแห่งคดีทั้งที่เป็นจริงและไม่เป็นจริงทั้งสอง

^{๑๐๕} พระราชธรรมนิเทศ (วชิรเมธี จิตฺตยาโณ), **พระวินัยปิฎกย่อเล่ม ๒**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๒๒๑.

^{๑๐๖} สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, **หน้าที่และมารยาทของ สมณิกเป็นครอบครัวที่ปฏิบัติตน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, ๒๕๓๗), หน้า ๓.

พิพากษาผู้อื่นโดยไม่ผลิผลลาม
โดยเที่ยงธรรม โดยสม่ำเสมอ
ผู้มีปัญญา มีธรรมคุ้มครองนั้น
เราเรียกว่า ผู้ตั้งอยู่ในธรรม.^{๓๐๔}

พระวินัยธรต้องฉลาดในการซักถาม ซึ่งถือว่าเป็นบทบาทและหน้าที่ที่สำคัญอย่างหนึ่ง บทบาทในการซักถาม ท่านกล่าวไว้ในอนุวิชะกอนุโยคในโจทนาถัมภ์ ดังนี้

ภิกษุผู้วินิจฉัยอธิกรณ์ พึงถามโจทก์ว่า อวูโส ข้อที่ท่านโจทภิกษุรูปนี้นั้น โจทเพราะเรื่องอะไร ท่านโจทด้วยศีลวินิตี โจทด้วยอาจารย์วินิตี หรือโจทด้วยทฎฐิวินิตี ถ้าโจทกันนั้นตอบอย่างนี้ว่า ข้าพเจ้าโจทด้วยศีลวินิตี โจทด้วยอาจารย์วินิตี หรือโจทด้วยทฎฐิวินิตี

ภิกษุผู้วินิจฉัยอธิกรณ์พึงซักถามโจทก์อย่างนี้ว่า ท่านรู้ศีลวินิตี รู้อาจารย์วินิตี รู้ทฎฐิวินิตีหรือ

ถ้าโจทก์ตอบอย่างนี้ว่า อวูโส ข้าพเจ้ารู้ศีลวินิตี รู้อาจารย์วินิตี รู้ทฎฐิวินิตี

ภิกษุวินิจฉัยอธิกรณ์พึงซักถามโจทก์อย่างนี้ว่า อวูโสก็ศีลวินิตีเป็นโจน อาจารย์วินิตีเป็นโจน ทฎฐิวินิตีเป็นโจน

ถ้าโจทก์นั้นตอบอย่างนี้ว่า ปาราชิก ๔ สังฆาทิเสส ๑๓ นี้จัดเป็นศีลวินิตี ฤทธัจฉัย ปาจิตติย ปาฏิเทสนีเย ทุกกฏ ทุพภาสิต นี้จัดเป็นอาจารย์วินิตี มิจฉาทฎฐิ อันตคาทิกทฎฐิ นี้จัดเป็นทฎฐิวินิตี

ภิกษุผู้วินิจฉัยอธิกรณ์พึงซักถามโจทก์อย่างนี้ว่า อวูโส ข้อที่ท่านโจทภิกษุรูปนี้นั้น ท่านโจทด้วยเรื่องที่ได้เห็น ด้วยเรื่องที่ได้ยิน หรือด้วยเรื่องที่นึกสงสัย

ถ้าโจทก์นั้นตอบอย่างนี้ว่า ข้าพเจ้าโจท ด้วยเรื่องที่ได้เห็น ด้วยเรื่องที่ได้ยิน หรือด้วยเรื่องที่นึกสงสัย

^{๓๐๔} บ. เสน โจติ ธมฺมญฺเฐ
โย จ อคฺคํ ธนคฺคญฺ
ธสาพเสน ธมฺมณ
ธมฺมสฺส ศุคฺโค เมธาวี

เสนคฺคํ ธสา พเส
คฺโค นิจฺเจยฺเย ปณฺทิตฺ
ธเมน นกฺคิ ปเว
ธมฺมญฺเฐ ปวฺจจติ.

ฐ.ธ. (ปาวี) ๒๕๖๓๕๖-๒๕๖๓๖๓. (กัณ) ๒๕๖๓๕๖-๒๕๖๓๖๓๖๓.

ภิกษุผู้นิจฉัยอธิการณพึงซักถามโจทก์อย่างนี้ว่า อวูโส ข้อที่ท่านโจทก์ภิกษุรูปนี้ ด้วยเรื่องที่ได้เห็นนั้น ท่านเห็นอะไร เห็นอย่างไร เห็นเมื่อไร เห็นที่ไหน ท่านเห็นภิกษุรูปนี้ต้องอาบัติปาราชิก หรือท่านเห็นภิกษุรูปนี้ต้องอาบัติสังฆาทิเสส ดุลสังขย ปาจิตติย์ ปาฏิเทสนิยะ ทุกกฏ ทุพภาสิตหรือ อนึ่ง ท่านอยู่ที่ไหน และภิกษุรูปนี้อยู่ที่ไหน ท่านทำอะไรอยู่ ภิกษุรูปนี้ทำอะไรอยู่

ถ้าโจทก์ตอบอย่างนี้ว่า อวูโส ข้าพเจ้ามิได้โจทก์ภิกษุรูปนี้ด้วยเรื่องที่ได้เห็น แต่ข้าพเจ้าโจทก์ด้วยเรื่องที่ได้ยิน

ภิกษุผู้นิจฉัยอธิการณพึงซักถามอย่างนี้ว่า อวูโส ข้อที่ท่านโจทก์ภิกษุรูปนี้ ด้วยเรื่องที่ได้ยินนั้น ท่านได้ยินอะไร ได้ยินอย่างไร ได้ยินเมื่อไร ได้ยินที่ไหน ท่านได้ยินว่า ภิกษุรูปนี้ต้องอาบัติปาราชิก หรือท่านได้ยินว่าภิกษุรูปนี้ต้องอาบัติสังฆาทิเสส ดุลสังขย ปาจิตติย์ ปาฏิเทสนิยะ ทุกกฏ ทุพภาสิต หรือท่านได้ยินจากภิกษุหรือได้ยินจากภิกษุณี ลิกขมานา สามเณร สามเณรี อุบาสก อุบาสิกา พระราชา ราชมหามาคย์ เติรยถีย สวากของเติรยถีย หรือ

ถ้าโจทก์ตอบอย่างนี้ว่า อวูโส ข้าพเจ้ามิได้โจทก์ภิกษุรูปนี้ด้วยเรื่องที่ได้ยิน แต่ว่าโจทก์ด้วยเรื่องที่มีกสงสัย

ภิกษุผู้นิจฉัยอธิการณพึงซักถามอย่างนี้ว่า อวูโส ข้อที่ท่านโจทก์ภิกษุรูปนี้ ด้วยเรื่องที่มีกสงสัยนั้น ท่านมีกสงสัยอะไร มีกสงสัยอย่างไร มีกสงสัยเมื่อไร มีกสงสัยที่ไหน ท่านมีกสงสัยว่าภิกษุรูปนี้ต้องอาบัติปาราชิก หรือท่านมีกสงสัยว่า ภิกษุรูปนี้ต้องอาบัติสังฆาทิเสส ดุลสังขย ปาจิตติย์ ปาฏิเทสนิยะ ทุกกฏ ทุพภาสิต หรือท่านได้ยินจากภิกษุแล้วมีกสงสัย หรือได้ยินจากภิกษุณี ลิกขมานา สามเณร สามเณรี อุบาสก อุบาสิกา พระราชา ราชมหามาคย์ เติรยถีย สวากของเติรยถีย หรือมีกสงสัยหรือ^{๑๐๘}

พระวินัยยธูว์นิจฉัยอธิการณพึงเข้าใจการซักถามดังนี้

ถาม = การโจทก์มีอะไรเป็นเบื้องต้น มีอะไรเป็นท่ามกลาง มีอะไรเป็นที่สุด

ตอบ = การโจทก์มีโอกาสเป็นเบื้องต้น มีการทำเป็นท่ามกลาง มีการระจบเป็นที่สุด

^{๑๐๘} ฎ.ป. (ไทย) ๑๗๒๐๐/๕๔๓-๕๔๔. (บาลี) ๑๗๒๐๐/๓๒๖-๓๒๗.

ถาม = การโงะมีมูลเท่าไร มีวัตถุเท่าไร มีภูมิเท่าไร โงะด้วยอาการเท่าไร

ตอบ = การโงะมีมูล ๒ มีวัตถุ ๓ มีภูมิ ๕ โงะด้วยอาการ ๒ อย่าง

ถาม = การโงะมีมูล ๒ เป็นไฉน

ตอบ = การโงะมีมูล การโงะไม่มีมูล นี้การโงะมีมูล ๒

ถาม = การโงะมีวัตถุ ๓ เป็นไฉน

ตอบ = เรื่องที่ได้อเห็น เรื่องที่ได้ยิน เรื่องที่นึกสงสัย นี้การโงะมีวัตถุ ๓

ถาม = การโงะมีภูมิ ๕ เป็นไฉน

ตอบ = ๑. จักโงะโดยกาลที่สมควร จักไม่โงะโดยกาลไม่ควร

๒. จักโงะด้วยเรื่องจริง จักไม่โงะด้วยเรื่องไม่จริง

๓. จักโงะด้วยคำสุภาพ จักไม่โงะด้วยคำหยาบ

๔. จักโงะด้วยเรื่องที่เป็นประโยชน์ จักไม่โงะด้วยเรื่องที่ไม่เป็นประโยชน์

๕. จักมีเมตตาจิตโงะ จักไม่มุ่งร้ายโงะ นี่เป็นการโงะมีภูมิ ๕

ถาม = โงะด้วยอาการ ๒ อย่างเป็นไฉน

ตอบ = โงะด้วยกาย โงะด้วยวาจา นี้โงะด้วยอาการ ๒ อย่าง^{๕๐๔}

บทบาทและหน้าที่ของพระวินัยธรมตามที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น แสดงให้เห็นบทบาทของพระวินัยธรมที่ต้องตั้งอยู่ในธรรม ไม่เห็นแก่อาภิสลึงจ้าง ไม่ตัดสินใจด้วยความผลุนผลัน มีสติสัมปชัญญะพิจารณาแต่ละคดีอย่างละเอียดละออ และต้องเป็นผู้ฉลาดในการซักถามทั้งโจทก์และจำเลย

๒.๒.๓ อธิกรณ์ (คดีความ) ในพระพุทธศาสนา

คำว่า อธิกรณ์ เป็นศัพท์ที่ใช้ในพระพุทธศาสนา หมายถึงเรื่องที่เกิดขึ้น แล้วจะต้องจัดตั้งท่า หรือเรื่องที่สงฆ์จะต้องดำเนินการ^{๕๐๕} หรืออีกความหมายหนึ่งคือ เหตุ ปัญหา คดี เรื่อง หรือ กรณี (ยกา ปน ปุพพิชา ธมฺมาธิกรณ์ วิพทนต์ ตทา อริยวิหาเรน วิหติ เคสึ อโศกฺขลมูลุปาทนคฺคิ เมื่อบรรพชิตทั้งหลายถกเถียงกันเรื่อง

^{๕๐๔} วิ.ป. (ป.๒) ๘/๒๖๒/๕๖๕-๕๖๖. (บาลี) ๘/๒๖๒/๒๓๘.

^{๕๐๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๖๒.

เกี่ยวกับธรรมพระพุทธเจ้าทรงใช้อริยวิหาร เพื่อให้เกิดกุศลมูล คือ โอโทะแก่บรรพชิตเหล่านั้น)^{๕๕๕}

อธิกรณ์ ก็คือ คติความหรือปัญหา ซึ่งปัญหาในที่นี้หมายถึง สิ่งที่ทำให้สายระเบียบของสังคม ทำให้สมาชิกส่วนใหญ่ในสังคมรู้สึกเดือดร้อนและต้องการแก้ไข^{๕๕๖} เมื่ออธิกรณ์เกิดขึ้นในสังคมส่งผล ทำให้สังคมแตกแยกเป็นคณะเป็นฝักฝ่าย ความไม่สงบความไม่ผาสุกก็เกิดขึ้นตามลำดับ ซึ่งเป็นอุปสรรคอย่างมากในการประเพณีประเพณีธรรมร่วมกัน คราวใดที่เกิดอธิกรณ์ในสังคมส่งผล ประชาชนจะคลายความเลื่อมใส เมื่ออธิกรณ์นั้นมีพระวินัยธรผู้ทรงความรู้มาตัดสินชี้ถูกชี้ผิดได้ ประชาชนก็จะเลื่อมใสได้เหมือนเดิม

ครั้งพุทธกาล พระพุทธเจ้าตรัสอธิกรณ์อันเนื่องมาจากมีเหตุการณ์เกิดขึ้น เช่น ภิกษุกับภิกษุณีวิวาทกัน ภิกษุณีวิวาทกับภิกษุ พระฉันทะเข้าข้างภิกษุณี และยังไม่ชวนภิกษุรูปอื่นเข้าข้างภิกษุณี ภิกษุผู้ทรงศีลทั้งหลาย จึงพากันตำหนิพระฉันทะที่ไปยุยงภิกษุณีวิวาทกับภิกษุ พระพุทธเจ้าทรงทราบ จึงแสดงธรรมกับภิกษุทั้งหลาย เรื่องอธิกรณ์และสาเหตุให้เกิดอธิกรณ์ เพื่อให้ภิกษุทั้งหลายเข้าใจอธิกรณ์และหาทางแก้ไขได้อย่างถูกต้องวิธีพระองค์ตรัสว่า อธิกรณ์มี ๔ ประเภท คือ วิวาทาธิกรณ์ อุบวาทาธิกรณ์ อาบัติคาธิกรณ์ และกิจจาธิกรณ์^{๕๕๗}

๑. วิวาทาธิกรณ์

วิวาทาธิกรณ์ มาจากคำว่า วิวาท + อธิกรณ์ คือการทะเลาะ, การโต้แย้ง การกล่าวแก่งแย่ง, กล่าวต่าง คือว่าไปคนละทางไม่ลงรอยกัน^{๕๕๘} รวมเรียกว่า วิวาทาธิกรณ์ คือความบาดหมาง ความทะเลาะ ความแก่งแย่ง ความวิวาท ความกล่าวต่างกัน ความกล่าวโดยประการอื่น การพูดด้วยความกลัดกลุ้มใจ การด่าทอในเรื่องนั้น เฉพาะวิวาทปรารภพระธรรมวินัยในบาติแจกไว้ ๔ คู่ คือ

๑. นี่เป็นธรรม นี่มิใช่ธรรม

๒. นี่เป็นวินัย นี่มิใช่วินัย

^{๕๕๕} สารคดี. (ป.ป.) ๑/๒๕๔.

^{๕๕๖} พิชยา สารภุ. **อภินิหารอภินิหาร**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖).

^{๕๕๗} วิ.จ. (ป.ป.) ๒/๒๕๕/๓๓๐-๓๓๑. (ป.ป.) ๒/๒๕๕/๓๕๕.

^{๕๕๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๒๘๑.

๓. นีตถาคคณาจิตได้ตรัสไว้ นีตถาคคณาจิตได้ภาวนาจิตไว้ ไม่ได้ตรัสไว้
๔. นีจริยาวรรตที่ตถาคคณาได้ประพฤติมา นีจริยาวรรตที่ตถาคคณาไม่ได้ประพฤติมา
๕. นีตถาคคณาทรงบัญญัติไว้ นีตถาคคณาไม่ได้ทรงบัญญัติไว้
๖. นีอาบติ นีอนาปติ
๗. นีอาบติเนว นีอาบติหนัก
๘. นีอาบติมีส่วนเหลือ นีอาบติไม่มีส่วนเหลือ
๙. นีอาบติชั่วหยาน นีอาบติไม่ชั่วหยาน^{๕๕๔}

ภิกษุที่วิวาทกัน แบ่งออกเป็น ๒ ประเภทคือ

๑. ผู้ที่มีความปรารถนาดีจิตประกอบด้วยกุศลจิต คือ อโลกะ อโทสะ อโมหะ
 ๒. ผู้ที่มีความปรารถนาแล้ว จิตประกอบด้วยอกุศลจิตคือ โลกะ โทสะ โมหะ
- มีลักษณะประกอบด้วยโทษ ๖ คือ

๑. เป็นผู้มักโกรธ เป็นผู้ถือโกรธ
๒. เป็นผู้ลบหลู่ เป็นผู้ตีเสมอท่าน
๓. เป็นผู้มักปดวิชยา เป็นผู้ปกปิดระหับ
๔. เป็นผู้อวดดี เป็นผู้เจ้ามาया
๕. เป็นผู้มีความปรารถนาลามก เป็นผู้มีความเห็นผิด
๖. เป็นผู้ถือแต่ความเห็นของตน ถืออย่างแน่นแฟ้น ปลอดภัยาก รวมเข้าในการเป็นผู้มีจิตสัมปยุตด้วย โลกะบ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง^{๕๕๖}

วิวาทาภิกรณ์ที่เกิดขึ้นครั้งพุทธกาลมีหลายครั้ง ที่เป็นคติความและมีบันทึกไว้ในประวัติศาสตร์แห่งพระพุทธศาสนา ก็คือ อภิกรณ์ของภิกษุชาวเมืองโกสัมพี

พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่โฆสิตาราม นครโกสัมพี มีภิกษุอยู่ ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มสุดต้นดิกะ เชี่ยวชาญพระสูตร และกลุ่มวินัยธร เชี่ยวชาญพระวินัย วันหนึ่ง อุปัชฌาย์ของ

^{๕๕๔} วัจ. (ไทย) ๒/๒๑๘/๕/๓๑๑. (บาลี) ๒/๒๑๘/๕/๔๕.

^{๕๕๖} วัจ. (ไทย) ๒/๒๑๖/๓๓๒-๓๓๓. (บาลี) ๒/๒๑๖/๒๔๖.

พวกสุดต้นดิกะ เข้าวังจุฬี (ห้องสุชา) เหลือน้ำชำระไว้ในภาชนะแล้วออกมา อุปัชฌาย์ของพวกวินัยธรเข้าไปที่หลังเห็นน้ำนั้น จึงออกมาถามทราบความว่า ภิกษุสุดต้นดิกะเหลือน้ำไว้ จึงปรับอาบัติภิกษุสุดต้นดิกะ ฝ่ายภิกษุสุดต้นดิกะก็ขอแสดงอาบัติ ทางภิกษุวินัยธรที่ว่า ท่านไม่เจตนาที่ไม่เป็นอาบัติ แล้วไปเที่ยวบอกศิษย์ของตนว่า อุปัชฌาย์ของพวกภิกษุสุดต้นดิกะต้องอาบัติแล้วก็ยังไม่รู้ว่าเป็นอาบัติ ทางฝ่ายศิษย์ของพระวินัยธร พอพบศิษย์ของภิกษุสุดต้นดิกะ ก็กล่าวโทษว่า อุปัชฌาย์ของพวกท่าน ต้องอาบัติแล้วก็ยังไม่รู้ว่าเป็นอาบัติ พวกภิกษุสุดต้นดิกะ จึงไปบอกให้อุปัชฌาย์ของพวกตนทราบ ภิกษุสุดต้นดิกะจึงกล่าวกับพวกศิษย์ว่า ตอนแรกพระวินัยธรว่าไม่เป็นอาบัติ ตอนนี้นำบอกว่า เป็นอาบัติ พระวินัยธรนี้พูดเท็จ พวกศิษย์ของพระวินัยธรจึงไปบอกให้อุปัชฌาย์ของพวกตนทราบ แล้วก่อการทะเลาะวิวาทขยายวงกว้างออกไปเรื่อย

ต่อมาภิกษุพวกพระวินัยธรได้โอกาส จึงทำอุกเขปนียกรรมลงโทษพระธรรมกถึก เพราะไม่เห็นอาบัติ^{๘๘๗}

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงมีความเห็นในประเด็นนี้ว่า การที่พระวินัยธรทำอุกเขปนียกรรมลงโทษพระธรรมกถึกนั้น ก็เพื่อจะปรากฏพวกนิสิตของพระธรรมกถึกจากอาจารย์ ซึ่งเป็นการคิดกำลังของพระธรรมกถึก อีกประเด็นหนึ่ง คือ เพื่อป้องกันภิกษุเหล่านั้นไม่ให้เข้าเป็นพวกพระธรรมกถึก แต่ผลย่อมไม่สำเร็จ สมหมาย พวกนิสิตพระธรรมกถึกกลับมีความเห็นว่า อาจารย์ของตนถูกลงอุกเขปนียกรรมโดยไม่เป็นธรรม ข้างฝ่ายพระวินัยธรผู้ทำกรรมนั้น ก็ถือว่า ทำกรรมนั้นโดยธรรม เกิดวิวาทอิกรณซ้อนขึ้นอีกชั้นหนึ่ง นับเข้าในเภทกรวัดอุตุที่ ๒ คือ ซ่อนคือวินัย ซ่อนไม่ใช้วินัย^{๘๘๘}

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาทรงทราบข่าวนั้นแล้ว เสด็จไปสู่สำนักภิกษุผู้ทำกรรมนั้น ทรงชี้โทษแห่งการทำอุกเขปนียกรรมง่าย ๆ แก่พวกภิกษุผู้ทำ ตรัสแนะให้พิจารณาตูก่อนว่า ภิกษุอันตนปรารภนาจะลงอุกเขปนียกรรมนั้นเป็นผู้เช่นไร ถ้าเห็นว่า เป็นพหูสูต มีผู้นับถือมาก มีพวกมาก ถูกลงอุกเขปนียกรรมแล้ว สงฆ์จักแตกกัน หรือจักรวมเรเพื่อเป็นเช่นนั้น เช่นนี้ เกรงแต่ความแตกกัน ไม่พึงลงอุกเขปนียกรรมแก่ภิกษุนั้น

จากนั้น เสด็จไปสู่สำนักภิกษุผู้สนับสนุนพระธรรมกถึกผู้ถูกลงอุกเขปนียกรรม ทรงชี้โทษแห่งความตื้อไม่ยอมรับว่าเป็นอาบัติ ทรงแนะให้พิจารณาว่า พวกภิกษุผู้เห็นว่า

^{๘๘๗} วิ.ม. (ไทย) ๕/๑๕๖-๕/๑๖๓๓-๓๑๓, (บาลี) ๕/๑๕๖-๕/๑๖๓๓-๒๕๗.

^{๘๘๘} สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุขเล่ม ๓, หน้า ๑๑๖.

เป็นอาบิตินั้น เป็นผู้เซ่นไฟ ถ้าเห็นว่าเป็นพหูสูตร ทรงธรรมทรวินัย พึงนึกว่าเธอทั้งหลาย คงไม่ถึงยุคคืออย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว แก่ลงลงอุกเขปนียกรรม เพราะไม่เห็นอาบิตี เช่นนี้ เกรงแต่การแตกกัน พึงยอมแสดงอาบิตินั้นเสียแม้ด้วยความเชื่อผู้อื่น แม้ทางไกลเกลี้ย อย่างนั้นแล้วก็ไม่สำเร็จ พระองค์จึงเสด็จไปประทับอยู่ที่ป่ารักจิตวัน บ้านปาวีเลยยก จากนั้นเสด็จไปประทับที่กรุงสรวดี ประชาชนชาวกรุงโกสัมพีไม่พอใจภิกษุที่ก่อวิวาทกันนั้น ทำให้พระศาสนาเสด็จไป ทำให้พวกเขาต้องเสื่อมประโยชน์ไปด้วย จึงพากันไม่แสดงความเคารพ เมื่อภิกษุเหล่านั้นบิณฑบาตไม่ได้อาหาร ประชาชนไม่เคารพ ก็พากันสำนึกถึงความผิด จึงชวนกันไปกรุงสรวดี เพื่อระงับอธิกรณ์ ครั้นไปถึงแล้ว พระธรรมกถึก ยอมรับว่า การเหลือน้ำไว้ในขันช่านั้นเป็นอาบิตี และคนอุกเขปนียกรรมนั้น ก็โดยธรรมและได้ชี้แจงแก่พวกนิสิตของตน เป็นอันว่าวิวาทอธิกรณ์ระงับด้วย ยอมกันเอง สงฆ์ไม่ได้ชี้ขาด สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสให้สงฆ์ถอนกรรมนั้นเสีย ให้ทั้ง ๒ ฝ่ายนั้นเข้าประชุมกัน แม้ภิกษุใช้กัโหม้า จะให้จันทะมิได้ ให้ภิกษุรูปหนึ่งสวดประกาศ ความสามัคคีแห่งสงฆ์ด้วยญัตติหุติยกัมมวาจา แล้วให้ทำอุโบสถสวดพระปาติโมกข์ขึ้น^{๔๔๔}

อีกเรื่องหนึ่ง คือเรื่องภิกษุวัชชีบุตร เสนอเรื่องผิดพระวินัย ๑๐ ประการ จนเป็นสาเหตุให้มีการสังคายนาพระธรรมวินัย ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพาน ได้ราว ๑๐๐ ปี^{๔๔๕} พวกภิกษุวัชชีบุตรได้เสนอเรื่องนอกพระวินัย ๑๐ อย่าง ได้แก่

๑. ลิงคิไลณกับปะ เก็บเกลือไว้ในเข่งแล้วฉันกับอาหารที่ไม่เค็มได้
๒. ทวงคุลกับปะ ฉันอาหารเมื่อเงาเลยเวลาเที่ยงไป ๒ องศาได้
๓. คามันดร์กับปะ เข้าบ้านฉันอาหารที่ไม่เป็นเค็มได้
๔. อวารสกับปะ ทำอุโบสถแยกกันเฝ้าอาวาสที่มีสีมาเดียวกันได้
๕. อนุมตติกับปะ ทำสังฆกรรม ในเมื่อภิกษุทั้งหลายยังมาไม่พร้อม แล้วขออนุมติภายหลังได้
๖. อาจิณณกับปะ ประพฤติตามแบบที่อุปัชฌาย์อาจารย์เคยประพฤติมา

^{๔๔๔} วัชชา. (ไทย) ๕๖/๕๒-๕๕๐/๓๓๓-๓๔๖. (บาลี) ๕๖/๕๒/๕๕๐/๓๓๓-๓๔๖.

^{๔๔๕} วิ.จ. (ไทย) ๗๕/๕๖/๓๕๓ (บาลี) ๗๕/๕๖/๓๕๖.

๗. อมิตตักปัปะ ฉันทมสคที่แปรไปแล้ว แต่ยังไม่เป็นนมเปรี้ยวได้
๘. ชโลตักปัปะ ส้มสุราอ่อน ๆ ได้
๙. อทสกนีสัททะ ใช้ผ้ารองนั่งไม่มีขายได้
๑๐. ชาตฺวปรชตะ รับทองรับเงินได้^{๑๒๑}

เมื่อมีการวินิจฉัยอิภินิหารทั้ง ๑๐ ข้อ พระเวรตะได้ประกาศต่อสงฆ์ว่า ข้อนั้น ๆ สงฆ์วินิจฉัยแล้วว่า ผิดวินัย เเลียงคำสอนของพระศาสดา การกสงฆ์ได้ประกาศข้อที่วินิจฉัยแล้วในท่ามกลางสงฆ์อีกครั้งหนึ่งเพื่อรู้ทั่วกัน

วิวาทาภิรณอีกเรื่องหนึ่ง เกิดขึ้นในรัชสมัยของพระเจ้าอโศก^{๑๒๒} ระหว่าง พ.ศ. ๒๒๒ ถึง ๒๓๔ สมัยนั้นมีพวกเดียรถีย์ปลอมบวชจำนวนมาก และสอนตามลัทธิของตน ทำให้พระสงฆ์ในวัดอโศการามไม่ยอมทำอุโบสถร่วมกันถึง ๑๒ ปี พระโมคคลีบุตร ดิสนเถระได้ถวายมติของท่านแก่พระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งพระองค์ก็ได้จัดภิกษุเป็นพวก ๆ ทรงเรียกเข้าไปสอบที่ละพวก พวกใดมีมติเป็นอย่างอื่นจากพระโมคคลีบุตร พระองค์รับสั่งให้สึก เหลือไว้แต่พวกที่มีมติตรงกับพระโมคคลีบุตร

วิวาทาภิรณเป็นเรื่องที่ทำให้ความสามัคคีกันของคณะสงฆ์ แต่นั่นต่อมา ก็กลายเป็นบานาสังวาส และบานานิกาย เมื่อวิวาทาภิรณเกิดขึ้นพระศาสดาและสาวกได้ช่วยกันระงับ ด้วยการชี้ว่า อันไหนถูกอันไหนผิด

๒. อนุวาทาภิรณ

อนุวาท หมายถึง การโจท การฟ้อง การกล่าวหากัน ด้วยอาบัติ^{๑๒๓} ภิกษุทั้งหลาย ย่อมโจทภิกษุด้วยสี่อวิบัติ อาจารย์วิบัติ ที่ฎฐิวิบัติ หรือ อาชีวิวิบัติ การโจท การกล่าวหา การฟ้องร้อง การประทุษร้าย ความเป็นผู้คัดค้านตาม การทำความผิดสาหัสโจท การตามเพิ่มกำลังให้ในเรื่องนั้น^{๑๒๔}

^{๑๒๑} วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๕๕๓/๑๒๑. (บาลี) ๗/๒๕๕๓/๑๒๑-๑๒๓.

^{๑๒๒} (บาลี) วิ.อ. ๑/๒๓-๕๕

^{๑๒๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๗๕.

^{๑๒๔} วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๕๕๓/๑๒๑-๑๒๒. (บาลี) ๖/๒๕๕๓/๑๒๑-๕.

ภิกษุผู้เฒ่าแบ่งออกเป็น ๔ ประเภทคือ

๑. ภิกษุผู้ปรารถนาดี มีจิตประกอบด้วยกุศลมูล ๓ โจทเพราะเห็นแก่พระธรรมวินัย ปกป้องพระธรรมวินัย

๒. ภิกษุผู้ปรารถนาแล้ว มีจิตประกอบด้วยอกุศลมูล ๓ โจทเพราะมุ่งร้ายแก่เขา

๓. ภิกษุทั้งหลาย ย่อมโจทภิกษุบางรูปที่มีผิวพรรณน่ารังเกียจ ไม่น่าดู มีรูปร่างเล็กไม่สมประกอบ เป็นคนบอด ง่อยกระจอกหรืออัมพาต

๔. ภิกษุทั้งหลาย ย่อมโจทภิกษุบางรูปที่เป็นคนพูดไม่ดี พูดกระวานพูดไม่ชัด^{๑๒๕}

อธิกรณ์ที่ภิกษุจะยกขึ้นว่าได้นั้น ต้องเป็นเรื่องที่มีมูล มูลในที่นี้ไม่ได้หมายความว่าเรื่องที่เป็นจริง และมีเงาแห่งความจริง โดยส่วนเดียว แต่หมายถึง

๑. เรื่องที่ได้เห็นเอง

๒. เรื่องที่ได้ยินเองหรือมีผู้บอก และเชื่อว่าเป็นจริง

๓. เรื่องที่เว้นจาก ๒ สถานนั้น แต่รังเกียจโดยอาการ เช่นได้ยินว่า พัสตูลี^{๑๒๖} ชื่อนั้นของผู้นั้นหายไป ได้พบพัสตูลีคนนั้นในที่อยู่ของภิกษุชื่อนั้น^{๑๒๖}

มูลเหตุแห่งอนุวาทาธิกรณ์มี ๖ คือ

๑. เป็นผู้มักโกรธ เป็นผู้ถือโกรธ

๒. เป็นผู้ลบหลู่ เป็นผู้ตีเสมอท่าน

๓. เป็นผู้มิปктиริชยา เป็นผู้มิปктиระหณี

๔. เป็นผู้वादตี เจ้ามายา

๕. เป็นผู้มีความปรารถนาลามก เป็นผู้มีความเห็นผิด

๖. เป็นผู้ถือแต่ความเห็นของตน ถืออย่างแน่นแฟ้น ปลอดภัยาก รวมเข้าในภาวะเป็นผู้มีจิตสัมปยุตด้วย โลภะบ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง^{๑๒๗}

^{๑๒๕} ฐ. (ไทย) ๖/๒๑๗๗/๒๑๕-๒๑๗. (บาลี) ๖/๒๑๗๗/๒๑๕-๒๑๗.

^{๑๒๖} สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **วินัยปิฎก เล่ม ๑**, หน้า ๘๗๗.

^{๑๒๗} ฐ. (ไทย) ๖/๒๑๗๗/๒๑๕-๒๑๗. (บาลี) ๖/๒๑๗๗/๒๑๕.

๓. อาบัตตาทิกรณ

อาบัตตาทิกรณ หมายความว่า อาบัตที่ทั้งหลายอันภิกษุจะต้องทำคืน คือ จำจะปลดเปลื้องเสีย และอาบัตตาทิกรณนี้ย่อมระงับในสำนักบุคคลก็มี เฉพาะในสำนักสงฆ์ ก็มี สหุภาบัติทั้งปวงย่อมระงับในสำนักบุคคล คือผู้ต้องแสดงอาบัตินั้นแก่ภิกษุรูปหนึ่งก็ได้ อาบัตินั้นเป็นอันระงับ^{๓๐๑} ภิกษุผู้ต้องอาบัตินั้น เมื่อต้องการจะพ้นจากมลทิน ต้องปฏิบัติ ตามวิธีที่พระพุทธเจ้าบัญญัติไว้ตามพระวินัย

การต้องอาบัต ๗ กองคือ ปาวารชิก สังฆาทิเสส อุลลัจจัย ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ ทุกกฏ และ ทูฬภิกขุ เมื่อภิกษุต้องอาบัตแล้ว จะต้องแสดงคืนตามลำดับ ความหนักและเบาของอาบัต แบ่งเป็น ๓ ประเภทคือ

๑. อาบัตหนัก คือ อาบัตปาวารชิก ซึ่งบุคคลผู้นั้นจะขาดจากความเป็นภิกษุทันที จะบวชต่อไปก็ชื่อว่า คนลักเพศเหมือนดาลยอดตัวไม่มีวันงอกขึ้นได้อีก ไม่มีทางแสดงอาบัตคืนได้จะต้องลาสิกขาบทเป็นฆราวาส ภิกษุผู้ต้องอาบัตปาวารชิกในครั้งพุทธกาล เมื่อได้ฟังพระธรรมเทศนาเรื่องอัครคิกขณโธปมสูตรแล้วนามกายกลัดกลุ้ม กระหายเหง้าร้อน โลหิตก็พุ่งออกจากปาก เกิดความสังเวชจึงละฐานะแห่งภิกษุตั้งอยู่ในภูมิของสามเณร บำเพ็ญศีล เจริญกรรมฐาน บางพวกได้เป็นพระโสดาบัน บางพวกได้เป็นพระสกทาคามี บางพวกได้เป็นพระอนาคามี บางพวกเกิดในหมู่เทพ^{๓๐๒}

๒. อาบัตหนักรองลงมา คือ ภิกษุผู้ต้องแล้วไม่ถึงกับขาดจากความเป็นภิกษุ จะต้องประพฤติวัตร เรียกว่า มานัต แปลว่า นับ (ราตรี) ๖ ราตรี แล้วสงฆ์พึงสวดระงับอาบัต เรียกว่า อัฟภาน แปลว่า เรียกเข้าหมู่ แต่ถ้าปกปิดไว้ล่วงวันเท่าใด ต้องประพฤติวัตร เรียกว่า อยู่ปริวาส แปลว่า อยู่ใช้ เท่ากับจำนวนวันที่ปกปิด จึงควรจะประพฤติมานัตได้ต่อไป ก็ถ้าในระหว่างอยู่ปริวาสตลอดถึงสงฆ์ยังมีได้อัฟภานเพียงไร ต้องครุภาบัติ และอาบัตಿಯ่างอื่นซ้ำอีก ต้องกลับเข้ามาอยู่ปริวาส หรือประพฤติมานัตใหม่ เรียกว่า ปฏิกัสนา แปลว่า กิริยาชักเข้าหาอาบัตเดิม

ปริวาส มานัต ปฏิกัสนา และ อัฟภาน รวมเรียกว่า ฐานวินัย หมายถึงระเบียบเป็นเครื่องออกจากอาบัต ภิกษุรูปใดเมื่อต้องอาบัตสังฆาทิเสสแล้ว ไม่ปกปิดไว้

^{๓๐๑} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยพุทธ เณรม ๑, หน้า ๑๕๗.

^{๓๐๒} มฤคค. (ภาที) ๑/๑๕๖/๑๑๕.

ก็เพียงแต่ขอมานัดต่อสงฆ์ ๔ รูปขึ้นไป แล้วอยู่มานครบ ๖ ราตรี เมื่อครบแล้วก็ไปขอ
อัมภานต่อสงฆ์ ๒๐ รูป จะเอาภิกษุผู้กำลังประพฤติฐานวิธีเข้ามาเป็นภิกษุในจำนวน
๔ รูป หรือ ภิกษุในจำนวน ๒๐ รูปไม่ได้

พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติห้ามมานัดตจาริตภิกษุไม่ให้ยินดีในการที่ปกตัตตภิกษุ
ทั้งหลายกราบไหว้ ลูกรับ ประนมมือ ทำสามัคคีกรรม นำอาสนะมาให้ นำที่นอนมาให้
ตั่งน้ำล้างเท้า ตั่งรองเท้า ตั่งกระเบื้องเช็ดเท้า การรับบาตรและจีวร การดูแลให้ในคราว
อาบน้ำ ถ้ายินดีรับอาบัติทุกกฏ แต่พระองค์ทรงอนุญาตให้ภิกษุอยู่ปวาราสด้วยกัน ทำกิจนี้
ได้ตามลำดับพรรษา ทรงอนุญาตกิจ ๕ อย่างคือ อุโบสถ ปวารณา ผ้าอาบน้ำฝน
การสละภักดิ์ ภักดิ์เพื่อภิกษุอยู่ปวาราสตามลำดับพรรษา

อาบัติตาธิกรณ์ คือ อธิกรณ์ที่เกิดขึ้นจากการประพฤติผิดพระธรรมวินัยของ
ภิกษุ ซึ่งอธิกรณ์เหล่านี้จะจับได้ก็ต่อเมื่อภิกษุผู้ต้องอาบัตินั้น ยอมรับโทษตามลักษณะ
อาบัตินั้นกและเบา ถ้าเป็นอาบัติปวารสิกไม่สามารถจะแก้ไขได้ (อเตกัจจา) แต่ถ้าภิกษุ
ผู้ต้องอาบัตินั้นปวารณาโลกุตตรธรรมอยู่ ต้องละเพศภิกษุ ไปเป็นสามเณร หรือ
อุบาสกแล้วบำเพ็ญสมณธรรมก็จะได้มรรค ผล ตามความเพียรของบุคคลนั้น เมื่อภิกษุ
ต้องอาบัตินั้นมาทีไร ซึ่งถือว่า เป็นอาบัตินั้นที่ทรงลงมา ยังสามารถแก้ไขได้ (สเดกัจจา)
พระพุทธองค์ทรงวางวิธีการไว้ คือ อยู่ปวาราส มานัต อัมภาน ส่วนอาบัตินั้น แก้ไขได้
ด้วยการสารภาพผิดต่อหน้าภิกษุอีกรูปหนึ่ง

๔. กิจจาธิกรณ์

กิจจาธิกรณ์ หมายถึง การงานหรือกิจอันจะพึงทำด้วยการประชุมสงฆ์^{๓๓๓} คือ
อปโลกนกรรม ญัตติกรรม ญัตติทุติยกรรม ญัตติจตุตถกรรม^{๓๓๔}

มูลเหตุแห่งกิจจาธิกรณ์ คือ

(๑) กุศล : สงฆ์มีจิตเป็นกุศล ทำอปโลกนกรรม ญัตติกรรม ญัตติทุติยกรรม
ญัตติจตุตถกรรม

(๒) อกุศล : สงฆ์มีจิตเป็นอกุศล ทำอปโลกนกรรม ญัตติกรรม ญัตติ-
ทุติยกรรม ญัตติจตุตถกรรม

^{๓๓๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๖๖.

^{๓๓๔} วิ.จ. (ไทย) ๒/๒๖๘/๓๓๒, (บาลี) ๒/๒๖๘/๓๔๔.

(๓) อภัยภักท : สงฆ์มีจิตเป็นอภัยภักท ทำอปโลกนกรรม ญัตติกรรม ญัตติทุติยกรรม ญัตติจตุตถกรรม^{๓๙๕}

กิจจาจิกรณ อยู่ในรูปแบบของสังฆกรรมมี ๔ ประเภท คือ

(๑) อปโลกนกรรม คือ กรรมอันสงฆ์พึงทำด้วยการบอกกันในที่ประชุม ไม่ต้องตั้งญัตติ คือคำเผด็จ ไม่ต้องสวดอนุสาวนา คือประกาศความปรึกษาและตกลงของสงฆ์ มี ๔ สถานคือ การนาสนะสามเณร ผู้กล่าวสู่พระผู้มีพระภาคเจ้า รับสามเณร ผู้ประพฤตินั้น ผู้ประพฤติเรียบร้อยแล้วให้เจ้าหมู่ได้อีก บอกขออนุญาตปลงผมคนผู้จะบวช อันภิกษุจะหาเอง ประกาศสงฆ์พรหมทัณฑ์ คือไม่ว่ากล่าวภิกษุหวัตรว่ายาก และประกาศแจกอาหารในโรงฉัน^{๓๙๖}

(๒) ญัตติกรรม คือ กรรมอันสงฆ์พึงทำด้วยการตั้งญัตติ ไม่ต้องสวดอนุสาวนา คือ การประกาศขอมติในที่ประชุม มี ๔ สถาน คือ เรียกผู้ต้องการอุปสมบท ผู้ที่เสียเสียงอันตราสิกขธรรม แล้วเข้าไปในหมู่สงฆ์ ประกาศตอนธรรมกถึกผู้ไม่แตกฉานในธรรมในอรรถ คัดค้านคดีโดยหาหลักฐานมิได้ออกเสียงจากการระงับอธิกรณ์ อุโปสถปวารณา สมมติต่างเรื่องคือสมมติตนหรือผู้อื่นเป็นผู้สอบถามอันตราสิกขธรรมต่ออุปสัมปทาปะกะ สมมติตนหรือผู้อื่นเป็นผู้ถาม เป็นผู้วิสัชนาวิสัย รับอาบัติอันภิกษุแสดงในสงฆ์ ประกาศเลื่อนปวารณาออกไป ประกาศเริ่มต้นระงับอธิกรณ์ด้วยติณวัดดาราภวินัย^{๓๙๗}

(๓) ญัตติทุติยกรรม คือ กรรมอันสงฆ์ทำด้วยการตั้งญัตติ และสวดอนุสาวนาครั้งเดียว หมายความว่า กรรมอันมีวาจาครบ ๒ คือ ตั้งญัตติ ๑ ครั้ง และสวดอนุสาวนา ๑ ครั้ง มี ๗ สถาน คือ นิสสารณา (การขับออกจากหมู่) โอสสารณา (การเรียกเจ้าหมู่) ทานแสดงตัวอย่าง คือ ประกาศประณามวิทมลสิ่งจวนผู้ประพฤติให้ร้ายแก่ศาสนา เรียกว่า คำบาตร และประกาศระงับประณามวิทมลสิ่งจวนนี้ ผู้วิสิกโกษตนแล้วกลับประพฤติเรียบร้อย เรียกว่า หงายบาตร, สมมติต่างเรื่อง มีสมมติสี่มา และสมมติภิกษุเป็นเจ้าหน้าที่ทำการสงฆ์ เป็นต้น ให้ต่างอย่างคือ ให้มีภิกษุและให้จิวรของภิกษุสามเณรผู้มรณะแก่ศิลาปูฏฐาก ประกาศตอนหรือเลิกอาณิสสงฆ์กฐิน เป็นต้น แสดงที่สร้างกุฏิให้แก่ภิกษุ ญัตติทุติยกรรมที่สวดในลำดับไปในการระงับอธิกรณ์ ด้วยติณวัดดาราภวินัย^{๓๙๘}

^{๓๙๕} วิ.ญ. (กป.) ๒/๒๒๒/๑๔๑. (บ.ม.) ๒/๒๒๒/๒๕๖.

^{๓๙๖} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วิจัยบุญ เล่ม ๑, หน้า ๑-๒.

^{๓๙๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒-๓.

^{๓๙๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓.

๓. อมูพหุวินัย คือ ระเบียบด้วยยกให้ว่าเป็นบ้า

๔. ตัสสปาปิยลิกา คือ ระเบียบด้วยการลงโทษแก่ผู้ทำผิด^{๑๔๖}

(๓) อาบัติคาธิกรณ์

การต้องอาบัติต่าง ๆ ระเบียบด้วยวิธีระงับ ๓ ประการคือ

๑. สัมมุขวินัย คือ ระเบียบที่พร้อมหน้า

๒. ปฏิญญวตการณะ คือ ระเบียบด้วยถือคำสารภาพ

๓. คินเวตถารกะ คือ ระเบียบด้วยให้เลิกแล้วกัน^{๑๔๗}

(๔) กิจจาธิกรณ์

เป็นกิจที่สงฆ์จะต้องจัดต้องทำที่เป็นสังฆกรรม ระเบียบด้วยวิธีระงับประการเดียว คือ สัมมุขวินัย คือ ระเบียบที่พร้อมหน้า^{๑๔๘}

ทรงปรับอาบัติปาจิตติย์แก่ผู้รื้อฟื้นอธิกรณ์ที่ชำระเสร็จไปแล้ว และปรับอาบัติปาจิตติย์แก่ภิกษุผู้ให้ฉันทะ แล้วบ่นว่าภายหลัง (เว้นแต่อธิกรณ์นั้นชำระไม่เป็นธรรม)^{๑๔๙}

สรุปความว่า อธิกรณ์มี ๔ ประการ ซึ่งเกิดขึ้นพร้อมกับสังคมสงฆ์ที่ขยายใหญ่ขึ้น อธิกรณ์นั้น เกิดขึ้นจากภิกษุผู้ปรารถนาดี และปรารถนาเลว ที่เกิดจากภิกษุที่ปรารถนาดีนั้น ก็เพื่อปกป้องพระธรรมวินัย เพราะมีผู้มากกล่าวผิดธรรม ผิดวินัยที่ปรารถนาเลวนั้น เพราะมีความเห็นผิดจากธรรมวินัย ยกปฏิญญวตการณะเป็นใหญ่ อธิกรณ์ในสังคมสงฆ์ แบ่งตามความหมายเป็น ๒ ประการคือ

๑. อธิกรณ์ หมายถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมสงฆ์

๒. อธิกรณ์ หมายถึงกิจที่สงฆ์ประชุมกันทำร่วมกัน

^{๑๔๖} ฐ. (ไทย) ๒/๒๑๖/๒๑๕๖, (บาลี) ๒/๒๑๖/๒๑๖๓-๒๑๖๔.

^{๑๔๗} ฐ. (ไทย) ๒/๒๑๖๓/๒๑๖๓, (บาลี) ๒/๒๑๖๓/๒๑๖๓-๒๑๖๔.

^{๑๔๘} ฐ. (ไทย) ๒/๒๑๖๔/๒๑๖๔, (บาลี) ๒/๒๑๖๔/๒๑๖๔.

^{๑๔๙} ฐ. (ไทย) ๒/๒๑๖๔/๒๑๖๔, (บาลี) ๒/๒๑๖๔/๒๑๖๔-๒๑๖๕.

เมื่อมีอธิกรณ์เกิดขึ้น คณะสงฆ์จะต้องประชุมกันเพื่อหาทางยุติปัญหานั้น ซึ่งพระพุทธองค์ได้ตรัสถึงวิธีระงับอธิกรณ์ ซึ่งเรียกว่า อธิกรณ์สมณะ มี ๗ ประการ คือ สัมมุขาวินัย สติวินัย อมูหวินัย ปฏิกุญญาตกรณะ เขญุยลิกา ตัสสปาปิยลิกา ตินวัตถารกวินัย

ความสำคัญแห่งพระวินัยเปรียบว่าเป็นอายุแห่งพระพุทธศาสนา ดังนั้นบทบาทที่พระวินัยจะต้องปฏิบัติ จึงเท่ากับผู้คอยรักษาอายุแห่งพระศาสนานั้น กล่าวโดยสรุป พระวินัยธรรตองรู้ทั้งหลักการและวิธีการในการคุ้มครองรักษาพระธรรมวินัย

บทที่ ๓

ชีวประวัติของพระวินัยธร

ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้ศึกษาชีวประวัติของผู้ทรงพระวินัยทั้งฝ่ายภิกษุและภิกษุณี ตลอดจนทั้งบทบาทที่ท่านมีต่อสังคมและเป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจนมีผลมาถึงปัจจุบัน

พระวินัยธร คือทรงจำพระวินัย เขียวชาญอย่างยิ่งในวินัย สามารถตัดสินอธิกรณ์ต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง ในพระพุทธศาสนามีพระวินัยธรทั้งภิกษุและภิกษุณี ซึ่งพระพุทธองค์ตั้งไว้ในตำแหน่งเขตศักดิ์ทางพระวินัย พระวินัยธรฝ่ายภิกษุ คือ พระอุบาลีเถระ ส่วนพระวินัยธรฝ่ายภิกษุณี คือ พระปฏาจาราเถรี ซึ่งทั้งสองท่านมีประวัติทั้งในอดีตชาติและในปัจจุบันชาติที่ท่านศึกษา ผู้วิจัยจะศึกษาประวัติพระวินัยธรทั้งสองท่าน ดังต่อไปนี้

๓.๑ พระวินัยธรฝ่ายภิกษุ (พระอุบาลีเถระ)

พระอุบาลีเถระเป็นพระเถระที่ทรงพระวินัย และเคร่งครัดในพระวินัย ท่านได้เล็งเห็นประโยชน์ว่า ถ้าพระวินัยยังบริบูรณ์คืออยู่ พระศาสนาก็ยังเจริญอยู่ ถ้าพระวินัยไม่มีแล้ว พระศาสนาก็จะเสื่อมโดยเร็วพลัน หากมีโอกาสเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า พระอุบาลีเถระจะทูลขอความรู้ในวินัยธรรมตามพระวินัยบัญญัติอยู่เสมอ จนท่านมีความรู้ดีในทางพระวินัยเหนือพระสาวกทั้งหลาย^๙ และได้ประพฤติเป็นแบบอย่างที่ดี ท่านได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้เลิศในด้านทรงจำพระวินัย^{๑๐}

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสวินัยกถา ทรงพรรณนาคุณพระวินัย ตรัสสรรเสริญการเวียนพระวินัย และพร้อมทั้งพรรณนาคุณพระอุบาลีโดยประการต่าง ๆ ภิกษุทั้งหลายเมื่อได้ฟังพระศาสดาตรัสอย่างนั้น จึงกล่าวกันว่า พระผู้มีพระภาคตรัสวินัยกถา ทรงพรรณนาคุณแห่งพระวินัย ตรัสสรรเสริญการเวียนพระวินัย ทรงพรรณนาคุณของพระอุบาลีโดย

^๙ พระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารี), คำนำพระอรรถกถา ๔ พัส, อุทฺธยสิกขาบทของปฐิ ในพระอรรถกถาฉบับกรมพิมพ์โบราณการ งานพระราชนิพนธ์ พุทธมณีธรรมการ (เหมือน ปญฺาโศกเถร) อดีตเจ้าอาวาสวัดท่ามะหว อ.เมือง จ.ชลบุรี, (กรุณพจนานศร โฉมพิมพ์ปฐมวศ, ๒๕๒๘), หน้า ๔๓.

^{๑๐} อ.อุ.มก. (กม) ๒๐๒๓๘๒๒๘, (บาลี) ๒๐๒๓๘๒๒๘.

ประการต่าง ๆ ท่านทั้งหลาย พวกเราจะเขียนพระวินัยในสำนักพระอุบาลี ภิกษุเหล่านั้นจำนวนมากเป็นพระเถระก็มี เป็นนวกะก็มี เป็นมัทธนะก็มี ต่างพากันเล่าเรียนพระวินัยในสำนักพระอุบาลี^๑ การที่พระอุบาลีเถระเป็นผู้ทรงจำพระวินัยได้ทั้งหมดและได้รับแต่งตั้งจากพระบรมศาสดาว่าเป็นผู้เลกในด้านทรงจำพระวินัยนั้น เพราะในอดีตท่านได้ตั้งความปรารถนา เพื่อจะเป็นผู้ทรงพระวินัย ทั้งได้สร้างบุญกุศลไว้

๑. ภูมิหลังที่เป็นอดีตชาติ

สัตว์ทั้งหลายที่เวียนว่ายตายเกิดจากภพหนึ่งไปสู่อีกหนึ่ง วนเวียนเป็นวัฏจักร ไม่มีสัตว์ที่ไม่เคยเวียนว่ายตายเกิด พื้นที่ทุกตารางนิ้วในโลกล้วนเป็นที่ที่บุคคลเคยนอนตายมาแล้วทั้งนั้น พระพุทธเจ้าตรัสว่า สถานที่ที่สัตว์ทั้งหลายไม่เคยตายบนพื้นแผ่นดินไม่มี^๒ พระอุบาลีเคยเวียนว่ายตายเกิดหลายภพหลายชาติ ปรากฏว่ามีเพียง ๒ ชาติที่ได้พบพระพุทธเจ้า ท่านเคยพบพระพุทธเจ้าพระนามว่า ปทุมุตตระ ท่านได้เกิดเป็นพราหมณ์ชื่อว่า สุชาติ และชาติที่ท่านได้พบพระพุทธเจ้าพระนามว่า เทวละ ท่านได้เกิดเป็นเจ้าชายจันทกุมาร และในชาติที่เป็นสุชาติพราหมณ์ ท่านได้นำเพณุกุลสำคัญ ชาติที่ท่านเกิดเป็นเจ้าชายจันทกุมาร เคยส่งเงินพระพุทธเจ้าเทวละ

๑.๑ การตั้งความปรารถนาเพื่อเป็นผู้ทรงพระวินัย

การตั้งความปรารถนาเพื่อเป็นผู้ทรงพระวินัย มีข้อความปรากฏในคัมภีร์จุททกนิกาย อปทาน และอรรถกถาโมรปุณณี สรุปได้ว่า

พระอุบาลีตั้งจิตปรารถนา เพื่อเป็นผู้ทรงพระวินัยไว้เมื่อครั้งท่านเกิดเป็นพราหมณ์ชื่อว่าสุชาติ ซึ่งเป็นสมัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่า ปทุมุตตระ ในชาตินั้น ท่านมีทรัพย์สินสมบัติ ๘๐ โกฏิ อยู่ในเมืองหงสาวดี เวียนจนใคร่เพท ชำนาญในการพยากรณ์ลักษณะและความรู้ด้านประวัติศาสตร์เรียกว่ายติหาสะ พวกบริพาสก และดาบสพากันยกย่องทอมน้อมบูชา เมื่อมีคนนับถือมากจึงมีมานะถือตัว คิดว่าไม่มีใครเก่งเท่าตัวเอง อดีตชาติของท่านมีความเกี่ยวข้องกับอดีตชาติของพระปุนณมนดาธิบดีบุตร ในครั้งนั้น พระปุนณมนดาธิบดีบุตรเกิดเป็นสุนัขทดาบส หรือ โคคมดาบส ซึ่งได้บรรลุนานและมีฤทธิ์

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าปทุมุตตระ เสด็จอุบัติขึ้นในโลกประกาศศาสนา มีสาวกเป็นจำนวนมาก พระองค์เสด็จไปโปรดพุทธบิดา และได้แสดงธรรมเป็นเวลา ๗ วัน ๗ คืน

^๑ วิมพา. (๒๕๖) ๒/๔๓๗/๓๒๐, (ปาลี) ๒/๔๓๗/๕๔๔.๕.

^๒ ชุ.ธ. (ปาลี) ๗/๒๘๐.

วันที่พระพุทธเจ้าแสดงธรรมโปรดพุทธบิดา ทั้งสุนันทดาบสและสุชาดพราหมณ์ได้เข้าไปเฝ้า ฟังธรรม พร้อมกับประชาชนเป็นจำนวนมาก สุนันทดาบสมีความเลื่อมใสมาก จึงเฝ้าติดตามไปตลอดวันทั้งคืนและบังคมถวายพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระพุทธบิดาและประชาชน ในสมาคมครั้งนั้นมีผู้ได้รับอรุณธรรมประมาณ ๑๐๐,๐๐๐ (ภูมิ) สุนันทดาบส ขณะที่ฟังธรรม ได้ตั้งจิตปรารถนาให้ได้บรรลุนิพพานและเป็นสาวกสำคัญของพระพุทธเจ้าพระองค์ใด พระองค์หนึ่งในอนาคตกาล ซึ่งท่านก็ได้รับพุทธพยากรณ์ว่าอีก ๑๐๐,๐๐๐ กัปข้างหน้า เขาจักออกบวชเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าพระนามว่า โคดม และมีชื่อว่า ปุณณมิตตานี

ส่วนสุชาดพราหมณ์ ได้เห็นเหตุการณ์และได้ฟังพระพุทธเจ้าพยากรณ์สุนันทดาบสเช่นนั้น เกิดศรัทธามากอยากจะเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าในอนาคตบ้าง ประกอบกับได้เห็นพระพุทธเจ้าปทุมุตตรทรงตั้งพระสาวกรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งพระวินัยธร ผู้เลืกกว่าพระวินัยทรูปรูปร่างได้สักการะพระศาสดาแล้วปรารถนาตำแหน่งนั้นบ้าง^๕

๑.๒ การทำบุญต่าง ๆ

พระอุบาสิกาปรารถนาตำแหน่งพระวินัยธรจึงได้บริจาคทรัพย์จำนวน ๑๐๐,๐๐๐ ชื่อสวนชื่อโสภณะเพื่อสร้างสังฆาราม และภายในสังฆารามได้สร้างเรือนยอด ปาวสาท มณฑป เรือนเส้น ถ้ำ สังฆาราม เรือนไฟ โรงไฟ โรงน้ำ ห้องอาบน้ำ แก้วยืนอน ตั้งภาชนะสำหรับใช้สอย และได้ถวายคนวัด เกษศครบทุกอย่าง จัดยามมาอารักขาอาราม พร้อมทั้งสร้างกำแพงล้อมรอบอย่างมั่นคง แล้วถวายภัตตาหาร ทูลอาราธนาพระพุทธเจ้า พร้อมทั้งพระสาวกมาฉันภัตตาหารและรับสังฆาราม ท่านได้กราบทูลให้ทรงทราบถึงความปรารถนาของท่าน และได้รับพุทธพยากรณ์ว่า อีก ๑๐๐,๐๐๐ กัปข้างหน้า จักได้ออกบวชเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าพระนามว่า โคดมแล้วสำเร็จเป็นพระอรหันต์จักมีชื่อว่า อุบาสิกาพระพุทธเจ้าโคดมจักแต่งตั้งท่านไว้ในตำแหน่งภิกษุผู้เลืกคนทางพระวินัย^๖

สุชาดพราหมณ์ได้ฟังพุทธพยากรณ์แล้วเกิดปิติเป็นอย่างยิ่ง ท่านได้ทำบุญอื่น ๆ สนับสนุนอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ท่านได้ท่องเที่ยวเกิดตายในวัฏฏสงสารหลายชาติ ชาติหนึ่ง

^๕ รุ.ป. (ไทย) ๓๒/๔๔๑-๔๔๔/๒๗-๒๗. (บาลี) ๓๒/๔๔๑-๔๔๔/๕๓-๕๕, รุ.ป.ป. ๑/๔๕๗/๓๔๔. บรรจบ บรรณรุจิ, อธิมิตตพาสวณ, หนังสือชนบทสังฆาราม วรณกรรมกรวาทหลวง ปี ๒๕๓๕, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร) : ผู้จัดพิมพ์กองพุทธศึกษาพุทธสถาน, ๒๕๓๗), หน้า ๑๔๕-๑๔๖

^๖ รุ.ป. (ไทย) ๓๒/๔๔๑-๔๔๔/๒๗-๒๗. (บาลี) ๓๒/๔๔๑-๔๔๔/๕๕-๕๗

ท่านได้เคยล่วงเกินพระเทวละสัมพุทเจ้า^{๔๖} ในชาตินั้นท่านเป็นราชกุมารพระนามว่า จันทนะ พระโอรสของพระเจ้าอัญชนะ เป็นคนกระด้างเพราะถือตัวจัดว่าเป็นพระโอรส ผู้สูงศักดิ์ด้วยพระอิสริยยศและชาติกำเนิดสูง เจ้าชายจันทนะไม่ใช่แต่จะถือตัวกับพสกนิกร เท่านั้น แม้แต่สมณพราหมณ์ก็ไม่ละเว้น มีเรื่องเล่าว่า วันหนึ่ง ขณะทรงช้างประพาส อุทยานได้พบพระเทวละปัจเจกพุทเจ้า เดินผ่านขบวนเสด็จ เจ้าชายจันทนะทรงพิโรธมาก ทรงคิดว่า พระเทวละไม่ให้เกียรติตน จึงทรงไล่ช้างให้ประทุษร้ายใส่พระเทวละ แต่ด้วย เมตตาอนุภาพของพระเทวละ ช้างไม่สามารถขยับเขยื้อนกายได้ คงยืนนิ่งเหมือนถูกตรึง^{๔๗} เจ้าชายจันทนะเห็นเหตุการณ์เช่นนั้นแทนที่จะสำนึก ยิ่งพิโรธหนักขึ้นดริสภิภาษด้วยถ้อยคำ หยาบคายแล้วเสด็จไปยังพระราชอุทยาน ในวันนั้นเจ้าชายเสด็จอุทยาน อย่างไม่มีความสุข ในพระทัยเหมือนมีไฟแผดเผาด้วยความแค้นร้อนอยู่ตลอดเวลา แผ่นดินและมหาสมุทรปรากฏ คุ้งไฟลุกท่วม จึงด่วนเสด็จกลับพระราชวังแล้วกราบทูลเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งหมดให้ พระราชบิดาฟัง พระราชาอัญชนะครั้นทรงทราบเรื่องแล้ว ทรงกลัวบ้านเมืองจะพินาศ ภายใน ๗ วัน เพราะเคยมีเรื่องเกิดขึ้นมาแล้วในอดีต พระเจ้าสุเมธราช พระเจ้าโกสิยราช พระเจ้าสิคควราช พระเจ้าสัคตกราช เคยประทุษร้ายท่านฤาษี บ้านเมืองของพระราชฯ เหล่านี้เป็นพินาศย่อยยับไปหมด ดังนั้น พระเจ้าอัญชนะจึงรับสั่งให้พระโอรสไปขอขมา พระเทวละ เจ้าชายจันทนะทรงทำตามที่พระราชบิดาตรัสแนะนำ พระเทวละได้ยกโทษและ กล่าวปลอบพระทัยเจ้าชายว่า

ไพบ่ยอมไม่ลุกไหม้ในน้ำ

เมล็ดพืชยอมไม่งอกในหิน

หนอยยอมไม่เกิดในยาพิษ

เช่นเดียวกับความโกรธ ย่อมไม่เกิดในพระพุทเจ้า

พระพุทเจ้ามีพระคุณประมาณมิได้ คุงแผ่นดิน

พระพุทเจ้ามีพระคุณไม่มีที่สิ้นสุด ประดุจอากาศไม่มีที่สิ้นสุด

^{๔๖} พระสัมพุทโธเจ้าในนี้หมายถึงพระปัจเจกพุทเจ้า (ขุ.ธ.ป.อ. (บางมี) ๑/๕๕๕๗/๔๔๗). พระพุทเจ้ามี ๓ ประเภท คือ ประเภทที่ตรัสรู้ได้เองเรียกว่า สัมมาสัมพุทเจ้า ๑ ประเภทที่ตรัสรู้ได้โดยคนอื่นได้ตั้งศาสนาไว้อยู่ก่อน ไม่รู้แจ้งตามเรียกว่า ปัจเจกพุทเจ้า ๑ ประเภทที่รู้แจ้งตามที่พระสัมมาสัมพุทเจ้าตรัสสอนเรียกว่า อุพุทเจ้า ๑.

^{๔๗} บรรจบ บรรณรุจิ, อธิติมหาสารภ, หน้า ๑๖๖.

พระพุทธเจ้ามีพระคุณไม่มีที่สุด ฉะนั้น
 พระพุทธเจ้าทั้งหลายฝึกฝนตนแล้ว
 มีความเพียรมาก มีการงดโทษให้แก่ผู้อื่น
 และมีตบะ ท่านผู้มีความอดทนและมีการอดโทษ
 ให้แก่ผู้อื่น จะไม่มีการถูอำนาจอคติ^{๔๗}

เจ้าจันทะทรงสลายพระทัยขึ้นเมื่อได้ฟังคำปลอบโยนจากพระเทวละ ต่อจาก
 ชาตินั้น ได้เวียนว่ายตายเกิดในภพภูมิต่าง ๆ จนถึงพุทธอุบาทกาลของพระพุทธเจ้าองค์
 ปัจจุบันและได้มาเกิดในตระกูลต่ำ คือ ตระกูลช่างกลบ (ช่างตัดนม) สาเหตุที่เกิดในตระกูล
 ต่ำเพราะท่านได้ล่วงเกินพระเทวละสัมพุทธเจ้า

จากการศึกษาประวัติในอดีตชาติของพระอุบาลีเถระ ทำให้ทราบว่ ตำแหน่ง
 เสด็จที่คະทางพระวินัยนั้น ท่านได้ถึงความปรารถนาไว้ในสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่า
 ปทุมุตตระ และได้สร้างสมบุญบารมีมาจนสิ้นอายุขัย

๒. ภูมิหลังที่เป็นปัจจุบันชาติ

พระอุบาลีเถระเป็นพระอรหันตสาวกของพระพุทธเจ้า ท่านเป็นที่เคารพ
 สักการะของบรรพชิตและคฤหัสถ์ทั้งหลาย ชื่อของท่านได้ประทับอยู่ในความระลึกของเหล่า
 ศิษยานุศิษย์ นักปราชญ์ที่เป็นบรรพชิต ได้แต่งบทสวดมนต์พุทธมังคลคาถาสรรเสริญ
 พระอรหันต์ ๔ ทิศแล้วได้อัญเชิญชื่อของท่านให้ประทับอยู่ในทิศเหนือ ดังบาลีว่า หรติเย
 อุบาลี จ^{๔๘} ท่านได้เป็นกำลังสำคัญของพระศาสนา เป็นผู้มีส่วนทำให้พระพุทธศาสนาเจริญ
 ถาวรมาจนถึงทุกวันนี้

การศึกษาภูมิหลังที่เป็นปัจจุบันชาติ ผู้วิจัยจะศึกษาดมลำดับ ดังนี้

๒.๑ ชาติภูมิ

พระอุบาลีเถระ เกิดในครอบครัวของช่างกลบชาวเมืองกบิลพัสดุ์
 แคว้นสักกะ ญาติทั้งหลายตั้งชื่อให้ว่า อุบาลี เมื่อเจริญวัยได้รับราชการเป็นพนักงาน

^{๔๗} ร.ณป. (ไทย) ๑๒/๕๕๑-๕๕๑/๕๕-๕๖. (บาลี) ๑๒/๕๕๑-๕๕๑/๖๔-๖๕

^{๔๘} วัฒนธรรมการบูชาพระรัตนตรัย, หนังสือสวดมนต์ฉบับวัฒนธรรมฯ, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การพิมพ์
 ลัทธิธรรมวาทิกาย, ๒๕๔๒), หน้า ๕๕.

ภูษามาลาของเจ้าศากยในเมื่องกบิลพัสดุ์ ท่านเป็นช่างตัดพระเศศาประจำพระองค์ของเจ้าชายศากยทั้ง ๕ คือ เจ้าชายกัททิยะ เจ้าชายอนุรุทธะ เจ้าชายอนันทะ เจ้าชายภคเจ้าชายกิมพิละ และเจ้าชายโกถิยวงศ์อีก ๑ องค์ คือ เจ้าชายเจวทกัฏฐ์^{๓๓} และเป็นที่โปรดปรานของเจ้าชายเหล่านั้น

เมื่อพระบรมศาสดาเสด็จไปจำพรรษาที่นิโครธารามมหาวิหาร ณ เมื่องกบิลพัสดุ์ ทรงแสดงธรรมโปรดพระพุทธบิดาและพระประยูรญาติ ครั้นนั้น นายภูษามาลาอุบาสิ ได้ฟังธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้า ในฐานะที่เป็นคนรับใช้เจ้าศากยทั้งหลายอยู่ตลอดเวลาอุบาสิพนักงานภูษามาลาจึงเป็นพุทธมามกะเคารพนับถือพระพุทธเจ้ามาก่อน^{๓๔}

ในด้านการศึกษาศิลปศาสตร์ ผู้วิจัยไม่พบหลักฐานการศึกษา แต่สันนิษฐานว่า ท่านเรียนวิชาช่างกลับจากบิดาของท่าน เพราะท่านเกิดในตระกูลช่างกลับก

๒.๒ การออกบวช

การออกบวชของพระอุบาสิเถระมีความเกี่ยวเนื่องกับเจ้าชายศากยทั้ง ๕ พระองค์ และเจ้าชายโกถิยวงศ์ ๑ พระองค์ เจ้าชายทั้งหมดมีพระประสงค์จะออกบวชติดตามพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงพาอุบาสิพนักงานภูษามาลาผู้รับใช้ใกล้ชิดกับด้วยจาตุรงคเสนาเสด็จออกจากพระนคร ทำประหนึ่งว่าเสด็จประพาสพระราชอุทยาน ครั้นเสด็จไปไกลจากพระนครแล้ว รับสั่งให้เสนาทั้งหมดกลับคืนพระนคร คงพาไปแค่อุบาสิผู้เดียว ครั้นเสด็จพ้นเขตราชอาณาจักรเข้าสู่แคว้นมัลละ ก็ทรงเปลื้องเครื่องประดับอันมีค่าทั้งหมดเอาผ้าห่อเรียบร้อยแล้วประทานแก่อุบาสิพร้อมกับรับสั่งว่า อุบาสิ เธอจงกลับเถิด เราทั้งหมดจะออกบวชติดตามพระผู้มีพระภาคเจ้า คิดว่าเครื่องประดับมีค่าทั้งหมดในห่อที่พวกฉันมอบให้เธอนี้ มากพอที่เธอจะเลี้ยงตัวเองและครอบครัวให้เป็นสุขได้ตลอดชีวิต

อุบาสิรับห่อเครื่องประดับด้วยความเคารพแล้วไปได้น้อยหนึ่ง คิดได้ว่า หากเราเข้าไปในพระนคร เจ้าศากยทั้งหลายทราบเรื่องนี้เข้า อาจเข้าพระทัยผิดคิดว่าเราเป็นเหตุให้ราชกุมารทั้งหลายออกบวช อาจเอาโทษเราถึงตายได้ ปกติเจ้าศากยทั้งหลายมีมานะ ทั้งคู่ร้าย จักไม่เชื่อฟังคำกราบทูลชี้แจงของเรา อีกอย่างหนึ่ง พระราชกุมารทั้ง

^{๓๓} อรรถกถ.อ. (บาลี) ๑/๒๒๔๘/๒๐๑.

^{๓๔} พระธรรมปิฎกจารย์ ราชบัณฑิต, คำนำพระอรรถกถา ๔ พินิต, หน้า ๔๐.

๖ พระองค์ ก็เป็นกษัตริย์ทั้งสมบูรณ์ด้วยทรัพย์สินศฤงคารบริวาร ยังทรงสละออกบวชได้ แล้วอย่างไรเขาจะออกบวชบ้างไม่ได้ ความจริงเราควรจะติดตามไปบวชด้วยดีกว่า เมื่ออุบาสิ คิดได้ดังนี้ จึงแก้ห่อเครื่องประดับ เอาแหวนไว้ตามต้นไม้วิมทางพร้อมกับกล่าวว่า ของทั้งหมดฉันให้ ไครมาพบเจ้าจงเอาไปเถิด แล้วออกเดินทางติดตามพระราชกุมารทั้ง ๖ นั้น ไปจนทัน ครั้นศากยกุมารรับสั่งถามถึงเหตุที่เขากลับมา อุบาสิจึงทูลถึงความในใจ ให้ทรงทราบทุกประการ

ศากยกุมารทรงพอพระทัยในพฤติการณ์ของอุบาสิ ต่อจากนั้นพากันเดินทาง ไปถึงอนุปิยอัมพวัน แคว้นมัลละ เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าทูลขออุปสมบท เจ้าชายทั้งหมดพร้อม ใจกันกราบทูลพระพุทธเจ้าให้บวชให้อุบาสิก่อน โดยให้เหตุผลว่า พวกเขาเป็นเจ้าชาย เชื้อสายศากยมีความถือตัวจัด อุบาสิได้รับใช้พวกเขามานาน พระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดบวช ให้เขาก่อน พวกเขาจะไหว้อุบาสิ ด้วยวิธีการอย่างนี้ จะช่วยให้พวกเขาลดความถือตัวลง พระผู้มีพระภาคจึงโปรดให้อุบาสิข้างกลับบวชก่อน แล้วให้ศากยบวชภายหลัง^{๓๓}

เรื่องการบวชของพระอุบาสิเถระ มีประเด็นที่ควรนำมาพิจารณา คือเรื่อง พระอุปัชฌาย์ เพราะหลักฐานที่กล่าวไว้ในพระวินัยปิฎก ภิกขุณีวินัยกัถ กกล่าวว่า พระกัปปิตกะ เป็นพระอุปัชฌาย์ของพระอุบาสิ^{๓๔} แต่ในพระวินัยปิฎกเล่ม ๗ อรรถกถาอังคุตตรนิกาย อรรถกถาธรรมบทและพระปฐมสมโพธิกถากล่าวว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดให้อุบาสิผู้เป็น ข้างกลับบวชก่อน แล้วจึงให้ศากยกุมารบวชภายหลัง^{๓๕} นักวิชาการบางท่านกล่าวว่า พระพุทธเจ้าทรงบวชให้อุบาสิก่อนด้วยวิธีบวชแบบเอหิภิกขุอุปสัมปทา จากนั้นจึงทรงบวชให้ เจ้าชายศากยะที่เหลือ^{๓๖} ในอรรถกถาพระวินัยไม่ปรากฏว่า พระอุบาสิได้รับอุปสมบทเป็น เอหิภิกขุ^{๓๗} เมื่อพิจารณาจากหลักฐานดังกล่าว ผู้วิจัยมีความเห็นด้วยกับ ดร.บรรจบ บรรณรุจิ ในประเด็นที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเป็นอุปัชฌาย์บวชให้เอง ส่วนที่ว่า พระกัปปิตกะ เป็นพระอุปัชฌาย์ของพระอุบาสินั้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่า คำว่า อุปัชฌาย์

^{๓๓} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๗๗-๓๗๘-๓๗๙. (บาลี) ๗/๓๗๗-๓๗๘.

^{๓๔} วิ.ภิกขุณี. (ไทย) ๗/๖๐๒-๖๐๓. (บาลี) ๗/๖๐๒-๖๐๓.

^{๓๕} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๗๗-๓๗๘-๓๗๙. (บาลี) ๗/๓๗๗-๓๗๘. อ.เบญจก.อ. (บาลี) ๗/๓๗๗-๓๗๘-๓๗๙. ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๗/๖๐๓-๖๐๔. ธน.สังคายนาวรรณปิณฑิโนส. พระปฐมสมโพธิกถา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองสาธิตการพิมพ์) หน้า ๓๓๕-๓๔๐. พระธรรมโกศาจารย์, ตำนานพระอรหันต์แปลกิตติ, หน้า ๔๐-๔๑. บรรจบ บรรณรุจิ, อลิตีมหาสารก, หน้า ๔๔๗-๔๕๐.

^{๓๖} บรรจบ บรรณรุจิ, อลิตีมหาสารก, หน้า ๔๕๐.

^{๓๗} วิ.อ. (บาลี) ๗/๔๕๗/๔๕๕.

ในที่นี้หมายถึง ผู้ที่คอยสอดส่องดูแลความประพฤติของภิกษุผู้มีพรรษายังไม่ถึง ๕ และในสมัยนั้น ภิกษุทั้งหลายยังไม่มีอุปัชฌาย์ ไม่มีผู้คอยดักเตือนพว้าสอน จึงมุ่งห่มไม่เรียบร้อย มีมารยาทไม่สมควร เทียบบิดาขาดไม่สำรวม ผู้คนทั้งหลายพากันตำหนิ ประณามสมณะเชื้อสายศากยบุตร ความทราบถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์จึงรับสั่งให้ประชุมสงฆ์ ตรัสถามถึงเหตุ พร้อมทั้งทรงแสดงโทษ แล้วทรงอนุญาตอุปัชฌาย์ ซึ่งอุปัชฌาย์จักเข้าไปตั้งจิตสนิทสนมในสัทธิวิหริกฉันทบุตร และสัทธิวิหริกจักเข้าไปตั้งจิตสนิทสนมในอุปัชฌาย์ฉันทบิดา เมื่อเป็นเช่นนี้ อุปัชฌาย์และสัทธิวิหริกจักมีความเคารพยำเกรงประพฤติกมลเกสียกกัน จักถึงความเจริญงอกงามใหญ่สมัยในธรรมวินัยนี้^{๑๙}

อย่างไรก็ดี อรรถกถาสมันตปสาทิกา ได้ระบุถึงจำนวนภิกษุที่บวชด้วยวิธีเอธิกิกขุอุปสัมปทาทั้งหมดมีจำนวน ๑,๓๔๑ รูป คือ พระปัญจวัคคีย์ ๕ รูป พระยสะกับพระผู้เป็นสหายเก่าอีก ๕๕ รูป พระภิกษุวัคคีย์ ๓๐ รูป พระปาวณชฎิล ๑,๐๐๐ รูป บริพัทธกรรมกับพระอัครสาวกทั้งสองอีก เป็น ๒๕๐ รูป และภิกษุเหล่านี้อีก ๔๐ รูป ทั้งพระเถระผู้มีปัญญ่อีก ๑ รูป ภิกษุเหล่านั้นทั้งหมดท่านกล่าวว่า เป็นเอธิกิกขุ^{๒๐}

จากหลักฐานที่กล่าวมานี้ พระอุบาลีคงอยู่ในกลุ่มภิกษุเหล่านี้ ๔๐ รูป ในอรรถกถาสมันตปสาทิกา ได้กล่าวถึงภิกษุที่บวชด้วยวิธีเอธิกิกขุอีกว่า ยังมีภิกษุอีกมากที่บวชด้วยเอธิกิกขุ คือ เสลพรหมณ์และบริวาร ๓๐๐ คน พระมหากัปปิยะกับบริวาร ๑,๐๐๐ คน กุลบุตรชาวเมืองกบิลพัสดุ์ ๑๐,๐๐๐ คน พวกปารายณิกพรหมณ์ ๑๖,๐๐๐ คน (รวม ๒๗,๓๐๐ คน)^{๒๑}

๒.๓ การบรรจุเป็นพระอรหันต์

พระอุบาลีเถระ เมื่อบวชแล้วได้เรียนกรรมฐานจากพระผู้มีพระภาค แล้วขออนุญาตพระผู้มีพระภาคไปอยู่ป่า แต่พระองค์ไม่ทรงอนุญาต พระองค์ทรงให้เหตุผลว่า เสนาสนะที่เรียบสงัดในป่าใหญ่อยู่ลำบาก ทำความเรียบสงัดได้ยาก การอยู่ผู้เดียวเป็นของยืนยงได้ยาก ป่าเห็นจะชักนำจิตของภิกษุผู้ยังไม่ได้สมาธิให้หวาดหวั่น จะทำให้ภิกษุจมลงและพึงช้าน ต่อเมื่อภิกษุนั้นได้สมาธิบรรลุปฐมฌาน ทุติยฌาน คติยฌาน จตุตถฌาน อากาสาณัญญาตนฌาน วิญญานัญญาตนฌาน อากิญจัญญายตนฌาน และเนวาสัญญานา

^{๑๙} ว.ม. (ภ.ย.) ๔๖๖๔๗๔-๔๘๐. (บ.ป.) ๔๖๖๔๗๔-๔๘๔.

^{๒๐} ว.ธ. (บ.ป.) ๑๖๕๕.

^{๒๑} ว.ธ. (บ.ป.) ๑๖๕๕.

สัญญาคนฉนวน บรรลุสัญญาเวทิตนโรธ อาสวะของภิกษุนั้น ลื่นไป จึงควรที่จะเข้าไปอาศัยอยู่ในป่าอันเงียบสงัด รับสั่งให้พระอุบาลีอยู่ในสงฆ์ เพราะเมื่ออยู่ในสงฆ์ความสำราญจักมี^{๒๙}

พระองค์มีพระประสงค์จะให้พระอุบาลีมีความรู้ในธุดะ ๒ อย่าง ดังที่ตรัสกะพระอุบาลีว่า เมื่อภิกษุอยู่ในป่า ธุดะอย่างเดียวนั้นจักเจริญ แต่เมื่ออยู่ในสำนักของพระองค์ วิปัสสนาธุดะและคันถธุดะจักเจริญ พระอุบาลีรับพระดำรัสของพระศาสดาเจริญวิปัสสนา ไม่นานท่านได้บรรลุพระอรหัตตผล พระผู้มีพระภาคทรงสอนพระวินัยให้พระอุบาลี จนกระทั่งท่านเป็นผู้ทรงจำพระวินัยได้มากกว่าสาวกองค์อื่น^{๓๐}

พระอุบาลีบรรลุคุณธรรม คือ สุตญุตวิโมกข์ อนิมิตตวิโมกข์ อัปปณิหิตวิโมกข์ และผล ๔ พระอรธกถาจารย์กล่าวว่า พระอุบาลีเจริญอริยมรรค บรรลุสุญญตวิโมกข์ เป็นผู้ไม่มีความยึดถือว่า เป็นตนและเป็นของของตน บรรลุอนิมิตตวิโมกข์ เป็นผู้ไม่มีราคะ โทสะ โมหะ และกิเลสทั้งปวง บรรลุอัปปณิหิตวิโมกข์ เป็นผู้ไม่มีปณิธิ คือ ตัณหา ทำให้แจ้งสามัญญผล ๔ ทั้งหมด^{๓๑}

สาเหตุที่พระผู้มีพระภาค ไม่ทรงอนุญาตให้พระอุบาลีไปอยู่ในป่าเจริญวิปัสสนากรรมฐานอย่างเดียวนั้น เนื่องจากพระองค์ทรงเห็นว่า ในอนาคต ท่านจักได้รับการเกี่ยวกับการสังคายนา ฉะนั้น พระองค์จึงให้พระอุบาลีเจริญวิปัสสนากรรมฐานควบคู่ไปกับการเรียนธรรมวินัย

๒.๔ คุณสมบัติของพระอุบาลี

พระอุบาลี มีคุณสมบัติโดดเด่นในด้านพระวินัย และในด้านการสอน มีรายละเอียดดังนี้

๑. ผู้ทรงพระวินัย มีเรื่องปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ซึ่งท่านได้กล่าวถึงตัวท่านเองในด้านทรงจำพระวินัย ไม่มีภิกษุรูปไหนจะเสมอเหมือนได้เชี่ยวชาญในวินัยปิฎกทั้งหมด ไม่มีความสงสัยอักษะหรือแม้ในพยัญชนะ ฉลาดในวิธีข่ม ในการกระทำคินอาบัติ ในฐานะที่ควรและที่ไม่ควร ฉลาดในการเรียกภิกษุผู้ถูก

^{๒๙} อ.อุทต. (ไทย) ๒๔/๖๖/๒๓๓๐-๒๓๓๑, (บาลี) ๒๔/๖๖/๖๒๗.

^{๓๐} จ.เถร.ธ. (บาลี) ๑/๓๔๑/๕๕๖, อ.อุทต.ธ. (บาลี) ๑/๒๑๖/๒๑๗, G.P. Malalasakera, Dictionary of Pali Proper Names, VOL. I, (London : The Pali Text Society), 1974, p. 408.

^{๓๑} จ.อุป. (ไทย) ๓๒/๕๖๒/๑๔, (บาลี) ๓๒/๕๖๒/๑๑, จ.อุป.ธ. (บาลี) ๑/๕๖๒/๔๑.

ลงโทษกลับเข้าหมู่ และในการช่วยให้ภิกษุออกจากอาบัติ ถึงความสำเร็จในการกระทำทางวินัยกรรมทุกอย่าง จลادت ในนิรุตติศาสตร์ และจลادتในประโยชน์และสิ่งมิใช่ประโยชน์ ไม่มีสิ่งที่จะพระอุบาลีไม่รู้ ท่านเป็นผู้เลิศผู้หนึ่งในศาสนาของพระศาสนา เป็นผู้จลادتในบทหน้าบทหลัง อักขระ พยัญชนะ คำเริ่มต้นและคำลงท้าย

พระผู้มีพระภาคไม่ประทานตำแหน่งการวินิจฉัยพระวินัยให้พระสารีบุตร ซึ่งเป็นผู้เลิศด้วยปัญญา จลادتในปฏิภาณ เป็นจอมทัพรธรรม ไม่ประทานให้พระโมคคัลลานะ ซึ่งเป็นผู้จลادتในจุดและปฏิสนธิ มีฤทธิ์ ไม่ประทานให้พระมหากัสสปะ ผู้เลิศด้วยกุศลศรัทธา ไม่ประทานแก่พระอานนท์ ซึ่งเป็นผู้ทรงธรรม เป็นพหูสูตร ผู้เก่งในการสวดสาธยาย แต่ได้ประทานให้พระอุบาลี เมื่อมีภิกษุมารามปัญหาเกี่ยวกับพระวินัย พระอุบาลีตอบได้จบพลัน ในพระพุทธานุญาตแก่นิระพุทธเจ้าแล้วไม่มีใครเสมอกับพระอุบาลีในด้านพระวินัยหรือในการวินิจฉัยพระวินัย^{๒๔}

๒. ด้านการสอน พระอุบาลี ได้ทำงานประกาศพระศาสนา ช่วยพระบรมศาสดาในฐานะเป็นสาวกที่ดีเลิศ^{๒๕} ได้สั่งสอนภิกษุผู้บวชใหม่ ดังข้อความว่า

ภิกษุที่ออกบวชด้วยศรัทธา ยังใหม่ต่อการศึกษาพระธรรมวินัย
ควรคบหากัลยาณมิตรผู้มีอาชีวะบริสุทธี ไม่เกียจคร้าน
พึงเป็นผู้จลادتในสงฆ์ สำเนียงอยู่ในพระวินัยบัญญัติ
ด้วยการบำเพ็ญวัตรปฏิบัติให้บริบูรณ์
พึงรอบรู้ดีในสิ่งที่ควรและไม่ควร
ไม่ควรประพฤติตนเป็นคนออกหน้าออกตา^{๒๖}

สรุปได้ว่า พระอุบาลีเป็นผู้ทรงพระวินัยเป็นเลิศ ยกเว้นพระศาสดาแล้วไม่มีผู้ใดเปรียบได้ ในด้านการสอนท่านก็มีบทบาท สอนภิกษุผู้บวชใหม่ให้ศึกษาพระวินัยและบำเพ็ญวัตรปฏิบัติให้บริบูรณ์

^{๒๔} ชู.อป. (ไทย) ๓๒/๕๑๘-๕๔๖/๗๘-๘๓, (บาลี) ๑๒/๕๑๘-๕๔๖/๖๑-๖๕, ชู.อป.ธ. (บาลี) ๗/๕๑๘-๕๔๖/๖๑๑-๓๕๗.

^{๒๕} พระธรรมโกศาจารย์, *ตำนานพระอรหันต์แปดทิศ*, หน้า ๖๐

^{๒๖} ชู.ธ.ร. (ไทย) ๒๖/๒๔๙-๒๕๐/๓๗๙, (บาลี) ๒๖/๒๔๙-๒๕๐/๓๗๐, ชู.ธ.ร.ธ. (บาลี) ๑๖/๒๔๙-๒๕๐/๕๐๐-๕๐๑, พระธรรมโกศาจารย์, *ตำนานพระอรหันต์แปดทิศ*, หน้า ๕๖.

๒.๕ ชีวิตในบ้นปลาย

พระอุบาลีเถระ ครั้นดำรงอายุอยู่ครบถ้วนกำหนดแล้วก็เข้าสู่อมตหานิพพาน^{๒๐๗}

หลักฐานเกี่ยวกับการบริณิพพานไม่ชัดเจน เพราะหลักฐานไม่ได้ระบุว่า นิพพานที่ไหน เวลาใด แต่สันนิษฐานว่า ขณะนั้นท่านคงมีอายุใกล้เคียงกับพระอนุรุทธะและพระอานนท์^{๒๐๘} เหตุการณ์ทำสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งแรก ยืนยันว่า พระอุบาลีบริณิพพานภายหลังพระพุทธเจ้า^{๒๐๙}

๓.๒ พระวินัยธรฝ่ายภิกษุณี (พระปฎาจารย์เถรี)

พระปฎาจารย์เถรี เป็นพระเถรีที่ทรงพระวินัยและมีความรู้ดี ฉลาด รอบรู้เรื่องพระวินัย ดำรงจริยธรรมอันสูงสุด พระพุทธองค์ได้ทรงสรรเสริญและยกย่องว่า เป็นผู้ที่มีความแตกฉานในพระวินัย

เหตุที่พระเถรีเป็นผู้ทรงจำพระวินัยและได้รับแต่งตั้งจากพระบรมศาสดาว่า เป็นผู้เลิศในด้านทรงจำนั้น ท่านได้ถึงความปรารถนาเพื่อเป็นผู้ทรงพระวินัยในอดีตชาติพร้อมทั้งได้สร้างบุญกุศลไว้ในอดีต ดังนั้น ผู้วิจัยจะได้ศึกษาอดีตชาติของท่าน ดังนี้

๑. ภูมิหลังที่เป็นอดีตชาติ

พระปฎาจารย์เถรีนวัยตายเกิดในวิภฏสงสารนับชาติไม่ถ้วน ในบางชาติก็เกิดในตระกูลสูงมียศมีเกียรติ มีความสุขสบาย ในบางชาติก็เกิดในตระกูลต่ำ ได้รับความลำบากเกี่ยวกับการดำรงชีวิต พระปฎาจารย์ก็เหมือนกับสาวิกาท่านอื่น ๆ ที่ต้องเวียนว่ายเกิดตายในวิภฏสงสารและขณะท่องเที่ยวในสังสารวัฏนั้น มีเพียง ๒ ชาติเท่านั้นที่ท่านได้พบพระพุทธเจ้า

๑.๑ การถึงความปรารถนาเพื่อเป็นผู้ทรงวินัย

พระปฎาจารย์ ได้ตั้งใจเมื่อครั้งท่านเกิดเป็นลูกสาวเศรษฐีที่ร่ำรวยมาก ในกรุงหงสวดี ในสมัยพระพุทธเจ้าปทุมุตตระ นางได้ไปฟังธรรมเทศนาและเกิดความ

^{๒๐๗} สุวาระณียคัมภีร์ คณาจารย์, พระอภินิหารสาวกนิพพาน, จัดพิมพ์โดย พงษ์เวียงโก เทอ-เนาวรัตน์ เกตุพรเถียร ๑๔ มกราคม ๒๕๒๙, หน้า ๕๑.

^{๒๐๘} บรรจบ บรรณรุจิ, อภินิหารสาวก, หน้า ๑๐๗.

^{๒๐๙} ส.อ. (ปาฬิ) ๑/๑๔.

เลื่อมใส ได้เห็นพระพุทธเจ้าปทุมุตตระ ทรงแต่งตั้งภิกษุณีไว้ในตำแหน่งที่เกิดกว่านางภิกษุณีทั้งหลายในด้านทรงพระวิมัย นางมีความปรารถนาตำแหน่งนั้น จึงได้นิมนต์พระพุทธเจ้าและพระสาวกมาฉันอาหารพร้อมทั้งถวายบาตรและจีวรแล้วแจ้งความประสงค์ต่อพระพุทธเจ้าปทุมุตตระ พระพุทธเจ้าพระองค์นั้นได้ทรงพยากรณ์ว่า นางจะได้ตำแหน่งนั้น ในศาสนาของพระสมณโคดมอีก ๑๐๐,๐๐๐ ปีข้างหน้า มีชื่อว่าปฏาจารา เมื่อนางได้ฟังพุทธพยากรณ์ก็เกิดปิติโสมนัส ได้ทำบุญตลอดชีวิต เมื่อตายจากชาตินั้นก็ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์^{๑๐}

๑.๒ การทำบุญต่าง ๆ

หลังจากที่พระปฏาจารา ได้ฟังพุทธพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าปทุมุตตระแล้วท่านได้ทำบุญหลายอย่าง และขณะท่านท่องเที่ยวไปเกิดในภพภูมิต่าง ๆ ก็ได้สร้างบุญตลอด จนกระทั่งถึงพุทธอุปาทกกาลของพระพุทธเจ้ากัสสปะ ท่านได้มาเกิดเป็นพระราชาธิดาของพระเจ้านกั กษัตริย์ครองเมืองพาราณสี ซึ่งพระเจ้านกัก็มีพระราชาธิดา ๗ พระองค์ คือ เจ้าหญิงสมณี เจ้าหญิงสมณคุตดา เจ้าหญิงภิกษุณี เจ้าหญิงภิกษุทาสิกา เจ้าหญิงธัมมา เจ้าหญิงสุธัมมา และเจ้าหญิงสังฆทาสิกา ซึ่งทั้ง ๗ พระองค์นั้นเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และในชาตินั้น พระปฏาจาราเกิดเป็นเจ้าหญิงภิกษุณี ท่านพร้อมทั้งเจ้าหญิงทั้ง ๖ พระองค์ ทูลขอพระราชทานบุญดอกบวบ แต่ไม่ได้รับพระราชทานบุญ ท่านได้ทำบุญ คือ การถวายทาน มีการสร้างบริเวณ เป็นต้น รักษาศีล ประพฤติพรหมจรรย์ ไม่ยอมอภิเษกสมรสตลอดพระชนมชีพ^{๑๑} ส่วนพระธิดาทั้ง ๖ พระองค์ จากชาตินั้น บุญส่งผลให้เวียนว่ายตายเกิดในภพภูมิต่าง ๆ จนกระทั่งถึงพุทธอุปาทกกาลของพระโคตมพุทธเจ้า ทั้ง ๗ คนได้มาเกิดในชาติเดียวกัน คือ เจ้าหญิงสมณี เกิดเป็นพระอุบลวรรณา เจ้าหญิงสมณคุตดา เกิดเป็นพระเชมา เจ้าหญิงภิกษุทาสิกา เกิดเป็นพระภัททา เจ้าหญิงธัมมา เกิดเป็นพระกัสาโคตมี เจ้าหญิงสุธัมมา เกิดเป็นพระธัมมทินนา เจ้าหญิงสังฆทาสิกา เกิดเป็นนางวิสาขา^{๑๒}

๒. ภูมิหลังที่เป็นปัจจุบันชาติ

พระปฏาจาราเป็นอรหันตสาวิกาของพระพุทธเจ้าที่มีประวัติก่อนบวชที่น่านศึกษา และนางได้เป็นกำลังสำคัญของพระศาสนา

^{๑๐} จุฬ.ป. (ไทย) ๓๓/๔๖๘-๔๗๗/๔๕๐-๔๕๑. (บาลี) ๓๓/๔๖๘-๔๗๗/๓๙๔-๓๙๕, จุฬ.ป. ๑/๔๔๗/๓๙๘, ๑/๓๙๘/๓๙๙, Malassekera, Dictionary of Pali Proper Names VOL. II, p. 113.

^{๑๑} จุฬ.ป. (ไทย) ๓๓/๔๖๐-๔๖๗/๔๕๑-๔๕๒. (บาลี) ๓๓/๔๖๐-๔๖๗/๓๙๔-๓๙๕, จุฬ.ป. ๑/๔๔๗/๓๙๘, ๑/๓๙๘/๓๙๙.

^{๑๒} บรรจบ บรรณรุจิ, ภิกษุณีพุทธสาวิกาคณิหุตตลอด หน้า ๑๗.

๒.๑ ขาดภูมิ

พระปฎาจารย์เกิดในวาระวศยะ^{๑๑} ตระกูลเศรษฐีเมืองสาวัตถี มีพี่ชาย ๑ คน เดิมนางชื่ออะไร คัมภีร์มิได้ระบุไว้ นางได้ชื่อว่า ปฎาจารย์ เมื่อคราวที่นางเสียสติเพราะประสบวิปโยคอย่างใหญ่หลวง คือ บุคคลผู้เป็นที่รักของนางเสียชีวิตในวันเดียวกันถึง ๖ คน และชีวิตของนางเป็นชีวิตวันทด กล่าวคือ เมื่อเติบโตเป็นสาวนางได้ลักลอบได้เสียกับคนใช้ มารดาบิดาของนาง จะให้นางแต่งงานกับชายผู้มีฐานะเสมอกัน นางจึงชวนคนใช้หนีไปอยู่ด้วยกันในที่ที่คนอื่น ๆ ไม่รู้จัก นางอยู่ด้วยกันกับคนใช้จนตั้งครุภัก เมื่อครุภักแก่ จึงชวนสามีกลับไปบ้านของบิดามารดา ด้วยตั้งใจว่าจะไปตลอดที่นั่น สามีบ้ายเบี่ยงไม่ยอมพาไป นางจึงตัดสินใจหนีกลับไปตามลำพัง พอไปถึงระหว่างทาง นางได้คลอลูกชาย สามีได้ตามมาทันแล้วรีบกลับไป

เมื่อนางตั้งครุภักครั้งที่ ๒ นางตั้งใจจะกลับไปตลอดที่บ้านของบิดามารดาอย่างเดิม สามีได้ตามมาทันที่ระหว่างทางอีก นางเกิดอาการเจ็บท้องจะคลอด ขณะนั้นเมฆฝนได้ตั้งเค้าขึ้นมาสายฟ้าแลบแปลบปลาบ นางจึงบอกสามีให้หาที่หลบฝนให้ สามีจึงเดินไปหากังไม้ที่จอมปลวก และถูกงูกัดตาย ขณะนั้น ฝนตกกระหน่ำลงมาอย่างหนัก นางได้คลอลูกตามลำพังท่ามกลางสายฝน นางคอยสามีตลอดคืนด้วยความหนาวเหน็บ ลูกทั้ง ๒ ร้องไห้แข่งกับสายฝน นางสงสารลูก จึงคุกเข่าทั้ง ๒ และมือทั้ง ๒ ยันลงกับพื้นคร่อมลูกทั้ง ๒ คนไว้ได้ท้องตลอดคืน ร่างกายของนางชุ่มชื้นเหมือนไม้ไม่เหือดแห้ง พอรุ่งเช้า นางอุ้มลูกน้อยที่เพิ่งคลอด จูงมือลูกคนโตตามหาสามี พบสามีนอนตาย นางร้องไห้เสียใจ อุ้มลูกพลางร้องไห้ไปพลางจนกระทั่งถึงแม่น้ำจิวตี ซึ่งมีน้ำลึกเสมอหน้าอก เพราะฝนตกเมื่อคืนนี้ นางไม่สามารถอุ้มลูกทั้ง ๒ ข้ามแม่น้ำไปพร้อมกันได้ จึงให้ลูกคนโตรอที่ฝั่งนี้ก่อนแล้วอุ้มลูกคนเล็กข้ามไปไว้ที่ฝั่งโน้น นางลุยน้ำกลับมารับลูกชายคนโตพอลถึงกลางแม่น้ำ มีเหยี่ยวตัวหนึ่งบินผ่านมาทางนั้น มันเห็นเด็กอ่อนเข้าใจว่าเป็นก้อนเนื้อ จึงบินลงมาเหยี่ยวเอาลูกคนเล็กไป

นางเห็นเหยี่ยวโฉบเอาลูกคนเล็กไป จึงยกมือทั้งสองขึ้นไล่และส่งเสียงดังไล่เหยี่ยว ลูกคนโตคิดว่า แม่กวักมือเรียกตน จึงเดินลงแม่น้ำ และได้ถูกกระแสน้ำไหลพัดพาหายไปทันที นางสูญเสียทั้งลูกและสามีเสียใจมากจนวิปัสสา ในระหว่างทาง เดินบ่นเพื่อไปว่า บุตรคนหนึ่งถูกเหยี่ยวเหยี่ยวไป อีกคนหนึ่งถูกน้ำพัดไป ส่วนสามีก็ตายกลางทาง

^{๑๑} คือเดียวกัน, หน้า ๕๔.

นางเดินต่อไปจนถึงเมืองสาวัดก็หวังจะได้พบมารดาบิดาและพี่ชาย ในระหว่างทางนางได้ทราบจากคนที่เดินสวนทางมาว่า มารดาบิดาและพี่ชายของนางประสบเหตุร้ายเสียชีวิตตั้งแต่เมื่อคืน เนื่องจากพายุได้กระหน่ำพัดปราสาทหังทำให้มารดาบิดาและพี่ชายที่อยู่ใปปราสาทเสียชีวิตทันที

นางเสียใจที่สามีและลูกตายเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว เมื่อทราบข่าวการตายของมารดาบิดาและพี่ชายจึงมีผลทำให้นางเสียสติเป็นบ้าปล่อยตัวนำงูเห่าเหี้ยมหลอกลวงเดินพร้าเพื่อว่าพันถึงสามีลูก มารดาบิดาและพี่ชายที่ตายไป คนพบเห็นนางเดินเปลือยกายไปตามที่ต่าง ๆ จึงพากันเรียกว่า ปฎาจารา คำเรียกนั้นได้กลายเป็นชื่อนางมานับแต่นั้นมา^{๓๔}

๒.๒ การออกบวช

นางปฎาจารากลายเป็นคนบ้าสติวิปลาส เปลือยกายเที่ยวเร่ร่อนไปในที่ต่าง ๆ วันหนึ่งเดินเข้าไปในพระเชตะวัน แม้นางจะเป็นบ้า แต่เนื่องจากบุญบารมีที่ได้สร้างสมอบรมมาแกรอบเดิมที่แล้วพร้อมที่จะส่งผลให้ความปรารถนาที่นางได้ปรารถนาไว้ให้สำเร็จในชาตินี้ได้กระทำให้นางตรงไปที่พระพุทธเจ้ากำลังทรงแสดงธรรม พระพุทธเจ้าตรัสเรียกให้นางกลับได้สติคืนมา นางได้ฟังธรรมจนบรรลุโศคาปัตติผลและบวชหลังจากที่ได้บรรลุโศคาปัตติผลแล้วที่วัดพระเชตะวัน เมืองสาวัดนี้ แคว้นโกศล^{๓๕}

๒.๓ การบรรลุธรรม

พระปฎาจาราได้ฟังพระดำรัสของพระพุทธองค์ก็ได้สติกลับคืนมา นางกราบทูลเล่าเรื่องที่สดับทันจิตใจในความสุขเสียบุคคลผู้เป็นที่รักทั้ง ๖ คนในวันเดียวกัน พระองค์ได้ตรัสตอบนางไม่ให้เศร้าโศกว่า

น้ำในมหาสมุทร ๔ น้อยนัก น้ำตาของผู้มีทุกข์โศกยิ่งมากกว่าน้ำในมหาสมุทรทั้ง ๔ อีก เหตุไรเธอยังประมาทอยู่^{๓๖}

^{๓๔} ชูย.ป. (ใบธ) ๓๗/๔๘๘-๔๙๗/๔๙๒-๔๙๓. (บาฬี) ๓๗/๔๘๘-๔๙๗/๔๙๐-๔๙๑., ชู.เถร.ธ. (บาฬี) ๔/๔๘๑๓๘-๔๘๑. อ.อุ.เอกก. ธ. (บาฬี) ๑/๒๓๗๓๑๔๔-๓๑๖. ชู.ธ.ธ. (บาฬี) ๔/๑๓๕-๑๓๗. บรรจบ บรรณรุจิ. กิตติภูมิพุทธสาวัดราชวังพุทธคยา, หน้า ๔๗-๔๘.

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๔.

^{๓๖}

จตุล มหาสมุทร ๔ น้อยนัก

คโธ พุทฺธ อสฺสฺสํ อนนฺตํ

ทุกฺขํ มุฏฺฐํ นรฺสฺสํ โสจนา

กัการณา อมฺมํ สุวํ ปนฺชฺชฺชํ ชู.เถร.ธ. (บาฬี) ๔/๔๘๑๔๑., ชู.ธ.ธ. ๔/๑๔๑.

ความโศกของทำไม่ได้คลายลง พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมต่อไปว่า

เมื่อบุคคลถูกความตายครอบงำแล้ว บุคคลทั้งหลายย่อมไม่มีเพื่อ
ต้านทานได้ บิดาย่อมไม่มีเพื่อต้านทานได้ แม้พวกพ้องทั้งหลาย ก็ไม่มีเพื่อ
ต้านทาน การต้านทานย่อมหาไม่ได้ในหมู่ญาติ (เพราะเหตุเหล่านั้น) บัณฑิต
ครั้นรู้อำนาจของประโยชน์แล้ว จึงเป็นผู้สำรวมในศีล พึงรับชำระหนทางเป็น
ที่ไปสู่พระนิพพานโดยเร็วพลัน^{๓๖๖}

พระพุทธเจ้าตรัสพระธรรมเทศนาจบลง นางก็ได้บรรพบุเป็นพระโสดาบันบุคคล
ซึ่งเป็นพระอริยบุคคลขั้นแรกในพระพุทธศาสนา

นางฟังพระธรรมของพระพุทธเจ้าได้สำเร็จเป็นพระโสดาบัน บวชแล้วเจริญ
วิปัสสนาให้อยิ่งขึ้น วันหนึ่ง ท่านดักน้ำมาล้างเท้า พอเห็นน้ำตกลงถึงพื้นดิน น้ำไหลไปหน่อย
หนึ่งแล้วก็ขาดสาย จึงเทน้ำลงไปเป็นครั้งที่ ๒ น้ำก็ไหลไปไกลกว่าที่ตกลงไปครั้งแรก
ท่านเทน้ำลงไปเป็นครั้งที่ ๓ น้ำได้ไหลไปไกลกว่าครั้งที่ ๒ อีก ท่านจึงถือเอาน้ำนั้นเป็น
อารมณ์กำหนดค้ำที่ตกลงไปทั้ง ๓ ครั้ง แล้วนำมาเปรียบเทียบกับวัยทั้ง ๓ ของคน กล่าวคือ
สายน้ำที่ราดลงไปครั้งแรกนั้น เหมือนคนบางคนที่ยายลงตั้งแต่ปฐมวัย สายน้ำที่ราดลงไปครั้งที่
ที่ ๒ เหมือนคนบางคนที่ยายลงขณะอยู่ในมัชฌิมวัย^{๓๖๗} ส่วนสายน้ำที่ราดลงไปครั้งที่ ๓
เหมือนคนบางคนที่ยายลงในช่วงปัจฉิมวัย สิ่งที่น่าเฝ้าระวังคือความตาย เมื่อท่านได้ฝึกจิตจนคุ้น
เคยกับความผันแปรของสายน้ำ รู้ว่าการมีชีวิตอยู่ก็คือการเปลี่ยนแปลงและการมีชีวิตอยู่
อย่างสมบูรณ์ก็คือการเปลี่ยนแปลงอย่างสม่ำเสมอเช่นนั้นเอง เมื่อรู้จักมองชีวิตว่าเป็นส่วนหนึ่ง
ของธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอและยังคงเป็นไปตามกฎธรรมชาติ หมุนเวียนกลับไปสู่
ธรรมชาติอีกในที่สุด ท่านจึงเฉยเมยต่อความตาย การนึกถึงความตายไม่ทำให้ท่านเกิดความ
ท้อแท้ แต่กลับเร่งให้สร้างความดี^{๓๖๘}

๓๖๖	น. สุนทิ ปุตุตา สาณาย	น. ปิตา นปี พนุชวา
	อนุตเทกนาธิปพันธุส	นคฺฉิ ฌาติสุ ตาณสา
	เอตมคฺคาวลํ ฌตฺวา	ปณฺทุติโส สิลลํสุโต
	นิพพานคณํ มคฺคํ	จิปฺปมว โรธย

ฐ. ๒. ๒๕/๒๗๘-๒๘๗/๒๖, อ.อุป. (ไทย) ๓๗/๕๐๗/๕๕๕. (บาลี) ๓๗/๕๐๗/๓๕๖ สุ.เจ.ธ.
(บาลี) ๔๙/๔๗๔๖, อ.อุทก.อ. (บาลี) ๑/๒๓๗/๓๔๗.

^{๓๖๗} บรรพชน บรรพบุรุษ, **ภิกขุณีพุทธสาวิกาครั้งพุทธกาล**, หน้า ๗๐, จำเริญ ทนงกุลย์, **ชีวประวัติ
พุทธสาวิกา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๖), หน้า ๔๕๖.

^{๓๖๘} พระมหาสังฆวชิร ธมฺมเบญจสิโร, **ภิกขุณีกับการบรรพบุรุษอดีตผล**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
ประติพจน์, ๒๕๓๒), หน้า ๑๖๔.

ในขณะที่ท่านพิจารณาเปรียบเทียบทั้ง ๓ กับสายน้ำอยู่นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งอยู่ในพระคันธกุฏี ทรงเปล่งพระวรัคมีไปให้ปรากฏพระองค์ให้เห็นเหมือนประทับอยู่ต่อหน้าท่าน แล้วตรัสสอนว่า

คนที่เห็นความเกิดดับของชั้นที่ ๕ แม้จะมีชีวิตอยู่เพียงวันเดียว ก็ยังประเสริฐกว่าคนที่มีชีวิตอยู่ถึง ๑๐๐ ปี แต่ไม่เห็นความเกิดดับของชั้นที่ ๕ นั้น^{๔๐}

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสจบ ท่านได้เข้าใจอย่างแจ่มแจ้งในหลักวิปัสสนาและได้บรรลุอรหัตตผลในทันที เป็นอรหันต์พุทธสาวิกาในพระพุทธศาสนา

๒.๔ คุณสมบัติของพระปฎาจาราเถรี

พระปฎาจาราเถรี หลังจากสำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้วได้เป็นผู้ชำนาญในฤทธิ์ ในทิพโสตธาตุและเจโตปริยญาณ วัฏเพณีสานุสสติญาณ ได้ทิพจักขุ ท่านได้บรรลุวิชา ๓ ปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖^{๔๑}

๒.๕ ชีวิตในบั้นปลาย

การนิพพานของพระปฎาจาราเถรีไม่มีหลักฐานชัดเจน ไม่มีหลักฐานระบุว่า ท่านนิพพานที่ไหน เวลาใด

จากการศึกษาชีวประวัติของพระวินัยธรทั้งฝ่ายภิกษุและภิกษุณี คือพระอุบาลี กับพระปฎาจารา พบว่าทั้งสองต่างก็เคยพบพระพุทธเจ้ามาแล้วในอดีต เคยตั้งความปรารถนาเพื่อเป็นผู้ทรงวินัย และได้สร้างสมบุญเพื่อขอให้ความปรารถนาของตนสำเร็จ เมื่อเกิดในชาติสุดท้าย ท่านทั้งสองก็ได้บรรลุความสำเร็จตามที่เคยปรารถนาเอาไว้

^{๔๐} โย จ วสสสคํ ชีเว
เอกาทํ ชีวีตํ เมตฺตโย
อปสงฺมํ อุกายพฺพญํ
ปอสงฺโคตํ อุกายพฺพญํ

ฐ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๐๓/๒๗.

^{๔๑} ฐ. อป. (ไทย) ๔๗/๕๐๓-๕๐๗/๕๕๔-๕๕๕. (บาลี) ๓๗/๕๐๓-๕๐๗/๓๕๒-๓๕๓.

บทที่ ๔

บทบาทของพระอุบาลีเถระและพระปฎาจารย์เถรี

ในบทนี้ผู้วิจัยจะศึกษาบทบาทของพระวินัยเถระที่มีผลทำให้พระธรรมวินัยสืบทอดมาจนถึงทุกวันนี้

๔.๑ บทบาทของพระอุบาลีเถระ

หลังจากตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จจาริกเทศนาสั่งสอนเวไนยสัตว์ มีกุลบุตรเข้ามาขอบวชในพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก เมื่อมีผู้เข้ามาบวชจำนวนมากต่างคนต่างมีพื้นเพแตกต่างกันทั้งชาติตระกูลภูมิการศึกษา จนต่อมา มีผู้ก่อเรื่องเสียหาย พระพุทธเจ้าก็ทรงบัญญัติพระวินัยควบคุมความประพฤติ และได้ทรงวางบทลงโทษแก่ผู้กระทำความผิดก่อเรื่องเสียหาย ตามสมควรแก่โทษานุโทษ

ในการประพฤติปฏิบัติตามพระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติ และการที่สงฆ์กระทำการลงโทษแก่ภิกษุผู้กระทำความผิดนั้น ภิกษุผู้ไม่เข้าใจการปฏิบัติก็อาจปฏิบัติหรือทำการลงโทษภิกษุที่ควรลงโทษ ไม่ถูกต้องตรงตามพระพุทธประสงค์

พระอุบาลีเถระในฐานะผู้ได้รับตำแหน่งเอตทัคคะเรื่องด้านพระวินัย จึงเข้าทูลถามข้อสงสัยต่าง ๆ เสมอ เพื่อนำไปสั่งสอนอธิบายให้ผู้ที่มีความศึกษาพระวินัยกับท่าน

๔.๑.๑ ทูลถามปัญหาวินัยกับพระพุทธเจ้า

พระอุบาลีเถระทูลถามปัญหาพระวินัยกับพระพุทธเจ้าหลายครั้งหลายประเด็นปรากฏในคัมภีร์พระวินัยปิฎก เป็นปัญหาเรื่องนิคคหกรรม* แบ่งเป็นประเภทได้ ๒๒ เรื่อง ดังนี้

* นิคคหกรรม คือ การลงโทษตามพระธรรมวินัย เป็นสังฆกรรม คือ กิจที่ต้องกระทำโดยที่ประชุมสงฆ์ ด้วยการประกาศให้ถึงผู้รับทราบ ประเภทยกโทษผู้กระทำความผิด ท่านแสดงไว้ ๒ อย่าง คือ

- | | |
|------------------|----------------------|
| ๑. ตัซนียกรรม | ๒. นิยสกรรม |
| ๓. ปิณฑนียกรรม | ๔. ปฏิสธารณียกรรม |
| ๕. อุกเสปนียกรรม | ๖. คัสสปายิยสิกขกรรม |

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓). หน้า ๑๒๕.

(๑) เรื่องนิคคหกรรมที่สงฆ์กระทำโดยไม่ชอบด้วยธรรมวินัย

ในการลงโทษ สงฆ์พึงกระทำให้ถูกต้องตามหลักการที่พระพุทธเจ้าทรงวางกฎเกณฑ์ไว้ แต่ก็ให้มีพวกภิกษุผู้พิทักษ์ซึ่งกระทำกรรมเหล่านี้ไม่ถูกต้อง^๒ พระอุบาลีเถระในฐานะผู้ทรงวินัย และเป็นผู้สั่งสอนพระวินัยแก่ภิกษุสงฆ์ เพื่อแก้ไขข้อสงสัยและเพื่อจะได้ไปสั่งสอนอธิบายวิธีการกระทำกรรมเหล่านี้ให้ภิกษุสงฆ์ทราบ จึงได้เข้ากราบทูลถามพระพุทธเจ้าซึ่งแบ่งเป็น ๑๕ กรณี

ท่านได้เข้าเฝ้ากราบทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า

- (๑) กรรมที่ควรทำต่อหน้า แต่สงฆ์ผู้พร้อมเพรียงกันกลับทำลับหลัง^๓
- (๒) กรรมที่ควรทำโดยการสอบถาม แต่สงฆ์พร้อมเพรียงกันทำโดยไม่สอบถาม
- (๓) กรรมที่ควรทำตามปฎิญา^๔ แต่สงฆ์พร้อมเพรียงกันทำโดยไม่ตามปฎิญา
- (๔) ไห่อนุหวินัย^๕ แก่ภิกษุผู้ควรสติวินัย^๖
- (๕) ลงตัสสปายิสิกการณ^๗ แก่ภิกษุผู้ควรอนุหวินัย

^๒ วิ. จ. (ไทย) ๖/๑๘๕/๒๒๕-๒๓๖, (บาลี) ๖/๑๘๕/๒๑๘.

^๓ การลงโทษแก่ภิกษุผู้กระทำผิดต้องกระทำโดยสงฆ์ คือ ภิกษุ ๔ รูปเป็นอย่างน้อย และต้องกระทำต่อหน้าผู้กระทำความผิด (สมุหฺชา) คือนำตัวภิกษุผู้กระทำความผิดมาอยู่ในท่ามกลางสงฆ์ที่กระทำการลงโทษ ถ้าภิกษุผู้กระทำความผิดมิได้อยู่ที่นั่น ถือว่า กระทำการลงโทษลับหลัง

^๔ การลงโทษภิกษุผู้กระทำผิดตามนิกคหกรรม (ตฺตฺรณียกรรม นิยสกรรม ปัททพชฌนียกรรม ปฏิสรวณียกรรม ถูกชนปียกรรม) ต้องกระทำโดยการสอบถามทั้งนั้น วิ. จ. (ไทย) ๖/๔-๑๓/๕-๒๕/๑๘-๕๗/๑๗-๑๑๘, (บาลี) ๖/๔-๑๓/๕-๑๘,๑๘-๕๗/๕๗-๗๓.

^๕ การลงโทษภิกษุผู้กระทำความผิดตามนิกคหกรรมนั้นต้องลงตามคำปฎิญาของภิกษุผู้กระทำผิด

^๖ อนุหวินัย เป็นวิธีระงับอธิกรณ์สำหรับภิกษุผู้หายจากเป็นบ้า โดยสงฆ์สาวณะประกาศไปยังญาติ เพื่อไม่ให้ใครโจรหาผิดที่กระทำต่อสังฆะเป็นบ้า ซึ่งท่านต้องอาบัติจริง แต่ไม่ปรับเป็นอาบัติ เป็นวิธีระงับเรื่องการโจรหาผิดภิกษุที่หายจากเป็นบ้าอย่างไม่มีรูป (วิ. จ. (ไทย) ๖/๑๗๖-๑๗๗/๒๐๙-๒๑๓, (บาลี) ๖/๑๗๖-๑๗๗/๒๑๙-๒๒๑).

^๗ สติวินัยเป็นวิธีระงับอธิกรณ์สำหรับภิกษุผู้เผลอพระพรหมทัตซึ่งเป็นผู้มีสติสมบูรณ์ เป็นไปไม่ได้ที่ท่านจะล่วงละเมิดพรหมวินัย ใครจะโจรหาท่านไม่ได้ สกฺขิก็ต้องรับพิจารณาเรื่องที่มีผู้โจรหาพระพรหมทัตด้วยสติวินัย (วิ. จ. (ไทย) ๖/๑๗๑-๑๗๗/๒๐๓-๑๐๙, (บาลี) ๖/๑๗๑-๑๗๗/๒๑๕-๒๑๘).

^๘ ตัสสปายิสิกการณนั้น สงฆ์พึงกระทำแก่ภิกษุผู้ประพฤติเลิกละ ในเรื่องที่ตนเป็นจำเลยในอนุวาทาธิกรณ์ (อุกฺกัจจ) แม้ให้ทำการกันไปกลับมา เฝ้ารอปฏิเสธ เฝ้ารอถามหา พุดตลกละเลียด พุดตลกละเลียดขึ้นชื่อที่ถูกชัก พุดตลกละเลียด แม้ว่าจะไม่รับผิด สงฆ์พึงลงตัสสปายิสิกการณ เป็นการตีแผ่จากโทษเดิม (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๑๓, หน้า ๗๖)

- (๖) ลงดัชนีกรรม^{๙๔} แก่ภิกษุผู้ควรตัสปาปยสิกการม
- (๗) ลงนียสกรรม^{๙๕} แก่ภิกษุผู้ควรตัสชนีกรรม
- (๘) ลงปัพพาสนียกรรม^{๙๖} แก่ภิกษุผู้ควรนียสกรรม
- (๙) ลงปฏิสารณียกรรม^{๙๗} แก่ภิกษุผู้ควรปัพพาสนียกรรม
- (๑๐) ลงอุกเขปนียกรรม^{๙๘} แก่ภิกษุผู้ควรปฏิสารณียกรรม
- (๑๑) ให้ปริวาส^{๙๙} แก่ภิกษุผู้ควรอุกเขปนียกรรม
- (๑๒) ชักภิกษุผู้ควรปริวาสเข้าหาอาบัติเดิม^{๑๐๐}
- (๑๓) ให้นามิต^{๑๐๑} แก่ภิกษุผู้ควรชักเข้าหาอาบัติเดิม

^{๙๔} ตัสชนีกรรมนั้น สมเด็จพระท่านเจ้าภิกษุผู้ประพฤติเสียหยา ในเรื่องก่อความทะเลาะวิวาทกันบ้าง ก่ออธิการขึ้นในหมู่สงฆ์บ้าง ต้องอาบัติเป็นอาเจินบ้าง ชอบอยู่คู่ภคตกับภคตอื่นทางไม่สมควรบ้าง สมเด็จพระตัสชนีกรรมนี้ เป็นการตักเตือน (เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒)

^{๙๕} นียสกรรมนั้น สมเด็จพระท่านเจ้าภิกษุผู้ประพฤติเสียหยา ในเรื่องที่เป็นผู้ต้องอาบัติเป็นอาเจินบ้าง ชอบอยู่คู่ภคตกับภคตอื่นทางไม่สมควรบ้าง สมเด็จพระนียสกรรมท่านให้เป็นผู้เฝ้า คือถอดออกจากหน้าที่ที่สมได้ มอบหมายให้ (เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๑)

^{๙๖} ปัพพาสนียกรรมนั้น สมเด็จพระท่านเจ้าภิกษุผู้ประพฤติเสียหยา ในเรื่องที่เป็นผู้ประทุษร้ายตระกูล คือ ประจบศฤกษ์เอาใจสาวต่าง ๆ ด้วยการอันฉ้อฉล บ้างก็เอื้อเฟื้อชอบตน เป็นเหตุให้สาครหลายศรัทธาในพระศาสนา และเสื่อมจากคุณธรรม เช่นไม่ให้ของกำนัลเหมือนอย่างศฤกษ์เอื้อเฟื้อทำกับ ชนม์คหิวิธเข้าใช้งาน ประพฤติเลวทรามเป็นช่า ชึ่งเมข้าง เล่นสมอบ้าง อนุจารบ้าง สบส้างพระบัญญัติบ้าง ทานสิ่งซึ่งในทางไม่สมควรบ้าง สมเด็จพระปัพพาสนียกรรมท่านก็ถอดออกจากอาราธ เลิกคบหาสมาคม (เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๖)

^{๙๗} ปฏิสารณียกรรมนั้น สมเด็จพระท่านเจ้าภิกษุผู้ประพฤติเสียหยา ในเรื่องที่เป็นคนปากกล้าไม่กลัวว่า ศฤกษ์ผู้มีศรัทธาเสื่อมไม่พ้นพระศาสนาเป็นกษัตริย์ปฏิสารณียกรรม ๙ ซึ่งเป็นการกระทำผู้ที่ยังไม่เสื่อมเสียให้เสื่อมเสียทำผู้เสื่อมเสียอยู่แล้วให้เป็นอย่างอื่นไป สมเด็จพระปฏิสารณียกรรมให้ระลึกถึงความผิดแล้วไม่ขอมาศฤกษ์ที่ตนด่าว่า (เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๖)

^{๙๘} อุกเขปนียกรรมนั้น สมเด็จพระท่านเจ้าภิกษุผู้ประพฤติเสียหยา ในเรื่องที่เป็นผู้ต้องอาบัติแล้วไม่ยอมรับว่าเป็นอาบัติบ้าง ไม่ยอมแปลงอาบัติ ไม่ยอมออกจากอาบัติ ไม่กระทำคืนอาบัติบ้าง เป็นผู้มีความเห็นชั่วร้ายแล้ว ไม่ยอมสละบ้าง สมเด็จพระอุกเขปนียกรรม ยกออกเสียจากหมู่คณะ ไม่คบหาสมาคม ไม่ให้ฉันร่วม ไม่ให้อยู่ร่วม ไม่ให้มีสิทธิเสมอกับภิกษุทั้งหลาย คือ ถูกตักเตือนแต่ภิกษุผู้ควร (เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๗)

^{๙๙} ปริวาส คือ การอยู่ขัง เป็นวิธีปฏิบัติเพื่อออกจากอาบัติสำหรับภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสส แล้วปกปิดไว้ ไม่ให้ผู้อื่นปริวาสอีกกำหนดกว่าวันที่ถูกปิตอาบัติ (เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๑-๑๔๕)

^{๑๐๐} การชักเข้าหาอาบัติเดิม เป็นวิธีปฏิบัติเพื่อให้ภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสขึ้นมาใหม่ในขณะอยู่ปริวาส เพื่อออกจากอาบัติสังฆาทิเสส โดยให้ผู้อื่นปริวาสเพื่ออาบัติเดิมครั้งหนึ่ง (เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๖-๑๔๗)

^{๑๐๑} นามิต เป็นวิธีปฏิบัติเพื่อให้ภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสซึ่งอยู่ปริวาสครบกำหนดวันที่ถูกปิตแล้วอยู่ประพฤติกามนิต นับจากที่ จ ภาว (เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๗)

(๑๔) อัฟกาน^{๓๙} ภิกษุผู้ควรภนัต

(๑๕) ให้ภิกษุผู้ควรอัฟกาน อุปสมบทให้กุลบุตร

การกระทำความเหล่านี จัดว่าเป็นกรรมชอบด้วยธรรมวินัยหรือไม่^{๔๐}

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า การกระทำความที่ถามนี้ จัดว่าเป็นกรรมไม่ชอบด้วยธรรมวินัย ภิกษุสงฆ์ที่กระทำความเหล่านี ย่อมมีความผิด^{๔๑}

(๒) เรื่องกรรมที่ชอบด้วยธรรมชอบด้วยวินัย

(๑) กรรมที่ควรทำต่อหน้า สงฆ์ผู้พร้อมเพรียงกันทำต่อหน้า

(๒) กรรมที่ควรทำโดยการสอบถาม สงฆ์ผู้พร้อมเพรียงกันทำโดยการสอบถาม

(๓) กรรมที่ควรทำตามปฎิญา สงฆ์ผู้พร้อมเพรียงกันทำตามปฎิญา

(๔) ให้สติวินัยแก่ภิกษุผู้ควรสติวินัย

(๕) ให้อุมุหวินัยแก่ภิกษุผู้ควรอุมุหวินัย

(๖) ลงตัสสปาปิยสิกการมแก่ภิกษุผู้ควรตัสสปาปิยสิกการม

(๗) ลงตัชชนิยการมแก่ภิกษุผู้ควรตัชชนิยการม

(๘) ลงนียสการมแก่ภิกษุผู้ควรนียสการม

(๙) ลงปัพพชานียการมแก่ภิกษุผู้ควรปัพพชานียการม

(๑๐) ลงปฏิสารณียการมแก่ภิกษุผู้ควรปฏิสารณียการม

(๑๑) ลงอุกเชปนียการมแก่ภิกษุผู้ควรอุกเชปนียการม

(๑๒) ให้ปริวาสแก่ภิกษุผู้ควรปริวาส

(๑๓) ชกภิกษุผู้ควรชกเข้าหาอาบัติเดิมเข้าหาอาบัติเดิม

^{๓๙} อัฟกาน การเรียกกลับเข้าหมู่ เป็นขั้นตอนสุดท้ายแห่งการประพฤติปฏิบัติเพื่อออกจากอาบัติอันหาที่เสส เมื่อภิกษุผู้ต้องอาบัติสังหาภิเสส ปฏิบัติตามขั้นตอนการออกจากอาบัติ - จนได้รับการอัฟกานจากสงฆ์วิธติวรรค จำนวน ๒๐ รูปแล้ว ก็เป็นผู้บริสุทธิ์ (เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐๒-๔๐๓)

^{๔๐} วิ.ม. (ไทย) ๔/๔๐๐/๒๘๘-๒๘๙, (บาลี) ๔/๔๐๐/๒๘๘-๒๘๙.

^{๔๑} วิ.ม. (ไทย) ๔/๔๐๐/๒๘๙-๒๙๐, (บาลี) ๔/๔๐๐/๒๘๙-๒๙๐.

(๑๔) ให้มานัดแก้ภิกษุผู้ควรมานัด

(๑๕) ยัphanภิกษุผู้ควรยัphan

(๑๖) อุปสมบทให้กุลบุตรผู้ควรอุปสมบท

การกระทำความผิดเหล่านี้ จัดว่าเป็นกรรมชอบด้วยธรรมวินัยหรือไม่^{๒๐}

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า การกระทำความผิดที่ถามนี้ จัดว่าเป็นกรรมชอบด้วยธรรมวินัย ภิกษุสงฆ์ที่กระทำความผิดนี้ ย่อมไม่มีความผิด^{๒๑}

(๓) เรื่องนิคคหกรรมที่สงฆ์กระทำไม่ชอบด้วยธรรมวินัย

(๑) สงฆ์พร้อมเพรียงกันให้อมุสพหวินัยแก่ภิกษุผู้ควรสติวินัย ให้สติวินัยแก่ภิกษุผู้ควรอมุสพหวินัย

(๒) สงฆ์พร้อมเพรียงกันลงตัสสปาปิยสิกขากรรมแก่ภิกษุผู้ควรอมุสพหวินัย ให้อมุสพหวินัยแก่ภิกษุผู้ควรตัสสปาปิยสิกขากรรม

(๓) ลงตัชชนียกรรมแก่ภิกษุผู้ควรตัสสปาปิยสิกขากรรม

(๔) ลงตัสสปาปิยสิกขากรรมแก่ภิกษุผู้ควรตัชชนียกรรม

(๕) ลงนียสกรรมแก่ภิกษุผู้ควรตัชชนียกรรม

(๖) ลงตัชชนียกรรมแก่ภิกษุผู้ควรนียสกรรม

(๗) ลงภัพพาชนียกรรมแก่ภิกษุผู้ควรนียสกรรม

(๘) ลงนียสกรรมแก่ภิกษุผู้ควรภัพพาชนียกรรม

(๙) ลงปฏิสารณียกรรมแก่ภิกษุผู้ควรภัพพาชนียกรรม

(๑๐) ลงภัพพาชนียกรรมแก่ภิกษุผู้ควรปฏิสารณียกรรม

(๑๑) ลงอุกเขปนียกรรมแก่ภิกษุผู้ควรปฏิสารณียกรรม

(๑๒) ลงปฏิสารณียกรรมแก่ภิกษุผู้ควรอุกเขปนียกรรม

^{๒๐} วิ.ม. (ทิธ) ๕/๔๐๑/๒๕๐, (ปาณี) ๕/๔๐๑/๑๙๙-๒๐๐.

^{๒๑} วิ.ม. (ทิธ) ๕/๔๐๑/๒๕๑, (ปาณี) ๕/๔๐๑/๑๙๙-๒๐๐.

- (๑๓) ให้ปรีวาสนแก่ภิกษุผู้ควรอุกเสปนียกรรม
- (๑๔) ลงอุกเสปนียกรรมแก่ภิกษุผู้ควรปรีวาสน
- (๑๕) ชักภิกษุผู้ควรปรีวาสนเข้าหาอาบติเตม
- (๑๖) ให้ปรีวาสนแก่ภิกษุผู้ควรชักเข้าหาอาบติเตม
- (๑๗) ให้มานัตแก่ภิกษุผู้ควรชักเข้าหาอาบติเตม
- (๑๘) ชักภิกษุผู้ควรมานัตเข้าหาอาบติเตม
- (๑๙) อัมภานภิกษุผู้ควรมานัต
- (๒๐) ให้มานัตแก่ภิกษุผู้ควรอัมภาน
- (๒๑) ให้ภิกษุผู้ควรอัมภานอุปสมบทให้กุลบุตร
- (๒๒) อัมภานกุลบุตรผู้ควรอุปสมบท

การกระทำกรรม ดังกล่าวนี้ จัดว่าเป็นกรรมชอบด้วยธรรมวินัยหรือไม่

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า การกระทำกรรมที่ถามนี้ จัดว่าเป็นกรรมไม่ชอบด้วยธรรมวินัย ภิกษุสงฆ์ที่กระทำความนี้มีคามผิด^{๒๖}

๔. เรื่องกรรมชอบด้วยธรรมชอบด้วยวินัย

(๑) สงฆ์พร้อมเพรียงกันให้สติวินัยแก่ภิกษุผู้ควรสติวินัย ให้อุมุหวิณิกแก่ภิกษุผู้ควรอุมุหวิณัย

- (๒) สงฆ์พร้อมเพรียงกันให้อุมุหวิณัยแก่ภิกษุผู้ควรอุมุหวิณัย
- (๓) ลงตัสสะปาปิยสิกการมแก่ภิกษุผู้ควรตัสสะปาปิยสิกการม
- (๔) ลงตัสซนียกรรมแก่ภิกษุผู้ควรตัสซนียกรรม
- (๕) ลงนียสการมแก่ภิกษุผู้ควรนียสการม
- (๖) ลงปัพพาทนียกรรมแก่ภิกษุผู้ควรปัพพาทนียกรรม
- (๗) ลงปฏิสارانียกรรมแก่ภิกษุผู้ควรปฏิสارانียกรรม

^{๒๖} วิ.ม. (กัถย) ๕/๙๐๒/๒๙๔-๒๙๖, (บาลี) ๕/๙๐๒/๒๐๐-๒๐๑.

- (๘) ลงอุกเขปนียกรรมแก่ภิกษุผู้ควรอุกเขปนียกรรม
- (๙) ให้ปริวาสแก่ภิกษุผู้ควรปริวาส
- (๑๐) ชักภิกษุผู้ควรชักเข้าหาอาบัติเดิมเข้าหาอาบัติเดิม
- (๑๑) ให้มณัตแก่ภิกษุผู้ควรมณัต
- (๑๒) อัมภานภิกษุผู้ควรอัมภาน
- (๑๓) อุปสมบทให้ภิกษุผู้ควรอุปสมบท

การกระทำกรรมดังกล่าวนี้ จัดว่าเป็นกรรมชอบด้วยธรรมวินัยหรือไม่

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า การกระทำกรรมดังที่ถามนี้ จัดว่าเป็นกรรมชอบด้วยธรรมวินัย ภิกษุสงฆ์ที่กระทำกรรมนี้ ย่อมไม่มีความผิด^{๓๐}

๕. ทูลถามถึงเรื่องสังฆสามัคคี

พระอุบาลีทูลถามเรื่องความสามัคคีของสงฆ์ หรือเรื่องสังฆสามัคคี เกี่ยวกับความบาดหมาง ความทะเลาะ ความขัดแย้ง ความวิวาท ความแตกแห่งสงฆ์ ความวิวาทแห่งสงฆ์ ความแบ่งแยกแห่งสงฆ์ การทำสงฆ์ให้เป็นต่าง ๆ กันมีเพราะเรื่องใด สงฆ์ยังไม่ได้วินัจฉัย ยังไม่ได้สืบสวนเรื่องนั้นแล้วทำสังฆสามัคคี^{๓๑} สังฆสามัคคีนั้นชอบธรรมหรือไม่

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า การกระทำตามที่ถามนั้นไม่ชอบด้วยธรรม

พระอุบาลีทูลถามว่า ความบาดหมาง ความทะเลาะ ความขัดแย้ง ความวิวาท ความแตกแห่งสงฆ์ ความวิวาทแห่งสงฆ์ ความแบ่งแยกแห่งสงฆ์ การทำสงฆ์ให้เป็นต่าง ๆ กันย่อมมีเพราะเรื่องใด สงฆ์ได้วินัจฉัย สืบสวนเรื่องนั้นแล้วทำสังฆสามัคคี สังฆสามัคคีนั้นชอบด้วยธรรมหรือไม่

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า การกระทำตามที่ถามนั้นชอบด้วยธรรม

^{๓๐} ว.ม. (ไทย) ส/ว/๐๐๓/๒๕๓-๒๕๓๔, (บาลี) ส/ว/๐๐๓/๒๐๑-๒๐๒.

^{๓๑} ว.ม. (ไทย) ส/ว/๐๐๓/๒๕๓, (บาลี) ส/ว/๐๐๓/๒๕๓. ทำสังฆสามัคคี คือ การทำสามัคคีอยู่ในสงฆ์ขึ้นเป็นกรณีพิเศษ เมื่อสงฆ์ ๒ ฝ่ายซึ่งแตกกันกลับมาปรองดองสมานเข้ากันได้ สามัคคีอยู่ในสงฆ์ มิได้กำหนดวันตายตัวสงฆ์พร้อมเพรียงกันเมื่อใด ก็ทำเมื่อเช่น เรียกว่า วินสามัคคี (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๓๓).

พระพุทธรูปเจ้าได้ทรงอธิบายให้พระอนุสาสีฟังอีกว่า สังฆสามัคคีมี ๒ อย่าง คือ สังฆสามัคคีคิดไปจากอรรถ แต่ได้พยัญชนะ และสังฆสามัคคีได้ทั้งอรรถและได้ทั้งพยัญชนะ

สังฆสามัคคีคิดไปจากอรรถแต่ได้พยัญชนะ คือ ความบาดหมาง ความทะเลาะ ความขัดแย้ง ความวิวาท ความแตกแห่งสงฆ์ ความวิวาทแห่งสงฆ์ ความแบ่งแยกแห่งสงฆ์ การทำสงฆ์ให้เป็นต่าง ๆ กันย่อมมีเพราะเรื่องใด สงฆ์ไม่ได้วินิจฉัย ไม่ได้สืบสวนเรื่องนั้นแล้วทำสังฆสามัคคี อย่างนี้เรียกว่า สังฆสามัคคีคิดไปจากอรรถแต่ได้พยัญชนะ

สังฆสามัคคีได้ทั้งอรรถและได้ทั้งพยัญชนะ คือ ความบาดหมาง ความทะเลาะ ความขัดแย้ง ความวิวาท ความแตกแห่งสงฆ์ ความวิวาทแห่งสงฆ์ ความแบ่งแยกแห่งสงฆ์ การทำสงฆ์ให้เป็นต่าง ๆ กันย่อมมีเพราะเรื่องใด สงฆ์ได้วินิจฉัยสืบสวนเรื่องนั้นแล้วทำสังฆสามัคคี อย่างนี้เรียกว่า สังฆสามัคคีได้ทั้งอรรถและได้ทั้งพยัญชนะ^{๕๔}

๖. ทูลถามเรื่องวัดติเขตของภิกษุผู้อยู่ปริวาส

พระอนุสาสีทูลถามว่า วัดติเขต^{๕๖} ของภิกษุผู้อยู่ปริวาสมีเท่าไร พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า วัดติเขตของภิกษุผู้อยู่ปริวาสมี ๓ อย่าง คือ

- (๑) สทวาส (การอยู่ร่วมกัน)
- (๒) วิปปาวส (การอยู่ปราศ)
- (๓) อนาโรจนา (การไม่บอก)^{๕๗}

๗. ทูลถามเรื่องวัดติเขตของภิกษุผู้ประพฤติมิานันต์

วัดติเขตของภิกษุผู้ประพฤติมิานันต์มีเท่าไร พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า วัดติเขตของภิกษุผู้ประพฤติมิานันต์มี ๔ อย่าง คือ

^{๕๔} วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๗๗/๒๗๑-๒๗๒, (บาลี) ๕/๔๗๗/๒๗๕.

^{๕๖} วัดติเขต แปลว่า ความขาดราตรี หมายถึงเหตุให้ขาดราตรี นับราตรีที่อยู่ปริวาสไม่ได้ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้สำหรับภิกษุผู้อยู่ปริวาสและภิกษุผู้ประพฤติมิานันต์ (วิ.ม. (บาลี) ๗/๔๗๗/๔๖๔).

^{๕๗} สทวาสะ การอยู่ร่วมกัน หมายถึงการอยู่ในที่นับร่วมกันเกี่ยวกับปกติคิดภิกษุ

วิปปาวสะ การอยู่ปราศ หมายถึงการที่ภิกษุผู้อยู่ปริวาสนั้นอยู่รูปเดียว

อนาโรจนา การไม่บอก หมายถึงการไม่บอกแก่พวกภิกษุที่ตนศุภเป็นต้น (วิ.ม. (บาลี) ๗/๔๗๗/๖๖)

๑. สหวาส (การอยู่ร่วมกัน)
๒. วิปวาส (การอยู่ปราศ)
๓. อนาโวจนา (การไม่บอก)
๔. อุเนคเนจระณะ (การประพฤติमानัดในคณะสงฆ์อันพร้อม)^{๒๔}
๕. ทูลถามเรื่องสังฆราชา(ความร้าวรานแห่งสงฆ์)

ด้วยอาการเพียงไร จึงเป็นสังฆราชา แต่ไม่เป็นสังฆบาท และด้วยอาการเพียงไร จึงเป็นทั้งสังฆราชาและสังฆบาท

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบคำถามของพระอุบาลี ซึ่งแยกเป็นประเด็น ได้ดังนี้

(๑) ฝ่ายหนึ่งมีภิกษุ ๑ รูป อีกฝ่ายหนึ่งมีภิกษุ ๒ รูป รูปที่ ๔ ประกาศให้จับสลากว่า นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นสัตตสุสาน พวกท่านจงจับสลากนี้ จงขอใจสลากนี้ อย่างนี้จัดเป็นสังฆราชา แต่ไม่เป็นสังฆบาท

(๒) ฝ่ายหนึ่งมีภิกษุ ๒ รูป อีกฝ่ายหนึ่งก็มีภิกษุ ๒ รูป รูปที่ ๔ ประกาศให้จับสลาก อย่างนี้จัดเป็นสังฆราชา แต่ไม่เป็นสังฆบาท

(๓) ฝ่ายหนึ่งมีภิกษุ ๒ รูป อีกฝ่ายหนึ่งมีภิกษุ ๓ รูป รูปที่ ๖ ประกาศให้จับสลาก อย่างนี้จัดเป็นสังฆราชา แต่ไม่เป็นสังฆบาท

(๔) ฝ่ายหนึ่งมีภิกษุ ๓ รูป อีกฝ่ายหนึ่งก็มีภิกษุ ๓ รูป รูปที่ ๗ ประกาศให้จับสลาก อย่างนี้จัดเป็นสังฆราชา แต่ไม่เป็นสังฆบาท

(๕) ฝ่ายหนึ่งมีภิกษุ ๓ รูป อีกฝ่ายหนึ่งมีภิกษุ ๔ รูป รูปที่ ๘ ประกาศให้จับสลาก อย่างนี้จัดเป็นสังฆราชา แต่ไม่เป็นสังฆบาท

(๖) ฝ่ายหนึ่งมีภิกษุ ๔ รูป อีกฝ่ายหนึ่งก็มีภิกษุ ๔ รูป รูปที่ ๙ ประกาศให้จับสลาก อย่างนี้จัดเป็นทั้งสังฆราชา และสังฆบาท

(๗) ภิกษุ ๔ รูป หรือมากกว่า ๔ รูป จัดเป็นทั้งสังฆราชา และสังฆบาท ภิกษุหนึ่งทำลายสงฆ์ไม่ได้ ได้แก่พยายามทำลาย สิกขมานาทำลายสงฆ์ไม่ได้ สามเณรทำลาย

^{๒๔} วิ.จ. (ไทย) ๖/๘๓/๒๖๔, ๔๒๖/๒๘๕, (บาลี) ๖/๘๓/๒๐๕, ๔๒๖/๒๘๕.

สงฆ์ไม่ได้ สามเณรทำลายสงฆ์ไม่ได้ อุบาสกทำลายสงฆ์ไม่ได้ อุบาสิกาทำลายสงฆ์ไม่ได้
ได้แต่พยายาม ปกคัตตภิกขุผู้มีสังวาสเสมอกัน อยู่ในสีมาเดียวกัน ย่อมทำลายสงฆ์ได้

๔. ทูลถามเรื่องเหตุที่ทำให้สงฆ์แตกแยกกัน

สงฆ์จะเป็นผู้แตกแยกกันด้วยเหตุเท่าไร พระผู้มีพระภาคตรัสตอบคำถามของ
พระอุบาลีเรื่องเหตุที่จะทำให้เกิดสงฆ์แตกกัน รวม ๑๘ ประการ คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

- (๑) แสดงธรรมเป็นธรรม
- (๒) แสดงธรรมเป็นอธรรม
- (๓) แสดงข้อปฏิบัติที่มีวินัยเป็นวินัย
- (๔) แสดงวินัยเป็นข้อปฏิบัติที่มีวินัย
- (๕) แสดงคำสอนที่พระพุทธเจ้า มิได้สอนไว้เป็นคำสอนที่พระพุทธเจ้าสอนไว้
- (๖) แสดงคำสอนที่พระพุทธเจ้าสอนไว้เป็นคำสอนที่พระพุทธเจ้ามิได้สอนไว้
- (๗) แสดงจริยวัตรที่พระพุทธเจ้าไม่ได้ประพฤติมาเป็นจริยวัตรที่พระพุทธเจ้า
ได้ประพฤติมา
- (๘) แสดงจริยวัตรที่พระพุทธเจ้าได้ประพฤติมาเป็นจริยวัตรที่พระพุทธเจ้า
ไม่ได้ประพฤติมา
- (๙) แสดงข้อปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงบัญญัติไว้เป็นข้อปฏิบัติที่พระพุทธเจ้า
ทรงบัญญัติไว้
- (๑๐) แสดงข้อปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เป็นข้อปฏิบัติที่พระพุทธเจ้า
ไม่ได้บัญญัติไว้
- (๑๑) แสดงเรื่องที่ไม่เป็นอาบัติเป็นเรื่องที่เป็นอาบัติ
- (๑๒) แสดงเรื่องที่เป็นอาบัติเป็นเรื่องที่ไม่เป็นอาบัติ
- (๑๓) แสดงเรื่องที่เป็นอาบัติเบาเป็นเรื่องที่เป็นอาบัติหนัก
- (๑๔) แสดงเรื่องที่เป็นอาบัติหนักเป็นเรื่องที่เป็นอาบัติเบา
- (๑๕) แสดงเรื่องที่เป็นอาบัติมีส่วนเหลือเป็นเรื่องที่เป็นอาบัติไม่มีส่วนเหลือ
- (๑๖) แสดงเรื่องที่เป็นอาบัติไม่มีส่วนเหลือเป็นเรื่องที่เป็นอาบัติมีส่วนเหลือ

(๑๗) แสดงเรื่องที่เป็นอาบัติเลวทรามเป็นเรื่องที่เป็นอาบัติไม่เลวทราม

(๑๘) แสดงเรื่องที่เป็นอาบัติไม่เลวทรามเป็นเรื่องที่เป็นอาบัติเลวทราม

แยกกันทำอุโบสถ แยกกันทำปวารณา แยกกันทำสังฆกรรม จึงจัดว่าสงฆ์แตกต่างกัน
คือเป็นสังฆเภท^{๕๔}

๑๐. ทูลถามเรื่องเหตุที่ทำให้สงฆ์สามัคคีกัน

พระอุบาลีได้ทูลถามเหตุตรงกันข้ามจาก ๑๘ ประการนี้ อันเป็นเหตุที่ทำให้สงฆ์
เป็นผู้สามัคคีกัน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

(๑) แสดงอธรรมเป็นอธรรม

(๒) แสดงธรรมเป็นธรรม

(๓) แสดงข้อปฏิบัติที่มีวินัยเป็นสิ่งที่มิใช่วินัย

(๔) แสดงวินัยเป็นวินัย

(๕) แสดงคำสอนที่พระพุทธเจ้า มิได้สอนไว้เป็นคำสอนที่พระพุทธเจ้ามิได้
สอนไว้

(๖) แสดงคำสอนที่พระพุทธเจ้าสอนไว้เป็นคำสอนที่พระพุทธเจ้าสอนไว้

(๗) แสดงจริยาวัตรที่พระพุทธเจ้าไม่ได้ประพฤติมาเป็นจริยาวัตรที่พระพุทธเจ้า
มิได้ประพฤติมา

(๘) แสดงจริยาวัตรที่พระพุทธเจ้าได้ประพฤติมาเป็นจริยาวัตรที่พระพุทธเจ้า
ได้ประพฤติมา

(๙) แสดงข้อปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงบัญญัติไว้เป็นข้อปฏิบัติที่พระพุทธเจ้า
มิได้ทรงบัญญัติไว้

(๑๐) แสดงข้อปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เป็นข้อปฏิบัติที่พระพุทธเจ้า
ได้บัญญัติไว้

(๑๑) แสดงเรื่องที่ไม่เป็นอาบัติเป็นเรื่องที่ไม่เป็นอาบัติ

^{๕๔} ฎ. จ. (ไทย) /๗/๓๔๑-๓๔๒/๒๑๒-๒๑๔, (บาลี) ๗/๓๔๑/๓๖-๓๔๗.

- (๑๒) แสดงเรื่องที่เป็นอาบัติเป็นเรื่องที่เป็นอาบัติ
- (๑๓) แสดงเรื่องที่เป็นอาบัติเบาเป็นเรื่องที่เป็นอาบัติเบา
- (๑๔) แสดงเรื่องที่เป็นอาบัติหนักเป็นเรื่องที่เป็นอาบัติหนัก
- (๑๕) แสดงเรื่องที่เป็นอาบัติมีส่วนเหลือเป็นเรื่องที่เป็นอาบัติมีส่วนเหลือ
- (๑๖) แสดงเรื่องที่เป็นอาบัติไม่มีส่วนเหลือเป็นเรื่องที่เป็นอาบัติไม่มีส่วนเหลือ
- (๑๗) แสดงเรื่องที่เป็นอาบัติเลวทรามเป็นเรื่องที่เป็นอาบัติเลวทราม
- (๑๘) แสดงเรื่องที่เป็นอาบัติไม่เลวทรามเป็นเรื่องที่เป็นอาบัติไม่เลวทราม

ไม่แยกกันทำอุโบสถ ไม่แยกกันทำปวารณา ไม่แยกกันทำสังฆกรรม สงฆ์จะเป็น
ผู้สามัคคิกัน ด้วยเหตุเท่านั้น^{๖๐}

๑๑. ทูลถามเรื่องภิกษุผู้ทำลายต้องไปเกิดในอบาย

พระอุบาลีเข้ากราบทูลถามพระพุทธเจ้าถึงคติที่ภิกษุผู้ทำลายจะต้องไปเกิด โดย
กราบทูลถามว่ามีไหมที่ภิกษุผู้ทำลายสงฆ์ต้องไปเกิดในอบาย ต้องไปเกิดในนรก ดำรงอยู่
ชั่วกับ แก้ไขไม่ได้ และมีไหมที่ภิกษุผู้ทำลายสงฆ์ไม่ต้องไปเกิดในอบาย ไม่ต้องไปเกิดในนรก
ไม่ต้องดำรงอยู่ชั่วกับ ยังแก้ไขได้

พระพุทธผู้มีพระภาคตรัสตอบคำถามของพระอุบาลี สรุปใจความได้ว่า ภิกษุที่แสดง
เหตุให้สงฆ์เป็นสังฆวราชี ให้สงฆ์แตกแยกกัน ๑๘ ประการ ประกาศให้จับสลาก และแสดง
ไปแล้วก็ยังไม่มีความเข้าใจอย่างนั้น ไม่แน่ใจ อำพรางความเห็น อำพรางความเห็นชอบ หรือ
อำพรางความประสงค์ ประกาศให้จับสลาก ภิกษุผู้ทำลายสงฆ์นี้ ต้องไปเกิดในอบาย ต้อง
ไปเกิดในนรก ดำรงอยู่ชั่วกับ แก้ไขไม่ได้

ภิกษุที่แสดงเหตุให้สงฆ์เป็นสังฆวราชี ให้สงฆ์แตกแยกกัน ๑๘ ประการ ประกาศ
ให้จับสลาก และแสดงไปแล้วก็ยังไม่มีความเข้าใจอย่างนั้น ไม่อำพรางความเห็น ไม่อำพราง
ความเห็นชอบ ไม่อำพรางความประสงค์ ประกาศให้จับสลาก ภิกษุผู้ทำลายสงฆ์นี้ ไม่ต้อง
ไปเกิดในอบาย ไม่ต้องไปเกิดในนรก ไม่ต้องดำรงอยู่ชั่วกับ ยังแก้ไขได้^{๖๑}

^{๖๐} วิ.จ. (ไทย) ๗๗/๒๕๖๒/๒๑๔-๒๑๕, (บาลี) ๗๗/๒๕๖๒/๒๑๔-๒๑๕.

^{๖๑} วิ.จ. (ไทย) ๗๗/๒๕๖๒/๒๑๖, (บาลี) ๗๗/๒๕๖๒/๒๑๖-๒๑๖.

๑๒. ทูลถามเรื่องการรับหน้าที่ชำระอธิการณ์

พระอุบาลีเข้ากราบทูลถามพระพุทธเจ้าถึงเหตุที่ภิกษุผู้จะรับหน้าที่ชำระอธิการณ์ พระผู้มีพระภาคตรัสตอบคำถามของพระอุบาลีว่า ต้องพิจารณาเหตุ ๕ ประการ คือ

- (๑) เป็นเวลาที่ควรรับอธิการณ์หรือไม่ ถ้าเห็นว่า ยังไม่ควรรับ ก็ไม่พึงรับ
- (๒) อธิการณ์เป็นเรื่องจริงหรือไม่ ถ้าไม่จริง ก็ไม่ควรรับ
- (๓) รับอธิการณ์นั้น มีประโยชน์หรือไม่ ถ้าไม่มีประโยชน์ ก็ไม่ควรรับ
- (๔) รับอธิการณ์นั้น จะได้พวกหรือไม่ ถ้าไม่ได้ ก็ไม่ควรรับ
- (๕) ถ้าได้พวกแล้ว รับอธิการณ์นั้น จะทำให้สงฆ์ขาดความ ทะเลาะ แก่งแย่งวิวาท แดกกัน ร้าวราน แบ่งแยก เป็นฝ่าย ก็ไม่ควรรับ ถ้าไม่เป็นดังนั้น ก็ควรรับ^{๑๖}

๑๓. ทูลถามเรื่องคุณสมบัติของภิกษุที่จะเป็นโจทก์

พระอุบาลีเข้ากราบทูลถามพระพุทธเจ้าถึงคุณสมบัติของภิกษุผู้จะรับหน้าที่เป็นโจทก์ พระผู้มีพระภาคตรัสตอบคำถามของพระอุบาลีว่า ต้องพิจารณาว่าตนมีคุณสมบัติ ๕ ประการหรือไม่ คือ

- (๑) มีความประพฤติทางกายบริสุทธิ์หรือไม่ เสียหายบกพร่อง หรือไม่ ถ้าไม่บริสุทธิ์ หรือเสียหายบกพร่อง ก็จะถูกตอบโต้ให้สำรวจตนเอง
- (๒) มีความประพฤติทางวาจาบริสุทธิ์หรือไม่ เสียหายบกพร่อง หรือไม่ ถ้าไม่บริสุทธิ์ หรือเสียหายบกพร่อง ก็จะถูกตอบโต้ให้สำรวจตนเอง
- (๓) มีความเมตตาจิต ไม่อาฆาตพยาบาทหรือไม่ ถ้าไม่มีเมตตาจิต เป็นผู้อาฆาตพยาบาท ก็จะถูกตอบโต้ให้สำรวจตนเอง
- (๔) เป็นพหูสูต ทรงสุตะ มีสุตะสั่งสมอยู่หรือไม่ ได้ยินได้ฟังมาก ทรงจำได้แม่นยำ คล่องปาก ชื่นใจ รู้ชัดด้วยปัญญา หรือไม่ ถ้าไม่มีคุณสมบัติดังกล่าว ก็จะถูกตอบโต้ให้สำรวจตนเอง
- (๕) ทรงจำปาติโมกข์ได้แม่นยำอย่างพิสดาร จำแนกแจกแจงได้ถูกต้อง วินิจฉัยถูกต้อง หรือไม่ ถ้าไม่มีคุณสมบัติดังกล่าว ก็จะถูกตอบโต้ให้สำรวจตนเอง^{๑๗}

^{๑๖} วิ.จ. (ไทย) ๗/๑๙๗/๓๐๐-๓๐๒, (บาลี) ๗/๑๙๗/๒๒๒-๒๒๔.

^{๑๗} วิ.จ. (ไทย) ๗/๑๙๗/๓๐๒-๓๐๔, (บาลี) ๗/๑๙๗/๒๒๔.

๑๔. ทูลถามเรื่องคุณสมบัติที่ภิกษุผู้โจทก์พึงตั้งไว้ในตน

พระอุบาลีเฝ้ากราบทูลถามพระพุทธเจ้าถึงคุณสมบัติที่ภิกษุผู้โจทก์พึงตั้งไว้ในตน พระผู้มีพระภาคตรัสตอบคำถามของพระอุบาลีว่า พึงตั้งคุณสมบัติ ๕ ประการไว้ในตน คือ

- (๑) จะกล่าวในเวลาสมควร ไม่กล่าวในเวลาไม่ควร
- (๒) จะกล่าวคำจริง ไม่กล่าวคำเท็จ
- (๓) จะกล่าวคำสุภาพ ไม่กล่าวคำหยาบ
- (๔) จะกล่าวคำมีประโยชน์ ไม่กล่าวคำไม่มีประโยชน์
- (๕) จะกล่าวด้วยเมตตาจิต ไม่มุ่งร้าย^{๑๔}

๑๕. ทูลถามเรื่องผู้โจทก์ไม่ชอบธรรมต้องเดือดร้อน

พระอุบาลีกราบทูลถามพระพุทธเจ้าถึงเรื่องภิกษุที่โจทก์ไม่ชอบธรรมจะเดือดร้อนอย่างไรบ้าง พระพุทธเจ้าตรัสตอบคำถามของท่านว่า จะเดือดร้อนด้วยอาการ ๕ อย่าง คือ

- (๑) โจทก์ในเวลาไม่ควร ไม่โจทก์ในเวลาสมควร จึงเดือดร้อน
- (๒) โจทก์ด้วยเรื่องไม่จริง ไม่โจทก์ด้วยเรื่องจริง จึงเดือดร้อน
- (๓) โจทก์ด้วยคำหยาบ ไม่โจทก์ด้วยคำสุภาพ จึงเดือดร้อน
- (๔) โจทก์ด้วยเรื่องไม่เป็นประโยชน์ ไม่โจทก์ด้วยเรื่องที่เป็นประโยชน์ จึงเดือดร้อน
- (๕) มีจิตมุ่งร้ายโจทก์ ไม่มีเมตตาจิตโจทก์ จึงเดือดร้อน^{๑๕}

๑๖. ทูลถามเรื่องผู้โจทก์ไม่ชอบธรรมไม่เดือดร้อน

พระอุบาลีกราบทูลถามพระพุทธเจ้าถึงเรื่องภิกษุถูกโจทก์ไม่ชอบธรรมไม่เดือดร้อนอย่างไรบ้าง พระพุทธเจ้าตรัสตอบคำถามของท่านว่า ไม่เดือดร้อนด้วยอาการ ๕ อย่าง คือ

- (๑) ถูกโจทก์ในเวลาไม่ควร ไม่ถูกโจทก์ในเวลาสมควร จึงไม่เดือดร้อน
- (๒) ถูกโจทก์ด้วยเรื่องไม่จริง ไม่ถูกโจทก์ด้วยเรื่องจริง จึงไม่เดือดร้อน
- (๓) ถูกโจทก์ด้วยคำหยาบ ไม่ถูกโจทก์ด้วยคำสุภาพ จึงไม่เดือดร้อน

^{๑๔} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๐๐/๓๐๔, (บาลี) ๗/๔๐๐/๒๒๖.

^{๑๕} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๐๐/๓๐๕, (บาลี) ๗/๔๐๐/๒๒๖.

(๔) ถูกใจด้วยเรื่องไม่เป็นประโยชน์ ไม่ถูกใจด้วยเรื่องที่เป็นประโยชน์
จึงไม่เดือดร้อน

(๕) ถูกใจเพราะความมุ่งร้าย ไม่ถูกใจเพราะเมตตาจิต จึงไม่เดือดร้อน^{๑๖}

๑๗. ทูลถามเรื่องผู้ใจชอบธรรมไม่ต้องเดือดร้อน

พระอนุาสิ กราบทูลถามพระพุทธเจ้าถึงเรื่องภิกษุที่ใจรักชอบธรรมไม่ต้อง
เดือดร้อนอย่างไรบ้าง พระพุทธเจ้าตรัสตอบคำถามของท่านว่า ไม่เดือดร้อนด้วยอาการ
๕ อย่าง คือ

(๑) ใจในเวลาที่ดีว ไม่ใจในเวลาที่ไม่ควร จึงไม่เดือดร้อน

(๒) ใจด้วยเรื่องจริง ไม่ใจด้วยเรื่องไม่จริง จึงไม่เดือดร้อน

(๓) ใจด้วยคำสุภาพ ไม่ใจด้วยคำหยาบ จึงไม่เดือดร้อน

(๔) ใจด้วยเรื่องเป็นประโยชน์ ไม่ใจด้วยเรื่องที่ไม่เป็นประโยชน์ จึงไม่
เดือดร้อน

(๕) มีเมตตาจิตใจ ไม่มุ่งร้ายใจ จึงไม่เดือดร้อน^{๑๗}

๑๘. ทูลถามเรื่องผู้ถูกใจชอบธรรมต้องเดือดร้อน

พระอนุาสกราบทูลถามพระพุทธเจ้าถึงเรื่องภิกษุถูกใจชอบธรรม ต้องเดือดร้อน
อย่างไรบ้าง พระพุทธเจ้าตรัสตอบคำถามของท่านว่า เดือดร้อนด้วยอาการ ๕ อย่าง คือ

(๑) ถูกใจในเวลาที่ดีว ไม่ถูกใจในเวลาที่ไม่ควร จึงเดือดร้อน

(๒) ถูกใจด้วยเรื่องจริง ไม่ถูกใจด้วยเรื่องไม่จริง จึงเดือดร้อน

(๓) ถูกใจด้วยคำสุภาพ ไม่ถูกใจด้วยคำหยาบ จึงเดือดร้อน

(๔) ถูกใจด้วยเรื่องเป็นประโยชน์ ไม่ถูกใจด้วยเรื่องที่ไม่เป็นประโยชน์
จึงเดือดร้อน

(๕) ถูกใจเพราะความมุ่งร้าย ไม่ถูกใจเพราะเมตตาจิต จึงเดือดร้อน^{๑๘}

^{๑๖} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๐๑/๓๐๕-๓๐๖, (บาลี) ๗/๔๐๑/๒๒๖.

^{๑๗} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๐๑/๓๐๗, (บาลี) ๗/๔๐๑/๒๒๗.

^{๑๘} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๐๑/๓๐๘, (บาลี) ๗/๔๐๑/๒๒๘.

๑๙. ทูลถามเรื่องคุณสมบัติของภิกษุผู้โจทก์

พระอุบาลีเข้ากราบทูลถามพระพุทธเจ้าถึงคุณสมบัติของภิกษุผู้โจทก์พึงมนสิการ
คุณสมบัติภายในตนอย่างไร พระผู้มีพระภาคตรัสตอบคำถามของพระอุบาลีว่า พึงมนสิการ
คุณสมบัติภายในตน ๕ ประการ คือ

- | | |
|---|-------------------------|
| (๑) มีความการุญ | (๒) มุ่งประโยชน์ |
| (๓) มีความเอ็นดู | (๔) มุ่งให้ออกจากอาบัติ |
| (๕) ยึดพระวินัยเป็นแนวทาง ^{๑๙} | |

๒๐. ทูลถามเรื่องธรรมที่ภิกษุผู้ถูกโจทก์พึงตั้งอยู่

พระอุบาลีเข้ากราบทูลถามพระพุทธเจ้าถึงธรรมที่ภิกษุผู้โจทก์พึงตั้งอยู่มีเท่าไร
พระผู้มีพระภาคตรัสตอบคำถามของพระอุบาลีว่า พึงตั้งอยู่ณธรรม ๒ อย่าง คือ

- | | |
|--------------|-------------------------------------|
| (๑) ความจริง | (๒) ความไม่หวั่นเคือง ^{๒๐} |
|--------------|-------------------------------------|

๒๑. ทูลถามถึงเรื่องสิกขาบทที่ทรงบัญญัติ

พระอุบาลีเข้าทูลถามพระผู้มีพระภาคถึงสิกขาบท ที่ทรงบัญญัติที่จัดเป็น
อุกโตวิมังคัล ที่ยกขึ้นสวดในวันอุโบสถมีเท่าไร ทรงบัญญัติ ณ พระนครกัณฐ

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่าสิกขาบทที่ทรงบัญญัติที่จัดเป็นอุกโตวิมังคัลที่ยกขึ้น
สวดในวันอุโบสถมี ๓๕๐ สิกขาบท ทรงบัญญัติ ณ พระนคร ๗ นคร

ท่านพระอุบาลีทูลถามต่อว่า ทรงบัญญัติ ณ พระนครไหนบ้าง นครละกี่สิกขาบท
พระผู้มีพระภาคตรัสตอบสรุปได้ดังนี้ ทรงบัญญัติ ณ กรุงเวสาลี ๑๐ สิกขาบท ณ กรุง
ราชคฤห์ ๒๑ สิกขาบท ณ กรุงสาวัตถี ๒๔๔ สิกขาบท ณ เมืองอาฬวี ๖ สิกขาบท ณ
กรุงโกสัมพี ๔ สิกขาบท ณ กรุงกบิลพัสดุ์ ๔ สิกขาบท ณ ภัคชนบท ๓ สิกขาบท^{๒๑}

^{๑๙} วิ.ฐ. (กัณฐ) ๗/๔๐๑/๓๐๗, (ปาฬิ) ๗/๔๐๑/๒๒๗.

^{๔๐} วิ.ฐ. (กัณฐ) ๗/๔๐๑/๓๐๗, (ปาฬิ) ๗/๔๐๑/๒๒๗.

^{๔๑} วิ.ป. (กัณฐ) ๘/๒๒๗/๕๐๕-๕๐๙, (ปาฬิ) ๘/๒๒๗/๓๐๕-๓๐๙.

(๒๒) ทูลถามถึงเรื่องภิกษุที่ภิกษุณีไม่ควรไหว

พระอุบาลีเจ้าทูลถามพระผู้มีพระภาคถึงเรื่องภิกษุที่ภิกษุณีไม่ควรไหว เรื่องภิกษุณีที่สงฆ์ลงโทษ เรื่องภิกษุไม่ควรให้อิวัตรภิกษุณี ไม่ควรรับให้อิวัตรภิกษุณี เรื่องภิกษุที่ไม่ควรสนทนาด้วยและควรสนทนาด้วย^{๔๖}

จากการศึกษา ผู้วิจัยได้พบว่า พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญการเรียนพระวินัยทรงพรรณนาคุณของพระอุบาลีให้ภิกษุทั้งหลายพึงอยู่เนื่อง ๆ ดังนั้น ภิกษุทั้งหลาย ทั้งเถระพระนวกะ และฆัณ्डิมะเป็นจำนวนมาก จึงได้ศึกษาเล่าเรียนพระวินัยในสำนักพระอุบาลี เวลาที่มีปัญหาสงสัยในอธิกรณ์ที่เกิดขึ้น ก็พากันสอบถามพระอุบาลี จึงเป็นภาระของพระอุบาลี ที่ต้องเข้าเฝ้ากราบทูลถามข้อสงสัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับวินัยกรรม คือข้อปฏิบัติในด้านพระวินัย

อนึ่ง เนื่องจากมีกลุ่มภิกษุที่มักก่อเรื่องเสียหาย คือ พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ ซึ่งเป็นกลุ่มภิกษุอสังคีติ ๖ รูป คือ (๑) พระปันทุกะ (๒) พระโฆทิสกะ (๓) พระเมตติยะ (๔) พระกุมมชกะ (๕) พระอัสสชิ (๖) พระปุนัพพุทะ^{๔๗} เคยก่อเรื่องต่อต้านการเรียนการสอนพระวินัยในสำนักของพระอุบาลี โดยที่พวกตนเกรงว่า เมื่อภิกษุทั้งหลายรู้วินัยดีแล้ว จะมารุกรานพวกตน จึงไปกล่าวชักจูงให้พวกภิกษุที่ไม่เล่าเรียนพระวินัยในสำนักพระอุบาลีให้เข้าใจว่า จะได้อะไรจากสิกขาบทเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ยกขึ้นสวดในวันปติโมกข์ การเล่าเรียนพระวินัยน่ารำคาญ ลำบาก ยุ่งยาก

การกระทำของพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ เป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติวิเสชนสิกขาบท อันเป็นสิกขาบทที่ ๒ แห่งสหัมมิกาวรรค แห่งอาบัติปาจิตติย^{๔๘} และที่พวกภิกษุฉัพพัคคีย์อีกนั้นแหละเป็นกลุ่มภิกษุที่ลงมติขณิกกรรมบ้าง นิยสกรรมบ้าง ปิพพาสนียกรรมบ้าง ปฏิสารณียกรรมบ้าง อุกเขปนียกรรมบ้าง แก่ภิกษุที่กระทำผิดแต่มิได้อยู่พร้อมหน้า คือ มิได้อยู่ในท่ามกลางสงฆ์ที่กระทำกรรมนั้น^{๔๙} พระพุทธเจ้าทรงห้ามการกระทำดังกล่าว ทรงปรับอาบัติทุกกฎแก่ผู้กระทำ^{๕๐}

^{๔๖} วิ.ป. (ไทย) ๘/๔๕๐/๖๓๓, (บาลี) ๘/๔๕๐/๖๓๓.

^{๔๗} ม.ม.ธ. (บาลี) ๒/๑๗๕/๑๓๘.

^{๔๘} วิ.มพา. (ไทย) ๒/๔๓๘-๔๓๙/๕๔๘-๕๔๙, (บาลี) ๒/๔๓๘-๔๓๙/๓๒๐-๓๒๑.

^{๔๙} วิ.ฐ. (ไทย) ๒/๑๗๕/๑๓๘, (บาลี) ๒/๑๗๕/๑๓๘.

^{๕๐} วิ.ฐ. (ไทย) ๒/๑๗๕/๑๓๖, (บาลี) ๒/๑๗๕/๑๓๖.

ในปัญหาที่พระอุบาลีเข้ากราบทูลถามพระพุทธเจ้าข้ออื่น ก็เป็นปัญหาที่พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ได้ก่อเรื่องขึ้นเช่นกัน คือ ลงมติขณิกกรรมบ้าง นิยสกรรมบ้าง ปิพพาทนียกรรมบ้าง ปฏิสารณียกรรมบ้าง อุคเชปนียกรรมบ้าง แก่ภิกษุทั้งหลายโดยที่มีได้บัญญัติ^{๔๗}

พวกภิกษุฉัพพัคคีย์นี้ เป็นกลุ่มที่ก่อเรื่องเสียหายมากกว่ากลุ่มอื่น^{๔๘} เป็นกลุ่มภิกษุที่ไม่ชอบประพฤติตามพระวินัย ดังนั้น จึงไม่ชอบพระอุบาลีและชอบก่อเรื่องให้เป็นปัญหาแก่พระอุบาลี ในการที่ต้องเข้ากราบทูลถามข้อสงสัย ซึ่งข้อทูลถามของท่านที่ได้รับการทรงจำสืบต่อมา จนได้รับการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้เป็นประโยชน์แก่พระวินัยธรรพทั้งหลาย

ผู้วิจัยมีทัศนะว่า ปัญหาเหล่านี้ พระอุบาลีคงจะทราบและแก้ไขข้อข้องใจของผู้สงสัยได้ด้วยตนเอง แต่เมื่อมีพระพุทธเจ้าอยู่ การที่ท่านจะแก้ข้อสงสัยเอง ก็จะเป็นเหมือนเมื่อมีตราขังอยู่ กลับไปใช้ฝ่ามือกะประมาณน้ำหนักสิ่งของ ดังนั้น ท่านจึงเข้ากราบทูลถามพระพุทธเจ้าเพื่อให้เป็นที่เชื่อถือของคนรุ่นต่อ ๆ มา

อนึ่ง จากการศึกษาเรื่องสังฆเภท ผู้วิจัยได้พบว่า สงฆ์จะแตกกัน คือเป็นสังฆเภทก็เพราะภิกษุทั้งหลาย มีความคิดเห็นในธรรมวินัยขัดแย้งกัน ๑๘ ประการ การที่ภิกษุสงฆ์มีความแตกแยกทางความคิดยังไม่เป็นสังฆเภท พระพุทธเจ้าทรงกำหนดการเป็นสังฆเภทด้วยการแยกกันทำอุโบสถ สังฆกรรม

จากการตรวจสอบดูเรื่องที่ท่านพระเทวทัตทำสังฆเภทพบว่า ครั้งที่พระเทวทัตทำสังฆเภทนั้น พระเทวทัตได้บอกท่านพระอานนท์ ขณะพบกันในเวลาบิณฑบาต ในกรุงราชคฤห์ว่า ท่านอานนท์ ตั้งแต่วันนี้ไป จะทำอุโบสถแยกจากพระผู้มีพระภาค จะทำสังฆกรรมแยกจากพระผู้มีพระภาค^{๔๙} แล้วก็ได้กระทำตามที่บอกนั้น

การกระทำของพระเทวทัต จัดเป็นสังฆเภท เพราะแยกตัวไปทำอุโบสถสังฆกรรมต่างหากจากพระพุทธเจ้า

^{๔๗} วิ.ฐ. (ไทย) ๒/๒๐๐/๑๑๕, (บาลี) ๒/๒๐๐/๒๒๓.

^{๔๘} วิ.มก. (ไทย) ๑/๑๓๒/๑๐๐, ๑/๒๑๑/๑๓๕, ๑๕๐/๑๑๕, (บาลี) ๑/๑๓๒/๒๒, ๑/๒๑๑/๑๓๕, ๑๕๐/๑๑๕, วิ.มก. (ไทย) ๒/๑๕๓/๑, ๒/๑๕๓/๒๒๕-๒๓๓, (บาลี) ๒/๑๕๓/๑๒๕, วิ.ม. (ไทย) ๑/๒๐๗/๑๒๒, (บาลี) ๑/๒๐๗/๑๒๒, วิ.ม. (ไทย) ๑/๒๐๗/๑๕๖, ๒/๑๕๓/๒๒๕, (บาลี) ๑/๒๐๗/๑๕๖, วิ.ฐ. (ไทย) ๒/๑๕๓/๒๒๕, ๒/๑๕๓/๒๒๕, (บาลี) ๒/๑๕๓/๒๒๕, ๒/๑๕๓/๒๒๕, วิ.ฐ. (ไทย) ๑/๒๐๗/๑, (บาลี) ๑/๒๐๗/๑.

^{๔๙} “อชฺชคฺคฺคาณานิ อากุโธ อานนฺท อญฺเฐว ภควตา อญฺเฐว ภิกฺขุณฺหา อูปฺปตฺถ กโรสฺสามิ, ตมฺภณฺนิ กโรสฺสามิ” (วิ.ฐ. (ไทย) ๑/๑๕๓/๒๐๒, (บาลี) ๑/๑๕๓/๑๒๗).

มีปัญหาว่า ท่านพระเทวทัตแยกทำอุโบสถสังฆกรรมอย่างไร ตอบว่า แยกทำในเขตสีมาเดียวกัน ในกรุงราชคฤหนั้น มหาวิหารที่อยู่รอบกรุงราชคฤห มีสีมาเดียวกัน ท่านพระธรรมเสนาบดีสารีบุตรเถระเป็นผู้ผูกสีมา

ครั้งหนึ่ง ท่านพระมหากัสสปเถระพักอยู่ที่อันธกวันวิหาร ห่างจากกรุงราชคฤห ๓ คาวุต เดินทางมาลงอุโบสถที่พระเวฬุวันเพื่อให้ความสามัคคีแก่สงฆ์ ท่านข้ามแม่น้ำเจ้าสรวงาญเปี้ยก ซึ่งเป็นเหตุให้พระพุทโธเจ้าทรงอนุญาติให้ภิกษุสงฆ์สมมติจิตวิริยวิปวาสนคือเขตที่อยู่ปราศจากใครจิวรได้ ไม่ต้องนำติดตัวไปทั้ง ๓ ผืน

ภิกษุสงฆ์ เกิดความแตกแยกทางความคิด ทางข้อปฏิบัติแล้วแยกกันทำอุโบสถสังฆกรรมในสีมาเดียวกัน จึงจัดว่าเป็นสังฆเภท^{๔๐}

๔.๑.๒ บทบาทในด้านตัดสินอธิกรณ์

เนื่องจาก พระอุบาลีเป็นที่ยกย่องและสรรเสริญ ในทางเป็นผู้รอบรู้พระวินัย เมื่อมีอธิกรณ์เกิดขึ้นในหมู่สงฆ์ พระศาสดาและภิกษุทั้งหลายก็มอบหมายให้พระอุบาลีเป็นผู้ตัดสินอธิกรณ์ ดังนี้

๑. ครั้งหนึ่ง ภิกษุรูปหนึ่ง เป็นชาวเมืองการุจีจะ ท่านฝันว่าได้เสพเมถุนกับภรรยาเก่า แล้วเข้าใจว่า ตัวท่านต้องอาบัติปาราชิกไม่ใช่มณเฑาะแล้ว ต้องการจะสึก จึงเดินทางไปเมืองการุจีจะ ได้พบพระอุบาลี ท่านจึงเล่าเรื่องให้พระอุบาลีทราบ พระอุบาลีจึงชี้แจงว่า เพียงฝันว่าได้เสพเมถุนธรรม ไม่ต้องอาบัติ^{๔๑}

๒. ครั้งหนึ่ง มีคหบดีคนหนึ่ง เป็นชาวเมืองเวสาลี เป็นอุปัฏฐากของพระอชชุตระ มีบุตร ๑ คน มีหลาน ๑ คน ก่อนที่คหบดีจะถึงแก่กรรมได้สั่งเสียท่านอชชุตระว่า เด็ก ๒ คนนี้ ถ้าเด็กคนไหนมีศรัทธาเลื่อมใส ท่านจงบอกที่ฝั่งทวีปแก่เด็กคนนั้น เมื่อคหบดีถึงแก่กรรม ท่านอชชุตระจึงบอกที่ฝั่งสมบัติแก่หลานชายของคหบดี และหลานชายนั้นได้นำทรัพย์สมบัติมาตั้งเป็นกองทุนและเริ่มให้ทาน ต่อมาบุตรของคหบดีได้เรียนถามท่านพระอาณนทว่า พระคุณเจ้าอาณนท ลูกหรือหลานเป็นทายาทของพ่อ

^{๔๐} สีมา คือเขตแดนที่ภิกษุสงฆ์กำหนดเคลื่อนสถานที่ร่วมกันทำสังฆกรรม ในประเทศไทย ได้กำหนดเป็นของเขตพระวัด และเขตสีมาของวัดต่าง ๆ ก็ยังกำหนดเขตแดนคล้ายไปอีก อยู่แค่เพียงบริเวณรอบโบสถ์เขต เวลาทำอุโบสถสังฆกรรม ก็ก้าววัดกันวัดนั้น แม้ในวันเดียวกัน ภิกษุสงฆ์กลุ่มหนึ่งทำอุปัฏฐากพระภิกษุสงฆ์อยู่ในเขต ภิกษุสงฆ์อื่นภายในวัดมิได้เข้าร่วม กรรมก็ไม่เป็น เพราะสีมาไม่ได้ครอบคลุมรววัด, วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๓๘/๒๓๕, (บาลี) ๔/๒๓๘/๒๓๕, คู่มือระเบียบคณะสงฆ์ไทย วิถี อุทาน, การดำรงรักษาพระธรรมวินัยโดยอาศัยพระวินัยปิฎก, ในฉบับเพชร จากคัมภีร์พระไตรปิฎก, ๒๕๔๒ หน้า ๒๔๔.

^{๔๑} วิ.มท. (ไทย) ๔/๒๓๘/๒๖, วิ.มท. (บาลี) ๔/๒๓๘/๒๖.

พระอานนท์ตอบว่า ลูกต้องเป็นทายาทของพ่อ ลูกของคหบดีกล่าวว่า พระคุณเจ้าอัชชุกะบอกทวิพยสมบัติของกระผมแก่คู่แข่งของกระผมไปแล้ว พระอานนท์กล่าวว่า ท่านอัชชุกะไม่เป็นพระ ต่อมาพระอัชชุกะได้บอกให้พระอานนท์ให้ทำการวินิจฉัยคดีนี้ พระอุบาลีอยู่ฝ่ายพระอัชชุกะ ถามพระอานนท์ว่า ท่านอานนท์ ภิกษุรูปใดบอกชุมทวิพยแก่บุคคลตามเงื่อนไขที่เจ้าของสิ่งให้บอก ภิกษุรูปนั้นต้องอาบัติอะไร ท่านพระอานนท์ตอบว่า ภิกษุนั้นจะไม่ต้องอาบัติอะไรเลย โดยที่ สุดแม้แต่อาบัติทุกกฏ พระอุบาลีจึงกล่าวว่า พระอัชชุกะนี้อันเจ้าของทวิพยสิ่งไว้ว่า ท่านโปรดบอกที่ฝั่งทวิพยนี้แก่บุคคลผู้มีลักษณะอย่างนี้ จึงได้บอกแก่ผู้นั้น ดังนั้นพระอัชชุกะจึงไม่ต้องอาบัติ^{๕๖}

๓. พระเถรีผู้เป็นมารดาของพระกุมารกัสสปเถระ ดังครรภ์ก่อนมาบวชเป็นภิกษุณี แต่ท่านไม่ทราบว่าเป็นตนเองดังครรภ์ นางบวชในมัทถิยาของพระเทวทัต เมื่อมาบวชแล้วอาการของการมีครรภ์จึงปรากฏชัด เมื่อพระเทวทัตทราบเรื่องจึงสั่งให้นางสึก แต่นางไม่สึกเพราะนางไม่ได้บวชเจาะจงพระเทวทัต นางจึงไปเฝ้าพระพุทธเจ้า กราบทูลเรื่องให้ทรงทราบถึงแม้ว่าพระพุทธเจ้าทรงทราบอยู่แล้ว นางดังครรภ์ก่อนบวช แต่เพื่อความกระจำขัดในเรื่องนี้ พระองค์รับสั่งให้พระเจ้าปเสนโกศลเข้าเฝ้า พร้อมด้วยอนาถบิณฑิกเศรษฐี จุลอนาถบิณฑิกเศรษฐี วิสาขา มหาอุบาลิก ทรงแรับสั่งพระอุบาลีเป็นผู้วินิจฉัยคดี ร่วมกับพระเจ้าปเสนโกศล และอุบาลสกอุบาลิกคนอื่น ๆ เมื่อนางวิสาขตรวจตามตัวและนับวันเดือนแล้ว นางก็ทราบได้ว่า มีครรภ์ก่อนบวช นางวิสาขจึงเรียนให้พระอุบาลีเถระทราบ พระอุบาลีเถระจึงตัดสินว่านางเป็นผู้บริสุทธิ์ และได้ประกาศความบริสุทธิ์ของภิกษุณี ท่ามกลางบริษัท^{๕๗}

๔. ครึ่งหนึ่ง บุตรของตระกูลเก่าแก่ เป็นคนบอบบาง ญาติตายจากไปหมด เห็นว่า พระสมณศาสดาบุตร อยู่สุขสบาย ฉันทอาหารดี นอนในห้องมิดชิดดี จึงหาบาตรจีวรมาแล้วโกนผมโกนหนวดนุ่งห่มผ้ากาสายเองแล้วไปอยู่ในวัดกับภิกษุทั้งหลาย ถูกภิกษุทั้งหลายถามว่า บวชได้กี่พรรษา ก็ไม่ทราบ ว่า พรรษา คืออะไร ภิกษุทั้งหลายถามถึงพระอุปัชฌาย์ ก็ไม่ทราบ ว่า อุปัชฌาย์ คือใคร

ภิกษุทั้งหลาย จึงเรียนให้พระอุบาลีทราบ มอบหมายให้ท่านตัดสินอธิกรณ์ พระอุบาลีได้ทำการสอบสวน ผู้ที่บวชเองนั้นจึงยอมบอกความจริง พระอุบาลีจึงได้แจ้งให้ภิกษุทั้งหลายทราบ แล้วเรื่องนี้ก็ทราบไปถึงพระพุทธเจ้า พระองค์รับสั่งให้ประชุมสงฆ์แล้ว

^{๕๖} วิมพา. (ไทย) ๗.๑๕๔/๑๓๑, (บาลี) ๗/๑๕๔/๓๑.

^{๕๗} จุ.ธ.ธ. (บาลี) ๖/๑๑-๑๕.

รับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย อนุปสัมบันผู้เป็นคนลัทธิเพศ ไม่พึงให้อุปสมบท ที่อุปสมบทแล้ว พึงให้สึกออกไป^{๔๔}

๕. ภิกษุรูปหนึ่ง ได้ไปเข้าวัดเดียรธีย์ทั้งเป็นภิกษุ แล้วภายหลังมาขอบรรพชาอุปสมบท ภิกษุทั้งหลายทราบว่ามีผู้มาขอบรรพชาอุปสมบทนี้ ได้ไปเข้าวัดเดียรธีย์ทั้งเป็นภิกษุ จึงเรียนให้พระอุบาลีทราบมอบหมายให้สอบสวน พระอุบาลีสอบสวนความเป็นไปเป็นมา ทราบเรื่องแล้ว จึงได้แจ้งให้ภิกษุทั้งหลายทราบ แล้วเรื่องนี้ก็ทราบไปถึงพระพุทธเจ้า พระองค์รับสั่งให้ประชุมสงฆ์แล้วรับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย อนุปสัมบันผู้ไปเข้าวัดเดียรธีย์ ไม่พึงให้อุปสมบท ที่อุปสมบทแล้ว พึงให้สึกออกไป^{๔๕}

๖. มานพผู้หนึ่ง ได้ฆ่าบิดาของตนตาย รู้สึกอึดอัดใจ ไม่สบายใจ กลัวบาปกรรม คิดหาอุบายชำระบาปกรรม จึงเข้าไปขอบรรพชาอุปสมบท พอดีเป็นเหตุการณ์ช่วงหลังจากที่นาคได้ปลอมตัวเป็นมาณพมาบวช ภิกษุทั้งหลายเกรงว่า จะเป็นอมนุษย์ปลอมตัวมาอีก จึงเรียนให้พระอุบาลีทราบ มอบหมายให้ท่านสอบสวน พระอุบาลีสอบสวนความเป็นไปเป็นมา มานพนั้นจึงเล่าเรื่องที่ตนฆ่าบิดาแล้วคิดจะมาบวชเพื่อชำระบาปกรรมที่ตนกระทำให้พระอุบาลีทราบ พระอุบาลีจึงแจ้งให้ภิกษุทั้งหลายทราบ แล้วเรื่องนี้ก็ทราบไปถึงพระพุทธเจ้า พระองค์รับสั่งให้ประชุมสงฆ์แล้วรับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย อนุปสัมบันผู้ฆ่าบิดา ไม่พึงให้อุปสมบท^{๔๖} ที่อุปสมบทแล้ว พึงให้สึกออกไป^{๔๗}

ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า อธิกรณ์ส่วนใหญ่พระพุทธเจ้าทรงตัดสินเอง เนื่องจากพอบเกิดเรื่องขึ้น ภิกษุทั้งหลายก็นำเรื่องเข้ากราบทูลพระพุทธเจ้าแล้วพระองค์ก็ทรงประทานการตัดสิน^{๔๘} ซึ่งอธิกรณ์เหล่านั้นมีหลายเรื่องที่เป็นต้นบัญญัติ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงตัดสินแล้ว ได้ทรงบัญญัติสิกขาบท อธิกรณ์ที่เป็นเหตุให้ทรงบัญญัติสิกขาบทนั้น มิใช่วิสัยที่พระอุบาลีจะตัดสินได้ ส่วนอธิกรณ์ที่มีได้เป็นเหตุให้ทรงบัญญัติสิกขาบทซึ่งพระพุทธเจ้าทรงตัดสินเอง คงเนื่องจากพระอุบาลีอาจจะอยู่ห่างไกลจากสถานที่อธิกรณ์เกิดขึ้นก็เป็นได้ หรืออธิกรณ์บางเรื่องที่ทำตนตัดสินมิได้รับการยกขึ้นสู่สังคายนาก็เป็นได้

^{๔๔} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๑๐/๑๒๙-๑๓๕, (บาลี) ๔/๑๑๐/๑๒๙.

^{๔๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๑๐/๑๓๕, (บาลี) ๔/๑๑๐/๑๒๙, ในเรื่องผู้เข้าวัดเดียรธีย์เข้ามาบวชนี้ท่านแสดงข้อความเป็นภาษาสันสกฤตเกี่ยวกับเรื่องคนลักขโมย

^{๔๖} อนุปสัมบันผู้ไปเข้าวัดเดียรธีย์ ไม่เพียงแต่ไม่พึงให้อุปสมบทเท่านั้น ยังเป็นผู้ที่ไม่พึงบรรพชาให้อีกด้วย (วิ.ธ. (บาลี) ๓/๑๑๐/๘๘).

^{๔๗} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๑๓/๑๓๕, (บาลี) ๔/๑๑๓/๑๒๗.

^{๔๘} ตุรายถมยัตถัม วิ.มทา. (ไทย) ๑/๖๗-๘๗/๕๕-๗๓, (บาลี) ๑/๖๗-๘๗/๕๕-๕๙.

๔.๑.๓ บทบาทที่เกี่ยวกับการทำสังคายนา^{๔๘}

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วได้ ๓ เดือน พระสาวกผู้เป็นพระอรหันต์ ๕๐๐ รูป ปรากรเหตุที่สุภกัทติกษุณฺณวชเมื่อแก่ส่วจ้งจาบพระธรรมวินัย และปวารณาการที่จะทำให้พระธรรมวินัยรุ่งเรืองอยู่สืบไป ได้มีมติที่จะรวบรวบหรือสังคายนาพระธรรมวินัย มีพระมหากัสสปะเป็นประธานและเป็นผู้ถาม พระอุบาลีเป็นผู้วิสัชนา พระวินัย พระอาณนทีเป็นผู้วิสัชนาพระสูตรและพระอภิธรรม ประชุมกันทำที่ธรรมสภาใกล้ถ้ำสัตตบรรณคูหา ภูเขาเวภารบรรพต กรุงราชคฤห์ พระเจ้าอชาตศัตรูเป็นศาสนูปถัมภก

ในการทำสังคายนาครั้งที่ ๑ นี้ ได้สังคายนาพระวินัยก่อน เพราะพระวินัยจัดว่าเป็นอายุของพระพุทธศาสนา เมื่อพระวินัยยังคงอยู่ พระศาสนาที่ชื่อว่ายังคงอยู่ พระอุบาลีได้มีบทบาทเป็นผู้วิสัชนาพระวินัย พระมหากัสสปะได้ถามท่านพระอุบาลีถึงสิกขาบทแต่ละสิกขาบทว่าพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติที่ไหน ปรากรใคร บัญญัติเพราะเรื่องอะไร เช่น ถามปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ ว่า พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติ ณ ที่ไหน ท่านพระอุบาลีก็ตอบว่า บัญญัติ ณ กรุงเวสาลี

พระมหากัสสปะก็ถามท่านพระอุบาลีต่อไปว่า ปรากรใคร เพราะเรื่องอะไร พระอุบาลีตอบว่า ปรากรพระสุทินนกลันทบุตร เพราะเรื่องที่ท่านเสพเมถุนธรรมกับอดีตภรรยา

พระมหากัสสปะถามพระอุบาลีต่อไปถึงวัดอุบั้ง นิทานบั้ง บุคคลบั้ง บัญญัติบั้ง อนุบัญญัติ อาบัติบั้ง อนาบัติบั้ง

พระอุบาลีก็ตอบทุกเรื่องที่ถามได้ยกปาราชิก ๔ สิกขาบทขึ้นสู่สังคายนา แล้วตั้งไว้ว่า นี่ชื่อปาราชิกกัณฑ์ ได้ยกสั่งมาทีละ ๑๓ สิกขาบทขึ้นตั้งไว้ว่า เสร็จกัณฑ์ ได้ยกอนิยต ๒ สิกขาบทขึ้นตั้งไว้ว่า อนิยตกัณฑ์ ได้ยกนิสสัคคีย์ ๑๐ สิกขาบทขึ้นตั้งไว้ว่า นิสสัคคีย์ปาจิตติยกัณฑ์ ได้ยกปาจิตติย ๔๒ สิกขาบทขึ้นตั้งไว้ว่า ปาจิตติยกัณฑ์ ได้ยกปาฏิเทศนียะ ๔ สิกขาบทขึ้นตั้งไว้ว่า ปาฏิเทศนียกัณฑ์ ได้ยกเสธิยะ ๑๕ สิกขาบทขึ้นตั้งไว้ว่า เสธิยกัณฑ์ ได้ยกธรรม ๗ อย่างขึ้นตั้งไว้ว่า อธิกรณสมณะ

ครั้นยกมหาวีรกังคขึ้นสู่สังคายนาแล้วก็ยกภิกขุณีวิภังคขึ้นสู่สังคายนา แล้วยกขันธกะ (คือมหาวรรคและจุฬวรรค) และปวิวารขึ้นสู่สังคายนา เป็นอันว่าได้ยกพระวินัยปิฎก

^{๔๘} สรุปจากบทนำพระวินัยปิฎก ชูฬวรรค เล่มที่ ๑ หน้า [๑๘]-[๒๒].

ขึ้นสู่สังคายนาทั้งหมด พอปัจฉาวิสันนาจบ พระอรหันต์ทั้ง ๕๐๐ รูป ก็ได้สาธยายโดยทำนองที่ยกขึ้นสู่สังคายนานั้น

พระวินัยปิฎกทั้งหมดมีประมาณ ๑๖๔ ภาณวาร ทำแบ่งพระวินัยปิฎกเป็น ๓ ส่วน คือ (๑) อุภโตวิภังคัม ๖๔ ภาณวาร (๒) ชันธกะ (มหาวรรคและจุฬวรรค) มี ๘๐ ภาณวาร (๓) ปริวารมี ๒๕ ภาณวาร^{๖๐}

พอสังคายนาพระวินัยปิฎกเสร็จเรียบร้อยแล้ว พระสังคีติกาจารย์ทั้งหลาย ได้มอบหมายให้ท่านพระอุบาลีรับไปบอกนิสิตของตนให้ศึกษาทรงจำสืบต่อ

หลังจากนั้นได้เริ่มสังคายนาพระธรรม ท่านพระมหากัสสปะเป็นผู้ถามพระสูตรต่าง ๆ ว่าพระผู้มีพระภาคทรงแสดงที่ไหนปรารภใคร เพราะเรื่องอะไร

ท่านพระอานนท์ก็ตอบว่า แสดงที่เมื่อนั้นปรารภบุคคลนั้น เพราะเรื่องนั้น

ท่านพระมหากัสสปะได้ตามท่านพระอานนท์ถึงนิทานบ้าง บุคคลบ้าง แห่งพระสูตรนั้น ๆ โดยทำนองนั้น ได้ถามตอบจนจบนิยายทั้ง ๕ คือ ทิณิกาย มัชฌิมนิยาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย จุททกนิกาย^{๖๑}

ในการสังคายนาพระสูตรนี้พอสังคายนาที่ทมิฬนิคมประมาณ ๖๔ ภาณวารจบ พระสังคีติกาจารย์ได้มอบหมายให้ท่านพระอานนท์ รับไปบอกนิสิตของตนให้ศึกษาทรงจำสืบต่อ

พอสังคายนามัชฌิมนิคมประมาณ ๘๐ ภาณวารจบ พระสังคีติกาจารย์ได้มอบหมายให้นิสิตทั้งหลายของท่านพระสารีบุตรรับไปศึกษาทรงจำสืบต่อ

พอสังคายนาอังคุตตรนิกายประมาณ ๑๒๐ ภาณวารจบ พระสังคีติกาจารย์ได้มอบหมายให้ท่านพระอนุรุทธะรับไปบอกให้นิสิตของตนศึกษาทรงจำสืบต่อ^{๖๒}

^{๖๐} วิ.อ. (บาลี) ๑/๑๕,๑๗, สารสูตรปิฎก (บาลี) ๑/๗๕,๘๓.

^{๖๑} ทิณิกายมีพระสูตร ๓๔ สูตร มัชฌิมนิคมมีพระสูตร ๑๕๐ สูตร สังยุตตนิกาย มีพระสูตร ๗,๑๖๒ สูตร อังคุตตรนิกายมีพระสูตร ๔,๕๕๗ สูตร จุททกนิกายมี ๑๔ ประเภท คือ (๑) จุททกปาฐะ (๒) อัมมกถา (๓) อุทาน (๔) อิติวุตตะกะ (๕) สุตตนิบาต (๖) วิมานวิตรู (๗) ปตวิตรู (๘) เสวคาถา (๙) เสรีคาถา (๑๐) ชาดก (๑๑) นิทาน (๑๒) ปฏิสัมภิทามรรค (๑๓) อปทาน (๑๔) พุทธาวส (๑๕) จัณฑปิฎก (วิ.อ. (บาลี) ๑/๗๕๔-๗๖).

^{๖๒} วิ.อ. (บาลี) ๑/๕-๓๐, สารสูตรปิฎก (บาลี) ๑/๖๔-๖๕.

ในการมอบหมายหน้าที่ศึกษาทรงจำพระธรรมวินัยนี้ พระมหาเถระทั้งหลาย ได้มอบหมายพระธรรมวินัยเป็นส่วน ๆ แยกคณะหนึ่ง ๆ เพื่อมิให้พระปริยัติอันตรธานไป โดยมอบหมายว่า ท่านทั้งหลาย จงบริหารพระธรรมวินัยส่วนนี้ ทั้งพระบาลีและอรรถกถา ถ้าสามารถจะเล่าเรียนมากกว่านั้นก็ได้อีก ได้มอบหมายหน้าที่ทรงจำสืบต่อพระธรรมวินัย ทั้งสิ้นเป็นส่วน ๆ

เมื่อสังคายนาจัดเป็นประเภทต่าง ๆ คณะผู้ชำนาญการมีท่านพระมหากัสสปะ เป็นประธาน ได้ร้อยกรองกำหนดประเภทไว้ว่า นี่เป็นพระธรรม นี่เป็นพระวินัย นี่เป็นปฐมพุทธพจน์ นี่เป็นมัชฌิมพุทธพจน์ นี่เป็นปัจฉิมพุทธพจน์ นี่เป็นพระวินัยปิฎก นี่เป็นพระสูตรตติยปิฎก นี่เป็นพระอภิธรรมปิฎก นี่เป็นกัมมิกาย นี่เป็นมัชฌมิกาย นี่เป็นสังยุตตนิกาย นี่เป็นอังคุตตรนิกาย นี่เป็นชุตทกนิกาย นี่เป็นนวังคสัตถุศาสน์ รวม ๔๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นดี

ในเวลาสังคายนาเสร็จ แผ่นดินใหญ่เป็นประจักษ์เกิดความปราโมทย์ให้สาธุการว่า พระพุทธศาสนานี้ ท่านพระมหากัสสปะเถระ กระทำให้สามารถยืนยงอยู่สืบกาลประมาณ ๕,๐๐๐ ปีแล้วได้สิ้นสะเทือนสะท้านหวั่นไหวจนถึงน้ำร่องแผ่นดิน ได้ปรากฏเหตุการณ์ อัศจรรย์หลายประการ นี่เป็นการสังคายนาครั้งที่ ๑ เรียกว่า ปัญจสภา เพราะพระเถระ ๕๐๐ รูปกระทำ และเรียกว่า เถวิกา เพราะพระเถระทั้งหลายกระทำ

๔.๑.๔ กวีนิพนธ์ของพระอุบาลีในพระวินัยปิฎก^{๒๓}

ในคัมภีร์วินัยปิฎก ปรีวาร์ ปรากฏบทกวีที่พระอุบาลีเถระได้ภาวนาไว้ ชื่อว่า เสทโฆจนคาถา^{๒๔} ว่าด้วยคาถาที่ทำให้ห่อหุ้ม แลเป็นคาถาซึ่งเมื่อแปลตามตัวอักษรแล้ว ทำให้ผู้คิดหาความหมายแห่งคาถาว่า หมายถึงอะไร ต้องห่อหุ้ม พระอุบาลีเถระนำข้อความมาแสดงในรูปคาถาเป็นลักษณะการทายปัญหา ไม่มีความตอบ เป็นคาถาที่ผู้คิดความหมายต้องตีความทุกคาถา แต่ก็พอจะเข้าใจความหมายตามแนวที่อรรถกถาอธิบายไว้ เสทโฆจนคาถามีจำนวนประมาณ ๔๐ คาถา ยกตัวอย่างคาถาที่ ๑ ว่า

^{๒๓} สรุปจากหน้าพระวินัยปิฎก ปรีวาร์ หน้า [๔๖]-[๖๑].

^{๒๔} เสทโฆจนคาถาโยติ อุตตปจจุตฺถิกานํ สาสนปจจุตฺถิกานถฺว วิสสชฺชตฺตมลกฺกณฺณตฺตมวณฺณ จินตยตฺตสฺส ชินนธฺวรา เมธ โฆจนตฺติ เสทโฆจนา, อตฺตานุคฺคตฺตปทฺทา ตฺวาภิตฺตวณฺณ จิตฺตา ปตฺตทคาถาโย ที่ชื่อ ว่าเสทโฆจนคาถา เพราะทำให้ผู้ที่คิดหาความหมายแต่ก็ไม่สามารถตอบผู้เป็นคู่ความในคดีและผู้เป็นเจ้าฟ้องต่อพระศาสนาได้ ต้องเหน็ดเหนื่อยจนเหงื่อไหล คาถาที่แสดงปัญหาก็เป็นปัญหาที่ไปตามความหมาย พระอุบาลีเถระเป็นผู้แต่งไว้ วิวัณญฺญิก ๒๖๗๗/๔๗๘.

ภิกษุทั้งหลายไม่อยู่ร่วมกับภิกษุณีทั้งหลาย
 ความสนิทชิดชอบอย่างในบุคคลนั้นทำไม่ได้
 เพราะไม่อยู่ปราศ ไม่ต้องอาบัติ
 ปัญหาข้อนี้ ท่านผู้ฉลาดทั้งหลายคิดกันแล้ว^{๖๕}

ภิกษุกับภิกษุณีไม่อยู่ร่วมกันอยู่แล้ว ตามคฤธรรมข้อที่ ๒ ว่า ภิกษุณีไม่พึงอยู่
 จำพรรษาในอารวาสที่ไม่มีภิกษุ และอีกขาทว่า ภิกษุณีจำพรรษาในอารวาส ที่ไม่มีภิกษุต้อง
 อาบัติปาจิตตีย์ นั้น มิได้หมายถึงให้ภิกษุกับภิกษุณี อยู่ในอารวาสเดียวกัน

อารวาสที่ไม่มีภิกษุ ได้แก่ อารวาสที่ภิกษุณีไม่สามารถไปรับโอวาทได้ หมายถึง
 สำนักภิกษุณีที่ไม่มีภิกษุผู้จะให้โอวาทอยู่ภายในระยะ ๑ โยชน์ หรือเส้นทางที่จะไปยังสำนัก
 ภิกษุณีนั่น ไม่ปลอดภัย ไม่สะดวก ภิกษุไม่สามารถเดินทางไปให้โอวาทได้^{๖๖} ตาม
 ข้อความที่ปรากฏในอารามวรรค^{๖๗} ว่า ภิกษุณีทั้งหลาย เข้าสู่อารามของภิกษุทั้งหลายโดย
 ไม่บอก ก็หมายความว่ามิได้อยู่ในอารามเดียวกัน และตามที่ปรากฏในโอวาทวรรคว่า
 ภิกษุณีทั้งหลายไปรับโอวาทจากท่านพระจูฬปันถกแล้วกลับจนพลค่ำ ประตุมืองปิดเข้า
 เมืองไม่ได้ต้องพักค้างคืนนอกเมือง^{๖๘} ก็เช่นเดียวกัน

ข้อความในเสกโมจนคคาว่า ภิกษุทั้งหลายไม่อยู่ร่วมกับภิกษุณีทั้งหลาย นี้
 มิได้หมายถึงการไม่อยู่ร่วมอารวาสแห่งเดียวกัน แต่หมายถึงไม่อยู่ร่วมกันในอุโบสถและ
 ปาวรณาเป็นต้นคือ ไม่มีสังวาส ได้แก่กรรมที่ทำร่วมกัน อุทเทสที่สวดร่วมกัน นั้นเอง

^{๖๕} วิ.ป. (ไทย) ๙/๙๑๗/๖๓๓.

ธอว่าโส ภิกษุณี ภิกษุณี จ

ธมฺโมโค อากุโณ สหิ น สกฺกต

อวิปฺวาเนน อนาปตติ

ปฺรชฺชา เมสฺสา กุสฺสเกหิ จินฺนคิตฺตา (วิ.ป. (บาลี) ๙/๙๑๗/๖๓๓).

^{๖๖} วิ.อ. (บาลี) ๒/๙๙๗/๒๒๑, กุฎฺฐา.อ. (บาลี) ๓๙๑.

^{๖๗} วิภิกฺขุณี. (ไทย) ๙/๑๐๒๑/๒๒๔-๑๐๒๓/๒๒๕, (บาลี) ๙/๑๐๒๑-๑๐๒๒/๒๕๖.

^{๖๘} วิมฺพา. (ไทย) ๒/๑๕๗/๒๑๗, (บาลี) ๒/๑๕๗/๑๗๑.

เรื่องนี้ปรากฏข้อความอยู่ในคัมภีร์วินัย มหาวรรคว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงยกบาติไม่กษัตริ้นแสดงในบริษัทที่มีภิกษุณีนั่งอยู่ด้วย^{๒๙๗} ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงปวารณาในบริษัทที่มีภิกษุณีนั่งอยู่ด้วย^{๒๙๘}

ข้อความว่า ความสนิทชิดเชื้อบางอย่างในบุคคลนั้น ทำไม่ได้ ท่านอธิบายว่า ความสนิทชิดเชื้อ ได้แก่ความสนิทชิดเชื้อทางเมถุนธรรมเป็นสิ่งไม่สมควรกระทำ ในบุคคลนั้น แต่ความสนิทชิดเชื้อที่สมควรเช่นการให้อาบน้ำการให้รับประทานอาหาร มารดาทำให้บุตรได้^{๒๙๙} ส่วนวิมตฺติโกทนี ฎีกาพระวินัย อธิบายโดยนัยอื่นว่า ความสนิทชิดเชื้อที่ไม่สมควร คือ การอยู่ร่วมกันในอุโบสถนันทอง ซึ่งทรงห้ามกระทำร่วมกับอนุปสัมบัน^{๓๐๐}

ข้อความว่า เพราะไม่อยู่ปวาศ ไม่ต้องอาบัติ คืออยู่ร่วมกันก็ไม่ต้องอาบัติ หมายถึงภิกษุณีผู้เป็นมารดาอน่วมกับอนุปสัมบันผู้เป็นบุตรไม่ต้องอาบัติ

ท่านนำข้อความเรื่องที่สตรีมีบุตรยังไม่เลิกลีลามนมาบวชเป็นภิกษุณี บุตรมาอยู่ด้วย^{๓๐๑} และเรื่องที่สตรีคนหนึ่งมีกรรมมาบวชในสำนักภิกษุณีแล้วคลอดบุตรนางไม่รู้จักปฏิบัติอย่างไร พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้เลี้ยงดูจนกว่าเด็กจะรู้เสียงสา คือจนกว่าจะเคี้ยวจะกินจะอาบน้ำ จะแต่งตัวได้ด้วยตนเอง^{๓๐๒}

เมื่อภิกษุณีต้องเลี้ยงดูบุตรก็ต้องนอนร่วมกับบุตรซึ่งเป็นอนุปสัมบัน

คทาที่ ๒๑ ความว่า

ญัตติก็ไม่ได้สวด กรรมวาจาก็ไม่ได้สวด

พระชินเจ้าก็ได้รับสั่งว่า เธอจงมาเป็นภิกษุเถิด

ไตรสรณคมน์เขาก็ไม่ได้รับ

^{๒๙๗} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๘๗/๑๘๗, น. ภิกฺขเว ภิกฺขุณฺเีย นิธินฺนปรีสาย ปาติโมกฺข์ อุกกัสมิตฺตพฺพ (วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๘๗/๑๐๐).

^{๒๙๘} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๘๗/๑๘๗, น. ภิกฺขเว ภิกฺขุณฺเีย นิธินฺนปรีสาย ปวารสฺสพฺพ (วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๘๗/๑๐๑/๒๖๕).

^{๒๙๙} วิ.อ. (บาลี) ๔/๑๘๗/๕๔๐, วชิรฎีกา (บาลี) ๔/๑๘๗/๑๘๗, สารตฺถฎีกา (บาลี) ๔/๑๘๗/๕๔๐.

^{๒๙๐} วิมตฺติ. ฎีกา (บาลี) ๒/๔๑๗/๔๐๘.

^{๒๙๑} วิ.ภิกฺขุณี. (ไทย) ๔/๑๘๗/๑๘๗, (บาลี) ๔/๑๘๗/๑๘๗.

^{๒๙๒} วิ.จ. (ไทย) ๔/๑๘๗/๑๘๗, (บาลี) ๔/๑๘๗/๑๘๗.

แต่อุปสมบทกรรมของบุคคลนั้นไม่เสีย

ปัญหาข้อนี้ ท่านผู้ฉลาดทั้งหลาย คิดกันแล้ว^{๙๔}

การบวชเป็นพระภิกษุ^{๙๕}นั้น พระพุทธเจ้าบวชให้ด้วยรับสั่งว่า เอहि ภิกขุ : เธอจงมาเป็นภิกษุเกิด

ผู้ที่บวชกับพระพุทธเจ้าเมื่อพระองค์มีรับสั่งดังนี้ ก็เป็นผู้ดำรงอยู่ในภิกษุภาวะ เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงส่งพระสาวกไปประกาศศาสนาในที่ต่าง ๆ ได้มีกุลบุตรผู้มุ่งบรรพชาอุปสมบทมาก พระสาวกทั้งหลายได้พากุลบุตรเหล่านั้นมาเพื่อจะให้พระพุทธเจ้าบวชให้

ต่อมา พระผู้มีพระภาคได้ทรงอนุญาตให้พระสาวกบรรพชาอุปสมบทให้กุลบุตรผู้มุ่งบรรพชาอุปสมบทในที่ที่ไม่ประกาศพระศาสนา พระสาวกบวชให้ด้วยการให้ผู้มุ่งอุปสมบทรับไตรสรณคมน์ คือ เปตังวาจาถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เป็นสรณะ ๓ ครั้ง เมื่อผู้มุ่งบรรพชาอุปสมบทกล่าวจบก็เป็นผู้ดำรงอยู่ในภิกษุภาวะ

ต่อมาพระผู้มีพระภาคมีพระประสงค์จะทรงยกเลิกการอุปสมบทที่ไม่วัดกุ่มแล้ว ทรงอนุญาตการอุปสมบทที่วัดกุ่มหนักแน่นจึงมีรับสั่งให้ภิกษุสงฆ์บวชให้กุลบุตรด้วยวิธีบัญญัติจุดดุดกรรมาจา มีการชุมนุมสงฆ์สดประกาศหาหรือขอมติที่ประชุมเพื่อรับกุลบุตรผู้มุ่งอุปสมบทเข้าหมู่บวชเป็นภิกษุ

การบวชเป็นภิกษุจะสำเร็จได้ด้วยวิธีที่ ๓ นี้ ในคาถากล่าวว่า ญัตติจุดดุดกรรมาจา สงฆ์ก็ไม่ได้สดให้ พระพุทธเจ้าก็ได้บวชให้ด้วยวิธีเอहिภิกษุ พระสาวกก็ไม่ได้ให้เขา^{๙๖}รับไตรสรณคมน์ แต่การอุปสมบทของเขาใช้ได้ไม่เสีย ข้อความนี้ท่านบอกเป็นนัยให้เครื่องหนึ่งคือบอกเรื่องการบวชปิดไว้เครื่องหนึ่งคือปิดไม่บอกว่า เป็นการบวชของใคร โบราณจารย์ท่านเรียกข้อความลักษณะนี้ว่า เอกัจฉินาปะเทหิ คือปิด ไว้ส่วนหนึ่ง คือปิดส่วนที่ว่าเป็นการบวชของใครปัญหาข้อนี้ท่านหมายถึงการบวชของพระนางมหาปชาบดีโคตมี^{๙๗}

^{๙๔} ว.ป. (ไทย) ๙๙/๙๐/๖๙๙.

น จาปิ อตฺตํ น จ ปณ กมฺมวาจา

น เอहि ภิกขุติ จิโน อโงจ

สวณคณณปิ น สยส อตฺถิ

อุปสมปทา จสส อฏฺเฐ

ปญฺญา เมธา กุสโลติ จินฺตฺวา (ว.ป. (บาลี) ๙๙/๙๐/๙๐๖-๙๐๙).

^{๙๖} ว.ธ. (บาลี) ๙๙/๙๐/๙๐๖.

ศาลาที่ ๓๔ เนื้อหาว่า

ทั้ง ๒ มีอายุครบ ๒๐ ปี ทั้ง ๒

มีพระอุปัชฌาย์รูปเดียวกันมีอาจารย์รูปเดียวกัน

สวดกรรมวาจาเดียวกัน คนหนึ่งเป็นอุปสัมบัน (คือบวชขึ้น)

คนหนึ่งเป็นอนุสัมบัน (คือบวชไม่ขึ้น)

ปัญหาคือ ท่านผู้ฉลาดทั้งหลายคิดกันแล้ว^{๓๗}

ในการที่ส่งอุปสมบทให้กุลบุตรด้วยวิธีอุตติงคสูตรกรรมวาจานั้น กุลบุตรผู้มุ่งอุปสมบท ๒ คน ๓ คนมีอุปัชฌาย์รูปเดียวกันมีอาจารย์สวดกรรมวาจารูปเดียวกัน สวดกรรมวาจาเดียวกันได้^{๓๘} การอุปสมบทไม่เสีย พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตไว้ แต่ในศาลานี้ ท่านว่า คนหนึ่งบวชสำเร็จเป็นภิกษุคนหนึ่งบวชไม่สำเร็จ

อรรถกถาอธิบายว่า ถ้าสามเณรที่จะอุปสมบทเป็นภิกษุ ๒ รูปนั้น รูปหนึ่งมีอุทธีหนึ่งท่ามกลางสงฆ์กันพันพันแม่เพียงปลายเส้นผม สามเณรรูปนั้น เป็นอนุสัมบัน หรือแม้ถ้าสงฆ์มีอุทธีอื่นในอากาศก็ไม่พึงทำกรรมแก่ผู้หนึ่งอยู่ที่พื้นถ้าทำกรรมนั้นไซ้ไม่ได้^{๓๙} เรื่องที่สงฆ์ทำกรรมแก่ผู้หนึ่งในอากาศไม่ขึ้นนี้ ปรากฏข้อความอยู่ในคัมภีร์วินยัมหารวรรคว่า สงฆ์จุดดวงวรรคมีภิกษุผู้อยู่ในอากาศด้วยอุทธีเป็นที่ ๔ ทำกรรม ไม่จัดเป็นกรรมและไม่ควรทำ^{๔๐}

จากการศึกษา ผู้วิจัยได้พบว่า กวินีพนธ์เสกโมจนศาลาที่พระอุบาลีเถระได้ภาวนาไว้นี้ ท่านได้นำข้อความที่ปรากฏในที่ต่าง ๆ มาประพันธ์เป็นศาลาให้คิดหาความหมายกัน ถ้ามิได้ศึกษาคำอธิบายในอรรถกถาแล้วต้องคิดหาความหมายกันจนเหงื่อแตก เป็นเหมือนคำทายปัญหาของไทย ที่ว่า อะไรเอ๋ย สีคนหาหม สามคนแห่ สองคนนั่งแค่ว่า

^{๓๗} ว.ป. (ไทย) ๘/๔๗๑/๒๔๘.

อุโก ปริปัญณวิสิทฺธอุตา

อุยานี เอกุปัชฌายเย เอกาจีโย เอกา กลอุจา

เอโก อุปตฺถปฺปฺโป เอโก อนุปตฺถปฺปฺโป

ปฺพุทา เมทา กุณเฑที จินตึคา (ว.ป. (บาลี) ๘/๔๗๑/๔๘๐).

^{๓๘} ว.ม. (ไทย) ๔/๑๒๗/๑๓๐-๑๓๑, (บาลี) ๔/๑๒๗/๑๓๔-๑๓๕.

^{๓๙} ว.อ. (บาลี) ๗/๔๘๗/๕๔๕.

^{๔๐} ว.ม. (ไทย) ๔/๑๗๘/๒๐๒๑, อธิกฺขิยา เวทนาธ จิตฺตฺตฺโต กณฺโณ ภรตฺธ, อณฺณนํ น จ การณํ ว.ม. (บาลี) ๔/๑๗๘/๒๐๓๐.

ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะมีข้อความอื่นอีกที่พระอุบาลีภิกษุได้ไว้ในพระวินัยปิฎก แต่ไม่มีหลักฐานยืนยันว่าเป็นภาคของท่าน ดังสหโมจนาคานี้

๔.๒ บทบาทของพระปฎาจารย์เถรี

หลังจากที่พระปฎาจารย์เถรีได้รับการอุปสมบทเป็นภิกษุณี และสำเร็จคุณธรรมชั้นสูงสุด คือ พระอรหัตตผลแล้ว ท่านได้มีบทบาทในการเผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นอย่างมาก ได้อบรมสั่งสอนผู้หญิงที่ประสบปัญหาชีวิตคล้าย ๆ กับท่าน อีกทั้งได้รับยกย่องให้เป็นผู้ทรงจำวินัยฝ่ายภิกษุณี

๔.๒.๑ บทบาทด้านทรงจำพระวินัย

พระปฎาจารย์เถรีได้ศึกษาเล่าเรียนพระพุทธรวจนจะเป็นจำนวนมาก มีความเชี่ยวชาญในพระวินัยเป็นอย่างดี พระพุทธองค์ทรงแต่งตั้งท่านไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ คือ เป็นผู้เลิศที่สุกว่าพระภิกษุณีทั้งหลาย ตามที่ปรากฏข้อความว่า เอตทคฺคํ ภิกฺขเว มมสาวิกาณํ ภิกฺขุณีนํ วินยธรรมา ยทิทํ ปฎาจารา (ผู้ก่อนภิกษุทั้งหลาย ปฎาจารย์เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลาย ผู้เป็นสาวิกาของตถาคตฝ่ายวินัยธรร คือ ผู้ทรงจำพระวินัย)^{๓๓}

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า บทบาททางด้านทรงจำพระวินัยของพระปฎาจารย์เถรีเด่นชัดมาก แต่ไม่ปรากฏว่าได้รับมอบหมายจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้ตัดสินอธิกรณ์ หรืออาจมีตัดสินอธิกรณ์เล็ก ๆ น้อยที่เกิดขึ้นในสำนักของภิกษุณี แต่หลักฐานมิได้บันทึกไว้

๔.๒.๒ บทบาทด้านการสอนและเป็นปวัตตินี

พระปฎาจารย์เถรีนอกจากจะทรงพระวินัยแล้ว ยังมีบทบาทในด้านการสอนสตรีที่เข้ามาบวชเป็นภิกษุณีหลายรูป พระเถรีประมาณ ๓๐ รูป ได้ปฏิบัติตามคำสอนของพระปฎาจารย์เถรีจนสำเร็จเป็นพระอรหันต์ พระปฎาจารย์สอนว่า

มานพทั้งหลายถือสาคำข้าว ได้ทรัพย์สินมาเลี้ยงดูบุตรและภรรยา ท่านทั้งหลายจงทำตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ที่บุคคลกระทำแล้วไม่เดือดร้อนในภายหลัง จงรีบสร้างแก้ว แล้วยั้ง ณ ที่สมควรเถิด จงประกอบความสงบใจเนื่อง ๆ กระทำตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเถิด

^{๓๓} อรรถกถา, (ไทย) ๒๐๖๒๓๘๖๓๐, (บาลี) ๒๐๖๒๓๘๖๓๒๐.

ภิกษุณีเหล่านั้นฟังคำสั่งสอนของของปฎาจารย์เถรีแล้ว ล้างเท้าเข้าไปนั่ง ณ ที่สมควร ได้ประกอบความสงบใจเนื่อง ๆ กระทำตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ในปฐมยามแห่งราตรี พวกภิกษุณีเหล่านั้นได้ ในมัชฌิมยามแห่งราตรี ชำระทิพยจักขุให้หมดจดได้ ในปัจฉิมยามแห่งราตรี ทำลายกองแห่งความมืดได้ ภิกษุณีเหล่านั้น พวกภิกษุณีเหล่านั้นกราบเท้าพระเถรีพร้อมกับกล่าวว่า พวกเราทำตามคำสอนของท่านแล้ว จะอยู่แวดล้อมท่านเหมือนเทวดาชั้นดาวดึงส์ แวดล้อมทั่วสักกะผู้ชนะในสงคราม พวกเราได้บรรลุวิชา ๓ แล้ว เป็นผู้ไม่มีอาสวะ^{๕๖}

พระปฎาจารย์เถรีได้สอนพระจันทาเถรี มีหลักฐานที่เป็นคำสรรเสริญพระปฎาจารย์ ความว่า

เมื่อก่อนเราเป็นคนเชื่อใจ และเป็นหม้ายไม่มีบุตร ปราชญ์จากญาติมิตร ไม่ได้ความบริบูรณ์ด้วยอาหารและผ้า ถิ่นภาชนะและไม้เท้า เทียวขอทานจากตระกูลหนึ่งไปยังตระกูลหนึ่ง ถูกความหนาวและความร้อนเบียดเบียน เทียวขอทานอยู่ถึง ๗ ปี ต่อมาภายหลัง ได้พบปฎาจารย์ภิกษุณีผู้ให้ข้าว และน้ำอยู่เป็นประจำ จึงเข้าไปขอบวชเป็นบรรพชิต และพระปฎาจารย์ภิกษุณีนั่นก็ได้กรุณาบวชให้เรา ต่อมาท่านก็สั่งสอนเราให้ประกอบในประโยชน์อย่างยิ่ง เราฟังคำของท่านแล้วได้ทำตามคำสอนโอวาทของแม่เจ้า ไม่เป็นโมฆะ เราได้บรรลุวิชา ๓ แล้ว เป็นผู้ไม่มีอาสวะ^{๕๗}

พระปฎาจารย์เถรีสอนพระเถรี ๕๐๐ รูป ความว่า

ท่านไม่รู้ทางของสัตว์โดยผู้มาแล้วหรือไปแล้ว เหตุไฉน ท่านจึงร้องให้ถึงสัตว์ที่มาแล้วนั้นว่า บุตรของเราถึงท่านจะรู้ทางของเขาผู้มาแล้วหรือไปแล้ว ก็ไม่ควรเศร้าโศกถึงเขาเลย เพราะว่าสัตว์ทั้งหลายย่อมมีอย่างนี้เป็นธรรมดา สัตว์ผู้ใด ๆ มิได้เชื่อเชิญกามาจากปรโลกนั้น ใคร ๆ ยังมิได้อนุญาตก็ไปจากโลกนี้ เขามาจากที่ไหนกันแน่หนอ อยู่ได้ ๒-๓ วัน แล้วก็ไปจากภพนี้สู่ภพอื่นก็มี จากภพนั้นไปสู่ภพอื่นก็มี เขาจะไปแล้ว จะท่องเที่ยวไปโดยรูปร่างของมนุษย์ เขามาอย่างใด ก็ไปอย่างนั้น ในเพราะเหตุนี้^{๕๘}

^{๕๖} จุฬเถรี (ไทย) ๒๖/๑๑๑๗-๑๒๑/๕๗๕-๕๗๕, (บาลี) ๒๖/๑๑๑๗-๑๒๑/๕๗๕.

^{๕๗} จุฬเถรี ๒๖/๑๒๒๒-๑๒๖/๕๗๕, (บาลี) ๒๖/๑๒๒๒-๑๒๖/๕๗๕-๕๗๕.

^{๕๘} จุฬเถรี, ๒๖/๑๒๒๗-๑๓๐/๕๗๖, (บาลี) ๒๖/๑๒๒๗-๑๓๐/๕๗๖.

เราเวลามีกรรมก็แก้ใกล้ตลอด เดินทางไปยังไม่ทันถึงเรือนคน ก็ตลอดบุตร
ที่ระหว่างทาง พบสามีตาย บุตรทั้งสองก็ตาย สามีก็ตายเสียที่ระหว่างทาง
มารดาบิดา และพี่ชายของเราผู้กำพร้าถูกเผาอยู่บนเชิงตะกอนเดียวกัน”^{๔๔}

จากการศึกษา ผู้วิจัยได้พบว่า พระปฎาจารย์ เป็นภิกษุณีที่มีบทบาทสำคัญ
มากไม่ว่าจะทรงวินัย ไม่ว่าจะแสดงธรรม และเป็นปวัคคินี หญิงทั้งหลายที่มีปัญหาชีวิต
คล้าย ๆ กับท่านจะมาปรึกษา ท่านจะแสดงธรรมให้ฟัง จะยกชีวิตที่ประสบความสำเร็จ
ของตนมาเล่าให้หญิงทั้งหลายเหล่านั้นฟัง แสดงสังฆธรรมให้หญิงเหล่านั้นพิจารณา ท่านมี
ความชำนาญในวิปัสสนากัมมัฏฐาน ผู้ที่มีปัญหาเรื่องกรรมฐานจะเข้าไปปรึกษาแล้วนำ
เอาแนวทางที่ท่านแนะนำมาปฏิบัติ จนกระทั่งสำเร็จวิธรรมเบื้องต้น

๔.๒.๓ บทบาทด้านสังคมสงเคราะห์

พระปฎาจารย์ ได้สงเคราะห์สตรี ๓๐ คน สตรี ๕๐๐ คน ด้วยการ
แสดงธรรมให้ฟัง สงเคราะห์พระจันทาเถรีในครั้งที่พระจันทาเถรีเป็นฆราวาสด้วยการให้ข้าว
และน้ำ สงเคราะห์พระอุคตมาเถรี พระอุคตมาเถรี และ พระกิสาโคดม ด้วยการแนะนำ
ธรรมะให้ปฏิบัติตาม

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า พระปฎาจารย์ได้สงเคราะห์สตรีไว้เป็นจำนวนมาก
เพราะท่านเป็นผู้ทรงวินัยอย่างยอดเยี่ยม และเชี่ยวชาญทางด้านวิปัสสนา แต่หลักฐานมิได้
ปรากฏ คงปรากฏดังกล่าวแล้ว เรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับภิกษุณีได้รับการยกขึ้นสู่การ
สังคายนาเฉพาะที่ฝ่ายสงฆ์ทรงจำ ส่วนเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ไม่ได้มีการบันทึกไว้

๔.๒.๔ ภาณิศจของพระปฎาจารย์

พระปฎาจารย์ได้กล่าวภาณิศจไว้หลังจากที่ท่านได้บรรลุอรหัตตผลว่า

มาดพทั้งหลายดีใด โฉนา หว่านเมล็ดพืชลงบนแผ่นดิน ได้ทวีพมฺมา
เลี้ยงดูบุตรและภรรยา เรามีศีลสมบุรณ ทำตามคำสั่งสอนของพระศาสดา
ไม่เกียจคร้าน ไม่หึงชาน โฉนจะไม่บรรลุนิพพานเล่า เราล้างเท้า เห็นน้ำล้างเท้า
ไหลจากที่ตอนมาสู่ที่ลุ่ม ใส่ใจมีดินในน้ำ แต่นั้น เราตั้งใจไว้มั่นคง คุงมาอาชาไนย
ที่ดี ลำดับนั้น ถือประทีปเข้าไปยังวิหาร ตรวจดูที่นอน ขึ้นนั่งบนเตียง ต่อแต่นั้น

^{๔๔} ชูเถรี (ไทย) ๒๖/๒๐๔๔-๒๐๔๕/๕๓๐, (บาลี) ๒๖/๒๐๔๔-๒๐๔๕/๕๓๗.

ถือลูกดาล (ปิดประตูลงกลอน) หมุนไล่ประทีปลง ความหลุดพ้นทางใจก็ได้มี
เหมือนประทีปติดโพลงแล้วดับลง”^{๙๐}

จากการศึกษา พบว่าพระอุบาลีมีบทบาทด้านพระวินัยทั้งในหลักการและวิธีการ
แม้ภายหลังพุทธปรินิพพาน พระอุบาลีก็มีบทบาทสำคัญคือเป็นผู้วิสันนาพระวินัยท่ามกลาง
ที่ประชุมสงฆ์ผู้ร่วมกันรวบรวมพระธรรมวินัยครั้งแรก ณ เมืองราชคฤห์ ส่วนพระปฎาจารา
เถรี แม้ว่าจะไม่มีบทบาทเท่ากับพระอุบาลี ท่านก็คงเป็นภิกษุณีที่มีปัญหาใน
ชีวิตและหันเข้ามาหาความสงบตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า พระปฎาจาราเป็นผู้ทรงจำ
พระวินัย และมีบทบาทในหมู่สตรี กล่าวคือ เป็นผู้ให้การอุปสมบทสตรียุคนั้น บทบาทของ
ท่านมุ่งด้านสงเคราะห์ช่วยเหลือคนไม่มีที่พึ่งที่อาศัย มากกว่ามุ่งไปทางหลักการ ทั้งนี้อาจ
เป็นเพราะว่า พระอุบาลีได้ปฏิบัติหน้าที่ของพระวินัยธร ฝ่ายภิกษุติดอยู่แล้ว เมื่อมีคดีความ
เกิดขึ้น บทบาทด้านการวินิจฉัยก็มักเป็นหน้าที่ของพระอุบาลีมากกว่าจะเป็นหน้าที่ของ
พระปฎาจารา อย่างไรก็ดี ท่านทั้งสองก็ได้ประทับระครองพระธรรมวินัยสืบทอดมาจนถึง
ทุกวันนี้

^{๙๐} ชู เถรี (ไทย) ๒๖/๑๑๒-๑๑๖/๕๖๙. (บาลี) ๒๖/๑๑๒-๑๑๖/๕๖๙.

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาบทบาทของพระวินัยธรในพระวินัยปิฎก ศึกษาเฉพาะบทบาทของพระอุบาลีเถระและพระปฎาจารย์เถรี สรุปได้ดังนี้

เมื่อแรกก่อตั้งศาสนา พระพุทธเจ้ายังไม่ได้ทรงบัญญัติพระวินัย มีแต่เพียงหลักการหรือข้อหมายร่วมกันตามหลักการนั้น มีหลักการเป็นเครื่องรักษาควบคุมความประพฤติ ในวันอุโบสถเมื่อภิกษุทั้งหลายประชุมกัน พระพุทธเจ้าจะแถลงหลักการของพระพุทธศาสนา เป็นการทบทวนว่าพระพุทธศาสนามีอุดมการณ์อย่างนี้ มีหลักการอย่างนี้ คือมีแต่โอวาทปาติโมกข์ ไม่มีอาณัติปาติโมกข์

กาลต่อมา สังคมสงฆ์ขยายใหญ่ขึ้น กุลบุตรที่เข้ามาบวชมีภูมิหลังต่างกัน มาจากวรรณะที่ต่างกัน เมื่อมาอยู่รวมกัน เป็นการยากที่จะทำให้เป็นระเบียบได้ ความประพฤติที่แตกต่างกัน ก็ได้เกิดขึ้น พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติสิกขาบทกำกับความประพฤติทางมารยาทของภิกษุขึ้นก่อน ต่อมา ในพรรษาที่ ๒๐ ทรงบัญญัติสิกขาบทที่เป็นคุุโทษ คือ โทษหนัก โดยทรงปาราภเหตุมัวหมองในคณะสงฆ์อันเนื่องมาจากพระสัทินเสพเมถุนกับอดีตภรรยาที่ปามหาวัน กรุงเวสาลี การบัญญัติพระวินัย พระองค์มิได้ทรงบัญญัติล่วงหน้าเมื่อภิกษุทำความผิด ประชาชนตำหนิ พระองค์รับสั่งให้ประชุมสงฆ์ พิจารณาความผิดนั้น แล้วจึงทรงบัญญัติพระวินัย

การที่ภิกษุสงฆ์จะประพฤติปฏิบัติพระวินัยได้ถูกต้องตามพระพุทธประสงค์ และการที่จะปรับโทษต่อภิกษุที่กระทำความผิดได้สมควรกับโทษานุโทษ จะต้องทราบพระบัญญัติที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติ และวิธีการปรับโทษแก่ภิกษุผู้กระทำความผิดตามที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้ ดังนั้น ภิกษุสงฆ์ จึงจำเป็นต้องศึกษาเรียนรู้พระวินัยบัญญัติและกฎเกณฑ์วิธีการลงโทษแก่ภิกษุผู้กระทำความผิด

เริ่มแรก ภิกษุสงฆ์ได้มีการศึกษาเรียนรู้พระวินัยจากพระพุทธเจ้าโดยตรง เมื่อทรงจำชำนานูและมีความเข้าใจ ก็สั่งสอนกันเองในหมู่ภิกษุสงฆ์ ทั้งในส่วนที่เป็นพระบัญญัติ

และวินัยกรรม คือ การปฏิบัติทำตัวให้พ้นผิดในเมื่อได้กระทำผิดไปแล้ว ซึ่งอาจจะทำโดยตัวของผู้ที่กระทำผิดเอง เช่น ภิกษุต้องลบล้างบาปที่ตนทำผิดต่อภิกษุรูปอื่น หรือกระทำโดยสงฆ์ เช่น สงฆ์กระทำกุฎฐานวิธี คือการให้ภิกษุที่ต้องอาบัติสังฆาทิเสสออกจากอาบัติ

ในการศึกษาเรียนรู้พระวินัยบัญญัติและกฎเกณฑ์วิธีการปฏิบัติอื่นนั้น ในฝ่ายภิกษุสงฆ์พระอุบาลีเถระเป็นผู้ที่ศึกษาเรียนรู้จนทรงจำชำนาญ ในฝ่ายภิกษุณีสงฆ์พระภุจจาเรวดีเป็นผู้ที่ศึกษาเรียนรู้จนทรงจำชำนาญ เฉพาะพระอุบาลี ท่านศึกษาเรียนรู้พระวินัยบัญญัติจนทรงจำชำนาญและมีความเข้าใจสามารถสั่งสอนให้ผู้อื่นเข้าใจได้ด้วย ภิกษุสงฆ์ที่ต้องการความรู้ทางพระวินัยบัญญัติต้องมาศึกษาเรียนรู้ในสำนักของท่าน

เวลาเกิดเหตุการณ์ที่มีภิกษุกระทำความผิดซึ่งเป็นเรื่องที่ยังไม่เคยเกิดขึ้น เช่น กรณีพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ กระทำการลงโทษแก่ภิกษุไม่ตรงกับความผิด คือ ลงดัชนีกรรมแก่ภิกษุที่กระทำผิดควรลงนิยสกรรมเป็นต้น พระอุบาลีก็จะเข้ากราบทูลถามพระพุทธเจ้าถึงการกระทำนั้นว่าถูกต้องหรือไม่ เพื่อจะถือพุทธมติเป็นแนวในการตัดสินลงโทษแก่ภิกษุผู้กระทำผิด และเป็นแนวทางให้การสั่งสอนพระวินัยแก่ภิกษุสงฆ์ต่อไป และกรณีนี้พระพุทธพยายามกระทำสังฆเภท พระอุบาลีก็ได้เข้ากราบทูลถามพระพุทธเจ้าว่าการกระทำเช่นนั้นจัดเป็นสังฆเภท ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงให้เห็นให้พระอุบาลีทราบ และปรากฏอยู่ในพระวินัยปิฎก ทำให้ทราบได้ว่าการกระทำที่จะจัดเป็นสังฆเภทนั้น มิใช่จะทำได้ง่าย ๆ

แบบอย่างและวิธีการที่เป็นกระบวนการทางพระวินัย ทั้งในส่วนที่เป็นความรู้ทางพระวินัยบัญญัติ เช่นสิกขาบทวิภังค์ และบทภาชนีย์ ในมหาวิภังค์และภิกษุณีวิภังค์ ในส่วนที่เป็นความรู้ในการตัดสินลงโทษแก่ผู้กระทำผิด ในส่วนที่เป็นความรู้ด้านที่ภิกษุสงฆ์กระทำการระดับไหนจึงจะเป็นสังฆเภท ท่านอุบาลีเถระได้เรียนรู้ ได้กราบทูลถามพระพุทธเจ้า แล้วทรงจำสืบทอดมาจนได้วิสัชนาแก่พระอรหันต์ ๕๐๐ รูป เมื่อคราวสังคายนาครั้งที่ ๑ แล้วพระสาวกทั้งหลาย ได้ทรงจำสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน

ภิกษุและภิกษุณีที่เชี่ยวชาญในด้านต่าง ๆ พระพุทธเจ้าทรงยกย่องแต่งตั้งไว้ในตำแหน่งเอกทศกะในด้านนั้น ๆ เช่นเดียวกัน ภิกษุและภิกษุณีที่มีความเชี่ยวชาญทางด้านพระวินัย พระพุทธเจ้า ก็ทรงยกย่องแต่งตั้งไว้ในตำแหน่งเอกทศกะทางพระวินัย พระอุบาลีเถระและพระภุจจาเรวดี ทั้ง ๒ ท่านเป็นผู้ที่ทรงจำชำนาญเชี่ยวชาญทางพระวินัยได้เป็นกำลังของพระพุทธเจ้าในการประกาศพระศาสนา พระอุบาลีเถระนั้นเป็นพระอรหันต์รูปหนึ่ง ในจำนวนพระอรหันต์ที่ทำการสังคายนาพระธรรมวินัยรวบรวมไว้เป็นหมวดหมู่ พระอุบาลีเถระเป็นผู้วิสัชนาพระวินัย ผลของการสังคายนาครั้งนั้นได้ เป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาดำรงอยู่มาตราปรมาทุกวันนี้

อธิกรณ์ที่เกิดขึ้นในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงเป็นประธานตัดสินด้วยพระองค์เอง เป็นส่วนมาก พระอุบาลีเถระได้รับมอบหมายจากพระพุทธเจ้าและภิกษุทั้งหลายให้ตัดสิน อธิกรณ์มีจำนวน ๖ เรื่อง จะเห็นได้ว่า การตัดสินอธิกรณ์เป็นกระบวนการของสงฆ์ทั้งสิ้น สงฆ์ใช้พระธรรมวินัยตัดสิน แต่ปัจจุบันนี้ เมื่ออธิกรณ์เกิดขึ้นในสังคมสงฆ์ ในเมืองไทย สื่อมวลชนเป็นผู้พิพากษาคัดสินเสียเป็นส่วนมาก ซึ่งบางอธิกรณ์ภิกษุผู้ที่ถูกโจทก์ความผิด ยังไม่ชัดเจน ยังไม่มีการสอบสวนตามกระบวนการของสงฆ์ว่าผิดจริงหรือไม่ ความผิดนั้น เป็นความผิดในระดับใด แก้ไขได้หรือไม่ได้ สื่อมวลชนได้ตัดสินให้ภิกษุผู้ถูกโจทก์พ้นจากความ เป็นภิกษุไปเสียก่อนแล้ว ประเด็นนี้เป็นสิ่งที่พุทธศาสนิกชนในปัจจุบันควรใส่ใจหาทาง แก้ไข เพื่อความดำรงมั่นแห่งพระธรรมวินัย

ส่วนพระปฎาจาราเถรี ไม่ปรากฏว่าได้รับมอบหมายให้ตัดสินอธิกรณ์ แต่ท่าน มีผลงานในด้านการสอนสตรีที่เข้ามาบวชเป็นภิกษุณีเป็นจำนวนมาก และได้เป็นปรัตติณี ของภิกษุณีในสมัยนั้น พร้อมทั้งเป็นกัลยาณมิตรของพระโกสโลดมเถรี

พระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ เป็นคำสั่งที่สำคัญคู่กับคำสอน คือ พระ ธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ พระวินัยถือว่าเป็นอายุแห่งพระพุทธศาสนา เมื่อพระวินัยยังมี อยู่ คือ ยังมีการประพฤติปฏิบัติรักษากันอยู่ ก็ชื่อว่าพระพุทธศาสนายังดำรงอยู่ เพราะพระ วินัยนั้นเป็นบาทฐานรองรับการปฏิบัติ คือ เมื่อภิกษุสงฆ์รักษาทะระวินัย คือ ศีลบริสุทธิ ก็จะมี เจริญก้าวหน้าได้ก้าวหน้า เมื่อสมาธิมั่นคง ก็เจริญปัญญาได้ก้าวหน้า สมาธิที่อบรมด้วยศีล คือ มีศีลเป็นพื้นฐาน ย่อมมีสมาธิสูงส่งมาก ปัญญาที่อบรมด้วยสมาธิ คือ มีสมาธิเป็นพื้นฐาน ย่อมมีสมาธิสูงส่งมาก

พระวินัยนั้น ได้มีการนำสืบต่อกันมาโดยพระสาวกทั้งหลาย ตั้งแต่สมัยพุทธกาล ในชมพูทวีป มาจนถึงสมัยหลังพุทธกาลในลังกาทวีป ด้วยวิธีอุปัชฌายะ และสืบต่อมาใน รูปแบบหลายลักษณะอักษรที่บันทึกไว้ในคัมภีร์จนถึงปัจจุบัน การสืบต่อกันมานั้นมีประวัติความ เป็นมาที่พึงศึกษา ซึ่งเมื่อศึกษาแล้วทำให้เกิดศรัทธาปสาทะในพระสาวกทั้งหลาย เกิดฉันทะ ที่จะช่วยกันรักษาสืบต่อพระวินัย

ชีวประวัติของพระวินัยธรมฝ่ายภิกษุกับฝ่ายภิกษุณีนั้น เมื่อศึกษาแล้วทำให้ทราบ การที่ท่านได้ตั้งความปรารถนาที่จะเกิดมาเพื่อเป็นผู้ทรงจำพระวินัย แล้วสร้างสมคุณความดี ทำให้ผู้ศึกษาทราบ ว่าเพียงปรารถนาหรืออธิฐานขอนั้นยังไม่สำเร็จประโยชน์ เป็นเพียง ความตั้งใจเท่านั้น ต้องลงมือสร้างเหตุเพื่อให้ได้มาซึ่งผล ๓๖๕ การอยากได้ปริญญา ก็ต้องเรียน ต้องลงมือกระทำเป็นขั้นเป็นตอน อันถือว่าเป็นการสร้างเหตุเพื่อให้ได้ปริญญาอันเป็นด้วยผล ฉะนั้น

สรุปแล้วพระวินัยบัญญัติเป็นอายุพระพุทธศาสนา เป็นพื้นฐานที่สนับสนุนคุณธรรมที่สูงขึ้นไป กุศลธรรมที่ปรารถนาคุณธรรมเบื้องสูงในพระพุทธศาสนา ต้องศึกษาเรียนรู้พระวินัยให้เข้าใจต้องแท้ เมื่ออบรมพระวินัยดีแล้วจึงค่อยเจริญสมาธิปัญญาเป็นลำดับไป

การศึกษาประวัติพระวินัยธรรทำให้เกิดศรัทธาปสาทะ เกิดจิตที่สะอาดรักษาศีลพระวินัยไว้และประพฤติปฏิบัติตาม

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาประกอบด้วยธรรมและวินัย พระธรรมคือคำสอนพระวินัยคือคำสั่ง พระธรรมวินัยที่บันทึกอยู่ในคัมภีร์นั้น ยังสั่งสอนใคร ๆ ไม่ได้ ต้องมีผู้ศึกษาค้นคว้า แล้วนำมาไปประพฤติปฏิบัติและสั่งสอนผู้อื่น ผู้ที่ศึกษาพระธรรมวินัยจนทรงจำซ้ำของสามารถอบรมสั่งสอนผู้อื่นได้ ถือว่าเป็นผู้ที่ได้ช่วยประกาศคำสอนของพระพุทธเจ้า

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระอุบาลีเถระและพระปฎาจาราเถรี ผู้ทรงพระวินัยและสั่งสอนภิกษุบริษัท ภิกษุณีบริษัท เป็นการนำเสนอบทบาทของพระเถระ และเถรีผู้เป็นเอกทัศคณะในด้านพระวินัย ผู้วิจัยเห็นว่าควรจะได้มีการศึกษาเพิ่มเติม เช่น

- (๑) อิทธิพลของพระวินัยปิฎกที่มีต่อกฎหมายไทย
- (๒) ศึกษาประวัติวินัยธรรเปรียบเทียบกับระหว่างเถรวาทและมหายาน
- (๓) พระวินัยคืออายุพระพุทธศาสนา
- (๔) พระวินัยกับกฎหมายอาญา
- (๕) เปรียบวัดกับมรยาทไทย

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี** ฉบับมหาจุฬาลงกรณ. ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ **พระไตรปิฎกภาษาไทย** ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ **วรรณคดีภาษาบาลี** ฉบับมหาจุฬาลงกรณ ๒๕๓๒-๒๕๓๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญูญาณ, ๒๕๓๒-๒๕๓๕.

_____ **ฎีกาภาษาบาลี** ฉบับมหาจุฬาลงกรณ ๒๕๓๕-๒๕๔๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญูญาณ, ๒๕๓๕-๒๕๔๓.

_____ **ปกรณ์วิเสสภาษาบาลี** ฉบับมหาจุฬาลงกรณวิเสส ๒๕๓๕-๒๕๔๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญูญาณ, ๒๕๓๕-๒๕๔๓.

ฉลาด บุญลอย. **ประวัติวรรณคดี ตอนที่ ๒**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระพุทธาจารย์ (โสม) ฉันทมหาราชา ณ เมรุวัดเทพศิรินทร์ กรุงเทพมหานคร วันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๑๖.

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี** ฉบับสยามรัฐฉบับที่ ๒๕๒๕, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

_____ **วรรณคดีภาษาบาลี** ฉบับสยามรัฐฉบับที่ ๒๕๓๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ **พระไตรปิฎกพร้อมวรรณคดี แปล. ชุด ๙๑ เล่ม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

คณาจารย์. **พระอรรถกถาสาธิตนิพนธ์**. จัดพิมพ์โดย พลเรือโท เจือ-เนาวรัตน์ เกตุชูเกียรติ ๑๔ มกราคม ๒๕๒๕.

เจริญ สมน้อย. **เบญจกิลเบญจธรรม และ อุโบสถศีล**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
หจก. มณฑลการพิมพ์, ๒๕๔๐.

นายแพทย์เกิด ชนชาติ. **คู่มือคลังปริยัติธรรม เล่ม ๒**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
ธนสัมพันธ์, โรงพิมพ์เมืองพิมพ์, ๒๕๓๐.

ปลื้ม โชติสุขยางกูร. **ถาวรธรรมาภพทนายคณะสงฆ์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
ประยูรวงศ์, ๒๕๒๐

พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต). **การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย**. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ **พระพุทธศาสนาในอาเซียน**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

พระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารี). **ตำนานพระอรหันต์ ๔ ทิศ**. ยวพุทธอภิสมาคมชลบุรี
ในพระสังฆราชูปถัมภ์ พิมพ์เป็นธรรมบรรณาการ งานพระราชทานเพลิงศพ
พระอุดมวิธานการ (เหมือน อินุทโชตเถร) อดีตเจ้าอาวาสวัดท่าแพ อ.เมือง
จ.ชลบุรี, กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, ๒๕๒๘.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **นิติศาสตร์แนวพุทธ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๓.

_____ **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

_____ **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

_____ **พุทธธรรม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๔๑.

_____ **รู้จักพระไตรปิฎกเพื่อเป็นชาวพุทธที่แท้**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
เอ็ดดิส เทรส โปรดักส์, ๒๕๔๓.

_____ **วินัยเรื่องใหญ่กว่าศีล**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก
จำกัด, ๒๕๓๘.

พระลักขณมโชติกะ อัมมาจาริยะ. **ปรมัตถ์โชติคมทอภินันต์อสังคยา ปริเฉทที่ ๕**.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

พระสารีบุตรมหาเถระ ชาวศรีลังกา. **สารัตถทีปนีฎีกาพระวินัย ภาค ๔.** พิมพ์ครั้งที่ ๑, แปลโดย อาจารย์ยี่สิริ เพ็ชรไชย, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ หจก. ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๔๔.

พัทธา สายหู. **กลไกของสังคม.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

พันตรี ป. หลงสมบุญ. **พจนานุกรมมคอ-ไทย.** กรุงเทพมหานคร : อาหารการพิมพ์, ๒๕๔๐.
พุทธทาสภิกขุ. **ตามรอยพระอรหันต์.** พิมพ์ครั้งที่ ๖, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สุภาพกิจ, ๒๕๓๔.

มลทินปัญหา ฉบับแปลนันทามกุฏราชวิทยาลัย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. นครปฐม : โรงพิมพ์มหา
มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

ร.ท.บรรจบ บรรณรุจิ. **ภิกษุณีพุทธสาวิกาล้างพุทธกาล.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

_____ **อัสติมหาสาวก.** หนังสือขณะเลิครางวัล วรรณกรรมบัวหลวง ปี ๒๕๓๗,
พิมพ์ครั้งที่ ๒ กรุงเทพมหานคร : ผู้จัดพิมพ์กองทุนศึกษาพุทธสถาน, ๒๕๓๗.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕.** กรุงเทพ
มหานคร : โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๔.

วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์. **หนังสือสวดมนต์ฉบับวัดมหาธาตุ.** กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

สมเด็จพระพรหมประมานุชิตชินโรส. **พระปฐมสมโพธิกถา.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์.

สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน). **๔๕ พรรษาของพระพุทธเจ้า เล่ม ๑.** กรุงเทพ
มหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๒๖.

สมเด็จพระมหาธีรวงศา (พิมพ์ ธมฺมธโร). **มงคลออกซิด.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
ธรรมสภา, ๒๕๓๔.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **วินัยมุข เล่ม ๑.** พิมพ์ครั้งที่ ๓๐,
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๑๗.

_____ **วินัยมุข เล่ม ๓.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย,
๒๕๑๗.

แสง อุดมศรี. “เอกสารประกอบการบรรยายพระวินัยปิฎก”. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓ (อัคราณา).

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ. **หน้าที่และนารายของสมาชิกในครอบครัวที่พึงปฏิบัติต่อกัน**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๗.

หลวงเทพรัตนานุกิษฐ์ (ทวี ธมมรัช). **ธาตุพีโก**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาภูมิราชวิทยาลัย, ๒๕๑๔.

อริยธรรม ป. **แนะเรียนวินัยเล่ม ๑**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ท.จ.ก. รุ่งเรืองสาส์น

(๒) วิชานิพนธ์ :

พระมหาจิตติภัทร อจลธมฺโม. การศึกษาบทบาทของพระอาณานทีในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา. **วิชานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต**, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

พระมหาเจริญ จันทวีรัง. บทบาทของพระวินยธิการในการรักษาพระวินัยของพระสงฆ์ไทย ศึกษาเฉพาะกรณีกรุงเทพมหานคร. **วิชานิพนธ์ ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. (สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๔๒.

พระมหาสังเวทย์ ธมฺมเนตติโก (เนตรนิมิตฺ). ชีวิตภิกษุณีกับการบรรลุพระอรหัตผล. **งานวิชานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสนมหาบัณฑิต**. สาขาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

พระมหาสุธยา โรจนธนาโณ. การศึกษาบทบาทของพระมหาโมคคัลลานเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา. **วิชานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต**. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

๒. ภาษาอังกฤษ

Bernhard rehfeld. **Die Vurzen des Rechts** (Berlin, 1951) อ้างใน Hayak, law legislation and liberty, vol. 1, London 1943.

Dutt, Nalinakshat. **Early Monastic Buddhism**. Calcutta : Firma KLM Private Ltd.1981.

Dutt, Sukumar. **Buddhist Monks and Monasteries of India.** Delhi : Motilal Banarsidass, 1988.

_____. **Early Buddhist Monachism.** Delhi : Munshiram Manoharlal Publishers Pvt. Ltd., 1998.

Eliade M. **The Encyclopdia of Religion** (Vol. 15), (New York : Macmillan publishing Company, 1989.

Hazri, Kanai Lal. **Constitution of the Buddhist Sangha.** Delhi : B.R. Publishing Corporation Ltd., 1988.

Holt, John C., **Discipline : The Canonical Buddhism of the Vinayapitaka.** Delhi : Motilal Banarsidass, 1988.

Jha, Ganganatha. **The Philosophical Discipline.** Varanasi : Bhartrya Publishing House, 1926.

Malalasekera, G.P, **Dictionary of Pali Proper Names.** Vols. I, II, London : Pali Text Society, 1974.

_____, Editors. **Encyclopaedia of Buddhism. Vols. I, II, III, IV, V.** Published By the Government of Srilanka, Printed of the State Printing Corporation Srilanka, 1961 – 1990.

Misra, G.S.P. **The Age of Vinaya.** Delhi : Munshiram Manoharlal Publishers Pvt. Ltd., 1972.

Rhys D. & William S, **Pali-English Dictionary.** Delhi : Motilal Banarsidass, 1993.

Wijayartna, Mohan. **Buddhist Monastic.** New york : Cambridge Univerity Press, 1990.

ภาคผนวก

ภาคผนวก

วินัยของบรรพชิต

สิกขาบทของภิกษุมี ๒๒๗ สิกขาบท หรือ ๒๒๗ ข้อ แยกเป็นประเภท ได้ดังนี้

๑. ปาราชิก มี ๔ สิกขาบท

๑. ภิกษุเสพเมถุน ต้องปาราชิก
๒. ภิกษุถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ไว้ราคา ๕' มาสก ต้องปาราชิก
๓. ภิกษุจงใจฆ่ามนุษย์ให้ตาย ต้องปาราชิก
๔. ภิกษุพูดอวดอุตริมนุสสธรรม ที่ไม่มีในตน ต้องปาราชิก

๒. สังฆาทิเสส ๑๓ สิกขาบท

๑. ภิกษุจงใจทำให้น้ำอสุจิสลื่น ต้องสังฆาทิเสส
๒. ภิกษุมีความกำหนดจับต้องกายหญิง ต้องสังฆาทิเสส
๓. ภิกษุพูดเกี่ยวกับหญิงด้วยวาจาชั่วหยาบ ต้องสังฆาทิเสส
๔. ภิกษุพูดชักชวนหญิงให้บำเรอความใคร่ของตน ต้องสังฆาทิเสส
๕. ภิกษุพูดชักส่อให้ชายหญิงเป็นสามีภรรยากัน ต้องสังฆาทิเสส
๖. ภิกษุสร้างกุฏิเป็นของตน ไม่มีเจ้าของสร้างให้ ด้วยขอทรัพย์มาเอง ไม่ได้ให้
สงฆ์แสดงที่ให้ สร้างเกินประมาณ ต้องสังฆาทิเสส
๗. ภิกษุสร้างวิหารใหญ่เป็นของตน มีเจ้าของสร้างให้ ไม่ได้ให้สงฆ์แสดงที่ให้
ต้องสังฆาทิเสส
๘. ภิกษุโกรธเคืองจงใจโทษภิกษุอื่นด้วยอาบัติปาราชิกไม่มีมูล ต้องสังฆาทิเสส
๙. ภิกษุโกรธเคืองจงใจหาแค้นโทษภิกษุอื่นด้วยอาบัติปาราชิก ต้องสังฆาทิเสส
๑๐. ภิกษุพากเพียรทำลายสงฆ์ให้แตกกัน ภิกษุอื่นห้ามไม่ฟัง สงฆ์ประกาศให้
ละความประพฤตินั้น แต่ไม่ละต้องสังฆาทิเสส
๑๑. ภิกษุประพฤติตามภิกษุผู้พากเพียรทำลายสงฆ์ให้แตกกัน ภิกษุอื่นห้ามไม่ฟัง
สงฆ์ประกาศให้ละความประพฤตินั้น แต่ไม่ละต้องสังฆาทิเสส

๑๒. ภิกษุเป็นคนที่ขี้ขลาดขี้กลัว ภิกษุอื่นห้ามไม่ฟัง สงฆ์ประกาศให้ละความประพฤตินั้น แต่ไม่ต้องสั่งฆาติเสส

๑๓. ภิกษุประทุษร้ายตระกูล ภิกษุอื่นห้ามไม่ฟัง สงฆ์ประกาศให้ละความประพฤตินั้น แต่ไม่ต้องสั่งฆาติเสส

๓. อนนย ๒ ลิกขาบท

๑. ภิกษุหนึ่งคนที่ลืบลากับมาตุคาม ถ้ามีอุบาสิกาที่พูดจาเชื่อถือได้ มากกล่าวโจทด้วยอาบัติ ๓ อย่าง คือ ปาราชิก สังฆาติเสส หรือปาจิตติย ภิกษุรับอย่างใด ฟังปรับอย่างนั้น หรืออุบาสิกา โจทอย่างใด ฟังปรับอย่างนั้น

๒. ภิกษุหนึ่งคนที่ลืบลากับมาตุคาม ถ้ามีอุบาสิกาที่พูดจาเชื่อถือได้ มากกล่าวโจทด้วยอาบัติ ๒ อย่าง คือ สังฆาติเสส หรือปาจิตติย ภิกษุรับอย่างใด ฟังปรับอย่างนั้น หรืออุบาสิกา โจทอย่างใด ฟังปรับอย่างนั้น

๔. นิสสัคคิยาปาจิตติย ๓๐ ลิกขาบท

๑. จีวรวรรค ๑๐ ลิกขาบท

๑. ภิกษุใช้ติดเรกจีวรได้เพียง ๑๐ วันเป็นอย่างยิ่ง ถ้าล่วง ๑๐ วันไป ต้องนิสสัคคิยาปาจิตติย

๒. ภิกษุอยู่ปราศจากใครจีวรแม้คันเดียว ต้องนิสสัคคิยาปาจิตติย เว้นไว้แต่ได้สมมติ

๓. ถ้าผ้าเกิดขึ้นใหม่แก่ภิกษุ เธอประสงค์จะทำจีวรแต่ผ้าไม่พอ ถ้ามีที่หวังว่าจะได้มาอีก ฟังเก็บผ้านั้นไว้ได้เพียง ๑ เดือนเป็นอย่างยิ่ง ถ้าเก็บไว้เกินกว่านั้น แม้ยังไม่มีที่หวังว่าจะได้อยู่ ต้องนิสสัคคิยาปาจิตติย

๔. ภิกษุใช้ภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติให้ซัก ให้อ้อม หรือให้ทาบจีวรเก่า ต้องนิสสัคคิยาปาจิตติย

๕. ภิกษุรับจีวรจากมือภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติ เว้นไว้แต่แลกเปลี่ยนกัน ต้องนิสสัคคิยาปาจิตติย

๖. ภิกษุขอจีวรต่อคฤหัสถ์ผู้ไม่ใช่ญาติไม่ใช่ปวารณาได้มา ต้องนิสสัคคิยาปาจิตติย เว้นไว้แต่สมัยที่จะขอจีวรได้ คือเวลาภิกษุมีจีวรถูกโจรลักไป หรือจีวรเสียหาย

๗. ในสมัยที่จะขอจีวรได้ ภิกษุขอเขาได้เพียงผ้าถุงผ้าห่มเท่านั้น ถ้าขอเกินกว่านั้นได้มาต้อง ต้องนิสสัคคียปาจิตติย์

๘. ถ้าคฤหัสถ์ที่ไม่ใช่ญาติไม่ใช่ปวารณาพูดว่า เราจะถวายจีวรแก่ภิกษุชื่อนี้ เธอทราบความแล้วเข้าไปพูดให้เขาถวายจีวรอย่างนั้นอย่างนี้ ที่มีราคาแพงกว่าดีกว่าที่เขากำหนดไว้เดิมได้มา ต้องนิสสัคคียปาจิตติย์

๙. ถ้าคฤหัสถ์ผู้จะถวายจีวรมีหลายคน แต่เขาไม่ใช่ญาติไม่ใช่ปวารณา ภิกษุไปพูดให้เขารวมทุนเข้าเป็นอันเดียวกันให้ซื้อจีวรที่แพงกว่าดีกว่าที่เขากำหนดไว้เดิมได้มา ต้องนิสสัคคียปาจิตติย์

๑๐. ถ้าใคร ๆ นำทรัพย์มาเพื่อค่าจีวรแล้วถามภิกษุว่า ใครเป็นไวยาวัจกรของเธอ ถ้าภิกษุต้องการจีวรก็พึงแสดงคนวัดหรืออุบาสกว่า ผู้นี้เป็นไวยาวัจกรของภิกษุทั้งหลาย ครั้นเขามอบถวายไวยาวัจกรนั้นแล้วสั่งภิกษุว่า ถ้าต้องการจีวรให้เข้าไปหาไวยาวัจกร ภิกษุนั้นพึงเข้าไปหาเขาแล้วทวงว่า เราต้องการจีวร ทวงได้ ๓ ครั้ง ถ้าไม่ได้อีกไปยื่นแต่พอเขาเห็นได้ ๖ ครั้ง ถ้าไม่ได้อีกไปทวงเกิน ๓ ครั้ง ยืนเกิน ๖ ครั้ง ได้มาต้องนิสสัคคียปาจิตติย์ ถ้าเธอไปทวงและยืนครบกำหนดแล้วยังไม่ได้จีวรมา จำเป็นต้องไปบอกเจ้าของเดิมว่า ของนั้นไม่สำเร็จประโยชน์แก่ตน ให้เขาเรียกเอาของนั้นคืนมาเสีย

๒. โกลิยวรรค ๑๐ สิกขาบท

๑. ภิกษุทำสันถัดผสมใหม่ ต้องนิสสัคคียปาจิตติย์

๒. ภิกษุทำสันถัดชนเจียนคำล้วน ต้องนิสสัคคียปาจิตติย์

๓. ภิกษุทำสันถัดชนเจียนคำ ๒ ส่วน ต้องนิสสัคคียปาจิตติย์

๔. ภิกษุไม่ได้วัชสมมติ ทำสันถัดแล้วใช้ไฉ่ยังไม่ถึง ๖ ปี ทำสันถัดใหม่ขึ้นมาใช้ ต้องนิสสัคคียปาจิตติย์

๕. ภิกษุทำสันถัดใหม่โดยไม่เอาสันถัดเก่า ๑ คืบโดยรอบมาเจือปน ต้องนิสสัคคียปาจิตติย์

๖. ภิกษุนำชนเจียนที่มีผืนถวายในระหว่างทางไปด้วยตนเองเกิน ๓ โยชน์ ต้องนิสสัคคียปาจิตติย์

๗. ภิกษุใช้ภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติให้ซัก ให้ย้อม หรือให้สาธชนเจียน ต้องนิสสัคคียปาจิตติย์

๘. ภิกษุวันเองก็ดี ใช้ให้ผู้อื่นวันก็ดี ซึ่งทองและเงิน หรือยินดีทองและเงิน ที่เขากับไว้เพื่อตนต้องนิสสัคคียปาจิตติย

๙. ภิกษุทำการซื้อขายด้วยรูปียะ คือ ของที่เขาใช้เป็นเงินทอง ต้องนิสสัคคีย-ปาจิตติย

๑๐. ภิกษุทำการซื้อขายมีประการต่าง ๆ ต้องนิสสัคคียปาจิตติย

๓. ปิตตวรรต ๑๐ ลิกขาท

๑. ภิกษุเก็บอดิเรกบาตรไว้เกิน ๑๐ วัน ต้องนิสสัคคียปาจิตติย

๒. ภิกษุมีบาตรมีรอยซ่อมยังไม่ถึง ๑๐ นิ้ว ขอบาตรใหม่จากคฤหัสถ์ที่ไม่ใช่ญาติ ไม่ใช่ปวารณาได้มา ต้องนิสสัคคียปาจิตติย

๓. ภิกษุรับประเคนเภสัช ๕ คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย แล้วเก็บไว้จนได้เพียง ๗ วัน เป็นอย่างยิ่ง ถ้าให้ล่วง ๗ วันไป ต้องนิสสัคคียปาจิตติย

๔. เมื่อฤดูร้อนยังเหลืออยู่อีก ๑ เดือน คือตั้งแต่แรมค่ำหนึ่งเดือน ๗ จึงแสวงหาผ้าอาบน้ำฝนได้ เมื่อฤดูร้อนเหลืออยู่อีกทั้งเดือน คือตั้งแต่ขึ้นค่ำหนึ่งเดือน ๔ จึงทำนุ่งได้ ถ้าแสวงหา หรือทำนุ่ง ให้ต่ำกว่ากำหนดนั้นเข้ามา ต้องนิสสัคคียปาจิตติย

๕. ภิกษุให้จีวรแก่ภิกษุอื่นแล้วโกรธ จึงเอาคืนมาเอง หรือใช้ให้ผู้อื่นจึงเอามา ต้องนิสสัคคียปาจิตติย

๖. ภิกษุขอตัดจากคฤหัสถ์ที่ไม่ใช่ญาติไม่ใช่ปวารณาเอามาให้ช่างทุกท่อนเป็นจีวร ต้องนิสสัคคียปาจิตติย

๗. ถ้าคฤหัสถ์ที่ไม่ใช่ญาติไม่ใช่ปวารณาสั่งให้ช่างทุกท่อนจีวรเพื่อจะถวาย ภิกษุ ถ้าเออไปกำหนดให้ช่างทำให้ดีขึ้นด้วยจะให้อ่างวัดเขา ต้องนิสสัคคียปาจิตติย

๘. ภิกษุรับอสังกัจจิวน์ในช่วง ๑๐ วันก่อนออกพรรษา คือ ตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ แล้วเก็บไว้เกินกำหนดจีวรกาล ต้องนิสสัคคียปาจิตติย

๙. ภิกษุไม่ได้รับสมมติ ออกพรรษาแล้ว เก็บจีวรผืนใดผืนหนึ่งไว้ในละแวกบ้าน ต้องนิสสัคคียปาจิตติย

๑๐. ภิกษุรู้อยู่และน้อมลากที่เขาจะถวายสงฆ์มาเพื่อตน ต้องนิสสัคคีย-ปาจิตติย

๕. ปาจิตถียรมี ๙๒ ลิกขาบท

๑. มุสาวาทวรรคมี ๑๐ ลิกขาบท

๑. ภิกษุกล่าวเท็จทั้งสี่ ต้องอาบัติปาจิตถีย์
๒. ภิกษุกล่าวเสียตสีภิกษุอื่น ต้องอาบัติปาจิตถีย์
๓. ภิกษุพูดส่อเสียดภิกษุอื่น ต้องอาบัติปาจิตถีย์
๔. ภิกษุสอนอนุปสัมบันให้กล่าวธรรมเป็นบท ๆ ต้องอาบัติปาจิตถีย์
๕. ภิกษุนอนร่วมกันกับอนุปสัมบันเกิน ๒-๓ คืน ต้องอาบัติปาจิตถีย์
๖. ภิกษุนอนร่วมกันกับมาตุคามแม้เพียงเมื่ออาทิตย์อัสดง ต้องอาบัติปาจิตถีย์
๗. ภิกษุแสดงธรรมแก่มาตุคามสองต่อสองเกิน ๖ คำ ต้องอาบัติปาจิตถีย์
๘. ภิกษุบอกอุตตวิมมุตสธรรมที่มีจริงแก่อนุปสัมบัน ต้องอาบัติปาจิตถีย์
๙. ภิกษุบอกอาบัติชั่วหยาบของภิกษุแก่อนุปสัมบัน ต้องอาบัติปาจิตถีย์
๑๐. ภิกษุขุดดิน ต้องอาบัติปาจิตถีย์

๒. กุลลामวรรคมี ๑๐ ลิกขาบท

๑. ภิกษุพราวกุลลาคาม ต้องอาบัติปาจิตถีย์
๒. ภิกษุเมื่อถูกสงฆ์สอบสวน กล่าวหลบเกลื่อนไม่ให้การตามความเป็นจริง ต้องอาบัติปาจิตถีย์
๓. ภิกษุกล่าวให้ผู้อื่นเพ่งโทษ บ่นว่ากรรมที่ภิกษุผู้ได้รับแต่งตั้งทำแล้ว โดยชอบ ต้องอาบัติปาจิตถีย์
๔. ภิกษุเอาเตียงเป็นต้นของสงฆ์ไปใช้ในที่แจ้งแล้ว ไม่จัดเก็บให้เรียบร้อย ต้องอาบัติปาจิตถีย์
๕. ภิกษุปูที่นอนในวิหารของสงฆ์แล้ว ไม่จัดเก็บสถานที่ให้เรียบร้อย ต้องอาบัติปาจิตถีย์
๖. ภิกษุเข้าไปนอนแทรกแซงในวิหารสงฆ์ด้วยประสงค์ให้ผู้อยู่ก่อนหนีไป เพราะความคับใจ ต้องอาบัติปาจิตถีย์

๗. ภิกษุอุคฺคลากภิกษุอื่นออกจากวิหารของสงฆ์ ต้องอาบัติปาจิตตีย์
๘. ภิกษุนั่งหรือนอนบนเตียงหรือตั่งที่มีเท้าเสียบไม่แน่นบนกฎฐิ์ชั้นลอย ต้องอาบัติปาจิตตีย์
๙. ภิกษุสร้างวิหารใหญ่ โดยเอาดินหรือปูนโบกหลังคาเกิน ๓ ชั้น ต้องอาบัติปาจิตตีย์
๑๐. ภิกษุรู้ว่ามีสิ่งมีชีวิตปนอยู่ เภารคหฬำหรือดิน ต้องอาบัติปาจิตตีย์

๓. โวาทวรรค ๑๐ สิกขาบท

๑. ภิกษุไม่ได้รับแต่งตั้ง สั่งสอนภิกษุณี ต้องอาบัติปาจิตตีย์
๒. ภิกษุได้รับแต่งตั้งแล้ว สั่งสอนภิกษุณีเมื่อเวลาอาทิตย์อัสดงแล้ว ต้องอาบัติปาจิตตีย์
๓. ภิกษุเข้าไปสอนภิกษุณีผู้ไม่เป็นใช้ ณ ตำหนักของภิกษุณีสงฆ์ ต้องอาบัติปาจิตตีย์
๔. ภิกษุติเตียนภิกษุอื่นว่า “สอนภิกษุณีเพราะเห็นแก่อำมิส” ต้องอาบัติปาจิตตีย์
๕. ภิกษุให้จีวรแก่ภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติ เว้นไว้แต่แลกเปลี่ยนกัน ต้องอาบัติปาจิตตีย์
๖. ภิกษุเย็บจีวรให้ภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติ ต้องอาบัติปาจิตตีย์
๗. ภิกษุชักชวนกันเดินทางไกลร่วมกันกับภิกษุณีสี่นระยะทางชั่วละแวงหมู่บ้านหนึ่ง ยกเว้นเดินทางทางเปลี่ยว นำหว่าดระแวง มีภิกษุ นำกลั่ว ต้องอาบัติปาจิตตีย์
๘. ภิกษุชักชวนภิกษุณีโดยสารเรือลำเดียวกัน เว้นไว้แต่ข้ามฟาก ต้องอาบัติปาจิตตีย์
๙. ภิกษุรู้อยู่ จันปณชาบาลที่ภิกษุณีแนะนําให้ทายกจัดเตรียมเว้นไว้แต่ศฤง์ลธั์ปวารณั์ไว้ก่อน ต้องอาบัติปาจิตตีย์
๑๐. ภิกษุนั่งในที่ลับกับภิกษุณีสองต่อสอง ต้องอาบัติปาจิตตีย์

๔. โภชนวรรคมี ๑๐ ลิกขาบท

๑. ภิกษุไม่เป็นไข้ จันกัฏฐาหารในที่พักแรมติดต่อกัน ๒ วัน ต้องอาบัติปาจิตติย์

๒. ภิกษุฉันคนโภชนะ นอกสมัย คือสมัยที่เป็นไข้ ๑ สมัยที่ถวายจีวร ๑ สมัยที่ทำจีวร ๑ สมัยที่เดินทางไกล ๑ สมัยที่โดยสารเรือ ๑ มหาสมัย ๑ สมัยที่เป็นกัฏฐาหารของสมณะ ๑

๓. ภิกษุฉันปริมปรโภชนะ นอกสมัย คือ สมัยที่เป็นไข้ ๑ สมัยที่ถวายจีวร ๑ สมัยที่ทำจีวร ๑ ต้องอาบัติปาจิตติย์

๔. ภิกษุรับขนมหรีหรือข้าวตอกเกิน ๓ บาตร ต้องอาบัติปาจิตติย์

๕. ภิกษุฉันแล้ว บอกห้ามกัฏฐาหารแล้ว จันของที่ไม่เป็นเดนภิกษุใช้ ต้องอาบัติปาจิตติย์

๖. ภิกษุรู้ถือว่าภิกษุอื่นฉันแล้ว บอกห้ามกัฏฐาหารแล้ว มุ่งจะจับผิดจึงเอาของที่ไม่เป็นเคสไปหลอกให้เธอฉันได้สำเร็จ ต้องอาบัติปาจิตติย์

๗. ภิกษุฉันโภชนะในเวลาวิกาล คือ ตั้งแต่เที่ยงวันไปจนถึงอรุณขึ้นวันใหม่ ต้องอาบัติปาจิตติย์

๘. ภิกษุฉันโภชนะที่เก็บสะสมไว้ โดยไม่รับประทานใหม่ ต้องอาบัติปาจิตติย์

๙. ภิกษุฉันโภชนะประณีตที่คนออกปากขอจากคฤหัสถ์ไม่ใช่ญาติไม่ใช่คนปวารณา ต้องอาบัติปาจิตติย์

๑๐. ภิกษุกินกินอาหารที่ยังไม่มีผู้ประเคนให้ ยกเว้นน้ำและไม้ชำระฟัน ต้องอาบัติปาจิตติย์

๕. อเจลกวรรคมี ๑๐ ลิกขาบท

๑. ภิกษุให้ของเคี้ยวหรือของฉันแก่อเจลก บริพาชก หรือบริพาชิกา ด้วยมือตน ต้องอาบัติปาจิตติย์

๒. ภิกษุชวนภิกษุอื่นเข้าไปปณิชนบาตในหมู่บ้านแล้ว บอกให้เสกกลับวัดก่อน ต้องอาบัติปาจิตติย์

๓. ภิกษุเข้าไปนั่งแทรกแซงในตระกูลที่มีบุรุษกับสตรีอยู่ด้วยกันสองคอสอง ต้องอาบัติปาจิตติย์

๔. ภิกษุหนึ่งบนอาสนะที่กำลังนั่งในที่ลับกับมาตุคามสองต่อสอง ต้องอาบัติปาจิตติย์

๕. ภิกษุหนึ่งในที่ลับกับมาตุคามสองต่อสอง ต้องอาบัติปาจิตติย์

๖. ภิกษุรับนิมนต์ฉันไว้แล้ว ไปในที่อื่นในเวลาก่อนฉันหรือหลังฉัน โดยไม่บอกภิกษุอื่นในที่นั้นก่อน นอกสมัย คือ สมัยที่ถวายจีวร ๑ สมัยที่ทำจีวร ๑ ต้องอาบัติปาจิตติย์

๗. ภิกษุไม่เป็นไข้ ขอปัจจัยที่มีผู้ปวารณาไว้ เกิน ๔ เดือน เว้นไว้แต่หาปวารณาอีก เว้นไว้แต่หาปวารณาเป็นนิศย์ ต้องอาบัติปาจิตติย์

๘. ภิกษุไปลูบกongทัพที่เคลื่อนขบวนออกรบ นอกจากมีเหตุผลที่สมควร ต้องอาบัติปาจิตติย์

๙. ภิกษุไปพักแรมอยู่ในกองทัพเกิน ๓ คืน แม้จะมีเหตุผลที่สมควร ต้องอาบัติปาจิตติย์

๑๐. ภิกษุไปดูสนามรบ ไปดูที่หักกำลังพล หรือไปดูเขาจัดขบวนทัพ ในขณะที่พักอยู่ในกองทัพ ๒-๓ คืนนั้น ต้องอาบัติปาจิตติย์

๖. สุราปานวรรคมี ๑๐ ลักขาบท

๑. ภิกษุดื่มสุราและเมรัย ต้องอาบัติปาจิตติย์

๒. ภิกษุใช้นิ้วมือจิกภิกษุ ต้องอาบัติปาจิตติย์

๓. ภิกษุเล่นน้ำ ต้องอาบัติปาจิตติย์

๔. ภิกษุแสดงความไม่เอื้อเฟื้อ ไม่ให้ความสำคัญต่อพระวินัย ต้องอาบัติปาจิตติย์

๕. ภิกษุทำภิกษุอื่นให้ตกใจ ต้องอาบัติปาจิตติย์

๖. ภิกษุไม่เป็นไข้ ก่อไฟผิง เว้นไว้แต่มีเหตุผลที่สมควร ต้องอาบัติปาจิตติย์

๗. ภิกษุอาบน้ำเกิน ๑ ครั้งในช่วงเวลา ๑๕ วัน เว้นไว้แต่สมัย คือ (๑) ท้ายฤดูร้อน ๑ เดือนครึ่งและเดือนแรกแห่งฤดูฝน รวมเป็น ๒ เดือนครึ่ง ซึ่งเป็นสมัยที่ร้อนอบอ้าว (๒) สมัยที่เป็นไข้ (๓) สมัยที่ทำงาน (๔) สมัยที่เดินทางไกล (๕) สมัยที่มีพายุฝน ต้องอาบัติปาจิตติย์

๘. ภิกษุใช้จีวรใหม่โดยไม่ทำพินทุก่อน ต้องอาบัติปาจิตตีย์
๙. ภิกษุวิภังขีรณกับภิกษุอื่นแล้วนำมาใช้โดยที่ผู้รับวิภังขีรณยังไม่ได้ถอนวิกัป ต้องอาบัติปาจิตตีย์

๑๐. ภิกษุซ่อนบาตรและจีวรเป็นต้นของภิกษุอื่นโดยคิดจะล่อล่อน ต้องอาบัติปาจิตตีย์

๑๑. อัปปาณการกมฺ ๑๐ สิกขาบท

๑. ภิกษุจงใจปลงชีวิตสัตว์ ต้องอาบัติปาจิตตีย์
๒. ภิกษุอยู่ บิโกศน้ำที่มีสัตว์มีชีวิต ต้องอาบัติปาจิตตีย์
๓. ภิกษุอยู่ รื้อพื้นอธิการณที่สงฆ์ทำถูกต้องชอบธรรมแล้วขึ้นมาทำใหม่ ต้องอาบัติปาจิตตีย์

๔. ภิกษุอยู่ ปกปิดอาบัติชั่วหยาบของภิกษุอื่น ต้องอาบัติปาจิตตีย์
๕. ภิกษุอยู่ บวชให้บุคคลมีอายุหย่อนกว่า ๒๐ ปี ต้องอาบัติปาจิตตีย์
๖. ภิกษุอยู่ ชักชวนเดินทางไกลกับพ่อค้าเกวียนผู้เป็นโจร ลิ่นระยะทางหมู่บ้านหนึ่ง ต้องอาบัติปาจิตตีย์
๗. ภิกษุชักชวนเดินทางไกลกับมดฺคฺคมา ลิ่นระยะทางหมู่บ้านหนึ่ง ต้องอาบัติปาจิตตีย์

๘. ภิกษุกล่าวดูพระพุทฺธเจ้า ภิกษุอื่นห้ามก็ไม่ฟัง สงฆ์สวดสมณญานํ ครบ ๓ ครั้ง ยังไม่หยุดกล่าวดู ต้องอาบัติปาจิตตีย์

๙. ภิกษุอยู่ คนหากับภิกษุที่กล่าวดูพระพุทฺธเจ้า ต้องอาบัติปาจิตตีย์
๑๐. ภิกษุคบหาใช้งานสามเณรที่ถูกไล่ออกจากสำนักเพราะข้อหาที่กล่าวดูพระพุทฺธเจ้า ต้องอาบัติปาจิตตีย์

๑๒. สหธรรมิกวรรกมฺ ๑๒ สิกขาบท

๑. ภิกษุประพฤติไม่สมควร เมื่อถูกว่ากล่าวตักเตือน กลับพูดว่า “ยังไม่ได้ศึกษาในเรื่องนี้ ยังไม่ได้ตามท่านผู้รู้” ต้องอาบัติปาจิตตีย์
๒. ภิกษุกล่าวในขณะที่ผู้อื่นยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงอยู่ว่า “สิกขาบทเล็กน้อยเหล่านี้ไม่มีประโยชน์ เป็นเรื่องก่อให้เกิดรำคาญ ความลำบาก ความยุ่งยาก” ต้องอาบัติปาจิตตีย์

๓. ภิกษุทั้งที่เคยฟังพระปาติโมกข์มาแล้ว ๒-๓ ครั้ง กล่าวในขณะที่ภิกษุอื่นยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงอยู่ว่า “ข้าพเจ้าเพิ่งรู้ได้ยวน์เองว่า ชื่อนี้มาในพระปาติโมกข์” ต้องอาบัติปาจิตตีย์

๔. ภิกษุโกรธเคือง ทำร้ายภิกษุอื่น ต้องอาบัติปาจิตตีย์

๕. ภิกษุโกรธเคือง เมื่อมีข้อขึ้นทำที่ว่าจะทำร้ายภิกษุอื่น ต้องอาบัติปาจิตตีย์

๖. ภิกษุใส่ความภิกษุอื่นด้วยอาบัติสังฆาทิเสสที่ไม่มีมูล ต้องอาบัติปาจิตตีย์

๗. ภิกษุจงใจก่อความรำคาญให้แก่ภิกษุอื่น ต้องอาบัติปาจิตตีย์

๘. ภิกษุแอบฟังภิกษุอื่นทะเลาะวิวาทกัน ต้องอาบัติปาจิตตีย์

๙. ภิกษุมอบฉันทะให้สงฆ์ทำกรรมที่ถูกต้องแล้ว กลับดำเนินในภายหลัง ต้องอาบัติปาจิตตีย์

๑๐. ภิกษุอยู่ในที่ประชุมลุกออกไปในขณะที่สงฆ์กำลังพิจารณาอธิกรณ์อยู่โดยไม่ให้ฉันทะ ต้องอาบัติปาจิตตีย์

๑๑. ภิกษุเห็นพ้องกับสงฆ์ถวายจีวรแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งแล้ว กลับคิดเสียในภายหลังว่า “สงฆ์ให้จีวรตามความคุ้นเคยกัน” ต้องอาบัติปาจิตตีย์

๑๒. ภิกษุวิธอยู่ น้อมสากที่เขาจะถวายสงฆ์ไปเพื่อส่วนบุคคล ต้องอาบัติปาจิตตีย์

๘. รตนวรรคมี ๑๐ ลักขณ

๑. ภิกษุไม่ได้รับแจ้งล่วงหน้าเข้าไปในค่านักที่บรรทมที่พระราชอาประทับอยู่กับพระมหี ต้องอาบัติปาจิตตีย์

๒. ภิกษุเก็บทรัพย์สินของคฤหัสถ์ที่ตกอยู่นอกเขตที่พักของตน ต้องอาบัติปาจิตตีย์

๓. ภิกษุไม่มีธุระรีบด่วน เข้าไปในหมู่บ้านในเวลาวิกาลโดยไม่บอกภิกษุอื่น ต้องอาบัติปาจิตตีย์

๔. ภิกษุทำกล่อ้มด้วยกระดูกสัตว์ งาช้าง หรือเขาสัตว์ ต้องอาบัติปาจิตตีย์

๕. ภิกษุทำเตียงหรือดั่งมีเก้าอี้ ๘ นิ้วสูง ต้องอาบัติปาจิตตีย์

๖. ริกษุทำเตียงหรือตั้ง หุ้มนุ่น ต้องอาบัติปาจิตติย์
๗. ริกษุทำผ้ารองนั่งมีขนาดเกิน ๒ ศืบสุด คือ ขนาดกว้างเกิน ๑ ศืบครึ่ง ชายมีขนาดเกิน ๑ ศืบ ต้องอาบัติปาจิตติย์
๘. ริกษุทำผ้าปิดผิวยาวเกิน ๔ ศืบสุด กว้างเกิน ๒ ศืบสุด ต้องอาบัติปาจิตติย์
๙. ริกษุทำผ้าอาบน้ำฝนยาวเกิน ๖ ศืบสุด กว้างเกิน ๒ ศืบครึ่งโดย ศืบสุด ต้องอาบัติปาจิตติย์
๑๐. ริกษุทำจีวรมีขนาดเท่าหรือเกินกว่าสุดจีวร ต้องอาบัติปาจิตติย์

๖. ปาฏิเทสนียะ ๔ ลิกขาบท

๑. ริกษุเข้าไปสู่ละแวกบ้านรับของเคี้ยวหรือของจันจากมือริกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติ ต้องปาฏิเทสนียะ
๒. ริกษุรับนิมนต์ฉันในตระกูล ถ้ามีริกษุณีมาคอยบงการ ไม่ให้นางออกไป ต้องปาฏิเทสนียะ
๓. ริกษุมิได้รับนิมนต์ไว้ หรือไม่เป็นไร เข้าไปรับของเคี้ยวหรือของจัน ในตระกูลที่สมมติว่าเป็นเสระ ต้องปาฏิเทสนียะ
๔. ริกษุอยู่ในเสนาสนะป่าที่น้ำระแวง มีภัย ไม่เป็นไร รับของเคี้ยวหรือของจัน ที่เขามิได้แจ้งให้ทราบ ด้วยมือตน ต้องปาฏิเทสนียะ
๗. เสขยวัตรมี ๗๕ ลิกขาบท

๑. ปริวัณหลวรรค ๑๐ ลิกขาบท

๑. ริกษุพึงศึกษาว่าเราจักนุ่งให้เรียบร้อย
๒. ริกษุพึงศึกษาว่าเราจักห่มให้เรียบร้อย
๓. ริกษุพึงศึกษาว่าเราจักปิดกายด้วยดีไปในบ้าน
๔. ริกษุพึงศึกษาว่าเราจักปิดกายด้วยดีไปนั้งบ้าน
๕. ริกษุพึงศึกษาว่าเราจักสำรวมดีไปในบ้าน
๖. ริกษุพึงศึกษาว่าเราจักสำรวมดีไปนั้งบ้าน

๗. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักมีตาทอดลงไปในบ้าน
๘. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักมีตาทอดลงไปในงูในบ้าน
๙. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักไม่เหิกผ้าไปในบ้าน
๑๐. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักไม่เหิกผ้าไปนั่งในบ้าน

๒. อุชชัณณกรรม มี ๑๐ ลิกขาท

๑. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักไม่หวัชเวระลั่นไปในบ้าน
๒. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักไม่หวัชเวระลั่นนั่งในบ้าน
๓. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักหุดน้อยไปในบ้าน
๔. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักหุดน้อยนั่งในบ้าน
๕. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักไม่เดินโคลงกายไปในบ้าน
๖. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักไม่นั่งโคลงกายในบ้าน
๗. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักไม่ไกวแขนไปในบ้าน
๘. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักไม่ไกวแขนนั่งในบ้าน
๙. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักไม่สั่นศีรษะไปในบ้าน
๑๐. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักไม่สั่นศีรษะนั่งในบ้าน

๓. ชันณวรรค มี ๑๐ ลิกขาท

๑. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักไม่เดินค้ำกายไปในบ้าน
๒. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักไม่นั่งค้ำกายในบ้าน
๓. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักไม่เดินคลุมศีรษะไปในบ้าน
๔. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักไม่นั่งคลุมศีรษะในบ้าน
๕. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักไม่เดินกระโหยงไปในบ้าน
๖. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักไม่นั่งวัดเข่าในบ้าน
๗. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักวันบิณฑบาตโดยเอื้อเพื่อ

๔. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักจ้องมองในบาตรขณะรับบิณฑบาต
๕. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักรับแกงพอสสมควรแก่ข้าวสุก
๑๐. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักรับบิณฑบาตพอเสมอขอบปากบาตร

๔. สักกัจจวรรค มี ๑๐ อิติขาท

๑. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักฉันบิณฑบาตโดยเคารพ
๒. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักมองแต่ในบาตรขณะฉันบิณฑบาต
๓. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักไม่ซัดข้าวสุกให้แห้ว
๔. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักฉันแกงพอสสมควรแก่ข้าวสุก
๕. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักไม่ฉันขมข้าวสุกแต่ยอกลงไป
๖. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักไม่กลบแกงหรือข้าวสุกเพราะอยากจะได้มาก
๗. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราไม่อาพาธจักษุแกงหรือข้าวสุกมาฉันเอง
๘. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักไม่ดูบาตรของผู้อื่นเพราะคอยเพ่งจับผิด
๙. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักไม่ฉันคำใหญ่หนัก
๑๐. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักทำคำข้าวให้กลมกล่อม

๕. กฬฬวรรค มี ๑๐ อิติขาท

๑. ภิกษุพึงศึกษาว่าเมื่อคำข้าวยังไม่ถึงปากเราจักไม่อ้าปากรอ
๒. ภิกษุพึงศึกษาว่าเมื่อฉันอยู่เราจักไม่เอนตัวมีอสอดเข้าปาก
๓. ภิกษุพึงศึกษาว่าเมื่อข้าวอยู่ในปากเราจักไม่พืด
๔. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักไม่โยนคำข้าวเข้าปาก
๕. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักไม่ฉันกัดคำข้าว
๖. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักไม่ฉันทำแกมดุย
๗. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักไม่ฉีกพลาสกลัดมือพลาส
๘. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักไม่ฉีกไปรยเมลิ็ดข้าว

๙. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักไม่ฉันทแลบลิ้น
๑๐. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักไม่ฉันททำเสียงดังจ๊ับ ๆ

๖. สุสุรวรรต มี ๑๐ ลक्षण

๑. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักไม่ฉันททำเสียงดังซู้ด ๆ
๒. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักไม่ฉันทเลียมือ
๓. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักไม่ฉันทขอดบาดร
๔. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักไม่ฉันทเลียริมฝีปาก
๕. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักไม่เอามือเนียนจับภาชนะน้ำ
๖. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักไม่เทน้ำล้างบาตรมีเมสึดข้าวลงในบ้าน
๗. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นผู้ถือร่วม
๘. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นผู้ถือไม่พลอง
๙. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นผู้ถือคัสตรา
๑๐. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นผู้ถืออาวุธ

๗. ปาทุกถาวรรต มี ๑๕ ลक्षण

๑. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นผู้สวมเชียงแก้ว
๒. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นผู้สวมรองเท้า
๓. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นผู้ใช้ใบในยาน
๔. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นผู้ถืออุบนที่นอน
๕. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นผู้ใช้นั่งวัดเข้า
๖. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นผู้พันศีรษะ
๗. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นผู้คลุมศีรษะ
๘. ภิกษุพึงศึกษาว่าเรานั่งบนพื้นจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นผู้ใช้นั่งบนอาสนะ
๙. ภิกษุพึงศึกษาว่าเรานั่งบนอาสนะต่ำจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นผู้ใช้นั่ง

บนอาสนะสูง

๑๐. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราเป็นอยู่จักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นผู้หนึ่งอยู่
๑๑. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราเดินไปข้างหลังจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นผู้เดินไปข้างหน้า
๑๒. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราเดินไปนอกทางจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นผู้ไปในทาง
๑๓. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราไม่อาพาธจักไม่ถ่ายอุจจาระหรือถ่ายปัสสาวะ
๑๔. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราไม่ปัสสาวะหรือถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะหรือถ่ายอุจจาระลงบนของสดเขียว
๑๕. ภิกษุพึงศึกษาว่าเราไม่อาพาธจักไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะหรือถ่ายอุจจาระลงลงในน้ำ

อธิกรณ์มี ๔

อธิกรณ์ คือ เรื่องที่เกิดขึ้นแล้วจะต้องจัดตั้งทำ มี ๔ อย่าง

๑. ความเถียงกันว่า สิ่งนั้นเป็นธรรมเป็นวินัย สิ่งนี้ไม่ใช่ธรรมไม่ใช่วินัย เรียกวาทาภิกรณ์ ะจับด้วยสัมมุขาวินัยและเยภยยลิกา
๒. ความโจทก์กันด้วยอาบัตินั้น ๆ เรียกอนุวาทาภิกรณ์ ะจับด้วยสัมมุขาวินัยและเยภยยลิกา
๓. อาบัติทั้งปวง เรียกอปปิตดาภิกรณ์ ะจับด้วยสัมมุขาวินัยบัญญัติและติณัตตดาวกวินัย
๔. กิจที่สงฆ์จะพึงทำ เรียกกัจจาภิกรณ์ ะจับด้วยสัมมุขาวินัย

อธิกรณ์สมณะ มี ๗ สิกขาบท

อธิกรณ์สมณะ คือ ธรรมเครื่องระงับอธิกรณ์ เป็นวิธีดำเนินการเพื่อระงับอธิกรณ์ มี ๗ อย่าง คือ

๑. สัมมุขาวินัย วิธีตัดสินในที่พร้อมหน้าสงฆ์ พร้อมหน้าบุคคล พร้อมหน้าวัตถุ และพร้อมหน้าธรรม
๒. สติวินัย วิธีตัดสินโดยประกาศสมมติให้ว่าเป็นพระอริยะผู้มีสติสมบูรณ์
๓. อมูหพวินัย วิธีตัดสินโดยยกประโยชน์ให้ว่าต้องอาบัติในขณะเป็นบ้า

๔. ปฏิญญาकरणะ วิธีตัดสินตามคำของจำเลย
๕. เขกยยลิกา วิธีตัดสินตามเสียงข้างมาก
๖. ตัสสปาปิยลิกา วิธีตัดสินโดยลงโทษแก่ผู้กระทำผิด
๗. ตินวัตถารวินัย วิธีตัดสินโดยการประนีประนอม

ลักษณะของภิกษุมี ๓๑๑ ลักษณะ หรือ ๓๑๑ ข้อ แยกเป็นประเภท ได้ดังนี้

๑. ปาราชิก มี ๔ ลักษณะ

๑. ภิกษุณีเสพเมถุน ต้องปาราชิก
๒. ภิกษุณีถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ไว้ราคา ๕ มาสก ต้องปาราชิก
๓. ภิกษุณีจงใจฆ่ามนุษย์ให้ตาย ต้องปาราชิก
๔. ภิกษุณีพูดอวดอุตตริมนุสสธรรม ที่ไม่มีในตน ต้องปาราชิก
๕. ภิกษุณีมีความกำหนด ยินดีการจับต้องลูบคลำบีบเค้นของบวชผู้กำหนด

ต้องปาราชิก

๖. ภิกษุณีปกปิดอาบัติปาราชิก ของภิกษุณีอื่น ต้องปาราชิก
๗. ภิกษุณีเข้าพวกกับภิกษุที่สงฆ์ขับออกหมู่ ต้องปาราชิก
๘. ภิกษุณียินยอมการที่บวชมาหาตามนัตถหมาย ต้องปาราชิก

๒. สังฆาทิเสส ๑๗ ลักษณะ

๑. ภิกษุณีก่อคดีในโรงศาลกับคฤหัสถ์ ต้องสังฆาทิเสส
๒. ภิกษุณีบวชให้หญิงที่เป็นโจร ต้องสังฆาทิเสส
๓. ภิกษุณี เข้าบ้าน ชำน้ำ ค้างคืนแต่ผู้เดียว ต้องสังฆาทิเสส
๔. ภิกษุณีประกาศรับโทษโดยไม่แจ้งให้สงฆ์ทราบ ต้องสังฆาทิเสส
๕. ภิกษุณียินยอรับของขบฉันจากมือบวชผู้กำหนด ต้องสังฆาทิเสส
๖. ภิกษุณีจงใจพูดให้ภิกษุณีอื่นประพฤติก้อยหย่อน ต้องสังฆาทิเสส
๗. ภิกษุณีไกรธพุดดูหมิ่นภิกษุณีอื่น ต้องสังฆาทิเสส
๘. ภิกษุณีพูดติเตียนเมื่อถูกลงโทษ โดยชอบธรรม ต้องสังฆาทิเสส

๙. วิกิซอร์ซประพจน์เฉพาะกรรม อยู่คู่ลูกสีกัน ต้องสังฆาทิเสส
๑๐. วิกิซอร์ซพหุยุขมวิกิซอร์ซอื่นให้ประพจน์ติด ต้องสังฆาทิเสส
๑๑. วิกิซอร์ซพหุชกสี่อให้ชายหญิงเป็นสามีภรรยา กัน ต้องสังฆาทิเสส
๑๒. วิกิซอร์ซโกธเคื่องจงใจโจทวิกิซอร์ซอื่นด้วยอาบัติปาวาริกไม่มีมูล ต้องสังฆาทิเสส
๑๓. วิกิซอร์ซโกธเคื่องจงใจหาเลศโจทวิกิซอร์ซอื่นด้วยอาบัติปาวาริก ต้องสังฆาทิเสส
๑๔. วิกิซอร์ซพากเพียรทำลายสงฆ์ให้แตกกัน วิกิซอร์ซอื่นห้ามไม่ฟัง สงฆ์ประกาศให้ละความประพฤติ นั้น แต่ไม่ละต้องสังฆาทิเสส
๑๕. วิกิซอร์ซประพจน์ตามวิกิซอร์ซพากเพียรทำลายสงฆ์ให้แตกกัน วิกิซอร์ซอื่นห้ามไม่ฟัง สงฆ์ประกาศให้ละความประพฤติ นั้น แต่ไม่ละต้องสังฆาทิเสส
๑๖. วิกิซอร์ซเป็นคณว่ายากสอนยาก วิกิซอร์ซอื่นห้ามไม่ฟัง สงฆ์ประกาศให้ละความประพฤติ นั้น แต่ไม่ละต้องสังฆาทิเสส
๑๗. วิกิซอร์ซประทุษร้ายตระกูล วิกิซอร์ซอื่นห้ามไม่ฟัง สงฆ์ประกาศให้ละความประพฤติ นั้น แต่ไม่ละต้องสังฆาทิเสส

๓. นิสสัคคียปาจิตติยมี ๓๐ ลิกขาบท

๑. ปิตถรรรค มี ๑๐ ลิกขาบท

๑. วิกิซอร์ซทำการสังสมบาตร ต้องนิสสัคคียปาจิตติย
๒. วิกิซอร์ซอธิฐานอกาลจีวรและแจกจ่าย ต้องนิสสัคคียปาจิตติย
๓. วิกิซอร์ซแย่งจีวรที่แลกเปลี่ยนกับวิกิซอร์ซอื่นแล้ว ต้องนิสสัคคียปาจิตติย
๔. วิกิซอร์ซขอของอย่างหนึ่งแล้วกลับขอของอีกอย่างหนึ่ง ต้องนิสสัคคีย-
ปาจิตติย
๕. วิกิซอร์ซสั่งซื้อของกลับกลอก ต้องนิสสัคคียปาจิตติย
๖. วิกิซอร์ซจ่ายของผิดวัดปุระสงค์เดิม ต้องนิสสัคคียปาจิตติย
๗. วิกิซอร์ซขอของมาจ่ายแลกของอื่น ต้องนิสสัคคียปาจิตติย

๘. ภิกษุณีจ่ายของของคณะและของอื่น ต้องนิสสัคคียปาจิตติย
๙. ภิกษุณีขอของของคณะมาจ่ายและของอื่น ต้องนิสสัคคียปาจิตติย
๑๐. ภิกษุณีขอของบุคคลมาจ่ายและของอื่น ต้องนิสสัคคียปาจิตติย

๒. จีวรวรรค มี ๑๐ ลิกขาบท

๑. ภิกษุณีขอผ้าห่มเกินราคา ๔ กังสะ ต้องนิสสัคคียปาจิตติย
๒. ภิกษุณีขอผ้าห่มร้อนเกินราคา ๒ กังสะ ต้องนิสสัคคียปาจิตติย
๓. ภิกษุณีทรงอดิเรกจีวรได้เพียง ๑๐ วันเป็นอย่างยิ่ง ถ้าล่วง ๑๐ วันไป ต้องนิสสัคคียปาจิตติย

๔. ภิกษุณีอยู่ปราศจากไตรจีวรแม้คืนเดียว ต้องนิสสัคคียปาจิตติย เว้นไว้แต่ได้สมมติ

๕. ถ้าผ้าเกิดขึ้นใหม่แก่ภิกษุณี เธอประสงค์จะทำจีวรแต่ผ้าไม่พอ ถ้ามีที่หวังว่าจะได้อีก ฟังเก็บผ้าขึ้นไว้ได้เพียง ๑ เดือนเป็นอย่างยิ่ง ถ้าเก็บไว้เกินกว่านั้น แม้ยังมีที่หวังว่าจะได้อยู่ ต้องนิสสัคคียปาจิตติย

๖. ภิกษุณีขอจีวรต่อคฤหัสถ์ผู้ไม่ใช่ญาติไม่ใช่ปวารณาได้มา ต้องนิสสัคคียปาจิตติย เว้นไว้แต่สมัยที่จะขอจีวรได้ คือเวลาภิกษุณีมีจีวรถูกโจรลักไป หรือจีวรเสียหาย

๗. ในสมัยที่จะขอจีวรได้ ภิกษุณีขอเขาได้เพียงผ้าถุงผ้าห่มเท่านั้น ถ้าขอเกินกว่านั้นได้มาต้อง ต้องนิสสัคคียปาจิตติย

๘. ถ้าคฤหัสถ์ที่ไม่ใช่ญาติไม่ใช่ปวารณาพูดว่า เราจะถวายจีวรแก่ภิกษุณีชื่อนี้ เธอทราบความแล้วเข้าไปพูดให้เขาถวายจีวรอย่างนั้นอย่างนี้ ที่มีราคาแพงกว่าดีกว่าที่เขากำหนดไว้เดิมได้มา ต้องนิสสัคคียปาจิตติย

๙. ถ้าคฤหัสถ์ผู้จะถวายจีวรมีหลายคน แต่เขาไม่ใช่ญาติไม่ใช่ปวารณา ภิกษุณีไปพูดให้เขารวมทุนเข้าเป็นอันเดียวกันให้ซื้อจีวรที่แพงกว่าดีกว่าที่เขากำหนดไว้เดิมได้มา ต้องนิสสัคคียปาจิตติย

๑๐. ถ้าใคร ๆ นำทรัพย์มาเพื่อค่าจีวรแล้วถามภิกษุณีว่า ใครเป็นไวยาวัจกรของเธอ ถ้าภิกษุณี ต้องการจีวรก็พึงแสดงคนวัดหรืออุบาสกว่า ผู้นี้เป็นไวยาวัจกรของภิกษุณีทั้งหลาย ครั้นเขามอบถวายไวยาวัจกรนั้นแล้วสั่งภิกษุณีว่า ถ้าต้องการจีวรให้เข้าไปหา

ไวยวัจกร ภิกษุณีนั่นพึงเข้าไปหาเขาแล้วทวงว่า เราต้องการจีวร ทวงได้ ๓ ครั้ง ถ้าไม่ได้ จีวร ไปยื่นแต่พอเขาเห็นได้ ๖ ครั้ง ถ้าไม่ได้ขึ้นไปทวงเกิน ๓ ครั้ง ยืนเกิน ๖ ครั้ง ได้มา ต้องนิสสัคคิยาจิตตีย์ ถ้าเธอไปทวงและยืนครบกำหนดแล้วยังไม่ได้จีวรมา จำเป็นต้องไปบอกเจ้าของเดิมว่า ของนั้นไม่สำเร็จประโยชน์แก่ตน ให้เขาเรียกเอาของนั้นคืนมาเสีย

๓. ปิตตวรรค มี ๑๐ อภิขยานท

๑. ภิกษุณืรับเองก็ดี ใช้ให้ผู้อื่นรับก็ดี ซึ่งทองและเงิน หรือยืนดีทองและเงินที่ เขากับไว้เพื่อตนต้องนิสสัคคิยาจิตตีย์

๒. ภิกษุณืทำการซื้อขายด้วยรูปียะ คั้นทองที่เขาใช้เป็นเงินทอง ต้องนิสสัคคิยาจิตตีย์

๓. ภิกษุณืแลกเปลี่ยนสิ่งของกับคฤหัสถ์ ต้องนิสสัคคิยาจิตตีย์

๔. ภิกษุณืมีบาตรว้ายยังไม่ถึง ๑๐ นิ้ว ขอบาตรใหม่จากคฤหัสถ์ที่ไม่ใช่ญาติ ไม่ใช่ปวารณาได้มา ต้องนิสสัคคิยาจิตตีย์

๕. ภิกษุณืรับประเคนเภสัช ๕ คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย แล้วเก็บไว้ฉันได้เพียง ๗ วัน เป็นอย่างยิ่ง ถ้าให้ล่วง ๗ วันไป ต้องนิสสัคคิยาจิตตีย์

๖. เมื่ออุตุร้อนยังเหลืออยู่อีก ๑ เดือน คือตั้งแต่แรมค่ำหนึ่งเดือน ๗ จึงแสวงหาผ้าอาบน้ำฝนได้ เมื่ออุตุร้อนเหลืออยู่อีกทั้งเดือน คือตั้งแต่ขึ้นค่ำหนึ่งเดือน ๔ จึงทำนุ่งได้ ถ้าแสวงหา หรือทำนุ่ง ให้ต่ำกว่ากำหนดนั้นเข้ามา ต้องนิสสัคคิยาจิตตีย์

๗. ภิกษุณืให้จีวรแก่ภิกษุณือื่นแล้วโกรธ จึงเอาคืนมาเอง หรือใช้ให้ผู้อื่นชิงเอามา ต้องนิสสัคคิยาจิตตีย์

๘. ภิกษุณืขอผ้าจากคฤหัสถ์ที่ไม่ใช่ญาติไม่ใช่ปวารณาเอามาให้ช่างทูกทอ เป็นจีวร ต้องนิสสัคคิยาจิตตีย์

๙. ถ้าคฤหัสถ์ที่ไม่ใช่ญาติไม่ใช่ปวารณาสั่งให้ช่างทูกทอจีวรเพื่อจะถวาย ภิกษุณื ถ้าเธอไปกำหนดให้เขาทำให้ดีขึ้นด้วยจะให้รางวัลเขา ต้องนิสสัคคิยาจิตตีย์

๑๐. ภิกษุณืรื้ออยู่และน้อมลากที่เขาจะถวายสงฆ์มาเพื่อตน ต้องนิสสัคคิยาจิตตีย์

๔. ปาจิตติยมี ๑๖๖ สิกขาบท

๑. ลสฺสูววรรคมี ๑๐ สิกขาบท

๑. ภิกษุณีฉันกระเทียม ต้องปาจิตติย
๒. ภิกษุณีถอนขนในบริเวณรักแร้และองค์กำเนิด ต้องปาจิตติย
๓. ภิกษุณีตบองค์กำเนิด ต้องปาจิตติย
๔. ภิกษุณีใช้ท่อนยาง ต้องปาจิตติย
๕. ภิกษุณีใช้น้ำทำความสะอาดองค์กำเนิดลึกเกิน ๒ ข้องงคุลี ต้องปาจิตติย
๖. ภิกษุณียืนในระยาสีด ปรนนิบัติภิกษุผู้กำลังฉัน ต้องปาจิตติย
๗. ภิกษุณีขอ คั่ว ตำ หรือหุงเมล็ดข้าวสวดแล้วฉัน ต้องปาจิตติย
๘. ภิกษุณีทิ้งอุจจาระเป็นดินนอกฝาหรือนอกกำแพงที่พัก ต้องปาจิตติย
๙. ภิกษุณีทิ้งอุจจาระเป็นดินบนพืชเขียวสด ต้องปาจิตติย
๑๐. ภิกษุณีไปดูการพ้อนว่า การขับร้อง หรือการประโคมดนตรี ต้องปาจิตติย

๒. อันถกาวรรคมี ๑๐ สิกขาบท

๑. ภิกษุณียืนเคียงคู่หรือสนทนากันสองต่อสองกับชายในเวลาค่าคืน ไม่มีประทีป ต้องปาจิตติย
๒. ภิกษุณียืนเคียงคู่หรือสนทนากันสองต่อสองกับชายในที่กำบัง ต้องปาจิตติย
๓. ภิกษุณียืนเคียงคู่หรือสนทนากันสองต่อสองกับชายในที่แจ้ง ต้องปาจิตติย
๔. ภิกษุณียืนเคียงคู่สนทนากันหรือกระซิบข้างหูกันสองต่อสองกับชาย ในถนนที่ตรอกตันหรือในทางสามแพร่ง หรือส่งภิกษุณีอื่นกลับไปก่อนด้วยประสงค์จะอยู่กับชายสองต่อสอง ต้องปาจิตติย
๕. ภิกษุณีเข้าไปสู่ตระกูลในเวลาก่อนฉันภัตตาหาร นั่งบนอาสนะแล้ว จากไปโดยไม่บอกเจ้าของบ้าน ต้องปาจิตติย
๖. ภิกษุณีเข้าไปสู่ตระกูลในเวลาลงฉันภัตตาหาร นั่งหรือนอนบน อาสนะโดยไม่บอกเจ้าของบ้าน ต้องปาจิตติย

๗. ภิกษุณีเข้าไปสู่ตระกูลในเวลาวิกาล ปูที่นอนแล้วนั่งหรือนอนโดยไม่ออก
เข้าของบ้าน ต้องปาจิตติย์

๘. ภิกษุณีให้ผู้อื่นโพนทนาเพราะตนเข้าใจผิด ต้องปาจิตติย์

๙. ภิกษุณีสถาปแข่งตนเองหรือผู้อื่นด้วยนรกหรือด้วยพรหมจรรย์เพราะ
ตนเองเข้าใจผิด ต้องปาจิตติย์

๑๐. ภิกษุณีร้องให้ทุบตีตนเอง ต้องปาจิตติย์

๓. นกคณรรค ๑๐ ลิกขาบท

๑. ภิกษุณีเปลี่ยนกายอาบน้ำ ต้องปาจิตติย์

๒. ภิกษุณีทำผ้าอาบน้ำเกินขนาด คือ ยาวเกิน ๔ ศืบสูงสุด กว้างเกิน ๒
ศืบสูงสุด ต้องปาจิตติย์

๓. ภิกษุณีให้ภิกษุณีอื่นและจีวรออกแล้วไม่ช่วยเย็บ ต้องปาจิตติย์

๔. ภิกษุณีเก็บจีวร ๕ ผืนเกิน ๕ วัน โดยไม่ใช้สอย หรือไม่นำออก ผึ่งแดด
ต้องปาจิตติย์

๕. ภิกษุณีใช้จีวรสับเปลี่ยนกัน ต้องปาจิตติย์

๖. ภิกษุณีทำอันตรายแก่จีวรที่สงฆ์จะพึงได้ ต้องปาจิตติย์

๗. ภิกษุณีคัดค้านการแจกจีวรที่ชอบธรรม ต้องปาจิตติย์

๘. ภิกษุณีให้จีวรแก่ชาวบ้าน แก่บริพาชก หรือแก่บริพาชิกา ต้องปาจิตติย์

๙. ภิกษุณีสั่งให้เก็บจีวรไว้ ไม่ให้แบ่งกันหลังจากออกพรรษาแล้ว โดย
หวังว่าจะได้จีวรมาอีก ต้องปาจิตติย์

๑๐. ภิกษุณีคัดค้านการเคาะกรู้นที่ชอบธรรม ต้องปาจิตติย์

๔. สุวัฏฏวรรค ๑๐ ลิกขาบท

๑. ภิกษุณี ๒ รูปนอนบนเตียงเดียวกัน ต้องปาจิตติย์

๒. ภิกษุณี ๒ รูปใช้ผ้าผืนเดียวเป็นทั้งผ้าปูและผ้าห่ม นอนร่วมกัน ต้อง
ปาจิตติย์

๓. ภิกษุณีจงใจก่อความไม่สำราญแก่ภิกษุณีอื่น ต้องปาจิตติย์

๔. ภิกษุณีไม่ช่วยเหลือสหชวีณีผู้ได้รับความลำบาก ต้องปาจิตติย์
๕. ภิกษุณีให้ที่พักแก่ภิกษุณีอื่นแล้วโกรธ ไม่พอใจ ดุดลากออกจากที่พัก ต้องปาจิตติย์
๖. ภิกษุณีอยู่คลุกคลีกับคหบดีเป็นต้น ภิกษุณีอื่นห้ามไม่ฟัง ยังยืนยัน ประพฤติอยู่อย่างนั้นจนสงฆ์สาวกสมณูปาสน์ครบ ๓ ครั้ง ต้องปาจิตติย์
๗. ภิกษุณีไม่มีพวกกองเกวียนเป็นเพื่อน เที่ยวไปในที่ที่รู้กันว่าน่าหวาดระแวง มีภัยน่ากลัวภายในรัฐ ต้องปาจิตติย์
๘. ภิกษุณีไม่มีพวกกองเกวียนเป็นเพื่อน เที่ยวไปในที่ที่รู้กันว่าน่าหวาดระแวง มีภัยน่ากลัวภายนอกรัฐ ต้องปาจิตติย์
๙. ภิกษุณีเที่ยวจาริกไปภายในพราหมณ์ ต้องปาจิตติย์
๑๐. ภิกษุณีอยู่จำพรรษาตลอดฤดูฝนแล้ว ไม่เที่ยวจาริกไปแม้สิ้นระยะทาง ๕-๖ โยชน์ ต้องปาจิตติย์

๕. จิตสาธารวรรคมี ๑๐ สิกขาบท

๑. ภิกษุณีไปดูโรงละครหลวงเป็นต้น ต้องปาจิตติย์
๒. ภิกษุณีใช้ตั่งเกิดขนาด (อาสน์ทึ) หรือแท่น (บัลลังก์) ต้องปาจิตติย์
๓. ภิกษุณีกรอด้าย ต้องปาจิตติย์
๔. ภิกษุณีทำการหุงต้มหรือซักผ้าให้ชาวบ้าน ต้องปาจิตติย์
๕. ภิกษุณีไม่ช่วยระงับอธิกรณ์ตามที่รับปากไว้ ต้องปาจิตติย์
๖. ภิกษุณีให้ของเคี้ยวของจืดแก่ชาวบ้าน บริพาชก หรือบริพาชิกาด้วยมือของตนเอง ต้องปาจิตติย์
๗. ภิกษุณีใช้ผ้าซับระดูแล้วไม่ซักสละให้ภิกษุณีสามเณรีหรือสิกขมานา ในวันที่ ๔ ต้องปาจิตติย์
๘. ภิกษุณีให้ลูกจาริกไปโดยไม่มอบหมายให้ภิกษุณีสามเณรีหรือสิกขมานา ยืนดูแลที่พัก ต้องปาจิตติย์
๙. ภิกษุณีเรียนตริวิจจานวิชา ต้องปาจิตติย์
๑๐. ภิกษุณีสอนตริวิจจานวิชา ต้องปาจิตติย์

๖. อารามวรรคมี ๑๐ ลิกขาบท

๑. ภิกษุณีผู้อยู่ เข้าไปสู่อารามที่มีภิกษุอยู่โดยไม่บอกให้ทราบ ต้องปาจิตติย์
๒. ภิกษุณีตำหรือขูดภิกษุ ต้องปาจิตติย์
๓. ภิกษุณีซึ่งเคียด ตำหมู่คณะ ต้องปาจิตติย์
๔. ภิกษุณีฉันทโกชนะเสร็จแล้ว เคี้ยวของเคี้ยว (ของที่เป็นยาวกาลิก) อย่างอื่นอีก ต้องปาจิตติย์
๕. ภิกษุณีหวงตระกูล กัดกันไม่ให้ภิกษุณีอื่นไปสู่ตระกูลทั้งหลาย ต้องปาจิตติย์
๖. ภิกษุณีอยู่จำพรรษาในอารามที่ไม่มีภิกษุ ต้องปาจิตติย์
๗. ภิกษุณีจำพรรษาแล้ว ไม่ปวารณาในสงฆ์ ๒ ฝ่าย ต้องปาจิตติย์
๘. ภิกษุณีไม่ไปฟังโอวาทและไม่ไปสอบถามธรรมเป็นอยู่ร่วมกัน (อุโบสถและปวารณา) ต้องปาจิตติย์
๙. ภิกษุณีไม่เอาใจใส่ธรรม ๒ อย่างจากภิกษุสงฆ์ทุกครึ่งเดือน คือ (๑) การไปถามอุโบสถ (๒) การเข้าไปฟังโอวาท ต้องปาจิตติย์
๑๐. ภิกษุณีไม่บอกสงฆ์ หรือคณะ อยู่สองต่อสองกับชาย ให้บัง ให้ผ้า ให้ชะล้าง ให้พัน หรือให้แกะซึ่งมี หรือแผลที่เกิดในร่มผ้า ต้องปาจิตติย์

๗. ตัพนีวรรคมี ๑๐ ลิกขาบท

๑. ภิกษุณีบวชให้สตรีมีครวร် ต้องปาจิตติย์
๒. ภิกษุณีบวชให้สตรีมีลูกอ่อน ต้องปาจิตติย์
๓. ภิกษุณีบวชให้สิกขมานาผู้ยังไม่ได้ศึกษาธรรม ๖ ข้อตลอด ๒ ปี ต้องปาจิตติย์
๔. ภิกษุณีบวชให้สิกขมานาผู้ศึกษาธรรม ๖ ข้อแล้วแต่สงฆ์ยังไม่ได้รับรอง ต้องปาจิตติย์
๕. ภิกษุณีบวชให้เด็กหญิงอายุน้อยกว่า ๑๒ ปี ต้องปาจิตติย์
๖. ภิกษุณีบวชให้เด็กหญิงอายุครบ ๑๒ ปีผู้ยังไม่ได้ศึกษาธรรม ๖ ข้อตลอด ๒ ปี ต้องปาจิตติย์

๗. ภิกษุณีบวชให้เด็กหญิงอายุครบ ๑๒ ปี ผู้ได้ศึกษาธรรม ๖ ข้อตลอด ๒ ปี แล้วแต่สงฆ์ยังไม่ได้รับรอง ต้องปาจิตติย

๘. ภิกษุณีบวชให้สหชวีณีแล้วไม่ดูแลอนุเคราะห์เป็นเวลา ๒ ปี ต้องปาจิตติย

๙. ภิกษุณีบวชใหม่ไม่ติดตามปวัตตินีเป็นเวลา ๒ ปี ต้องปาจิตติย

๑๐. ภิกษุณีบวชให้สหชวีณีแล้วไม่พาเที่ยวจาริกไปสิ้นระยะทาง ๕-๖ โยชน์ ต้องปาจิตติย

๔. กุมารวิภูตวรรคมี ๑๓ ลิกขาบท

๑. ภิกษุณีบวชให้กุมารอายุหย่อนกว่า ๒๐ ปี ต้องปาจิตติย

๒. ภิกษุณีบวชให้กุมารอายุครบ ๒๐ ปี แต่ยังไม่ได้ศึกษาธรรม ๖ ข้อตลอด ๒ ปี ต้องปาจิตติย

๓. ภิกษุณีบวชให้กุมารอายุครบ ๒๐ ปี ได้ศึกษาธรรม ๖ ข้อตลอด ๒ ปี แล้วแต่สงฆ์ยังไม่ได้รับรอง ต้องปาจิตติย

๔. ภิกษุณีมีพรรษาหย่อนกว่า ๑๒ ตั้งตัวเป็นปวัตตินีบวชให้กุลธิดา ต้องปาจิตติย

๕. ภิกษุณีมีพรรษาครบ ๑๒ แต่สงฆ์ยังไม่ได้ตั้งให้เป็นปวัตตินี บวชให้กุลธิดา ต้องปาจิตติย

๖. ภิกษุณียอมรับคำตัดสินของสงฆ์ที่ไม่ให้ตนเป็นปวัตตินี ภายหลังกลับทำหนีบว่า ต้องปาจิตติย

๗. ภิกษุณีกล่าวกะลิกขมานาว่า “ถ้าเธอให้จีวรแก่เรา เราก็จักบวชให้” แต่ไม่ได้บวชให้ลิกขมานานั้นตามที่กล่าว ต้องปาจิตติย

๘. ภิกษุณีกล่าวกะลิกขมานาว่า “ถ้าเธอจักติดตามเราเป็นเวลา ๒ ปี เราก็จักบวชให้” แต่ไม่ได้บวชให้ลิกขมานานั้นตามที่กล่าว ต้องปาจิตติย

๙. ภิกษุณีบวชให้ลิกขมานาที่มีวสุกับชาย ต้องปาจิตติย

๑๐. ภิกษุณีบวชให้ลิกขมานาที่มารดาบิดายังไม่ได้อนุญาต ต้องปาจิตติย

๑๑. ภิกษุณีบวชให้ลิกขมานาด้วยปาวีรวลิกฉันทะ คือมีการประชุมสงฆ์เพื่อจะบวชให้ลิกขมานาแล้วแต่ยกเลิก แล้วไปนิมนต์ภิกษุสงฆ์อื่นมาประชุมกันบวชให้ลิกขมานานั้น ต้องปาจิตติย

๑๒. ภิกษุณีบวชให้สิกขมานาทุกปีโดยไม่เว้นระยะ ต้องปาจิตตีย์

๑๓. ภิกษุณีบวชให้สิกขมานาคราวละ ๒ รูป ต้องปาจิตตีย์

๔. จัดตูปาหนนวรรคมี ๑๓ ลิกขาบท

๑. ภิกษุณีไม่เป็นใช้ ใช้ร่มและรองเท้า ต้องปาจิตตีย์

๒. ภิกษุณีไม่เป็นใช้ เดินทางโดยยานพาหนะ ต้องปาจิตตีย์

๓. ภิกษุณีใช้เครื่องประดับอันใด ต้องปาจิตตีย์

๔. ภิกษุณีใช้เครื่องประดับของสตรี ต้องปาจิตตีย์

๕. ภิกษุณีอาบน้ำด้วยเครื่องประทุนผิวมีกลิ่นหอม ต้องปาจิตตีย์

๖. ภิกษุณีอาบน้ำด้วยกำยาน ต้องปาจิตตีย์

๗. ภิกษุณีใช้ภิกษุณีอื่นให้บิณฑบาต ต้องปาจิตตีย์

๘. ภิกษุณีใช้สิกขมานาให้บิณฑบาต ต้องปาจิตตีย์

๙. ภิกษุณีใช้สามเณรีให้บิณฑบาต ต้องปาจิตตีย์

๑๐. ภิกษุณีใช้หญิงคฤหัสถ์ให้บิณฑบาต ต้องปาจิตตีย์

๑๑. ภิกษุณีนั่งช้างหน้าภิกษุ โดยไม่ขอโอกาสก่อน ต้องปาจิตตีย์

๑๒. ภิกษุณีถามปัญหากับภิกษุ โดยไม่ขอโอกาสก่อน ต้องปาจิตตีย์

๑๓. ภิกษุณีไม่มีผ้ารัดต้น เข้าไปในหมู่บ้าน ต้องปาจิตตีย์

๕. ปาฏิเทสนียะ มี ๔ ลิกขาบท

๑. ภิกษุณีไม่เป็นใช้ช้อนเนยใสมาฉัน ต้องปาฏิเทสนียะ

๒. ภิกษุณีไม่เป็นใช้ช้อนน้ำมันมาฉัน ต้องปาฏิเทสนียะ

๓. ภิกษุณีไม่เป็นใช้ช้อนน้ำผึ้งมาฉัน ต้องปาฏิเทสนียะ

๔. ภิกษุณีไม่เป็นใช้ช้อนน้ำอ้อยมาฉัน ต้องปาฏิเทสนียะ

๕. ภิกษุณีไม่เป็นใช้ช้อนปลามาฉัน ต้องปาฏิเทสนียะ

๖. ภิกษุณีไม่เป็นใช้ช้อนเนื้อมาฉัน ต้องปาฏิเทสนียะ

๗. ภิกษุณีไม่เป็นใช้ขอนมสดมาฉัน ต้องปาฏิเทสนียะ
๘. ภิกษุณีไม่เป็นใช้ขอนมเปรี้ยวมาฉัน ต้องปาฏิเทสนียะ

๖. เสด็จวัตรมี ๗๕ สิกขาบท

๑. ปริณัณฑวรรค ๑๐ สิกขาบท

๑. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักนุ่งให้เรียบร้อย
๒. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักห่มให้เรียบร้อย
๓. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักปิดกายด้วยดีในบ้าน
๔. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักปิดกายด้วยดีในนั้งบ้าน
๕. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักสำรวจมดีในบ้าน
๖. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักสำรวจมดีในนั้งบ้าน
๗. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักมีตาทอดลงไปในบ้าน
๘. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักมีตาทอดลงไปในนั้งบ้าน
๙. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักไม่เว้าเข้าไปในบ้าน
๑๐. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักไม่เว้าเข้าไปนั้งบ้าน

๒. อุชชัตถมกรรม มี ๑๐ สิกขาบท

๑. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักไม่หัวเราะเล่นในบ้าน
๒. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักไม่หัวเราะเล่นนั้งในบ้าน
๓. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักพูดน้อยไปในบ้าน
๔. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักพูดน้อยนั้งในบ้าน
๕. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักไม่เดินโคลงกายไปในบ้าน
๖. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักไม่นั่งโคลงกายในบ้าน
๗. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักไม่ไกวแขนไปในบ้าน
๘. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักไม่ไกวแขนนั้งในบ้าน

๙. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักไม่สิ้นศรัทธาไปในบ้าน

๑๐. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักไม่สิ้นศรัทธาในที่ในบ้าน

๓. ขันกถวรรค มี ๑๐ สิกขาบท

๑. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักไม่เดินค้ำกายไปในบ้าน

๒. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักไม่นั่งค้ำกายในบ้าน

๓. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักไม่เดินคลุมศรัทธาไปในบ้าน

๔. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักไม่นั่งคลุมศรัทธาในบ้าน

๕. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักไม่เดินกระหย่องไปในบ้าน

๖. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักไม่นั่งรัดเช้านบ้าน

๗. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักรับบิณฑบาตโดยเอื้อเพื่อ

๘. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักจ้องมองในบาตรขณะรับบิณฑบาต

๙. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักรับแกงพอสสมควรแก่ข้าวสุก

๑๐. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักรับบิณฑบาตพอเสมอชอบปากบาตร

๔. สักกัจจวรรค มี ๑๐ สิกขาบท

๑. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักฉันบิณฑบาตโดยเคารพ

๒. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักมองแต่ในบาตรขณะฉันบิณฑบาต

๓. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักไม่ตูดข้าวสุกให้แห้ง

๔. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักฉันแกงพอสสมควรแก่ข้าวสุก

๕. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักไม่ฉันขมข้าวสุกแต่ยอดลงไป

๖. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักไม่กลบแกงหรือข้าวสุกเพราะอยากจะได้มาก

๗. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราไม่อาพาธจักของแกงหรือข้าวสุกมาฉันเอง

๘. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักไม่ดูบาตรของผู้อื่นเพราะคอยฟังจับผิด

๙. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักไม่ฉันคำใหญ่นัก

๑๐. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักทำคำข้าวให้กลมกล่อม

๕. กณพวรรค มี ๑๐ ลักษณบท

๑. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเมื่อคำข้าวยังไม่ถึงปากเราจักไม่ย้าปากกรอ
๒. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเมื่อฉันอยู่เราจักไม่เอานิ้วมือสอดเข้าปาก
๓. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเมื่อข้าวอยู่ในปากเราจักไม่พุด
๔. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักไม่โยนคำข้าวส้าปาก
๕. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักไม่ฉ่นกัศคำข้าว
๖. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักไม่ฉ่นทำแก้มตุ่ย
๗. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักไม่ฉ่นพลาจสลดมือพลาจ
๘. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักไม่ฉ่นไปรยเมสัดข้าว
๙. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักไม่ฉ่นแลบลิ้น
๑๐. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักไม่ฉ่นทำเสียงดังจิบ ๆ

๖. สุสุพวรรค มี ๑๐ ลักษณบท

๑. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักไม่ฉ่นทำเสียงดังซู้ด ๆ
๒. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักไม่ฉ่นเลียมือ
๓. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักไม่ฉ่นซอดบาตร
๔. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักไม่ฉ่นเลียริมฝีปาก
๕. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักไม่เอามือเอียนจับภาชนะน้ำ
๖. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักไม่เทน้ำล้างบาตรมีเมสัดข้าวลงในบ้าน
๗. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นใช้ถือร่วม
๘. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นใช้ถือไม่พลง
๙. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นใช้ถือคัสตรา
๑๐. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นใช้ถืออาวุธ

๗. ปาฐกถาพรรค มี ๑๕ ลักษณะ

๑. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นใช้สวมเชียงเท้า
๒. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นใช้สวมรองเท้า
๓. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นใช้ไปในยาน
๔. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นใช้อยู่บนที่นั่งนอน
๕. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นใช้นั่งรัดเข่า
๖. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นใช้พันศีรษะ
๗. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นใช้คลุมศีรษะ
๘. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเรานั่งบนพื้นจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นใช้นั่งบน

อาสนะ

๔. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเรานั่งบนอาสนะต่ำจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นใช้นั่งบนอาสนะสูง

๑๐. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเรายืนอยู่จักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นใช้ผู้นั่งอยู่

๑๑. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราเดินไปข้างหลังจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นใช้ผู้เดินไปข้างหน้า

๑๒. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราเดินไปนอกทางจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นใช้ผู้ไปในทาง

๑๓. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราไม่อาพาธจักไม่ยืนถ่ายอุจจาระหรือถ่ายปัสสาวะ

๑๔. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราไม่เป็นที่จักไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะหรือบ้วนน้ำลายลงบนของสดเขียว

๑๕. ภิกษุณีพึงศึกษาว่าเราไม่อาพาธจักไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะหรือบ้วนน้ำลายลงในน้ำ

อธิกกรรมมี ๔

อธิกกรรม คือ เรื่องที่เกิดขึ้นแล้วจะต้องจัดต้องทำ มี ๔ อย่าง

๑. ความเดียวกันว่า สิ่งนั้นเป็นธรรมเป็นวินัย สิ่งนี้ไม่ใช่ธรรมไม่ใช่วินัย
 เรียกวิวาทาทิกรรม ะจับด้วยสัมมุขาวินัยและเยภยูลิกา

๒. ความโง่กันด้วยอาบัตินั้น ๆ เรียกอนุวาทาธิกรณ์ ะจับด้วยสัมมุขาวินัย และเยกยลิกา

๓. อาบัติทั้งปวง เรียกอาบัติดาธิกรณ์ ะจับด้วยสัมมุขาวินัยปฎิญาณตการณะ และคณัตถการวินัย

๔. กิจที่สงฆ์จะพึงทำ เรียกกิจจาธิกรณ์ ะจับด้วยสัมมุขาวินัย

อธิกรณสมณะ มี ๗ ลิกขาบท

อธิกรณสมณะ คือ ธรรมเครื่องระงับอธิกรณ์ เป็นวิธีดำเนินการเพื่อระงับอธิกรณ์ มี ๗ อย่าง คือ

๑. สัมมุขาวินัย วิธีตัดสินในที่พร้อมหน้าสงฆ์ พร้อมหน้าบุคคล พร้อมหน้าวัดและพร้อมหน้าธรรม

๒. สติวินัย วิธีตัดสินโดยประกาศสมมติให้ว่าเป็นพระอริยะผู้มีสติสมบูรณ์

๓. อมฺหวินัย วิธีตัดสินโดยยกประโยชน์ให้ว่าต้องอาบัติในขณะที่เป็นบ้า

๔. ปฎิญาณตการณะ วิธีตัดสินตามคำของจำเลย

๕. เยกยลิกา วิธีตัดสินตามเสียงข้างมาก

๖. ตัสสปาณียลิกา วิธีตัดสินโดยลงโทษแก่ผู้กระทำผิด

๗. คณัตถการวินัย วิธีตัดสินโดยการประนีประนอม

ลัทธิวินัย : วินัยของคฤหัสถ์

๑. รัชกาล ๕

๑. เว้นจากการฆ่าสัตว์

๒. เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้

๓. เว้นจากการประพฤติผิดในกาม

๔. เว้นจากการพูดเท็จ

๕. เว้นจากการดื่มสุราเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

๒. วิชาสี่ ๔

๑. เว้นจากการฆ่าสัตว์
๒. เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้
๓. เว้นจากการประพฤตินั้นเป็นข้าศึกแก่พรหมจรรย์
๔. เว้นจากการพูดเท็จ
๕. เว้นจากการดื่มสุราเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท
๖. เว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล
๗. เว้นจากการฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี และการดูสิ่งอันเป็นข้าศึกแก่กุศล เว้นจากการลูบไล้ตัวของหอม
๘. เว้นจากการนอนบนที่นอนสูงใหญ่

๓. เว้นจากกรรมกิเลส ๔

(บาปกรรมที่ทำให้ชีวิตมัวหมอง)

๑. ไม่ทำร้ายร่างกายทำลายชีวิต (เว้นปาณาติบาต)
๒. ไม่ลักทรัพย์ละเมิดกรรมสิทธิ์ (เว้นอนินนาทาน)
๓. ไม่ประพฤตินิสิตทางเพศ (เว้นกาเมสุมิจจาร)
๔. ไม่พูดเท็จโกหกหลอกลวง (เว้นมุสาวาท)

๔. เว้นจากอคติ ๔

(ความลำเอียง/ประพฤติกเลาะธรรม)

๑. ไม่ลำเอียงเพราะชอบ (เว้นฉันทาคติ)
๒. ไม่ลำเอียงเพราะชัง (เว้นโทษาคติ)
๓. ไม่ลำเอียงเพราะชลาศ (เว้นภยาคติ)
๔. ไม่ลำเอียงเพราะเฉลา (เว้นโมหาคติ)

๕. เว้นจากอนาญน ๖

(ช่องทางเสื่อมทรัพย์อันชั่ว)

๑. ไม่เสียดิตสุรายาเมา
๒. ไม่เอาแต่เที่ยวไม่รู้เวลา
๓. ไม่จ้องหาแต่รายการบันเทิง
๔. ไม่หลงไปหาการพนัน
๕. ไม่พัวพันมั่วสุมมิตรชั่ว
๖. ไม่มัวจมอยู่ในความเกียจคร้าน

๖. ปฏิบัติต่อทิศ ๖

(ปฏิบัติหน้าที่ต่อบุคคลที่สัมพันธ์กับตนให้ถูกต้องตามฐานะ)

ทิศที่ ๑ ในฐานะที่เป็นบุตรธิดา พี่เขยพี่สาวมารดา ผู้เปรียบเสมือนทิศ
เบื้องหน้า ดังนี้

๑. ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ
๒. ช่วยทำกิจธุระการงานของท่าน
๓. ดำรงวงศ์สกุล
๔. ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท
๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน
บิดามารดาอนุเคราะห์บุตร ตามหลักปฏิบัติดังนี้
๑. ห้ามปรามป้องกันจากความชั่ว
๒. ดูแลมืออบรมให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. ให้ศึกษาศิลปวิทยา
๔. เป็นธุระเมื่อถึงคราวจะมีคู่ครองที่สมควร
๕. มอบทรัพย์สินสมบัติให้เมื่อถึงโอกาส

ทิศที่ ๒ ในฐานะที่เป็นศิษย์ พึงแสดงความเคารพนับถือครูอาจารย์ ผู้เปรียบเสมือนทิศเบื้องขวา ดังนี้

๑. ลูกต้อนรับ แสดงความเคารพ
๒. เข้าไปหา เพื่อบำรุง วัชชี ปริกษา ชักถาม รับคำแนะนำ เป็นต้น
๓. พึงด้วยดี พึงเป็น รู้จักพึงให้เกิดปัญญา
๔. ประณิบัติ ช่วยบริการ
๕. เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ เอาจริงเอาจังถือเป็นกิจสำคัญ

อาจารย์อนุเคราะห์ศิษย์ ตามหลักปฏิบัติดังนี้

๑. แนะนำฝึกอบรมให้เป็นคนดี
๒. สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
๓. สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง
๔. ส่งเสริมยกย่องความดีงามความสามารถให้ปรากฏ
๕. สร้างเครื่องคุ้มภัยในสวาทิศ คือ สอนฝึกศิษย์ให้ใช้วิชาเลี้ยงชีพได้จริง และรู้จักดำรงตนด้วยดี ที่จะประจักษ์กันให้ดำเนินชีวิตดีงามโดยสวัสดิ์ มีความสุขความเจริญ

ทิศที่ ๓ ในฐานะที่เป็นสามี พึงให้เกียรติบำรุงภรรยา ผู้เปรียบเสมือนทิศเบื้องหลัง ดังนี้

๑. ยกย่องให้เกียรติสมฐานะที่เป็นภรรยา
๒. ไม่ดูหมิ่น
๓. ไม่นอกใจ
๔. มอบความเป็นใหญ่ในบ้าน
๕. หาเครื่องแต่งตัวมาให้เป็นของขวัญตามโอกาส

ภรรยาอนุเคราะห์สามี ตามหลักปฏิบัติดังนี้

๑. จัดงานบ้านให้เรียบร้อย
๒. สงเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่ายด้วยดี

๓. ไม่นอกใจ
๔. รักษาทรัพย์สินสมบัติที่หามาได้
๕. ชยัน ช่างจัดช่างทำ เอาจานทุกอย่าง

ทศที่ ๔ ในฐานะที่เป็นมิตรสหาย พึงปฏิบัติต่อมิตรสหาย ผู้เปรียบเสมือนทิศ
เบื้องซ้าย ดังนี้

๑. เผื่อแผ่แบ่งปัน
๒. พุดจาพินัยใจ
๓. ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
๔. มีตนเสมอ ร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วย
๕. ซื่อสัตย์จริงใจ

มิตรสหายอนุเคราะห์ตอบ ตามหลักปฏิบัติดังนี้

๑. เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาป้องกัน
๒. เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สินสมบัติของเพื่อน
๓. ในคราวมีภัย เป็นที่พึ่งได้
๔. ไม่ละทิ้งในยามทุกข์ยาก
๕. นับถือตลอดถึงวงศ์ญาติของมิตร

ทศที่ ๕ ในฐานะที่เป็นนายจ้าง พึงบำรุงคนรับใช้ และคนงาน ผู้เปรียบเสมือน
ทิศเบื้องล่าง ดังนี้

๑. จัดงานให้ทำตามความเหมาะสมกับกำลัง เพศ วัย ความสามารถ
๒. ให้ค่าจ้างรางวัลสมควรแก่งานและความเป็นอยู่
๓. จัดสวัสดิการดี มีช่วยรักษาพยาบาลในยามเจ็บไข้ เป็นต้น
๔. มีอะไรได้พิเศษมา ก็แบ่งปันให้
๕. ให้มีวันหยุด และพักผ่อนหย่อนใจ ตามโอกาสอันควร

คนรับใช้และคนงาน แสดงน้ำใจต่อนายงาน ดังนี้

๑. เริ่มทำงานก่อน
๒. เลิกงานทีหลัง
๓. เอาแต่ของที่นายให้
๔. ทำการงานให้เรียบร้อยและดียิ่งขึ้น
๕. นำความดีของนายงานและกิจการไปเผยแพร่

ทศที่ ๖ ในฐานะที่เป็นพุทธศาสนิกชน พึงแสดงความเคารพนับถือต่อพระสงฆ์ ผู้เปรียบเสมือนทศเบื้องต้น ดังนี้

๑. จะทำสิ่งใด ก็ทำด้วยเมตตา
๒. จะพูดสิ่งใด ก็พูดด้วยเมตตา
๓. จะคิดสิ่งใด ก็คิดด้วยเมตตา
๔. ต้อนรับด้วยความเต็มใจ
๕. อุบัติมรภัยด้วยปัจจัย ๔

พระสงฆ์อนุเคราะห์ศฤงฆ์ ตามหลักปฏิบัติ ดังนี้

๑. ห้ามปรามสอนให้เว้นจากความชั่ว
๒. แนะนำสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. อนุเคราะห์ด้วยความปรารถนาดี
๔. ให้ได้ฟังได้รู้สิ่งที่ยังไม่เคยรู้ไม่เคยฟัง
๕. ชี้แจงอธิบายทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
๖. บอกทางสวรรค์ สอนวิธีดำเนินชีวิตให้มีความสุขความเจริญ

เกื้อกูลกันประสานสังคม ช่วยเหลือเกื้อกูลกันร่วมสร้างสรรค์สังคมให้สงบสุข
มั่นคงสามัคคีมีเอกภาพ ด้วยสังคหวัตถุ ๔ คือ

๑. ทาน เมื่อแบ่งปัน (ช่วยด้วยเงินด้วยทอง)
๒. ปิยวาจา พูดอย่างรักกัน (ช่วยด้วยถ้อยคำ)

๓. อัสดจวิทยา ทำประโยชน์แก่เขา (ช่วยด้วยกำลังแรงงาน)
๔. สมนัตตดา เอาตัวเข้าสมาณ (ช่วยด้วยร่วมสร้างสรรค์และแก้ปัญหา
เสมอกันโดยธรรม และร่วมสุขร่วมทุกข์กัน)

อริยมรรคมีองค์ ๘

๑. สัมมาทิฏฐิ (เห็นชอบ ได้แก่ ความรู้ร้อยสัจจ์ ๔ หรือ เห็นไตรลักษณ์
หรือรู้อภุสสและอภุสสมูลกับกุศลและกุศลมูล หรือเห็นปัจจัยสมุปบาท)
๒. สัมมาสังกัปปะ (คำวิชอบ ได้แก่ เนกขัมมสังกัปปะ อพยบาทสังกัปปะ
อวิหิงสาสังกัปปะ)
๓. สัมมาวาจา (เจรจาชอบ ได้แก่ วจีสุจจิต ๔)
๔. สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ ได้แก่ กายสุจจิต ๓)
๕. สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ ได้แก่ เว้นมิจจาชีพ ประกอบสัมมาชีพ)
๖. สัมมาวายามะ (พยายามชอบ ได้แก่ ปธาน หรือ สัมมปธาน ๔)
๗. สัมมาสติ (ระลึกชอบ ได้แก่ สติปัญฐาน)
๘. สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ ได้แก่ ฌาน ๔)

ฌาน ๘

ฌานคือการเพ่งอารมณ์จนใจแน่วแน่เป็นสมาธิ

๑. ปฐมฌาน มีองค์ ๕ (วิตก วิचार ปีติ สุข เอกัคคตา)
๒. ทุติยฌาน มีองค์ ๓ (ปีติ สุข เอกัคคตา)
๓. ตติยฌาน มีองค์ ๒ (สุข เอกัคคตา)
๔. จตุตถฌาน มีองค์ ๒ (อุเบกขา เอกัคคตา)

พระวินัย ๕ สัมภีร์

๑. ภิกขุวิภังค์ (เล่ม ๑ - ๒)
๒. ภิกขุณีวิภังค์ (เล่ม ๓)

๓. มหาวรรค (เล่ม ๔ - ๕)
๔. จุฬวรรค (เล่ม ๖ - ๗)
๕. ปิวิาวรรค (เล่ม ๘)

พระสูตร ๕ นิกาย

๑. ทีฆนิกาย (เล่ม ๙ - ๑๑)
๒. มัชฌิมนิกาย (เล่ม ๑๒ - ๑๔)
๓. สังยุตตนิกาย (เล่ม ๑๕ - ๑๗)
๔. อังคุตตรนิกาย (เล่ม ๒๐ - ๒๕)
๕. ขุททกนิกาย (เล่ม ๒๕ - ๓๓)

พระอภิธรรม ๗ ปกรณ์

๑. คัมภีร์ธัมมสังคณี (เล่ม ๓๔)
๒. คัมภีร์วิภังค์ (เล่ม ๓๕)
๓. คัมภีร์ธำมสุกขา (เล่ม ๓๖)
๔. คัมภีร์ปัคคตบัญญัติ (เล่ม ๓๖)
๕. คัมภีร์กถาวัตถุ (เล่ม ๓๗)
๖. คัมภีร์ยมก (เล่ม ๓๘ - ๓๙)
๗. คัมภีร์ปิฎฐาน (เล่ม ๔๐ - ๔๕)

อภิธานศัพท์

ก

กบิลพัสดุ์	เมืองหลวงของแคว้นสักกะ หรือ ศากยะ ที่ได้ชื่อว่า กบิลพัสดุ์ เพราะเดิมเป็นที่อยู่ของกบิลดาบส บัดนี้อยู่ในเขตประเทศเนปาล
กิจจาธิกรณ์	การงานเป็นอธิกรณ์ คือเรื่องที่เกิดขึ้นอันส่งผลต้องจัดต้องทำ หรือกิจธุระที่ส่งผลจะพึงทำ
กุศลมูล	รากเหง้าของกุศล, ต้นเหตุของกุศล, ต้นเหตุของความดี มี ๓ อย่าง คือ ๑. อโลกะ โมโลกะ ๒. อโทสะ โมคิตประทุษร้าย ๓. อโมหะ โมหลง
โกสัณมี	ชื่อนครหลวงของแคว้นวังสะ อยู่ตอนใต้ของแม่น้ำยมุนา บัดนี้เรียกว่า โกสัม (Kosam)

ค

ครุฑาภิตี	อาบัพพิหนิก ได้แก่อาบัพติปารวชิก เป็นอาบัพติที่แก้ไขไม่ได้ ภิกษุต้องแล้วจำต้องเสีย และอาบัพติสังฆาภิเสส อยู่กรรมจึงจะพ้นได้
คิปประสูตล	ชื่อมาตรวาติ ตามอรรถกถาณัยว่า เท่ากับ ๓ คืบ ของคนปานกลาง คือ เท่ากับศอกคืบข้างไม้ แต่มตินี้ไม่สมจริง ปัจจุบันยุติกันว่าให้ถือตามไม้มเมตร คือ เท่ากับ ๒๕ เซนติเมตร ประมาณกันกับคืบข้างไม้ ซึ่งเป็นการสะดวก และถ้าหากจะสั้นกว่าขนาดจริงก็ไม่เสีย เพราะไม่เกินกำหนด ไม่เสียทางวินัย

จ

เจโตวิมุตติ	ความหลุดพ้นแห่งจิต, การหลุดพ้นจากกิเลสด้วยอำนาจการฝึกจิต หรือด้วยกำลังสมาธิ เช่น สมาบัติ ๘ เป็นเจโตวิมุตติอันละเอียดประณีต
โจท	ฟ้องร้อง, ทักท้วง
โจทก์	ผู้ฟ้องร้อง
โจทนา	กิริยาที่โจท, การโจท, การฟ้อง, การทักท้วง, การกล่าวหา, คำฟ้อง

ฉ

ฉันทาคติ	ลำเอียงเพราะรักใคร่
ฉาภาปารวชิก	เวาแห่งปารวชิก คือ ประพฤติตนในฐานะที่ส่อแหลมต่อปารวชิก อาจเป็นปารวชิกได้ แต่จับไม่ถนัด เรียกว่า ฉาภาปารวชิก เป็นต้น ผู้ที่สงฆ์รังเกียจ

ช

ชักสื่อ	นำถ้อยคำหรือข่าวสารสนของชายและหญิงจากฝ่ายหนึ่งไปบอก อีกฝ่ายหนึ่ง หรือจากทั้งสองฝ่ายให้รู้ถึงกัน เพื่อให้เขาสำเร็จความ ประสงค์ในทางเมถุน
----------------	---

ญ

ญัตติ	คำเผียงสงฆ์, การประกาศให้สงฆ์ทราบเพื่อทำกิจร่วมกัน, วาจา นัดหมาย
ญัตติกรรม	กรรมอันกระทำด้วยตั้งญัตติ ไม่ต้องสวดอนุสาวนา คือ ประกาศ ให้สงฆ์ทราบ เพื่อทำกิจร่วมกัน เรียกว่า เมตียงสงฆ์ อย่างเดียว ไม่ต้องขอมติ เช่น อุโบสถ และปวารณา เป็นต้น
ญัตติสูงสุดกรรม	กรรมมีญัตติเป็นที่สี่ ได้แก่ สังฆกรรมที่สำคัญ มีการอุปสมบท เป็นต้น ซึ่งเมื่อตั้งญัตติแล้ว ต้องสวดอนุสาวนา คำประกาศขอมติ ถึง ๓ ทน เพื่อสงฆ์ คือ ที่ชุมนุมนั้น จะได้มีเวลาพิจารณาหลาย เที่ยวว่า จะอนุโมติหรือไม่
ญัตติทุติยกรรม	กรรมมีญัตติเป็นที่สอง หรือกรรมที่มีวาจาครบทั้ง ๒ ตั้งญัตติ, กรรมอันทำด้วยตั้งญัตติแล้วสวดอนุสาวนาหนึ่งเดียว เช่น การ สมมติเสีมา การสังคายนา และการมอบให้ผ้ากฐิน

ต

ตัพชนียกรรม	กรรมอันสงฆ์พึงทำแก่ภิกษุอื่นจะพึงรู้, สังฆกรรมประเภทนิกหกรรม อย่างหนึ่ง ซึ่งสงฆ์ทำการดำเนินโทษภิกษุผู้ก่อความทะเลาะวิวาท ก่ออริกรรมขึ้นในสงฆ์ เป็นผู้มิอาบัติมาก และคลุกคลีกับคฤหัสถ์ ในทางที่ไม่สมควร
--------------------	---

ตัลส่าปัยยิกากรรม กรรมอันสงฆ์พึงทำเพราะความที่ภิกษุนั้นเป็นผู้เลวทราม, กรรมนี้สงฆ์ทำแก่ภิกษุผู้เป็นจำเลย ในอนุวาทาธิกรณ์ ให้การกลับไปกลับมา เดี่ยวปฏิเสธ เดี่ยวสารภาพ พุทธฉลากโกล พุทธกลบเกลื่อน ข้อที่ถูกซัก พุทธมุสาซึ่งหน้า สงฆ์ทำกรรมนี้แก่เธอเป็นการลงโทษตามความผิด แม้ว่าเธอจะไม่รับ หรือเพื่อเพิ่มโทษจากอาบัติที่เธอต้อง

ติจิวราวิพาส การอยู่ปราศจากไตรจีวร

ติณวัตถการกวีธ ระเบียบดังกลบไว้ด้วยหญ้า ได้แก่กิริยาที่ให้ประณีประนอมกันทั้งสองฝ่าย ไม่ต้องชำระสะสางหาความเดิม เป็นวิธีระงับอาบัติดา-ธิกรณ์ ที่ใช้ในเมื่อจะระงับลหุกาบัติ ที่เกี่ยวกับภิกษุจำนวนมาก ต่างก็ประพฤติไม่สมควร และขัดท้อดกัน เป็นเรื่องนุ่งนั่งขับช้อนชวนให้ทะเลาะวิวาท กล่าวชัดล้าเล็กก็ไม่มีที่สุด จะระงับด้วยวิธีอื่นก็จะเป็นเรื่องลูกลามาไป เพราะถ้าจะสืบสวนสอบสวนปรับให้กันและกันแสดงอาบัติ ก็มีแต่จะทำให้อิทธิกรณ์รุนแรงยิ่งขึ้น จึงระงับเสียด้วยติณวัตถการกวีธ คือ แบบกลบไว้ด้วยหญ้า ตัดตอนยกเลิกเสีย ไม่สะสมความหลังกันอีก

ถ

ตุลลัจฉัย ความสว่างละเมิดที่หยาบ ชื่ออาบัติหยาบอย่างหนึ่ง เป็นความผิดชั้นถัดลงมาจากอาบัติสังฆาทีเสส เช่น ภิกษุชักสือให้ชายหญิงเป็นผัวเมียกัน ต้องอาบัติสังฆาทีเสส ภิกษุชักสือให้บัณฑิต(กระเทย) ต้องอาบัติตุลลัจฉัย ภิกษุนุ่งห่มหนังเสือ อย่างเดียวก็ต้องอาบัติตุลลัจฉัย

เตยธงัฏวาส ลักเพศ, มีใช้ภิกษุแต่ปลอมเป็นภิกษุ

ท

ทัณทกรรม การลงอาชญา, การลงโทษ ในที่นี้ หมายถึงการลงโทษสามเณร คล้ายกับการปรับอาบัติภิกษุ ได้แก่ การกักขฬวิเวณ ห้ามไม่ให้เข้าอาราม ห้ามไม่ให้ออก จากอาราม หรือการไว้ให้ดักน้ำ ขนพิน ขนทราย เป็นต้น

ัทธกรรมนาสนา	ให้อธิบายด้วยการลงโทษ หมายถึงการไล่ออกจากสำนัก เช่น ที่ทำแก่ กัณหกสามเณร ผู้กล่าวพระธรรมเทศนาว่า ธรรมที่ตรัสว่า เป็นอันตราย ไม่สามารถทำอันตรายแก่ผู้เสพได้จริง
ทฤษฎาบุคคิ	การดำเนินตามสิ่งที่ได้เห็น, แบบอย่าง, ตัวอย่าง, การทำตามอย่างทางดำเนินตามที่ได้มองเห็น เช่น ผู้ใหญ่ปฏิบัติตนชอบก็เป็นทฤษฎาบุคคิของผู้น้อย
ทุกกฎ	ทำไม่ดี ชื่ออาบัติเบาอย่างหนึ่ง เป็นความผิดดั่งตรงลงมาจากปาฏิเทสนีเย เช่น ภิกษุสวมเสื้อ สวมหมวก ใช้ผ้าโพกศีรษะ ต้องอาบัติทุกกฎ

น

นานาสังวาส	มีธรรมเป็นเครื่องอยู่ร่วม (คือ อุโบสถ และสังฆกรรมเป็นต้น) ที่ต่างกัน สงฆ์ผู้ไม่ร่วมสังวาส คือ ไม่ร่วมอุโบสถ และสังฆกรรมด้วยกัน เรียกว่า เป็นนานาสังวาสของกันและกัน เหตุที่ทำให้เป็นนานาสังวาสเอง เช่น อยู่ในนิกาयหนึ่ง ไปขอเข้านิกาयอื่น หรือแตกจากพวกเพราะเหตุวิวาทาภิกรณ์อย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่ง ถูกสงฆ์พร้อมกันยกออกจากสังวาส
-------------------	---

ป

ปกัตตะ	ผู้เป็นภิกษุโดยปกติ ภิกษุผู้มีศีลและอาจารย์เสมอกันกับภิกษุทั้งหลายตามปกติ คือ ไม่ต้องอาบัติปาราชิก หรือถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรม รวมทั้งมิใช่ภิกษุผู้กำลังประพฤติฐานวินัยเพื่อออกจากอาบัติสังฆาภิเสก และภิกษุที่ถูกสงฆ์ลงนิคหกรรมอื่น ๆ
ปฎิญา	ให้คำมั่น, แสดงความยืนยัน, ให้การยอมรับ
ปลงอาบัติ	แสดงอาบัติเพื่อให้พ้นจากอาบัติ, ทำคนให้พ้นจากอาบัติด้วยการเปิดเผยอาบัติของตนแก่สงฆ์ หรือแก่ภิกษุอื่น, แสดงความผิดของคนเพื่อเปลี่ยนโทษทางวินัย ใช้สำหรับปรับอาบัติที่แสดงแล้วพ้นได้ คือ อุลลัจฉัย ปาจิตติย ปาฏิเทสนีเย ทุกกฎ และพุทฺทภาสิต

ปณณัลลวิธชะ	อาบัติที่เป็นโทษทางพระบัญญัติ คือ คนสามัญทำเข้าไม่เป็นความผิด ความเสีย เป็นความผิดเฉพาะแก่ภิกษุ โดยฐานะละเมิดพระบัญญัติ เช่น จ้นอาหารในเวลาวิกาล รุดดิน ใช้จีวรที่ไม่ได้พินทุ นุ่งนอบนเตียงตั้งที่ไม่ได้ตรึงง่าให้แน่น เป็นต้น
ปาจิตติย	แปลตามตัวอักษรว่า การละเมิดอันยังกุศลให้ตก, ชื่ออาบัติจำพวกหนึ่ง จัดไว้ในจำพวกอาบัติเบา เรียกว่า สหุกาบัติ พ้นได้ด้วยการแสดง เป็นชื่อสิกขาบท ได้แก่ นิสสัคคียปาจิตติย ๓๐ สิกขาบท และสหุทธิกาจิตติย ซึ่งเรียกสั้น ๆ ว่า ปาจิตติยอีก ๔๒ สิกขาบท ภิกษุล่วงละเมิดสิกขาบท ๑๒๒ ข้อนี้ ย่อมต้องอาบัติปาจิตติย เช่น ภิกษุหยุดบด ม้าสัตว์ดิรัจฉาน ว่ายน้ำเล่น เป็นต้น ต้องอาบัติปาจิตติย
ปัพพาสณิยกรรม	กรรมอันส่งผลทั้งทำแก่ภิกษุอื่นพึงจะไล่เสีย, การขับออกจากหมู่, การไล่ออกจากวัด
ปาฏิเทศนิตะ	จะพึงแสดงคืน อาบัติที่จะพึงแสดงคืน เป็นชื่อสหุกาบัติ คือ อาบัติเบาอย่างหนึ่ง ถัดรองมาจากปาจิตติย
ปาติโมกข์	ชื่อคัมภีร์ที่ประมวลพุทธบัญญัติอันทรงตั้งขึ้นเป็นพุทธอาณา ได้แก่ อาทิพรหมจริยกาสิกขา มีพระพุทธานุญาต ให้สาวคเณที่ประชุมสงฆ์ ทุกกึ่งเดือน เรียกกันว่า พระสงฆ์ทำอุโบสถ, คัมภีร์ที่รวมวินัยของสงฆ์ ๒๒๗ ข้อ
ปาริสุทธิลล	คือเป็นเครื่องทำให้บริสุทธิ์, คือเป็นเหตุให้บริสุทธิ์
ผ	
เผด็จ	บอกแจ้งให้รู้, บอกนิมนต์, บอกกล่าว หรือประกาศเชิญเชิญเพื่อให้ร่วมทำกิจโดยพร้อมเพรียงกัน
พ	
พุทธบัญญัติ	ชื่อที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้, วินัยสำหรับภิกษุสงฆ์

ภ

ภิกขุณีปาติโมกข์	ประมวลสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้สำหรับภิกษุณี มี ๓๑๑ ข้อ
ภิกขุวิภังค์	คัมภีร์จำแนกความแห่งสิกขาบทในภิกขุปาติโมกข์ อยู่ในพระวินัยปิฎก มักเรียกว่า มหาวิภังค์
ภูษามาลา	ช่างแต่งผม

ม

มุลบัญญัติ	ขอบัญญัติที่พระพุทธเจ้า ทรงตั้งไว้เดิม
มุลแห่งพระบัญญัติ	ต้นเหตุให้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัย

ย

เยกุยยลิกา	กิริยาเป็นไปตามข้างมาก ได้แก่ วิธีตัดสินอธิกรณ์ โดยถือเอาตามคำของคนข้างมาก เช่น วิธีจับสลากเพื่อซื้อข้อมิถดุง ข้างไหนมีภิกษุผู้ร่วมพิจารณาถึงความเห็นมากกว่า ก็ถือเอาพวกข้างนั้น เป็นวิธีอย่างเดียวกันกับการโหวตคะแนนเสียง
-------------------	--

อ

อาขุณยบัล	อาบัติเบา คือ อาบัติที่มีโทษเล็กน้อย ได้แก่ อาบัติอุลลัจจัย ปาจิตติย ปาฏิเทสนียะ ทุกกฏ ทุพภากิสิต
อภัพ	แต่ตัวปลอมเพศ เช่น ไม่เป็นภิกษุแต่บ่งหมำเจ้าเลื่องแสดงตัวเป็นภิกษุ

ว

วินัย	ระเบียบสำหรับกำกับความประพฤติให้เป็นแบบแผนอันหนึ่งอันเดียวกัน ประมวลสิกขาบทของพระสงฆ์ทั้งส่วนอาทิพรหมจรรย์ และอภิสมจาร
วินัยธร	ผู้ทรงพระวินัย ภิกษุผู้ชำนาญพระวินัย
วิวาทมูล	รากเหง้าแห่งการถกเถียงกัน, เหตุที่ก่อให้เกิดวิวาท

วิชาวาทิกรณ์	วิวาทที่จัดเป็นอติกรณ์, การวิวาทซึ่งเป็นเรื่องที่จะต้องเอาธุระดำเนินการพิจารณาจะรับ ได้แก่ การถกเถียงกันปวารพระธรรมวินัย
กฎฐานวิธี	ระเบียบเป็นเครื่องออกจากอาบัติ หมายถึงระเบียบวิธีปฏิบัติสำหรับภิกษุผู้จะเปลื้องตนจากอาบัตินักชั้นสังฆาทิเสส, มีทั้งหมด ๔ อย่าง คือ ปิรวัส มานัต อัทธาน และปฏิกัสนา
ส	
สจิตตกะ	มีเจตนา, เป็นไปโดยตั้งใจ, เป็นชื่อของอาบัติพวกหนึ่งที่เกิดขึ้นโดยสมุฏฐานมีเจตนา คือ ต้องจงใจทำ จึงจะต้องอาบัตินั้น เช่น ภิกษุหลอกภิกษุให้กลัวผี ต้องปาจิตตีย์ ข้อนี้เป็นสจิตตกะ คือตั้งใจหลอกจึงต้องปาจิตตีย์ แต่ถ้าไม่ได้ตั้งใจจะหลอก ไม่ต้องอาบัติ
สตีวินัย	ระเบียบยกเอาสดิขึ้นเป็นหลัก ได้แก่ กิริยาที่สงฆ์สวดประกาศให้สมมุติแก่พระอรหันต์ว่าเป็นผู้มีสติสมบูรณ์ เต็มที่ เพื่อระับอนุวาทิกรณ์ ที่มีผู้โจทก์ทำ ด้วยศีลวินัย หมายความว่า จำเลยเป็นพระอรหันต์ สงฆ์เห็นว่า ไม่เป็นฐานะที่จำเลยจะทำการล่วงละเมิดตั้งโจทก์กล่าวหา จึงสวดกรรมวาจาประกาศความข้อนี้ไว้เรียกว่า ให้สตีวินัย แล้วยกฟ้องของโจทก์เสีย ภายหลังจำเลยจะถูกผู้อื่นโจทก์ด้วยอาบัตินัยอื่นอีก ก็ไม่ต้องพิจารณา ให้อติกรณ์ระับด้วยสตีวินัย
สังฆเภท	ความแตกแห่งสงฆ์, การทำสงฆ์ให้แตกจากกัน
สังฆราชี	ความวิวาวันแห่งสงฆ์ คือ จะแตกแยกกัน แต่ยังไม่ถึงกับแยกทำอุโบสถปวารณา และสังฆกรรมต่างหากกัน
สังฆสามัคคี	ความพร้อมเพรียงแห่งสงฆ์
สังฆาทิเสส	ชื่อหมวดอาบัตินักรองจากปาราชิก ต้องอยู่กรรมจึงพ้นได้ คือเป็นครุกาบัติ แต่ยังเป็นสเดกัจจา (แก้ไข หรือเยียวยาได้)
สันมุขวินัย	ระเบียบอันพึงทำในที่พร้อมหน้า, วิธีระับต่อหน้า ได้แก่ การระับอติกรณ์ในที่พร้อมหน้าสงฆ์

อ

อจิตตะกะ	ไม่มีเจตนา เป็นชื่อของอาบัติพวกหนึ่งที่เกิดขึ้นโดยสมุฏฐานที่แม้ไม่มีเจตนา คือ ถึงแม้ไม่ตั้งใจทำ ก็ต้องอาบัติ เช่นฉันอาหารในเวลาวิกาล ตีมน้ำเมา เป็นต้น
อเสกัจฉา	แก้ไขไม่ได้, เยียวยาไม่ได้ หมายถึงอาบัติที่มีโทษหนักถึงที่สุด ต้องขาดจากความเป็นภิกษุ คือ อาบัติปาราชิก
อธิกรณ์	เรื่องที่เกิดขึ้นแล้วจะต้องจัดต้องทำ, เรื่องที่สงฆ์ต้องดำเนินการ
อธิกรณ์สมณะ	ธรรมเครื่องระงับอธิกรณ์, วิธีดำเนินการเพื่อระงับอธิกรณ์
อนุบัญญัติ	บัญญัติเพิ่มเติม, บทแก้ไขเพิ่มเติมที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติเสริมหรือผ่อนพระบัญญัติที่วางไว้เดิม
อนุวาหาธิกรณ์	การโจทก์จัดเป็นอธิกรณ์ คือ การโจทก์กันด้วยอาบัติ, เรื่องการกล่าวหากัน
อปโลกนกรรม	กรรม คือการบอกเล่า, กรรมอันทำด้วยการบอกกันในที่ประชุมสงฆ์ ไม่ต้องตั้งญัตติ คือ คำเผด็จ ไม่ต้องสวดอนุสาวนา คือ ประกาศความปรึกษา และตกลงของสงฆ์ เช่น ประกาศลงพรหมทัณฑ์นาสนะสามเณร ผู้กล่าวต่อพระพุทธเจ้า อปโลกน์แจกอาหารในโรงฉัน เป็นต้น
อมุหฬวินัย	ระเบียบที่ให้แก่ภิกษุผู้หายเป็นบ้าแล้ว, วิธีระงับอธิกรณ์สำหรับภิกษุผู้หายจากเป็นบ้า ได้แก่ กิริยาที่สงฆ์สวดประกาศให้สมมติแก่ภิกษุผู้หายเป็นบ้าแล้ว เพื่อระงับอนุวาหาธิกรณ์ อธิบายว่า จำเลยเป็นบ้า ทำการล่วงละเมิดข้อบัญญัติ แม้จะเป็นจริงก็เป็นอนาบัติ เมื่อเธอหายบ้าแล้ว มีผู้โจทก์ด้วยอาบัติระหว่างเป็นบ้า นั้นไม่รู้จบ ท่านให้สงฆ์สวดกรรมวาจาประกาศความข้อนี้ไว้ เรียกว่าอมุหฬวินัย ยกฟ้องของโจทก์เสีย ภายหลังมีผู้โจทก์ด้วยอาบัตินั้น หรืออาบัติเช่นนั้น ในคราวที่เป็นบ้า ก็ให้อธิกรณ์เป็นอันระงับด้วยอมุหฬวินัย
อัปป์ณิตวิโมกข์	ความหลุดพ้นด้วยไม่ทำความปรารถนา คือ พิจารณาเห็นนามรูปเป็นทุกข์แล้วถอนความปรารถนาเสียได้

อัมภาน

การเรียกเข้า (การรับกลับเข้าห่ม) เป็นขั้นตอนสุดท้ายแห่งภูฏานวิธี คือ ระเบียบปฏิบัติ ในการออกจากครุภาบัติ ขึ้นสังฆาภิเสก ได้แก่ การที่สงฆ์สวดระบับอาบัติ รับภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาภิเสก และได้ทำโทษตนเองตามวิธีที่กำหนดเสร็จแล้ว ให้กลับคืนเป็นผู้บริสุทธิ์ วิธีปฏิบัติ คือ ถ้าต้องอาบัติสังฆาภิเสกแล้ว ไม่ได้ปิดไว้พึงประพฤติมานัตสิ้น ๖ วาตริแล้ว ขออัมภานจากสงฆ์สัตตวัตรคสงฆ์สวดอัมภานแล้ว ชื่อว่าเป็นผู้บริสุทธิ์จากอาบัติ แต่ถ้าภิกษุผู้ต้องอาบัติปกปิดอาบัติไว้ล่วงวันเท่าใด ต้องประพฤติวัตรเรียกว่าอยู่ปริวาสชดใช้ครบจำนวนวันเท่านั้นก่อน จึงประพฤติมานัตเพิ่มอีก ๖ วาตริ แล้วจึงขออัมภานจากสงฆ์สัตตวัตรค (๒๐ รูป) เมื่อสงฆ์อัมภานแล้ว อาบัติสังฆาภิเสกที่ต้อง ชื่อว่าเป็นอันระบับ

อาภาสานัญญาตนะ

ฉานกำหนดอากาศ คือ ช่องว่างหาที่สุดมิได้เป็นอารมณ์, ภาของผู้เข้าถึงอาภาสานัญญาตนะฉาน

อาภิญญัญญาตนะ

ฉานกำหนดภาวะที่ไม่มีอะไรเลยเป็นอารมณ์, ภาของผู้เข้าถึงอาภิญญัญญาตนะฉาน

อาชีวะปริสุทธิ

ความบริสุทธิ์แห่งอาชีวะ คือ เลี้ยงชีวิตโดยทางที่ชอบ ไม่ประกอบอนธนา เช่น ไม่หลอกลวงเขาเลี้ยงชีวิตเป็นต้น

อานิสงส์

ผลแห่งความดี, ผลแห่งบุญกุศล, ประโยชน์, ผลดี

อาปัตตาทิกรรม

อธิกรรม คือ อาบัติ หมายความว่า การต้องอาบัติและการถูกปรับอาบัติ เป็นอธิกรรม โดยฐานเป็นเรื่องที่จะต้องจัดทำ คือ ระบับด้วยการแก้ไขปลดปล่อยออกจากอาบัตินั้นเสีย มีการปลงอาบัติ หรือการอยู่กรรม เป็นต้น ตามวิธีที่กำหนดบัญญัติไว้

อินทริยสังวร

สำรวมอินทริย ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจไม่ให้ยินดียินร้ายในเวลาเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโผฏฐัพพะรู้ธรรมารมณ์ด้วยใจ ระวางไม่ให้กิเลสครอบงำจิตใจ ในเวลารับรู้อารมณ์ ทางอินทริยทั้ง ๖

อุกเขปนียกรรม

กรรมอันสงฆ์พึงทำแก่ภิกษุอันจะพึงยกเสีย หมายถึงวิธีการลงโทษที่สงฆ์กระทำแก่ภิกษุผู้ต้องอาบัติแล้วไม่ยอมรับว่าเป็นอาบัติ หรือ

ไม่ยอมทำคืนอาบัติ หรือมีความเห็นชั่วร้าย (ทิฏฐิบาป) ไม่ยอมสละ ซึ่งเป็นทางเสียสละสามัญญดา หรือทิฏฐิสามัญญดา โดยแยกแยะเสียจากการสมโภชกับสงฆ์ คือ ไม่ให้ฉันทร่วม ไม่ให้อยู่ร่วม ไม่ให้มีสิทธิเสมอกับภิกษุทั้งหลาย พุทธง่าย ๆ ว่าถูกตัดสิทธิแห่งภิกษุชั่วคราว

อุโบสถ

๑. การสวดปาติโมกข์ของพระสงฆ์ทุกทั้งเดือน เป็นเครื่องชักจูงมตรวจสอบความบริสุทธิ์ทางวินัยของภิกษุทั้งหลาย และทั้งเป็นเครื่องแสดงความพร้อมเพรียงของสงฆ์ด้วย อุโบสถ มีชื่อเรียกย่อยออกไปหลายอย่าง การทำอุโบสถ จะมีการสวดปาติโมกข์ได้ต่อเมื่อมีภิกษุครบองค์สงฆ์จตุรกร คือ ๔ รูปขึ้นไป ถ้าสงฆ์ครบองค์กำหนด เช่นนี้ทำอุโบสถ เรียกว่า สังฆอุโบสถ แต่ถ้ามีภิกษุอยู่เพียง ๒ หรือ ๓ รูป เป็นเพียงคณะ ท่านให้บอกความบริสุทธิ์แก่กันและกันแทนการสวดปาติโมกข์ เรียกอุโบสถนี้ว่า คณะอุโบสถ หรือปาริสุทธอุโบสถ ถ้ามีภิกษุอยู่ในวัดรูปเดียว ท่านให้ทำเพียงอธิษฐาน คือ ตั้งใจกำหนดจิตว่า วันนี้ เป็นวันอุโบสถของเรา (อสุซ เม อุโปสโต) อุโบสถที่ทำอย่างนี้ เรียกว่า ปุคคลอุโบสถ หรืออธิษฐานอุโบสถ อุโบสถที่ทำในวันแรม ๑๕ ค่ำ เรียกว่า จาตุททลิกะ ทำในวันขึ้น หรือแรม ๑๕ ค่ำ เรียกว่า ปิณฑลิกะ ทำในวันสามัคคี เรียกว่า สามัคคีอุโบสถ

๒. การอยู่จำ, การรักษาศีล ๘ และการบำเพ็ญข้อปฏิบัติอย่างอื่นที่สมควร มีพึงพระธรรมเทศนาเป็นต้น ของคฤหัสถ์ ในวันขึ้นและแรม ๘ ค่ำ วันจันทร์เพ็ญ และวันจันทร์ดับ

๓. วันอุโบสถสำหรับพระสงฆ์ คือ วันจันทร์เพ็ญ (ขึ้น ๑๕ ค่ำ) และวันจันทร์ดับ (แรม ๑๕ ค่ำ หรือ แรม ๑๔ ค่ำ เมื่อเดือนขาด). สำหรับคฤหัสถ์ คือวันพระ ได้แก่ วันขึ้นและแรม ๘ ค่ำ วันจันทร์เพ็ญและวันจันทร์ดับ

๔. สถานที่สงฆ์ทำสังฆกรรม เรียกตามศัพท์ว่า อุโปสถาคาร หรืออุโปสถัคคะ, ไทยมักตัดเรียกว่า โบสถ์

อุปสมบท	การให้กุลบุตรบวชเป็นภิกษุ หรือให้กุลธิดาบวชเป็นภิกษุณี, การบวชเป็นภิกษุหรือภิกษุณี
อุปัชฌาย์, อุปัชฌายะ	ผู้เฝ้าโภชนาอยู่ใหญ่ หมายถึงผู้รับรองกุลบุตรเข้ารับการอุปสมบทในท่ามกลางภิกษุสงฆ์, เป็นทั้งผู้นำเข้าหมู่ และเป็นผู้ปกครองคอยดูแลรับผิดชอบทำหน้าที่ฝึกสอนอบรมให้การศึกษาต่อไป
เลขาภิกษุอุปสัมปทา	วิธีอุปสมบทที่พระพุทธเจ้าประทานด้วยพระองค์เอง ด้วยการเปล่งพระวาจาว่า ท่านจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว ท่านจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด วิธีนี้ทรงประทานแก่พระอัญญาโกณฑัญญะเป็นบุคคลแรก
โอสารณา	การเรียกเข้าหมู่, เป็นชื่อสังฆกรรมจำพวกหนึ่งมีทั้งที่เป็นอุปโลกนกรรม (เช่น การรับสามเณรผู้กล่าวสู่พระพุทธเจ้าซึ่งถูกนาสนะไปแล้วและเอากลับตัวได้) เป็นอุตติกรรม (เช่น เรียกอุปสัมปทาเปกขะ ที่สอนซ้อมอันตราสิกขธรรมแล้วเข้าไปในสงฆ์) เป็นอุตติหุติกรรม (เช่น ทนายบาตรแก่คฤหัสถ์ที่กลับตัวประพฤติดี) เป็นอุตติจิตตตถกรรม (เช่น ระบุนิคหกรรมที่ได้ทำแก่ภิกษุ)

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ แม่ชี กฤษณา รักษาโฉม

วัน เดือน ปีเกิด ๑๐ สิงหาคม ๒๕๐๗

สถานที่เกิด ๖๗/๑ ต.ในเมือง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี

บวช : ๒๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๓ ณ วัดมหาวนาราม ต.ในเมือง
อ.เมือง จ.อุบลราชธานี พระกิตติญาณโสภณ (ปัจจุบันพระราช
กิตติรังษี) เป็นผู้บวชให้

การศึกษา : พ.ศ. ๒๕๓๐ สำเร็จการศึกษา อภิธรรมบัณฑิต จากสำนักเรียน
วัดมหาวนาราม อ.เมือง จ.อุบลราชธานี

พ.ศ. ๒๕๔๐ สำเร็จการศึกษา บ.ศ. ๔ ประโยคจากสำนักเรียน
วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ เขตพระนคร กรุงเทพฯ

สังกัดปัจจุบัน : คณะ ๓ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ทำพระจันทร์ เขตพระนคร
กรุงเทพ ฯ

หน้าที่การงาน : พ.ศ. ๒๕๓๕ ถึงปัจจุบัน สอนบาลี ป.ธ. ๓ ณ สำนักเรียนวัด
มหาธาตุ ฯ ทำพระจันทร์ กรุงเทพมหานคร

พ.ศ. ๒๕๓๘ ถึง ๒๕๔๒ เป็นอาจารย์สอนภาษาอังกฤษโรงเรียน
พุทธศาสนวันอาทิตย์ มจร.

เป็นวิทยากรบรรยายธรรมในวันอัมมัสสวันะ ณ พระอุโบสถ วัด
มหาธาตุ ฯ ทำพระจันทร์ กรุงเทพมหานคร

กรรมการสถาบันแม่ชีไทย

กรรมการมูลนิธิแม่ชีไทย

เป็นกรรมการนำข้อสอบพระอภิธรรมไปเปิดสอบ ณ สำนักสาขา
ต่าง ๆ ตั้งแต่ ๒๕๓๐ ถึงปัจจุบัน

เข้าศึกษาต่อ : ๑๔ มิถุนายน ๒๕๔๒

วันที่สำเร็จการศึกษา : ๕ มีนาคม ๒๕๔๔